[illegible], [illegible] [illegible] l'altra [illegible]

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
68
2H D
26

Lazari Baysii annotationes in L. II. De captiuis, & postliminio reuersis: in quibus tractatur de re nauali.

EIVSDEM ANNOTATIONES in tractatum De auro & argento leg. quibus Vestimentorum & Vasculorum genera explicantur.

Omnia ab ipso authore recognita & aucta.

ANTONII THYLESII DE COloribus libellus, à coloribus vestium non alienus.

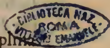

LVTETIAE,
Ex officina [redacted] typographi Regii.
M. D. XLIX.

Ex priuilegio Regis.

FRANCISCO VALESIO REGI FELICISS. LAZARVS BAYFIVS VICTORIAM.

Marco Varroni asseueranti disciplinas omnes, Rex regum Christianissime, in Græcia intra mille annorum tempora & inuẽtas & perfectas, facilè credat is qui ad huiusce nostri seculi felicitatẽ, qua mirabiliter sub te principe fruimur, animum cõuertere non grauabitur. Te enim & authore & adiutore, his paucis, quibus Galliarum clauum tenes, annis plus promouisse literarum linguarúmque studia videbit, quàm quantum sub aliis omnibus, ab aduentu Francorum in Gallias, nostris principibus. Sũt de Regibus nostris, qui Iudæorum gentẽ superstitioni deditam è Gallia exterminauerint: tua maiestas, exclusa Iudæorum superstitione, Iudæorum linguam Lutetiæ Parisiorum sic vigere voluit, vt habeat non paucos, qui literarum Hebraicarũ cognitione cum ipsis Iudæorum Rabinis possint decertare. Græcos autem eos in tua Gallia aluisti, qui valeant reuocata Massiliensium memoria cum ipsis αὐτόχθοσι non solùm de disciplinarum elegantia, sed etiam de ipso Atticismo ὑπεραττικῶς contendere. Iam verò eam militaris disciplinæ curam suscepisti, vt nemo vel Christianorum vel barbarorum principum paratiores habeat equestres exercitus, qui cùm maiorum artibus, tum verò tuis institutis edocti, mira alacritate sunt ad dimicãdum. Quid dicam de robore militum legionariorũ?

quos tu nuper ad Romanorum exemplũ, in tota Gallia describendos deligendósque summo studio non modò curasti, sed quorũ etiam delectum oculis tuis lustrasti: vt Gallia tua non solùm equitatu, quo semper floruit, sed etiam peditatu iam suos fines sine vllo externo milite tueri possit. Nec rei naualis cura omissa. Testis est præclara illa Franciscis ad Gratiarum portum tuo iussu (contracta ad effectum eius operis multitudine fabrorum naualium) ædificata. Quæ nõ modò τετάρμενος, vt Antigonis illa ab antiquis celebrata: sed ἐπτάρμενος iure dici debeat, & αἰώλεθος. quippe quæ in medio Oceano arcis instar inter reliquas naues esse possit: nihilque præter ignem, Syrtes, & breuia timeat, omnibus ipsa ex æquo formidolosissima aduersariis. Testes sunt & phaseli illi (vulgus galeonas vocat) quos noua ratione in ora maritima Britãniæ minoris (quæ Venetia à Cæsare dicitur) ædificandos curasti: qui non solùm in cõcluso mari nauigare possint, sed in vastissimo atque apertissimo Oceano tempestatibus imperent: vsqueadeo apti sunt (vt Catulli dictum vsurpem) siue palmulis opus sit volare, siue linteo. Iam verò triremes Massiliæ plures vnus tu maiorum tuorum naualibus adiecisti, quàm eorũ (pace beatissimorum dixerim) quisquam vnquam optauerit. Principes enim mediterranei nescio quo pacto rem nauticam (quod ad mare internum attinet) neglexerant, ad Oceanúmque Britanniæ animum solùm intenderát. Quocirca nos qui nullo nostro merito, sed aliquo literarum nomine commẽdati, à tua verè regia liberalitate & sacerdotio aucti, & magistratu ornati sumus, ne ingrati iure habeamur: quæ Vene-

tiis quũ essem, à loci celebritate admonitus, è Græcorũ Latinorũmque monimẽtis nauigia collegi, tuæ maiestati mihi omnibúsque sacrosanctæ, dicare constitui, Rex regum potentissime. Putaui etiam non solùm negotii, sed etiam otii, quo illic plurimo mihi per tuã indulgentiam frui licuit, reddendam tibi rationem. Et sanè quod mihi à negotiis publicis superfuit temporis, id omne in euoluendis vtriusque linguæ authoribus consumpsi. Quod ipsum ita esse facilè iudicet, qui hæc nostra legere non grauabitur. Illud vnum, quod illis legendis non sine admiratione animaduerti, in præsentia tuæ dignitati consyderandum proponam: miram fuisse antiquorum in nauibus ædificandis, instruendis, armandis celeritatem. Primo Punico bello classem Duellii imperatoris, ab arbore excisa LV die nauigasse: ducentas & viginti naues effectas diebus XLV contra Hieronem Regem. Secundo Punico bello Scipionis naues, eo instante operi, die XLV quàm ex syluis detracta materia fuerat, instructas armatásque in aquam deductas. Quid si ex Polybio addidero Romanos contra Carthaginenses septingẽtas quinqueremes amisisse: Carthaginenses eodem bello ad quingentas? quis id credat? Nec mirum si hæc fidem non habebunt apud homines nostros, qui & Venetorum quinqueremem vnam admirantur, & tuam totidem ordinum, quæ illam symmetria superabit, gratulabundi expectant. Verùm de tuæ maiestatis fide, qui omnem antiquitatẽ memoria tenes, non magis laboro, quàm de impetranda à clemẽtissimo principe venia sum sollicitus, si nos in tot reficiendis instaurandísque nauibus alicubi lapsi fuerimus: qui etiã

tuæ maiestatis potius, quàm Dioscurorum, turbulentissima fortunæ tẽpestate in alto iactati, fidem & auxilium implorare debeamus. Vincat tua maiestas ac valeat. Lutetiæ Parisiorum, VIII Cal. Septemb. M. D. XXXVI.

CAROLVS STEPHANVS LECTORI S.

Quas inspicies inter legendum, in his opusculis passim depictas nauium, vestium ac vasculorum figuras, Lector, eas scito cum ex antiquissimis monimentis, tũ maximè ex vetustioribus illis marmoribus, quæ etiam hodie Romæ cõspiciuntur, desumptas fuisse. Quæ quòd & erant antiquissimæ, & morem veterũ promptius atque apertius (iis præsertim qui sunt antiquitatis studiosi) reuocare videbantur, suis locis, vt vides, insertæ sunt. Nolim autem te tantam iis fidem adhibere, vt ad vnguem effictas fuisse credas etiam in ipsis marmoribus. Id enim non ignoramus, marmora quantumuis antiqua nonnihil interdum habere, quod artificis libidini potius quàm veritati respondeat. Vnde plurimum deceptos credimus eos qui certitudinis aliquid in marmorum antiquorum statuis hactenus posuerunt: cuiusmodi quiddam in triremi videre poteris, quæ certè Bayfii iudicio, triremibus antiquorum non respondet. Quî enim fieri posset, vt ea ratione τετταρακοντήρης, quæ quadraginta ordinum nauis dici potest, in mari nauigare posset? Tibi itaque tantum hoc referre possumus Lector, eam propemodum quam vides nauium atq; aliarum rerum formam, ex antiquissimis marmoribus ad expressam effigiem translatam: iudicium autem, quandò incertissimum visum est, doctis relictum fuisse: nobis in hoc negotio haud parum satisfecisse demum existimati, si tibi tuísque studiis nostram hanc mediocrem diligentiam placuisse & iuuisse cognouerimus.

Ex tractatu de captiuis,

& De postliminio, & De redemptis ab hostibus, libro XLIX Pandectarum.

L. II. Marcellus,

NAVIBVS LONGIS ATQVE ONERARIIS PROPTER BELLI VSVM POSTLIMINIVM EST, NON PISCATORIIS, AVT SI QVAS ACTVARIAS VOLVPTATIS CAVSA PARAVERVNT.

Ntequam ad huius legis interpretationem aggredior, Lectorem præmonitum volo, vt existimet me in studiosorum gratiam id oneris suscepisse. Qui (si modò assecutus sum quod volebã) hisce meis vigiliis non mediocriter iuuari poterunt, modò ne grauentur ista nostra in manus sumere, & tãta animi vel æquitate vel alacritate percurrere, quãta nos ea diligentia, quantóque tum studio tum sudore cõscripsimus. Euoluendi nobis fuerunt omnes qui extãt vtriusque linguæ authores, vt inde sumeremus ea quæ ad naualis nostri & armamentarii ornamentũ facere viderentur: in quibus sanè colligendis & vndiq; cõquirendis nõ parũ molestiæ nobis fuit: in habẽdo autẽ delectu iudicium adhibui quale quantúmque potui, conferẽdis collidendísque inter se Græcorũ & La-

tinorum locis, vt (ſiqua fieri poſſet) aliquā ex his ſcintillam veri excuterem. Quod quidem, vt videre eſt in toto opere, conati ſumus: & tamen fatemur, in tanto rerum antiquarum naufragio, multa neceſſariò nos latuiſſe: quæ neque colligere, neque animaduertere, nedum reficere potuimus: vſqueadeo iacent illa vndis obruta, & in profundo demerſa, & ἐν βάθει Pōti ſepulta. Quæ ſiquis in lucem reuocare poterit, ei me plurimum debere præ me feram: eúmque rei & naualis & nauticæ peritiſſimum cōfitebor. Tibi in præſenti quæ potuimus è naufragii reliquiis colligere, lector afferimus. Quæ ſi tibi probatur, ſumus aliquid: ſin minus: ſed nolo in initio operis malè ominari. Ipſi certe in hoc otio nihil potius habuimus, quo ad traducendū hoc tempus vteremur. In hoc tractatu non ineptū fuerit eum ordinem ſequi, qui nobis præſcriptus eſt à Marcello iureconſulto. Quare de longis nauibus primò dicemus: mox de onerariis: deinde de piſcatoriis: poſtremò de actuariis: quibus auctarii nomine ipſe adiiciam reliqua, quæ non aliena ab inſtituto opere & ſuſcepto videbuntur.

NAVIBVS LONGIS.

PHiloſtephanus apud Plinium in v I I Natur. hiſtoriæ, author eſt Iaſonem primum nauigaſſe lōga naue: nec id alienum videtur ab eo quod ſcriptum eſt à Diodoro Siculo, quinto βιβλιοθήκης, Καὶ πρῶτον μὲν περὶ τὸ πήλιον ναυπηγήσασθαι τὸ σκάφος, πολὺ μεγέθει καὶ τῇ λοιπῇ κατασκευῇ τὴν τότε συνήθειαν ὑπερβάλλον, διὰ τὸ σχεδίαις πλεῖν τοὺς τότε ἀνθρώπους καὶ μικροῖς παντελῶς ἀκατίοις. Id

est, Et primum quidem ædificatam circa Pelium nauem, & magnitudine & reliquo apparatu consuetum eo tempore modum excedentem: quod illius ætatis homines ratibus ferè & paruis acatiis vehi mos esset. Et paulo post subdit, τὴν δὲ ναῦν ἀργὼ προσαγορευθῆναι κατὰ μέν τινας τῶν μυθογράφων, ἀπὸ τοῦ τὸ σκάφος ἀρχιτεκτονήσαντος ἄργου, καὶ συμπλεύσαντος ἕνεκα τοῦ θεραπεύειν ἀεὶ τὰ πονοῦντα μέρη τῆς νεώς· ὡς δ' ἔνιοι λέγουσιν, ἀπὸ τῆς περὶ τὸ τάχος ὑπερβολῆς, ὡς ἂν τῶν ἀρχαίων ἀργὸν τὸ ταχὺ προσαγορευόντων. Id est, Vocatam autem Argô nauem, vt nonnulli fabularum scriptores asserunt, ab Argi cuiusdam nomine, qui quidem eam extruxerat, simulque nauigarat, quo siquæ nauis partes laborarent, eas ipse reficeret ac curaret. Sunt & alii qui existiment, id naui nominis ob eximiam illius celeritatem inditum: ἀργὸν quippe aiunt celerem veteres appellauisse. Tullius in primo Tusculanarum, eam dicit nominatam Argô, quia Argiui in ea delecti viri vecti petebant pellem inauratã arietis. Illius autem nauigationis mentio est apud Herodotum in κλειῷ, his verbis, μετὰ δὲ ταῦτα ἕλληνας αἰτίους τῆς δευτέρης ἀδικίης γενέσθαι. καταπλώσαντας γὰρ μακρῇ νηὶ ἐς αἶάν τε τὴν κολχίδα καὶ ἐπὶ φᾶσιν ποταμόν, ἐνθεῦτεν διαπρηξαμένους καὶ τἆλλα τῶν εἵνεκεν ἀπίκοντο, ἁρπάσαι τοῦ βασιλῆος θυγατέρα μηδείην. Id est, Post hæc autem Græcos alterius iniuriæ authores fuisse. Nauigantes siquidem ad Colchorum regionem & fluuium quem Phasim vocant, quum obtinuissent ea quorum gratia in loca illa venerant, regis præterea filiam nomine Medeam rapuisse. Et vocabatur Argô à fabro nauali qui eam ædificauit, si Apollonio credimus in 1. ἀργοναυτικῶν,

Νῆα δ' ἐπικρατέως ἄργου ὑποθημοσύνῃσι

Ἔζωσαν πάμπρωτον ἐΰστρεφὲς ἔνδοθεν ὅπλῳ. Sic ex tempore vertimus iuniorum gratia, vt possit intelligi,

In primis nauem diuinis artibus Argi
Extructam, intus compingunt habili armamento.

Etiamsi Pherecydes dicat eam nomen sumpsisse ab Argo, filio Phryxi, ταύτην δέ φασι πρώτην ναῦν γενέσθαι μακράν. ἄλλοι δὲ λέγουσι δαναὸν διωκόμενον ὑπὸ αἰγύπτου, πρῶτον κατασκευάσαι, ὅθεν καὶ δαναῒς ἐκλήθη. Id est, Hanc autem aiunt primam fuisse lōgam nauem: alii Danaum dicunt ab AEgypto pulsum, primum eius generis nauē parasse, vnde & Danais vocata fuit. Hæc ideo adiecimus ex Cōmentariis in Apollonium, vt scias nullá de Danao factam mentionem apud Pliniũ, quũ ex multis authoribus diuersos referat longæ nauis inuentores, quũ ait, Hegesias Paralum, Ctesias Samyram, Saphanus Semiramin, Archimachus AEgeonem. Nauium longarum multa mentio apud Tullium, Cæsarem, & reliquos receptos authores, quibus legendis facilè agnoscitur discrimen inter longas & onerarias. Tullii epistolarum familiarium libro duodecimo, Lētulus S. P. Q. R. Quam suspicionem consecutæ res aliquot sunt, maximè quòd subito ex Lycia Sex. Marius & C. Titius legati Dolabellæ à classe discesserũt, nauíque longa profugerũt, onerariis relictis: in quibus colligendis non minimum temporis laborísque consumpserant. Cæsar in quarto Commētariorum, Quibus adductis eos in fidem recepit, nauibus circiter LXXX. onerariis coactis contractísque: quot satis esse ad duas legiones transportádas existimabat. quicquid præterea nauium longarum habebat, quæstori, legatis, præfectísque distribuit. Idem in tertio, Qui-

bus de rebus Cæſar à Craſſo certior factus, quòd ille aberat longius, naues interim longas ædificari in flumine Ligeri quod influit in Oceanũ, remiges ex prouincia inſtitui, nautas gubernatoréſque cõparari iubet. Idem in quarto, Ad hæc cognoſcẽda prius quàm periculum faceret, idoneum eſſe arbitratus, C. Voluſenum cum naui longa præmittit. Idem in eodem, Quod vbi Cæſar animaduertit, naues lõgas, quarum & ſpecies barbaris erat inuſitatior, & motus ad vſum expeditior, paululum remoueri ab onerariis nauibus & remis incitari, & ad latus apertum hoſtium conſtitui, atque inde fundis, tormentis, ſagittis hoſtes propelli ac ſubmoueri iuſſit. quæ res magno vſui noſtris fuit. Nam & nauium figura, & remorum motu, & inuſitato genere tormẽtorum permoti barbari conſtiterũt, ac paulum modo pedem retulerunt. Liuius in ſeptimo tertiæ Decadis, Inde Tarentum profectus, in ipſis faucibus portus poſuit caſtra: naues, quas Liuius iuuãdis commeatibus habuerat, partim machinationibus onerat, apparatúque mœnium oppugnandorum: partim tormentis & ſaxis, omníque miſſilium telorum genere inſtruit, onerarias quoque, non eas ſolùm quæ remis agerentur. Quorum verbis planum fit longas incitari remis, onerarias verò nequaquam. Græci naues longas μακρὰ πλοῖα vocant. Polybius in ſexto, τῶν δὲ βοηθησάντων, ἐκυρίευσε δύο μακρῶν πλοίων αὐτάνδρων. Id eſt, Quũ autem hi auxilium tuliſſent, duabus ipſe lõgis nauibus cum ipſis hominibus potitus eſt. Appianus de bello ciuili, ὁ δὲ καὶ τάδε προσλαβὼν ἀνήγετο χειμῶνος ἐπὶ ὁλκάδων· αἱ γὰρ ἦσαν αὐτῷ νῆες ὀλίγαι μακραὶ σαρδῶ καὶ σικελίαι ἐφρούρουν. Id eſt, Hic autem quum & hæc in ſuã

poteſtatem recepiſſet, per hyemem onerariis inde receſſit: paucæ enim, quas habebat, longæ naues Sardiniæ & Siciliæ præſidio erant. Herodotus in loco ſuprà citato vtitur *μακρῇ νηΐ*, id eſt longa naue, ad differentiam *στρογγύλων*, quibus vtitur idem Herodotus in eadẽ, in hæc verba, *οἱ δὲ Φωκαιέες οὗτοι ναυτιλίῃσι μακρῇσι πρῶτοι ἑλλήνων ἐχρήσαντο, καὶ τόν τε ἀδρίην καὶ τὴν τυρσηνίην καὶ τὴν ἰβηρίην καὶ τὸν ταρτησσὸν οὗτοί εἰσιν οἱ καταδέξαντες· ἐναυτίλλοντο δὲ οὐ στρογγύλῃσι νηυσὶν ἀλλὰ πεντηκοντόροισι*. Id eſt, Græcorũ primi Phocenſes longis nauigationibus vſi ſunt, Adriaticum Tyrrhenúmque mare, Hiberiam atque Tarteſſum occuparunt: nauigabant autem non onerariis nauibus, ſed actuariis quæ quinquaginta remis agerentur. Thucyd. in primo, *Φαίνεται δὲ καὶ ταῦτα πολλαῖς γενεαῖς ὕστερα γενόμενα τῶν τρωϊκῶν, τριήρεσι μὲν ὀλίγαις χρώμενα, πεντηκοντόροις δὲ ἔτι, καὶ πλοίοις μακροῖς ἐξηρτυμένα, ὥσπερ ἐκεῖνα*. Id eſt, Videntur autem hæc multis poſt Troianorum res ſeculis facta fuiſſe: & paucis quidẽ vtebantur triremibus, actuariis autem quæ quinquaginta remis agerentur, & longis præterea nauibus inſtructi erant non ſecus ac illi.

εἰκόσορος, quæ viginti remis agebatur, apud antiquos talis fuit.

Minores plerũque viginti, triginta aut quinquaginta remis agebãtur, & à Græcis dicebãtur εἰκόσορος, τριακόντορος & πεντηκόντορος, cuiusmodi sunt ex quas Veneti barcas longas vocant. Diodorus in secũdo De successoribus Alexandri, ἀγαθοκλῆς δὲ δύο τριακοντόρους μετὰ τὴν μάχην ναυπηγησάμενος, τὴν ἑτέραν ἀπέστειλεν εἰς συρακούσας, ἐρέτας ἐμβιβάσας τοὺς κρατίστους. Id est, Agathocles autem post prælii finem, duas naues quæ triginta agerentur remis, ædificandas curauit: quarum alteram Syracusas misit, valentissimis ei impositis remigibus. Herodotus ἐν μελπομένῃ, Τρισὶ τριακοντόροισι ἐς τοὺς μεμβλιάρεω ἀπογόνους ἔπλωσε. Id est, Tribus x x x. remorum actuariis, ad Mẽbleari liberos & successores delatus est. Plu-

tarchus in Theſeo, ὃ δὲ πλοῖον ἐν ᾧ μετὰ τῶν ἠιθέων ἔπλευσε, καὶ πάλιν ἐσώθη, τὸ τριακόντορον, ἄχρι τῶν Δημητρίου τοῦ Φαληρέως χρόνων διεφύλαττον ἀθηναῖοι, τὰ μὲν παλαιὰ τῶν ξύλων ὑφαιροῦντες, ἄλλα δ᾽ ἐμβάλλοντες ἰσχυρὰ, καὶ συμπηγνοῦντες οὕτως, ὥστε καὶ τοῖς φιλοσόφοις εἰς τὸν αὐξομένων λόγον ἀμφιδοξούμενον παράδειγμα τὸ πλοῖον εἶναι· τῶν μὲν ὡς τὸ αὐτὸ, τῶν δ᾽ ὡς οὐ τὸ αὐτὸ διαμένει, λεγόντων. Id eſt, Nauem autem illã in qua cũ iuuenibus nauigarat, & iterum inde redierat, quæ quidem triginta remis agebatur, ad Demetrii vſque Phalerei tempora conſeruarunt Athenienſes: veteres quidem amouentes tabulas, in earum autem locum ſufficientes alias validas, atque ita compingentes, vt in eorum quæ augentur, philoſophorum diſputatione illa dubia, exemplum huius nauis propoſitum fuerit. Aſſerebant enim alii eandẽ, alii contendebant cõtrà non eandẽ permanere nauem. Quæ verba Plutarchi ideo protuli, vt ſciri poſſet noſtros iureconſultos ſecutos fuiſſe ſententiam eorum, qui cenſuerunt eandem rem permanere: quorum decretum poſitum eſt ab Alfeno in tractatu De iudiciis. l. Proponebatur, his verbis, Itémque ſi nauis adeò ſæpe refecta eſſet, vt nulla tabula eadem permaneret, quæ non noua fuiſſet, nihilominus eandem nauem exiſtimari. Paulus etiam in. l. Inter ſtipulantem. §. Sacram. ff. De verborum oblig. illius nauis meminit. Πεντηκοντόρου meminerunt Herodotus & Thucydides in locis ſuprà citatis, & idem Herodotus in Melpomene, οὕτω δὴ στέλλουσι δύο πεντηκοντόρους ἐς τὴν Πλάταιαν. Id eſt, Sic quidem duas quinquaginta remorum actuarias in Platæã miſerunt. Diodorus in ſecundo de ſucceſſor. Alex. περὶ δὲ τῶν ἐν σικελίᾳ πραγμάτων ἀγωνιῶν, ἄφρακτα καὶ πεντη-

κοντόρεις ναυπηγησάμενος, ἐνεβίβασε στρατιώτας δισχιλίους. Id est, Quum autem ille de rebus Siculis anxius esset, aphractis & quinquaginta remorum actuariis ædificatis, duo milia militum in illas imposuit. Polybius in I, παρεσκεύαζε δὲ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν πλοίων, τριήρεις καὶ πεντηκοντόρεις, καὶ τὰ μέγιστα τῶν ἀκατίων. Id est, Parabāt autem quæ reliqua erant nauigia, triremes, quinquaginta remorũ actuarias, & maxima acatia. Et id genus nauigiorum communi vocabulo μονήρη dicitur ab authore nescio quo, fortasse Polybio, prolato à Suida in vocabulo δίκροτα. Quæ ita habent, πλοῖα μονήρη δὲ, ἔστιν ἃ καὶ δίκροτα κατεσκεύασθαι. quo loco μονήρη dicit ea quæ pluribus quidem remis agerentur, sed vnico tātùm per transtra & sedilia remo, & non binis aut ternis, aut etiam pluribus incitarentur. quæ fortasse κέλητες etiam dicta sunt, translatione sumpta ab equis celetibus, de quibus in actuariis dicemus. Xenophon autē in secũdo ἑλληνικῶν, δικρότους & μονοκρότους naues dixit eas, quæ quũ triremes (opinor) essent, propter tamen absentiam remigum, & sociorum naualiũ, duobus tantùm vel vnico per transtra remige incitarentur: quum tamen possent ternis agi, si adfuissent remiges. Verba Xenophōtis sic habent, ἐσήμαινεν ἐς τὰς ναῦς βοηθεῖν κατὰ κράτος. διεσκεδασμένων δὲ τῶν ἀνθρώπων ὄντων, αἱ μὲν τῶν νεῶν δίκροτοι ἦσαν, αἱ δὲ μονόκροτοι, αἱ δὲ παντελῶς κεναί. Id est, Signo dato iussit totis viribus concurrerēt ad auxiliũ nauibus ferendum. Quum autem socii nauales in diuersas partes, ad sua quisque negotia, discessissent, nauium nonnullæ duobus tantùm ordinibus agebantur, aliæ verò vnico tantùm ordine, quædam autē prorsus vacuæ remigibus erant. Strabo verò in

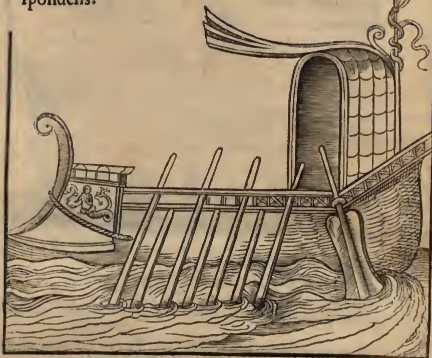

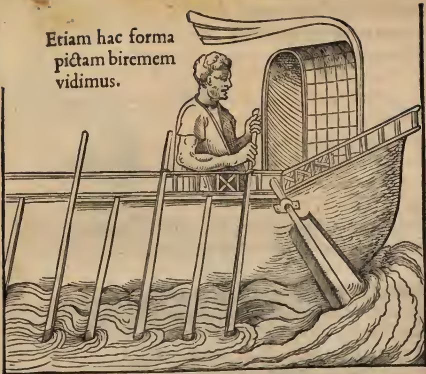
Alia ratio biremium, quæ fortasse antiquior.

Fiebant & biremes
hoc pacto.

Rursum alia biremium forma, sed prioribus ferè respondens.

Etiam hac forma pictam biremem vidimus.

Illæ porrò quæ binis remis agebantur, à Romanis dictæ ſunt biremes: à Græcis δίκροτα potius quàm διῆρες vſurpatũ video, etiamſi apud Suidam διῆρες πλοῖον legatur: quod tamen ipſum non memini me legiſſe apud probatum authorem. Polybius in ſexto videtur noluiſſe vti eo vocabulo, ſed potius δικρότῳ, vt palàm fiet ex ipſius verbis quæ ita habent, ἐν αἷς ἦν καὶ πλοῖα τετταράκοντα, τούτων κατάφρακτα μὲν εἴκοσι, διαφέροντα ταῖς κατασκευαῖς, τὰ δὲ λοιπά, τριήρεις καὶ δίκροτα καὶ κέλητες. Id eſt, Inter quas erant naues quadraginta, quarum x x. conſtratæ, omni nautico apparatu egregiè inſtructæ, reliquæ, triremes, biremes, & actuariæ erãt. Vides vt quũ

potuisset scribere διήρης, vt dixit τριήρης, maluit dicere δίκροτα: credo quòd sic vsurpatum videbat à probatissimis authoribus linguæ Græcæ quos sequebatur. Appianus quoque Alexandrinus in Mithridatico, his verbis, καὶ νῆες κατάφρακτοι τριακόσιαι, δίκροτα δ' ἑκατὸν, καὶ ἡ ἄλλη παρασκευὴ τούτων. Id est, Tercentũ constratæ naues, dicrota centum, cum reliquis harum armamentis. Idem in eodem, ὁλκάδος δὲ βασιλικῆς ἱστίῳ παραπλεούσης, ῥοδία δίκροτος ἐπ' αὐτὴν ἀνήχθη. Id est, Quum autem regis oneraria nauis velis præteriret, biremis Rhodia in eam impetum fecit. Quin & Tullius epistolarum ad Atticum x v i. eo vocabulo vsus ad amicum est, dũ ait, Nam & ipse Domitius bona planè habet dicrota: súntque nauigia præterea luculenta Sexti Buciali, cæterorúmque. Nam Cassii classem, quæ planè bella est, non numero. Idem Tullius in quinto ad Atticum, ἄφρακτα Rhodiorum & dicrotum Mitylenæorũ & aliud catascopium. Quare fit vt existimẽ apud A. Hirtium (aut siquis est alius qui quartum de bello ciuili librum conscripsit) dicrota octo, non dierotas, legendum, vt habetur in vulgatis, Capit ex eo prælio pentiremem vnam, triremes duas, dicrota octo, complures remiges Octauianos. Cæsar ipse in i i i. de bello ciuili biremes dixit, his verbis, Quatuor biremes subiectis scutulis, impulsas vectibus in interiorem partẽ transduxit. Liuius Decad. tertiæ libro quarto, Legati ab Orico ad M. Valerium prætorem venerunt præsidentem classi, Brundusio Calabriæque circa litoribus nũtiantes Philippum primum Apolloniã tentasse leuibus biremibus c x x. flumine aduerso subuectum, deinde vt ea res tardiore spe fuerit, ad Oricũ clàm nocte

exercitum admouisse. Tullius in Verrẽ actione septima, Reprimebat enim tibi & imperandi vim, & rogãdi conatum præclara illa non populo Rom. reddita biremis: sed prætori donata cybea. Tranquillus in Iulio Cæsare, Nauali prælio in modum cochleæ defosso lacu biremes, ac triremes, quadriremésque Tyriæ AEgyptiǽque classis magno pugnatorum metu conflixerunt. Biremes autẽ leues dictæ à Liuio in loco suprà scripto, à Romanis dicebãtur Liburnicæ, si Appiano credimus in Illyrico, ἐγένοντο λιβυρνοὶ γένος ἕτερον ἰλλυριῶν, οἳ τὸν ἰόνιον καὶ τὰς νήσους ἐλῄστευον ναυσὶν ὠκείαις τε καὶ κούφαις· ὅθεν ἔτι νῦν ῥωμαῖοι τὰ κοῦφα καὶ ὀξέα δίκροτα, λιβυρνίδας προσαγορεύουσιν. Id est, Fuerunt Liburni alterũ Illyriorũ genus, qui Ionium mare, & quæ in eo sunt insulas prædabãtur celerib' & leuibus nauigiis: vnde etiã nũc leues & celeres biremes Romanis Liburnicæ vocãtur.

Fiebant autem ab antiquis Liburnicæ, siue biremes celeres ferè hoc pacto.

Lucianus in Dialogo qui ἔρωτες inſcribitur, ἐπ' ἰταλίαν μοι πλεῖν διανοουμένῳ, ταχυναυτοῦν σκάφος εὐτρέπιστο τούτων τῶν δικρότων, οἷς μάλιστα χρῆσθαι λιβυρνοὶ δοκοῦσιν, ἔθνος ἰονίῳ κόλπῳ παρῳκισμένον. Id eſt, Cogitanti mihi in Italiã naue proficiſci, apparata eſt nauis quædã leuis & expedita ex earum biremium genere, quibus maximè vti videtur Liburni, natio quæ ſinum Ionium accolit. Tranquillus in Auguſto, Tempeſtate in traiectu bis cõflictatus, primò inter promõtoria Peloponneſi & AEtoliæ, rurſus circa mõtes Ceraunios, vtrobique parte Liburnicarũ demerſa, ſimúlque eius in qua vehebatur fuſis armamentis & gubernaculo diffracto. Quo loco Tranquillus Liburnicas pro leuibus biremibus dixiſſe videtur. Plutarchus in Catone videtur Liburnica annumerare inter eas naues, quæ non erãt aptæ ad belli conflictum, ſed ad præcurrẽdum potius & ſpeculandum, his verbis, ὥρμησε μὲν γὰρ ἐγχείσαι τῷ κάτωνι τὴν τῶν νεῶν ἡγεμονίαν. ἦσαν δὲ πεντακοσίων μὲν οὐκ ἐλάττους αἱ μάχιμοι, λιβυρνικὰ δὲ καὶ κατασκοπικὰ καὶ ἄφρακτα παμπληθῆ. Id eſt, Voluit enim Catoni totius claſſis imperiũ deferre: erant autẽ ad belli vſum idoneæ non pauciores quingentis: Liburnicæ verò, ſpeculatoriæ & apertæ complures. Tamen ex eodem Plutarcho in Antonio videre eſt, Liburnicas etiam habuiſſe καταστρώματα, dum ait, ἐν τούτῳ δὲ λιβυρνίδες ὤφθησαν διώκουσαι παρὰ καίσαρος. ὁ δὲ ἀντίπρῳρον ἐπιστρέφειν τὴν ναῦν κελεύσας, τὰς μὲν ἄλλας ἀνέστειλεν· εὐρυκλῆς δ' ὁ λάκων ἐνέκειτο σοβαρῶς, λόγχην τινὰ κραδαίνων ἀπὸ τοῦ καταστρώματος ὡς ἀφήσων εἰς αὐτόν. Id eſt, Interea Liburnicæ apparuerunt quæ à Cæſare miſſæ perſequebantur Antonium. Ille autem obuerti nauem iubẽs, reliquarum quidem impetum

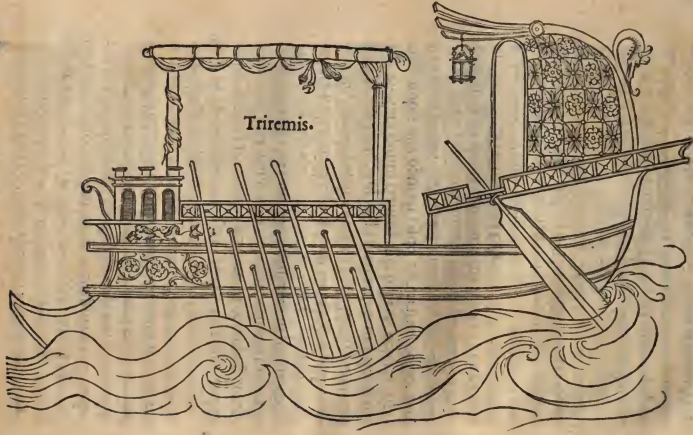
repressit: at Eurycles Lacedæmonius acer & infestus instabat, in catastromate hastam vibrans tanquam in eum iaculaturus. Quū enim dicit κεραδαίνων ἀπὸ τοῦ καταστρώματος, palam est eam Liburnicā, in qua erat Eurycles, habuisse καταστρώματα, & sic ad belli vsum maximè aptā fuisse: & sanè Cæsar Augustus, οὐ πρὸς ὕψος οὐδὲ ὄγκον ἐπιδεικτικῶς πεπηγυίαις ναυσὶν, εὐστρόφοις δὲ καὶ ταχείαις καὶ πεπληρωμέναις ἀκριβῶς ἐξηρτυμένος, ἐν Τάραντι καὶ Βρεντεσίῳ συνέχων τὸ ναυτικὸν, ἔπεμπε πρὸς Ἀντώνιον, ἀξιῶν μὴ διατρίβειν τὸν χρόνον. Id est, Instructus autem Cæsar non nauibus illis altis & amplis, quæ ostētationis gratia parātur: sed agilibus celeribúsque, & iis viris probè oppletis, Tarenti & Brundusii classem continebat. Misit autem ad Antonium nuntiū, petens vt ne amplius tempus otiosi tererēt. vt inquit Plutarchus in Antonio. Liburnicam imitatur nautilos piscis, authore Plinio in nono, cap. xxix. dum ait, Inter præcipua autem miracula est qui vocatur nautilos, ab aliis pompilos. Supinus in summa æquorum peruenit, ita se paulatim subrigēs, vt emissa omni per fistulā aqua, velut exoneratus sentina, facilè nauiget: postea duo prima brachia retorquens, membranā inter illa miræ tenuitatis extendit, qua velificante in auras, cæteris subremigans brachiis, media cauda vt gubernaculo se regit: ita vadit alto, Liburnicarum gaudēs imagine: siquid pauoris interuenit, hausta se mergens aqua. Quæ Liburnicæ nomēā patria sortitæ sunt: quoniam naues dicimus AEgyptias, Asiaticas, Syriacas, Rhodias, Liburnicas atque Achaicas, & eiusmodi: vt Cæsar in tertio de bellis ciuilibus, Præerat AEgyptiis nauibus Pōpeius filius, Asiaticis Decius Lælius & C.

Triarius, Syriacis C. Caſſius, Rhodiis C. Marcellus cũ C. Pomponio: Liburnicæ atque Achaicæ claſſi Scribonius Libo & Marcus Octauius: toti tamen officio maritimo M. Bibulus præpoſitus cuncta adminiſtrabat, ad hunc ſumma imperii reſpiciebat. Idem Cæſar in tertio, Et nauibus longis Rhodiis decem, & Aſiaticis paucis Alexandriam peruenit. Tullius de diuinatione, Poſtremò à Rhodia claſſe deſerti. Tranquillus etiam in loco ſuprà citato. Liuius decadis quartæ libro ſeptimo, Rhodii celebratis exequiis, aduerſus claſſem, quam fama erat ex Syria venire XIII. ſuis nauibus & vna Coa quinqueremi ad terram Gnidiorum, vt ibi in ſtatione eſſent, profecti ſunt. Punicæ etiam naues à Liuio dictæ Decadis quartæ libro ſeptimo, Iã omnes in conſpectu erant, duæ Punicæ naues antecedebant Romanam claſſem. Idem in eodem, Ad inferẽdum hoſtibus terrorem, C. Liuius cũ duabus quinqueremibus Romanis & quatuor quadriremibus Rhodiis, & duabus apertis Smyrnæis in Lyciã eſt miſſus. Idem, Et erant naues Rhodiæ longæ omnium celerrimæ tota claſſe. Nauis Sidoniæ mentio eſt apud Herodotum ἐν πολυμνίᾳ, Ενθαῦτα ὁ ξέρξης μετεκβὰς ἐκ τοῦ ἅρματος ἐς νέα σιδωνίην, ἵζετο ὑπὸ σκηνῇ χρυσέῃ. Id eſt, Hîc Xerxes relicto curru Sidoniam nauẽ conſcendẽs, ſub aureo tentorio ſedit. Et in eadem, ὡς δὲ ἐπεθύμησε καὶ ἐποίεε ταῦτα, ἐσβὰς ἐς σιδωνίην νέα, ἐς τὴν περ ἐσέβαινε αἰεὶ ὅκως τι ἐθέλοι τοιοῦτο ποιῆσαι. Id eſt, Vt autem horum eum deſyderium cepit, & hæc faciebat, Sidoniam nauẽ conſcendens, quam ſemper quũ quid huiuſmodi efficere vellet, conſcendere cõſueuerat. Euripides in Helena, Sidoniam poſuit pro actuario quinquaginta re-

morum, dum ait,

Χώρει σὺ, καὶ ναῶν τοῖσδε πεντηκοντόρων
Σιδωνίαν δὸς, χαίρειν μὲν ἐπιστάτας.

Liuius libro ſuprà proximè citato, Rhodia vna capta memorabili caſu: nam quũ roſtro percuſſiſſet Sidoniam nauem anchora ictu ipſo excuſſa è naue ſua, vnco dente, velut manu ferrea iniecta, alligauit alterius proram: inde tumultu iniecto quum diuellere ſe ab hoſte cupientes inhiberẽt Rhodii, tractum anchorale & implicitum remis latus alterum deterſit: debilitatam ea ipſa quæ icta cohæſerat, nauim cepit.

Triremis.

Triremis à Græcis τριήρης dicitur. Herodotus ἐν Τερψιχόρῃ, Παρεσκευάζετο μὲν διηκοσίας τριήρεας, πολλὸν δὲ κάρτα ὅμιλον περσέων τε καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων. Id est, Apparauit autem ducentas triremes, & magnam vnà Persarum aliorúmque auxiliariorum copiam. Idem ἐν πολυμνίᾳ, Τῶν δὲ τριήρεων ἀριθμὸς μὲν ἐγένετο ἑπτὰ καὶ διηκόσιαι καὶ χίλιαι. Id est, Erant autem mille ducentæ septem numero triremes. Et haud ita multo post, τριηκόντεροι δὲ καὶ πεντηκόντεροι καὶ κέρκουροι καὶ ἱππαγωγὰ πλοῖα μικρὰ συνελθόντα ἐς τὸν ἀριθμὸν, ἐφάνη τρισχίλια. Id est, Triginta autē & quinquaginta remorū naues, cercuri, & hippagines, & parua præterea nauigia, in vnū omnia coacta numerū, ter mille esse visæ sunt. Demosthenes in prima cōtra Philippū, καὶ ἱππαγωγοὺς τούτοις. εἶεν. τί πρὸς τούτοις ἔτι; ταχείας τριήρεις δέκα. δεῖ γὰρ, ἔχοντος ἐκείνου ναυτικὸν, καὶ ταχειῶν τριήρων ἡμῖν, ὅπως ἀσφαλῶς ἡ δύναμις πλέῃ. Id est, Atque his hippagoga nauigia. quid præterea? decem celeres triremes. Nam quum classem ipse habeat, celeres triremes nobis esse oportet, quò excercitus noster tutò nauigare possit. Tullius actione tertia in Verrē, mille fuisse naues Persarum, author est, vt parum ab Herodoti numero abesse videatur, his verbis, Vt ne Persæ quidem, quū bellum toti Græciæ, diis hominibúsque indixissent, & mille numero nauium classem ad Delum appulissent, quicquam conarentur aut violare, aut attingere. Plutarchus in Themistocle citat αἰσχύλον ἐν πέρσαις, Ξέρξῃ δὲ, καὶ γὰρ οἶδα, χιλιὰς μὲν ἦν νεῶν τὸ πλῆθος. Id est, Xerxi autem (probè enim noui) mille numero naues erant. Triremem inuenit primus Aminocles Corinthius, authore Plinio ex Thucydide in primo, qui tamen aliter dicere videtur, dum ait, φαίνεται δὲ καὶ σαμίοις ἀμεινοκλῆς κορίνθιος ναυπηγὸς ναῦς ποιήσας τέτταρας. Vide-

tur autem & Samiis Aminocles Corinthius naupegus naues quatuor ædificasse. Videtur tamẽ asseuerare triremes primùm ædificatas Corinthi, dum ait, καὶ τριήρεις ἐν Κορίνθῳ πρῶτον τῆς Ἑλλάδος ἐναυπηγηθῆναι. Id est, Et triremes primùm apud Corinthum in Græcia ædificatas fuisse. Quibus verbis facile colligere est, apud Plinium legendum Aminoclem: non Amoclem, vt vt vulgò scriptum video.

Quadriremem instituêre Carthaginenses, authore Aristotele ex Plinio, quæ τετρήρης à Græcis dicitur. Polybius in primo, κατὰ δέ τινα τόπον ἔχοντα βράχεα, συνέστη χῶμα μετὰ πολλῆς ταλαιπωρίας, ἐφ' ᾧ τετρήρης ἐκτρέχουσα νυκτὸς ἐκάθισε, καὶ τοῖς πολεμίοις ὑποχείριος ἐγένετο, διαφέρουσα τῇ κατασκευῇ τῆς ναυπηγίας. Id est, Quodam autem loco, in quo erant breuia, resedit agger, ídque multo militũ labore: in quem quadriremis nocte excurrens impegit, quam statim aduersarii nacti sunt excellentem, & probè ædificatam. Vide, si otium est, Sipontinum: & quantum in vertendo Polybio sibi permiserit, facilè agnosces. Διόδωρος βιβλιοθήκης vndeuicesimo, τούτων ἦσαν τετρήρεις μὲν ἐνενήκοντα, πεντήρεις δὲ δέκα, ἐννήρεις δὲ τρεῖς, δεκήρεις δὲ δέκα, ἄφρακτοι δὲ τριάκοντα. Id est, Harũ erãt quadriremes quidẽ nonaginta, quinqueremes decẽ, nouẽ ordinum tres, decẽ ordinum decẽ, apertæ autẽ triginta. Tullius septima in Verrẽ, Princeps Cleomenes in quadriremi Cẽturipina malũ erigi, vela fieri, præcidi anchoras imperauit: & simul vt se cæteri sequerẽtur, signũ dari iussit: hæc Cẽturipina nauis erat incredibili celeritate velis: nam scire isto prætore nemo poterat quid quæque nauis remis facere posset. Et paulo pòst, Erat enim sola illa nauis constrata, & ita magna vt

propugnaculo cæteris posset esse: quæ, si in prædonũ pugna versaretur, vrbis instar habere inter illos piraticos myoparones videretur.

Tectæ siue constratæ nauis forma, qualis apud antiquos fuit.

Quod autem Tullius constratam dixit, aliquando hæsitaui num eadem esset quæ & tecta dicitur à Cæsare. Quas tectas lõgas inuenere Thasii. Nam antea ex prora tantũ & puppi pugnabatur. Author Plinius in septimo. Cæsar in secundo de bello ciuili, Appulsáque ad proximum littus trireme constrata, & in littore relicta, pedibus Adrumetum profugerat. Idem in tertio, Atque omnes naues incẽdit x x x v. in quibus erant x x. constratæ. Idem Cæsar alibi tectas vocat in primo de bello ciuili, Massilienses vsi L. Domi

tii cõsilio,naues longas expediũt numero x v i i.quarũ erãt x i.tectæ.Idem in tertio,Illæ triremes omnes & quinqueremes aptæ,instructǽque omnibus rebus ad nauigandum,præter has x x i i. erant,quæ præsidii causa Alexandriæ esse consueuerant, constratæ omnes,quas si occupassent classe Cæsaris erepta,portũ ac mare totum in sua potestate haberent, commeatu auxiliísque Cæsarẽ prohiberẽt. Aulus certè Hirtius omnem tollere dubitationem videtur, dum ait, Magnóque impetu quatuor ad eam constratæ naues & complures apertæ contẽderunt,cui coactus est Cæsar ferre subsidium.Vides vt constratas & apertas ponat, tanquam diuersas: quod perinde est atque si dixisset,alias tectas fuisse, alias apertas. Tullius actione septima in Verrem, Poteróne in eos esse vehemens, qui naues inanes non modò habuerunt, sed etiam apertas: in eum dissolutus,qui solus habuerit constratam nauem,& minus exinanitam?Loquitur enim de quadriremi Centuripina.Aulus Hirtius in quarto de bello ciuili,Itaque paucis diebus contra omnium opinionem quadriremes x x i i. quinqueremes quinque cõfecerunt, ad has,minores apertásque complures adiecerunt. Idem in eodem,haud ita multo infra illum locum,Ex his quinqueremes quinque erant,& quadriremes decem: reliquæ infra hanc magnitudinem,& pleræque apertæ.Liuius Decadis quartæ libro sexto, Biduum in apparatu morati,tertio die centũ nauibus,quarũ septuaginta tectæ erant,cæteræ apertæ,minores omnes ferè erant,profecti, Phocæam petierunt.Nec tamen video Marcum Tulliũ tectas appellasse,quantũ mea memoria est,sed ferè semper cõ-

ſtratas: tegebantur enim aliquádo & minores. Cæſar in tertio bell. ciuil. Similiter Vatinius qui Brunduſio præerat, tectis inſtructíſque ſcaphis elicuit naues Lælianas, atque ex his longius productam vnam quinqueremem, & minores duas in anguſtiis portus cepit: itémque per equites diſpoſitos aqua prohibere claſſiarios inſtituit. Idem in ſecúdo, Maſſilienſes poſt ſuperius incommodum, veteres ad eundem modum ex naualibus productas naues refecerant, ſummáque induſtria armauerant: remigum gubernatorúmque magna copia ſuppetebat: piſcatoriáſque adiecerát atque cõtexuerant, vt eſſent ab ictu telorũ remiges tuti: has ſagittariis tormentíſque cópleuerát. Idem in tertio, Scaphas nauium magnarũ circiter ſexaginta, cratibus pluteíſque contexit, eóque milites delectos impoſuit. Has autem Græci καταφράκτους vocant, etiãſi Sipõtinus apud Polybium haud ſcio quàm rectè pro καταφράκτῳ quinqueremem nobis reddiderit, eò fortaſſe quòd magis idoneæ eſſent quæ conſternerẽtur. Eo enim tempore quo primùm Po. Ro. ſtatuit è rep. eſſe, cum Carthaginẽſibus de Siciliæ atque adeò maris interni imperio naualibus copiis dimicare, centũ viginti nauium claſſem ædificandã curarunt: in qua centum fuere quinqueremes, & viginti triremes. Ná antea quidem eo ipſo tempore quo Meſſanam copias traducere cœperunt, οὐχ οἷον (inquit Polybius) κατάφρακτος αὐτοῖς ὑπῆρχε ναῦς, ἀλλ᾽ οὐδὲ καθόλου μακρὸν πλοῖον, οὐδὲ λέμβος οὐδὲ εἷς. Hoc eſt, Non ſolùm nullam nauem tectam conſtratámve habebant: ſed nec prorſus vlla nauis longa, aut lembus vllus ipſis præſtò fuit. Quare à Tarentinis & Locrenſibus, ἔτι δ᾽ Ἐλεατῶν καὶ Νεαπολιτῶν

συγχρησάμενοι πεντηκοντόρους καὶ τριήρεις, ἐπὶ τούτων παραβόλως διεκόμισαν τοὺς ἄνδρας. ἐν ᾧ δὴ καιρῷ τῶν καρχηδονίων κατὰ τὸν πορθμὸν ἐπαναχθέντων αὐτοῖς, καὶ μιᾶς νεὼς καταφράκτου διὰ τὴν προθυμίαν προπεσούσης, ὥστε ἐποκείλασαν γενέσθαι τοῖς ῥωμαίοις ὑποχείριον, ταύτῃ παραδείγματι χρώμενοι, τότε πρὸς ταύτην ἐποιοῦντο τὴν τοῦ παντὸς στόλου ναυπηγίαν. Id est, Præterea autem ab Eleatis & Neapolitanis triremes, & quinquaginta remorum actuarias quũ cómodatò accepissent, in his summa cũ audacia milites transuexerunt. quo quidem tempore quum fortè Carthaginenses circa fretum in Romanos irruerent, & nauis quædam constrata, propter promptitudinẽ reliquas omnes præcurreret, casu impacta impeditáque, in Romanorum ditionem venit. Ea itaque, vt exemplo, vsi, ad illius similitudinẽ classem suam vniuersam ædificarũt. Constratæ verò naues dicebãtut eo quòd haberent καταστρώματα, & ad id erãt maximè aptæ quadriremes. Polybius in secundo, ἐπλήρωσαν κοινῇ ταῖς τῶν ἀχαιῶν δέκα ναῦς καταφράκτους. Id est, Impleuerunt in cómune decem Achæorũ naues cõstratas, & quæ haberẽt καταστρώματα. Subdit enim, τότε ἐπιπηδῶντες ἐπὶ τὰ καταστρώματα τῶν ἀχαϊκῶν νεῶν, κατεκράτουν, διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐπιβατῶν, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ τεττάρων μὲν πλοίων ἐκυρίευσαν τετρήρων, μίαν δὲ πεντήρη σὺν αὐτοῖς τοῖς ἀνδράσιν ἐβύθισαν. Id est, Tunc in Achaicarũ nauium catastromata insilientes, superiores euaserunt, propter propugnantium multitudinẽ. Atque hoc pacto quatuor quidẽ quadriremes in suã potestatẽ receperunt: quinqueremem autem vnã cũ ipsis hominibus demerserũt atque dèpresserunt. Loquitur enim de eisdem Achæorũ nauibus.

Triremibus si binos ordines addideris, quinqueremem facies: si plures, maiorem. Nam quinqueremis figuram antiquam nullam adhuc vidimus, præterquam in numismate quodam: sed dubitamus an illud, quemadmodum permulta alia, mentiatur antiquitatem.

Quinqueremem inſtituit Neſichthon, ſi Plinio credimus, quæ πεντήρης à Græcis dicitur. Herodotus in Ερατῷ, Καὶ ἦν γὰρ δὴ τοῖσι ἀθηναίοισι πεντήρης ἐπὶ σουνίῳ, λοχήσαντες οὖν τὴν θεωρίδα νέα εἷλον πλήρεα ἀνδρῶν τῶν πρώτων ἀθηναίων. Id eſt, Erat enim Athenięſibus quinqueremis in Sunio. Illi itaque poſitis inſidiis theorida nauem occuparunt, Atheni enſium primoribus refertam. Appianus in Mithridatico, ὥστε καὶ τριήρη αὐτοῖς ἀνδράσιν ἀναδησάμενοι, καὶ ἀκροστόλια πολλὰ καὶ σκῦλα ἐς τὸν λιμένα φέροντες ἐπανελθεῖν. πεντήρους δὲ σφῶν εἰλημμένης ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἀγνοοῦντες οἱ ῥόδιοι ἐπὶ ζήτησιν αὐτῆς ἐξ ταῖς μάλιστα ταχυναυτούσαις ἀνέπλεον. Id eſt, Itaque trireme cũ ipſis hominibus, nauibus ſuis alligata, multis nauium roſtris nec paucis ſpoliis onuſti ad portũ rediere. Quũ autẽ ipſorũ quinqueremis ab hoſtibus capta eſſet, eius ignari Rhodii ad conquirendam eam ſex maximè celeribus nauibus regreſſi ſunt. Mirum eſt quod Aulus Hirtius, ſiue Opius in bello Alexandrino quinqueremem pentiremem vocet, vocabulo ſemigræco ſemique Latino, dum ait, Capit ex eo prælio pentiremem vnam, triremes duas, dicrota octo, compluréſque remiges Octauianos. Sic enim legendum cenſeo, nõ dycrotas. Idem in Aphricano bello, Naues onerarias, quæ longius à portu in ſalo ſtabant, incendit: & pentiremes duas vacuas à defenſoribus, nullo repugnante, cepit. Marcus Tullius vbique quinqueremes dicit, & optimi quique authores. Pontẽ conſtratum paludémque dixit idem Hirtius lib. Derelictorũ de bello Gallico, Turres crebras excitari in altitudinem trium tabulatorũ, pontibus traiectis conſtratíſque coniungi, quorum frontes viminea loricula munirentur, vt hoſtis à duplici propugnatorum ordine depelleretur. Idem

in eodem, Pontibus palude constrata, legiones tradu cit. Et in eodem, Nisi flumen Ligerim, quod erat ponte propter magnitudinem constratum, copias traduxisset. Tullius libro primo de Oratore, Illa verò deridenda arrogantia est, in minoribus nauigiis rudem esse se confiteri, quinqueremes aut etiã maiores gubernare didicisse. Ipse (quantũ assequi possum coniectura) existimo quadraginta fuisse sedilia in tabulato alterius lateris quinqueremis, quæ quadringentis remigibus agebatur: vt ex verbis Plinii colligere est libro trigesimosecũdo, vbi de echeneide, dum ait, Fertur Actiaco Marte tenuisse prætoriam nauim Antonii properantis circuire, & exhortari suos, donec trãsiret in aliam. Ideóque Cæsariana classis impetu maiore protinus venit. Tenuit & nostra memoria Caii principis ab Astura Antium remigãtis, vt res est etiam auspicalis, pisciculus. Siquidem nouissimè tum in vrbem reuersus ille imperator, suorum telis confossus est. Nec longa fuit illius moræ admiratio: statim causa intellecta cũ è tota classe quinqueremis sola non proficeret: & exilientibus protinus qui id quærerẽt, circa nauim inuenere adhærentẽ gubernaculo: ostenderúntque Caio, indignanti hoc fuisse quod se reuocaret, quadringentorúmque remigum obsequio contra se intercederet. Quibus sanè verbis palàm fit illam quinqueremem actam à remigibus quadringentis, vt in altero latere ducenti fuerint: qui si distribuantur in quinos ordines, necesse est quadraginta sedilia fuisse in altero tabulati latere. Hæc idcirco adieci, vt Veneti videant an illa eorum quiqueremis, quæ XXVIII tantùm opinor transtris cõstat, ædificata sit ad antiquarũ quinqueremiũ rationem. De echeneide

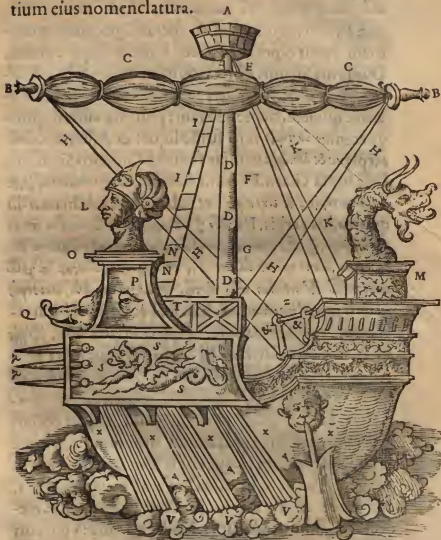
Cap. 1.

C.ii.

non adiiciam quæ Plutarchus in Sympoſiacis tractat, etiamſi minimè videātur aliena: ſed ad illum authorem grauiſſimum, lectorem reiicimus. Quòd autem Tullius, aut etiam maiores, dixit: de ſex ſeptémque ordinum naue intellexiſſe videtur: quas Liuius Græco vocabulo hexeres hepteréſque vocat, quartæ Decadis libro ſeptimo, Regia claſſis ſeptem & triginta maioris formæ nauium erat, in quibus tres hepteres & quatuor hexeres habebant: præter has decem triremes erant: & ii adeſſe hoſtes ex ſpecula quadam cognouere. Idem in eodem, Maxime exterruit hepteres regia à multo minore Rhodia naue vno ictu demerſa. Idem in eodem, Hoſtium claſſis trium & nonaginta nauium fuit, maximæ formæ naues, tres hexeres habebāt, duas hepteres. Robore nauium & virtute militū Romani longè Regios præſtabant: Regiæ naues agilitate & arte gubernatorum, & ſcientia remigum. Appianus Alexandrinus de bellis ciuilibus libro quarto, Ενδοὺς ὁ πομπήιος ἐς τὴν αἰνάριαν διέπλει ναυσὶ πολλαῖς ἀρίσταις, ἑξήρους λαμπρᾶς ἐπιβεβηκώς. Id eſt, Cedens Pompeius in Enariam conceſſit nauibus multis, iiſq; præſtantiſſimis, naui ipſe hexere ſplendidiſſima vectus. Polybius, τὰς μὲν οὖν ἑξήρεις δύο οὔσας, ἐφ᾽ ὧν ἔπλεον οἱ στρατηγοὶ μάρκιος ἀτίλιος καὶ λεύκιος μάλλιος, παρ᾽ ἀλλήλας ἐν μετώπῳ παρ᾽ ἀλλήλους ἔταξαν. Id eſt, Duas igitur hexeres, quibus Marc' Attilius & Lucius Manlius duces vehebantur, primas in fronte, æqualiter inuicem diſtantes conſtituerunt. Lucanus in tertio, vbi de Bruti prætoria naue loquitur, hexerem deſcripſiſſe videtur,

Celſior at cunctis Bruti prætoria puppis
Verberibus ſenis agitur, molémque profundo
Inuehit, & ſummis longè petit æquora remis.

Hepteres, quæ septem ordinũ nauis erat, cum Latina partium eius nomenclatura.

A Corbis, vnde Corbita.
B Cornua antẽnarum extremæ partes.
C Antennæ.
D Malus, ἱστός.
E Carchesium, sũma pars mali.
F Trachelus, media.
G Pterna, inferior.
H Opiferi funes.
I Calos.
K Rudẽtes. quãquã à Plauto accipiatur rudẽs pro eo fune, quo nauis ad terrã religari solet: Oram Latini, Græci prymnesia vocant.
L Parasemon.
M Puppis
N Turres.
O Prora.
P Oculus.
Q Rostrũ.
R Rostrum tridens.
S Epotides.
T Catastromata.
V Remi
X Carina, alueus.
Y Cumba, Dryochos.
Z Clauus.
& Gubernacula.

Heptere Polybius ἑπτήρη vocat in primo, ἔχων ἑπτήρη τὴν γενομένην Πύῤῥου τοῦ βασιλέως. Id est, Habens heptere, quæ Pyrrhi regis quondam fuerat. Quo loco septiremem vertit Sipontinus, nec Liuium sequi curauit. Diodorus Siculus libro vicesimo, τούτων δ᾽ ἦσαν αἱ μέγισται μὲν, ἑπτήρεις· αἱ πλεῖσται δὲ, πεντήρεις. Id est, Ex his maximæ quidem, hepteres erant: plurimæ autem, quinqueremes. ὀκτήρεις verò fuisse liquet ex Athenæo. ἐννήρεις planè & δεκήρεις constat fuisse ex Diodoro Siculo, in loco suprà citato. Fuerunt ἑνδεκήρεις, & τρισκαιδεκήρεις, & τριακοντήρεις, & εἰκοσήρεις, vt palàm fit ex Athenæo in quinto, his verbis, Πολλῶν δὲ ὁ φιλάδελφος βασιλέων πλούτῳ διέφερε, καὶ περὶ πάντα ἐσπουδάκει τὰ κατασκευάσματα φιλοτίμως, ὥστε καὶ πλοίων πλήθει πάντας ὑπερέβαλλε. τὰ γοῦν μέγιστα τῶν πλοίων παρ᾽ αὐτῷ, τριακοντήρεις δύο, εἰκοσήρης μία, τέσσαρες δὲ τρισκαιδεκήρεις, δωδεκήρεις δύο, ἑνδεκήρεις δεκατέσσαρες, ἐννήρεις τριάκοντα, ἑπτήρεις τριάκοντα ἑπτὰ, ἑξήρεις πέντε, πεντήρεις ἑπτακαίδεκα. τὰ δὲ ἀπὸ τετρήρους μέχρι τριημιολίας, διπλάσια τούτων. τὰ δὲ εἰς τὰς νήσους πεμπόμενα, καὶ τὰς ἄλλας πόλεις ὧν ἦρχε, καὶ τὴν Λιβύην, πλείονα τῶν τετρακισχιλίων. Id est, Philadelphus autē multos reges opibus superauit, erátque apparatuum omnium ambitiosè studiosus. Nauium itaque copia & numero omnes superabat. Quæ verò maxima habebat apud se nauigia, hæc erant: triginta ordinum, duæ: viginti, vna: tredecim ordinum, quatuor: duodecim, duæ: vndecim ordinum, quatuordecim: nouem ordinum, triginta: hepteres, triginta septem: hexeres, quinque: quinqueremes, decem & septem. Earum autem nauium, quæ à quadrireme ad trieremiolias vsque descendebant, duplus erat ad has numerus. Quæ autem ad insulas

deductæ fuerāt, & in vrbes quibus imperitabat ipſe, & Lybiam, plures erant quater millenis. Alexāder Magnus, authore Plinio, inſtituit naues ad duodecim ordines. Philoſtephanus Ptolemæum Soterem inſtituiſſe vult ad quindecim. Plutarchus tamen πεντεκαιδεκήρη adſcribit Demetrio, dum ait, οὐδεὶς γὰρ εἶδεν ἀνθρώπων οὔτε πεντεκαιδεκήρη ναῦν πρότερον, οὔτε ἑκκαιδεκήρη· ἀλλ' ὕστερον τετταρακοντήρη Πτολεμαῖος ὁ Φιλοπάτωρ ἐναυπηγήσατο, μῆκος διακοσίων ὀγδοήκοντα πηχῶν, ὕψος δὲ ἕως ἀκροστολίου, πεντήκοντα, δυοῖν δεόντων· ναύταις δὲ, χωρὶς ἐρετῶν, ἐξηρτυμένην τετρακοσίοις, ἐρέταις δὲ τετρακισχιλίοις· χωρὶς δὲ τούτων, ὁπλίτας δεχομένην ἐπί τε τῶν παρόδων καὶ τοῦ καταστρώματος, ὀλίγῳ τρισχιλίων ἀποδέοντας. ἀλλὰ θέαν μόνην ἐκείνη παρέσχεν, καὶ μικρὸν ὅσον διαφέρουσα τῶν μονίμων οἰκοδομημάτων. Id eſt, Antea enim neque quindecim ordinum nauem neque ſexdecim quiſquam hominum nouerat: poſtea tamen quadraginta ordinum ædificandā curauit Ptolemæus Philopator, in longitudinem quidem productam ad cubitos ducentos octoginta: altitudine autē ad ſummitatem vſque nauis, duodequinquaginta cubitorū. Inſtructa autem erat quadringentis nautis, extra remiges, qui quater mille numero erant. Capiebat præter hos nauis in aditibus vnà & cataſtromate, armatos milites paulo minus ter millenis. Verùm ſolá hæc nauis ſui ſpectationem exhibuit, ab immobilibus ædificiis parum admodum differens. Athenæus in quinto δειπνοσοφιστῶν ex Καλλιξένῳ eadē ferè cū Plutarcho referre videtur, ſed tamē apertius & diffuſius, his verbis, Τὴν τετταρακοντήρη ναῦν κατεσκεύασεν ὁ Φιλοπάτωρ, τὸ μῆκος ἔχουσαν διακοσίων ὀγδοήκοντα πηχῶν, ὀκτὼ δὲ καὶ τριάκοντα ἀπὸ παρόδου ἐπὶ πάροδον· ὕψος δὲ ἕως ἀκροστολίου, τετ-

Lib. 7. cap. 56.

ταράκοντα ὀκτὼ πηχῶν· ἀπὸ δὲ τῶν πρυμνητικῶν ἀφλάστων ἐπὶ τὸ τῇ θαλάσσῃ μέρος αὐτῆς, τρεῖς πρὸς τοῖς πεντήκοντα πήχεις. πηδάλια δ' εἶχε τέτταρα τριακοντάπηχη, κώπας δὲ θρανιτικὰς ὀκτὼ καὶ τριάκοντα πηχῶν τὰς μεγίστας· αἳ διὰ τὸ μόλυβδον ἔχειν ἐν τοῖς ἐγχειριδίοις, καὶ γεγονέναι λίαν εἴσω βαρεῖαι κατὰ τὴν ζύγωσιν, εὐήρεις ὑπῆρχον ἐπὶ τῆς χρείας. δίπρωρος δὲ ἐγεγόνει καὶ δίπρυμνος, καὶ ἔμβολα εἶχεν ἑπτά· τούτων ἓν μὲν ἡγούμενον, τὰ δ' ὑποστέλλοντα, τινὰ δὲ κατὰ τὰς ἐπωτίδας. ὑποζώματα δ' ἐλάμβανε δώδεκα, ἑξακοσίων δ' ἦν ἕκαστον πηχῶν. εὔρυθμος δ' ἦν καθ' ὑπερβολήν. θαυμαστὸς δ' ἦν καὶ ὁ ἄλλος κόσμος τῆς νεώς. ζῷα μὲν γὰρ εἶχεν οὐκ ἐλάττω δώδεκα πηχῶν κατὰ πρύμναν τε καὶ πρῷραν· καὶ πᾶς τόπος αὐτῆς κηρογραφίᾳ καταπεποίκιλτο. τὸ δ' ἐγκώπιον ἅπαν μέχρι τῆς τρόπεως, κισσίνην φυλλάδα καὶ θύρσους εἶχε πέριξ. πολὺς δ' ἦν καὶ ὁ τῶν ὅπλων κόσμος, ἀνεπλήρου δὲ τὰ προσδεόμενα τῆς νεὼς μέρη. γενομένης δὲ ἀναπείρας, ἐδέξατο ἐρέτας πλείους τῶν τετρακισχιλίων· εἰς δὲ τὰς ὑπηρεσίας, τετρακοσίους· εἰς δὲ τὸ κατάστρωμα, ἐπιβάτας τρισχιλίους ἀποδέοντας ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα. καὶ χωρὶς ὑπὸ τὰ ζύγια πλῆθος ἀνθρώπων ἕτερον, ἐπισιτισμοῦ τε οὐκ ὀλίγον. καθειλκύσθη δὲ τὴν μὲν ἀρχὴν ἀπὸ ἐσχαρίου τινός, ὅ φασι παγῆναι πεντήκοντα πλοίων πεντηρικῶν ξυλείᾳ· ὑπὸ δὲ ὄχλου μετὰ βοῆς καὶ σαλπίγγων κατήγετο. ὕστερον δὲ τῶν ἀπὸ Φοινίκης τις ἐπενόησε τὴν καθολκήν, τάφρον ὑποστησάμενος ἴσην τῇ νηὶ κατὰ μῆκος, ἣν πλησίον τοῦ λιμένος ὤρυξε. ταύτῃ δὲ τοὺς θεμελίους κατῳκοδόμησε λίθῳ στερεῷ πρὸς πέντε πήχεις τὸ βάθος· καὶ διὰ τούτων φάλαγγας ἐπικαρσίας κατὰ πλάτος τῆς τάφρου διώσας συνεχεῖς, τετράπηχυν εἰς βάθος τόπον ἀπολειπούσας. καὶ ποιήσας εἴσρουν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἀνέπλησεν αὐτῆς πάντα τὸν ὀρυχθέντα τόπον· εἰς ὃν ῥᾳδίως ἀπὸ τῶν τυχόντων ἀνδρῶν εἰσήγαγε τὴν ναῦν, καὶ τὸ ἀνοιχθὲν κατ' ἀρχὰς ἐμφράξας, μετεξήντλησε πάλιν τὴν θάλασσαν ὀργάνοις. τούτου δὲ γενομένου ἑδρασθῆναι τὸ πλοῖον ἀσφαλῶς ἐπὶ τῶν προειρημένων φαλάγγων.

Id est, Quadraginta ordinum nauem construxit Philopator, quæ in longitudinem haberet ducentos octoginta cubitos: octo autem & triginta in latitudinẽ ab aditu in aditum : in altitudinem autem, vsque ad summitatem & oram nauis, quod ἀκροστόλιον dicunt, XLVIII. cubitos habebat: à summitate autem extrema puppis ad eam partem quæ mari alluitur, tres & L. cubitos. gubernacula autem habebat quatuor, singula in longitudinem triginta cubitorum: remos verò longiores quos θρανιτικοὺς vocant, XXXVIII. cubitorũ : qui propterea quòd plumbum haberent in capulis, & quòd ad interiorem partẽ grauiores essent libramento, vsui habiles ad remigandum erant. Fuit præterea duplici prora duplicíque puppe, rostráque septem habebat: quorum vnum quidẽ extabat: quædam autem contractiora erant minoráque : nonnulla verò ad epotidas erant collocata. Zonas autem perpetuas habuit XII. quarum quæque sexcentorum erat cubitorum. Erat autem mira & egregia symmetria: admirabilis præterea & alius nauis ornatus. ad cuius prorã & puppim erant expressa animalia non minora duodecim cubitorum, & in omni parte multiplici ceræ pictura variegabatur. Tota verò ab ea parte qua remi collocati erant, vsque ad carinam ipsam, in ambitu thyrsos habebat, cum perpetuis hederæ foliis. Multus autem erat & armamentorum ornatus, quibus instruebãtur partes vt quæq; eis indigebant. Quũ autem experimenti causa deduceretur, suscepit remiges plures quatuor milium, ad reliqua autem ministeria quadringẽtos. In catastromate verò & aditibus habuit propugnatores bis mille octingẽtos quinquaginta, præter magnã multitudinẽ hominũ quæ ad iu

ga erat, magnā prætereavim cōtinebat rei frumētariæ. deducta autē fuit initio ab Eſchario quodā, qui eā nauem cōpegiſſe dicitur materia quinquaginta nauiū quinqueremium. Deducebatur autem à turba cum magno clamore & tubarum ſonitu. Poſtea verò quidam è Phœnicia excogitauit deductionē, ducta foſſa æquali naui longitudine, quam ad portū fodiendam curauit. Huic foſſæ fundamenta iniecit è ſolido lapide in altitudinem quinque cubitorum, per quæ tranſ uerſales trabes in latitudinem foſſæ traiiciens inter ſe cohærētes, relicto loco quatuor cubitorū vacuo: factóque incili aqua marina, totū locum defoſſum com pleuit: in quem facilè opera viliorum hominum induxit nauem, obturans eam partem quam ab initio aperuerat: rurſúſque aquam marinam extraxit machinis: quo facto conſediſſe nauem tuto in prædictis trabibus. Ante verò quàm à nauium longarum commemoratione diſcedo, non omittam me coniectura aſſecutum, quinqueremes fuiſſe altiores, quàm vt è quadrireme armati milites in eas tranſilire poſſent. Quòd ſi lector inanimum induxerit mecum attendere ad verba Liuii, facilè, vt opinor, in eandē ſententiam diſcedet: ea ſunt Decadis tertiæ libro decimo, Claſſis Punica ad Vticam ſtationē habebat: ex ea tres quadriremes, ſeu clàm miſſo à Carthagine nuntio vti fieret, ſeu Aſdrubale qui claſſi præerat, ſiue publica fraude, auſo facinus, quinqueremem Romanam ſupe rantem promontoriū ex alto repente aggreſſæ ſunt. ſed neque roſtro ferire celeritate ſubterlabentem poterant, neque tranſilire armati ex humilioribus in altiorem nauem: & defendebatur egregiè quoad tela

ſuppeditarunt. Quod ex verbis ipſis apertius mihi videtur, quàm vt aliter explanandũ ſit. Quod autem de ἐνήρεις ſuprà dictum eſt, aduerte lector: quũ enim vnico ν ſcribitur, nauem inſtructam & paratam in aqua ſignificat, vt videbis apud Plutarchum in Antonio, in hæc verba, ἀντώνιος δὲ, ἅμα ἡμέρᾳ τῶν πολεμίων ἐπιπλεόντων, φοβηθεὶς μὴ τῶν ἐπιβατῶν ἐρήμοις ἕλωσι τὰς ναῦς, τοὺς μὲν ἐρέτας ὁπλίσας, ἐπὶ τῶν καταστρωμάτων παρέταξεν ὄψεως ἕνεκα· τοὺς δὲ ταρσοὺς τῶν νεῶν ἐγείρας καὶ πτερώσας ἑκατέρωθεν, ἐν τῷ στόματι περὶ τὸ ἄκτιον ἀντιπρώρους συνεῖχε, ὡς ἐνήρεις καὶ παρεσκευασμένας ἀμύνεσθαι. Id eſt, Antonius autem, quum prima luce adnauigarent hoſtes, veritus ne propugnatoribus deſtitutas naues caperent, remiges armari iuſſit, eóſque in cataſtromate in ſpeciem diſpoſuit vt viderentur: remos autem qua parte lati ſunt, erigi iubens & arrigi vtrinque, ad Actii fauces obuerſas continebat naues, tanquam inſtructas & paratas ad decertandum. Quo loco ἐνήρεις ipſe interpretatur quum καὶ παρεσκευασμένας ſubdit: quod Suidas non videtur intellexiſſe. Idem in Bruto, μὴ ναῦν ἐνήρη, μὴ στρατιώτην ἕνα, μὴ πόλιν ἔχοντες. Id eſt, Non inſtructam nauem, nõ militem vllum, non ciuitatem denique habentes. Et in Sylla, μιθριδάτης μὲν ἔχων ναῦς αὐτόθι διακοσίας ἐνήρεις. Id eſt, Mithridates quidẽ illic naues habens remigio inſtructas ducentas. Herodotus ἐν οὐρανίᾳ, κατήρης dixit, καὶ εἶχε πλοῖον κατῆρες ἕτοιμον, εἰ παλήσειε ὁ ναυτικὸς στόλος. Id eſt, Et habebat nauem inſtructam & paratam, ſi fortè maritimus excercitus moueretur.

Euripides in Iphigenia in Tauris,

Κἀντεῦθ᾽ ὁρῶμεν ἑλλάδος νεὼς σκάφος,
Ταρσῷ κατήρει πίτυλον ἐπτερωμένον,

Ναῦτας τε πεντήκοντ' ἐπὶ σκαλμῶν, πλάτας
Ἔχοντας. Polybius in primo aliter locutus est, vt videbis, αἱ δὲ νῆες τοῦ στόματος ἐξ ἀμφοῖν τοῖν μεροῖν ἐφ' ὅσον ἦν δυνατὸν ἔγγιστα τοῖς τενάγεσι προσάγειν, ἐπεῖχον ἐπτερωκυῖαι πρὸς τὴν ἐμβολὴν καὶ σύλληψιν τῆς ἐκπλεῖν μελλούσης νεώς. Id est, Naues autē quæ in faucibus erant vtrinque quàm proximè ad paludes accedi poterat, expectabant remigio instructæ ad irruendum in nauem eam quæ exitura erat, atque ad eam capiendam paratæ. Latini aptas instructásque remigio vocant. Liuius Decadis tertiæ libro primo, Classis præterea data ad tuendam maritimam orā: quia qua parte bellè vicerant, ea tum quoque rem gesturos Romanos credi poterat: quinquaginta quinqueremes, quadriremes duæ, triremes quinque, sed aptæ instructæque remigio triginta & duæ quinqueremes erant, & triremes quinque. τριηρημιολίας videmus factā mētionem ab Athenæo in quinto, & mediusfidius sæpenumero dubitaui quodnam id esset nauigii genus. Nec idem esse queat cum iis quas Polybius ἡμιόλους ναῦς vocat, Appianus verò ἡμιολίας: etiamsi idem Polybius libro XVI. τριηρημιολίας vocet eas (opinor) quæ non tot remis agerentur, quot iustæ triremes: ait enim, μετὰ δὲ τούτων ἐννέα τριηρημιολίαι καὶ τριήρεις τρεῖς ὑπῆρχον. Id est, Cū his autem nouem trieremioliæ & triremes tres erant. Appianus certè in prooemio eas videtur ponere infra magnitudinem iustarum triremium, dum ait, τριήρεις δὲ ἀπὸ ἡμιολίας μέχρι πεντήρους πεντακόσιαι καὶ χίλιαι. Id est, Triremes autem ab hemiolia vsque ad quinqueremem, mille quingentæ. vt ἡμιόλιαι essent biremes quidē, sed quæ à puppi ad malum vsque binis remis, à malo ad prorā vnico tantùm

agerentur: vt hodie quoque videre eſt in nonnullis earum, quas fuſtas Veneti vocāt. Tu lector ſiquid noſti rectius iſtis, candidus imperti: mea enim eſt coniectura. Tibi poſſum proferre ſcripta authorum, qui huiuſce rei mentionem fecere: quibus legendis, poteris fortaſſe meliora afferre, certiúſque iudicium hac de re facere. ſed Appianum videamus, ναυσὶ δ' ἐφέροντο, πεντήκοντα μὲν πεντήρεσι, ἑκατὸν δὲ ἡμιολίαις: ἀφράκτοις δὲ, καὶ κερκούροις, καὶ στρογγύλοις πολλοῖς. Id eſt, Ferebantur autem nauibus, quinqueremibus quidem quinquaginta, hemioliis centum: apertis verò, cercuris, & onerariis cō pluribus. Diodorus Siculus libro decimonono, αὐτὸς δ' ἀναλαβὼν ναῦς ἡμιολίας, νυκτὸς κατέπλευσε πλησίον τῆς πόλεως. Id eſt, Ipſe autem hemioliis nauibus ſumptis, ſecundum vrbē de nocte delatus eſt. Polybius in quinto, Καταρτίσας δώδεκα μὲν καταφράκτους ναῦς, ὀκτὼ δὲ ἀφράκτους, τριάκοντα δ' ἡμιόλους, ἔπλει δι' εὐρίπου. Id eſt, Duodecim itaque conſtratis nauibus inſtructis, octo apertis, triginta autem hemiolis, per Euripum nauigabat. Quibus locis ἡμιόλους & ἡμιολίας pro eodem ferè poni exiſtimo. Sed hoc loco ſubiiciam quod in fragmentis Polybii ex libro decimoſexto ſcriptum legimus. Cuius quidem nobis copiam fecit Victor Fauſtus, dum Venetiis à Rege Chriſtianiſſimo legatus cōmorarer. Ea ſunt hæc quibus deſcribit pugnā naualē ad Chiū factam inter Philippum & Attalū, vt in contextu videbis, Ὁ δὲ Φίλιππος, τῶν μὲν κατὰ τὴν πολιορκίαν ἀντιπιπτόντων αὐτῷ, τῶν δὲ πολεμίων ἐφορμούντων πλείοσι καταφράκτοις ναυσὶν, ἠπορεῖτο, καὶ δυσχρήστως διέκειτο περὶ τοῦ μέλλοντος. οὐκ ἐπιδεχομένων δὲ τῶν παρόντων αἵρεσιν, ἀνήχθη παρὰ τὴν τῶν πολεμίων προσδοκίαν. ἔτι γὰρ αὐτὸν ἤλπιζον οἱ περὶ τὸν Ἄτταλον προσκαρ

περιέσεσθαι τῇ τῶν μετάλλων κατασκευῇ. μάλιστα δ' ἐσπούδαζε ποιήσασθαι τὸν ἀνάπλουν αἰφνίδιον, πεπεισμένος καταταχήσειν, καὶ τὸ λοιπὸν ἀσφαλῶς ἤδη κομισθήσεσθαι παρὰ τὴν γῆν εἰς τὴν Σάμον. διεψεύσθη δὲ παρὰ πολὺ τοῖς λογισμοῖς. οἱ γὰρ περὶ τὸν Ἄτταλον καὶ Θεοφιλίσκον, ἅμα τῷ συνιδεῖν αὐτὸν ἀναγόμενον, εἴχοντο τῶν προκειμένων εὐθέως. συνέβη δὲ τὸν ἀνάπλουν αὐτῶν γενέσθαι διαλελυμένον, ἅτε πεπεισμένων τὸν Φίλιππον, καθάπερ εἶπον, ἔτι μένειν ἐπὶ τῶν ὑποκειμένων. οὐ μὴν ἀλλὰ χρησάμενοι ταῖς εἰρεσίαις, ἐνεργῶς προσέβαλον, Ἄτταλος μὲν τῷ δεξιῷ καὶ καθηγουμένῳ τῶν πολεμίων, Θεοφιλίσκος δὲ τοῖς εὐωνύμοις. Φίλιππος δὲ προκαταλαμβανόμενος τοῖς καιροῖς, δοὺς τὸ σύνθημα τοῖς ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ, καὶ παραγγείλας ἀντιπρώρους ποιεῖν τὰς ναῦς, καὶ συμπλέκεσθαι τοῖς πολεμίοις ἐρρωμένως, αὐτὸς ὑπὸ τὰς νησίδας ἀναχωρήσας μετὰ τῶν λέμβων τὰς μεταξὺ τοῦ πόρου κειμένας, ἀπεκαραδόκει τὸν κίνδυνον. ἦν δὲ τῶν μὲν τοῦ Φιλίππου νεῶν τὸ πλῆθος τὸ συγκαταστὰν εἰς τὸν ἀγῶνα, κατάφρακτοι τρεῖς καὶ πεντήκοντα, σὺν δὲ τούτοις ἄφρακτοι· λέμβοι δὲ σὺν ταῖς πρίστεσιν ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα. τὰς γὰρ ἐν τῇ Σάμῳ ναῦς οὐκ ἠδυνήθη καταρτίσαι πάσας. τὰ δὲ τῶν πολεμίων σκάφη, κατάφρακτα μὲν ἦν ἑξήκοντα καὶ πέντε σὺν τοῖς τῶν Βυζαντίων· μετὰ δὲ τούτων ἐννέα τριημιολίαι καὶ τριήρεις τρεῖς ὑπῆρχον. λαβούσης δὲ τὴν καταρχὴν τῆς ναυμαχίας ἐκ τῆς Ἀττάλου νεώς, εὐθέως πάντες οἱ σύνεγγυς ἀπαραγγέλτως συνέβαλλον ἀλλήλοις. Ἄτταλος μὲν οὖν συμπεσὼν ὀκτήρει, καὶ προεμβαλὼν ταύτῃ καιρίαν καὶ ὕφαλον πληγήν, ἐπὶ πολὺ τῶν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος ἀγωνισαμένων, τέλος ἐβύθισε τὴν ναῦν. ἡ δὲ τοῦ Φιλίππου δεκήρης, ναυαρχὶς οὖσα, παραλόγως ἐγένετο τοῖς ἐχθροῖς ὑποχείριος. ὑποπεσούσης γὰρ αὐτῇ τριημιολίας, ταύτῃ δοῦσα πληγὴν βιαίαν κατὰ μέσον τὸ κύτος ὑπὸ τὸν θρανίτην σκαλμόν, ἐδέθη, τοῦ κυβερνήτου τὴν ὁρμὴν τῆς νεὼς οὐκέτι δυνηθέντος ἀναλαβεῖν. διὸ καὶ προσκρεμαμένου τοῦ πλοίου αὐτῆς, ἐδυσχρήστει, καὶ δυσκίνητος ἦν πρὸς

πλῷ. ἐν ᾧ χρόνῳ δύο πεντήρεις περιαποσπάσασαι καὶ ζώσασαι τὴν ναῦν ἐξ ἀμφοῖν τοῖν μεροῖν, καὶ τὸ σκάφος καὶ τοὺς ἐπιβάτας τοὺς ἐν αὐτῇ διέφθειραν, ἐν οἷς ἦν καὶ Δημοκράτης ὁ τοῦ Φιλίππου ναύαρχος. κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν καιρὸν Διονυσόδωρος καὶ Δεινοκράτης ὄντες ἀδελφοὶ καὶ ναυαρχοῦντες παρ' Ἀττάλῳ, συμπεσόντες, ὁ μὲν ἑπτήρει τῶν πολεμίων, ὁ δ' ὀκτήρει, παραβόλως ἐχρήσαντο τῇ ναυμαχίᾳ. Δεινοκράτης μὲν πρὸς ὀκτήρη συμπεσών, αὐτὸς μὲν ἔξαλον ἔλαβε τὴν πληγήν, ἀναστείρου τῆς νεὼς οὔσης, τὴν δὲ τῶν πολεμίων ζώσας ναῦν ὑπὸ τὴν βίαν, τὸ μὲν πρῶτον οὐκ ἐδύνατο χωρισθῆναι, καίπερ πολλάκις ἐπιβαλόμενος πρύμναν κρούειν. διὸ καὶ τῶν Μακεδόνων εὐψύχως ἀγωνιζομένων, εἰς τὸν ἔσχατον παρεγένετο κίνδυνον. Ἀττάλου δὲ ἐπιβοηθήσαντος αὐτῷ, καὶ διὰ τῆς εἰς τὴν πολεμίαν ναῦν ἐμβολῆς λύσαντος τὴν συμπλοκὴν τῶν σκαφῶν, ὁ μὲν Δεινοκράτης ἀπελύθη παραδόξως, οἱ δὲ τῆς πολεμίας νεὼς ἐπιβάται πάντες εὐψύχως διαγωνισάμενοι διεφθάρησαν· τὸ δὲ σκάφος ἔρημον ἀπολειφθὲν, ὑποχείριον ἐγένετο τοῖς περὶ τὸν Ἄτταλον. ὁ δὲ Διονυσόδωρος μετὰ βίας ἐπιφερόμενος εἰς ἐμβολήν, αὐτὸς μὲν ἥμαρτε τοῦ ζῶσαι, παραπεσὼν δὲ τοῖς πολεμίοις, ἀπέβαλε τὸν δεξιὸν ταρσὸν τῆς νεώς, ὁμοῦ συρραγέντων καὶ τῶν πυργούχων. οὗ γενομένου περιέστησαν αὐτὸν πανταχόθεν οἱ πολέμιοι. κραυγῆς δὲ καὶ θορύβου γινομένου, τὸ μὲν λοιπὸν πλῆθος τῶν ἐπιβατῶν ἅμα τῷ σκάφει διεφθάρη, τρίτος δ' αὐτὸς ὁ Διονυσόδωρος ἀπενήξατο πρὸς τὴν ἐπιβοηθοῦσαν αὐτῷ τριημιολίαν. τῶν δὲ λοιπῶν νεῶν τοῦ πλήθους ὁ κίνδυνος ἐφάμιλλος ἦν. καθάπερ γὰρ ἐπλεόναζον οἱ παρὰ τοῦ Φιλίππου λέμβοι, κατὰ τοσοῦτον αἰέφερον οἱ περὶ τὸν Ἄτταλον ἐν τῷ τῶν καταφράκτων νεῶν πλήθει. καὶ τὰ μὲν περὶ τὸ δεξιὸν κέρας τοῦ Φιλίππου, τοιαύτην εἶχε τὴν διάθεσιν, ὥστ' ἀκμὴν ἄκριτα μένειν τὰ ὅλα, πολὺ δὲ τοὺς περὶ τὸν Ἄτταλον ἐπικυδεστέρας ἔχειν τὰς ἐλπίδας. οἱ δὲ Ῥόδιοι κατὰ μὲν τὰς ἀρχὰς εὐθέως ἐκ τῆς ἀναγωγῆς ἀπεσπάσθησαν τῶν πολεμίων, καθάπερ ἀρτίως εἶπα· ὄντες δὲ ταχυναυτεῖν παρὰ πολὺ διαφέροντες τῶν ἐναντίων,

συνῆψαν τοῖς ἐπὶ τῆς οὐραγίας μακεδόσι, καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὑποχωροῦσι τοῖς σκάφεσι κατὰ πρύμναν ἐπιφερόμενοι, τοὺς ταρσοὺς παρέλυον· ὡς δ' οἱ μὲν παρὰ τοῦ φιλίππου συνεπιστρέφειν ἤρξαντο, παραβοηθοῦντες τοῖς κινδυνεύουσι, τῶν δὲ ῥοδίων οἱ καθυστεροῦντες ἐκ τῆς ἀναγωγῆς συνῆψαν τοῖς περὶ τὸν θεοφιλίσκον, τότε κατὰ πρόσωπον ἀντιπρώρους τάξαντες τὰς ναῦς, ἀμφότεροι συνέβαλον εὐψύχως, ὁμοῦ ταῖς σάλπιγξι καὶ τῇ κραυγῇ παρακαλοῦντες ἀλλήλους. εἰ μὲν οὖν μὴ μεταξὺ τῶν καταφράκτων νεῶν ἔταξαν οἱ μακεδόνες τοὺς λέμβους, ῥᾳδίαν ἂν καὶ σύντομον ἔλαβε κρίσιν ἡ ναυμαχία· νῦν δὲ ταῦτ' ἐμπόδια πρὸς τὴν χρείαν τοῖς ῥοδίοις ἐγίνετο κατὰ πολλοὺς τρόπους. μετὰ γὰρ τὸ κινηθῆναι τὴν ἐξ ἀρχῆς τάξιν ἐκ τῆς πρώτης συμβολῆς, πάντες ἦσαν ἀναμὶξ ἀλλήλοις· ὅθεν οὔτε διεκπλεῖν εὐχερῶς, οὔτε στρέφειν ἐδύναντο τὰς ναῦς, οὔτε καθόλου χρῆσθαι τοῖς ἰδίοις προτερήμασιν, ἐμπιπτόντων αὐτοῖς τῶν λέμβων ποτὲ μὲν εἰς τοὺς ταρσούς, ὥστε δυσχρηστεῖν ταῖς εἰρεσίαις· ποτὲ δὲ πάλιν εἰς τὰς πρώρας· ἔστι δ' ὅτε κατὰ πρύμναν, ὥστε παραποδίζεσθαι καὶ τὴν τῶν κυβερνητῶν καὶ τὴν τῶν ἐρετῶν χρείαν. κατὰ δὲ τὰς ἀντιπρώρους συμπτώσεις ἐποίουν τι τεχνικόν. αὐτοὶ μὲν γὰρ ἔμπρωρα τὰ σκάφη ποιοῦντες, ἐξάλους ἐλάμβανον τὰς πληγάς· τοῖς δὲ πολεμίοις ὕφαλα τὰ τραύματα διδόντες, ἀβοηθήτους ἐσκεύαζον τὰς πληγάς. σπανίως δ' εἰς τοῦτο συγκατέβαινον· καθόλου γὰρ ἐξέκλινον τὰς συμπλοκάς, διὰ τὸ γενναίως ἀμύνεσθαι τοὺς μακεδόνας ἀπὸ τῶν καταστρωμάτων ἐν ταῖς συστάδην γινομέναις μάχαις. τὸ δὲ πολὺ κατὰ μὲν τοὺς διέκπλους, παρασύροντες τῶν πολεμίων νεῶν τοὺς ταρσοὺς ἠχρείουν, μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν ἐκπεριπλέοντες, καὶ τοῖς μὲν κατὰ πρύμναν ἐμβάλλοντες, τοῖς δὲ πλαγίοις καὶ στρεφομένοις ἀκμὴν προσπίπτοντες, οὓς μὲν ἐτίτρωσκον, οἷς δὲ παρέλυον ἀεί τι τῶν πρὸς τὴν χρείαν ἀναγκαίων. καὶ δὴ τῷ τοιούτῳ τρόπῳ μαχόμενοι, παμπληθεῖς τῶν πολεμίων ναῦς διέφθειραν. ἐπιφανέσταται δὲ ἐκινδύνευσαν τρεῖς πεντήρεις τῶν ῥοδίων, ἥ τε ναυαρχὶς ἐφ' ἧς ἔπλει θεοφιλίσκος·

μετὰ δὲ ταύτην, ἧς ἐπεναυάρχει Φιλόστρατος· τρίτη δέ, ἣν ἐκυβέρνα μὲν Αὐτόλυκος, ἐπέπλει δὲ Νικόστρατος. ταύτης γὰρ ἐμβαλούσης εἰς πολεμίαν ναῦν, καὶ καταλιπούσης ἐν τῷ σκάφει τὸ ἔμβολον, συνέβη τὴν μὲν πληγεῖσαν αὔτανδρον καταδῦναι· τοὺς δὲ περὶ τὸν Αὐτόλυκον, εἰσρεούσης εἰς τὴν ναῦν τῆς θαλάττης διὰ τῆς πρώρας, κυκλωθέντας ὑπὸ τῶν πολεμίων, τὰς μὲν ἀρχὰς ἀγωνίζεσθαι γενναίως, τέλος δὲ τὸν μὲν Αὐτόλυκον ἐκπεσεῖν τρωθέντα μετὰ τῶν ὅπλων εἰς τὴν θάλατταν, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐπιβάτας ἀποθανεῖν μαχομένους γενναίως. ἐν ᾧ καιρῷ Θεοφιλίσκος βοηθήσας μετὰ τριῶν πεντήρων, τὴν μὲν ναῦν οὐκ ἠδυνήθη σῶσαι, διὰ τὸ πλήρη θαλάττης εἶναι· δύο δὲ ναῦς πολεμίας τρώσας, τοὺς ἐπιβάτας ἐξέβαλε. ταχὺ δὲ περιχυθέντων αὐτῷ λέμβων πλειόνων, καὶ καταφράκτων νεῶν, τοὺς μὲν πλείστους ἀπέβαλε τῶν ἐπιβατῶν ἐπιφανῶς ἀγωνισαμένους· αὐτὸς δὲ τρία τραύματα λαβὼν, καὶ παραβόλως τῇ τόλμῃ κινδυνεύσας, μόλις ἐξέσωσε τὴν ἰδίαν ναῦν, ἐπιβοηθήσαντος αὐτῷ Φιλοστράτου, καὶ συναναδεξαμένου τὸν ἐνεστῶτα κίνδυνον εὐψύχως. συνάψας δὲ τοῖς αὐτοῦ σκάφεσι, πάλιν ἐξ ἄλλης ὁρμῆς, συνεπλέκετο τοῖς πολεμίοις, τῇ μὲν σωματικῇ δυνάμει παραλυόμενος ὑπὸ τῶν τραυμάτων, τῇ δὲ τῆς ψυχῆς γενναιότητι λαμπρότερος ὢν καὶ παραστατικώτερος ἢ πρόσθεν. συνέβη δὲ δύο γενέσθαι ναυμαχίας πολὺ διεστώσας ἀλλήλων. τὸ μὲν γὰρ δεξιὸν κέρας τοῦ Φιλίππου κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς πρόθεσιν, ἀεὶ τῆς γῆς ὀρεγόμενον, οὐ μακρὰν ἀπεῖχε τῆς ἀσίας· τὸ δ' εὐώνυμον, διὰ τὸ παραβοηθῆσαι τοῖς ἐπὶ τῆς οὐραγίας ἐξ ὑποστροφῆς, οὐ πολὺ τῆς χίου ἀπέχον, ἐναυμάχει τοῖς ῥοδίοις. οὐ μὴν ἀλλὰ παρὰ πολὺ τοῦ δεξιοῦ κέρατος κατακρατούντων τῶν περὶ τὸν ἄτταλον, καὶ συνεγγιζόντων ἤδη πρὸς τὰς νησίδας, ὑφ' αἷς ὁ Φίλιππος ὥρμει καραδοκῶν τὸ συμβησόμενον, συνιδὼν ἄτταλος μίαν πεντήρη τῶν ἰδίων ἐκτὸς τοῦ κινδύνου τετρωμένην καὶ βαπτιζομένην ὑπὸ νεὼς πολεμίας, ὥρμησε παραβοηθῶν ταύτῃ μετὰ δυοῖν τετρήρων. τοῦ δὲ πολεμίου σκάφους ἐγκλίναντος, καὶ ποιουμένου τὴν ἀπο-

χώρησιν ὡς πρὸς τὴν γῆν, ἐπέκειτο φιλοτιμότερον, ἐγκρατὴς γενέσθαι σπουδάζων τῆς νεώς. ὁ δὲ Φίλιππος συνθεασάμενος ἀπεσπασμένον πολὺ τὸν Ἄτταλον ἀπὸ τῶν ἰδίων, παραλαβὼν τέτταρας πεντήρεις καὶ τρεῖς ἡμιολίας, ἔτι δὲ τῶν λέμβων τοὺς ἐγγὺς ὄντας, ὥρμησε, καὶ διακλείσας τὸν Ἄτταλον ἀπὸ τῶν οἰκείων νεῶν, ἠνάγκασε μετὰ μεγάλης ἀγωνίας εἰς τὴν γῆν ἐκβαλεῖν τὰ σκάφη. τούτου δὲ συμβάντος, αὐτὸς μὲν ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν πληρωμάτων εἰς τὰς Ἐρυθρὰς ἀπεχώρησε· τῶν δὲ πλοίων καὶ τῆς βασιλικῆς παρασκευῆς ἐγκρατὴς ὁ Φίλιππος ἐγένετο. ὃ γὰρ ἐποίησάν τι τεχνικὸν ἐν τούτοις τοῖς καιροῖς οἱ περὶ τὸν Ἄτταλον. τὰ γὰρ ἐπιφανέστατα τῆς βασιλικῆς παρασκευῆς ἐπὶ τὸ κατάστρωμα τῆς νεὼς ἐξέβαλον. ὅθεν οἱ πρῶτοι τῶν Μακεδόνων συνάψαντες, ἐν τοῖς λέμβοις συνθεασάμενοι ποτηρίων πλῆθος, καὶ πορφυρῶν ἱματίων, καὶ τῶν τούτοις παρεπομένων σκευῶν, ἀφέμενοι τοῦ διώκειν, ἀπένευσαν ἐπὶ τὴν τούτων ἁρπαγήν. διὸ συνέβη τὸν Ἄτταλον ἀσφαλῆ ποιήσασθαι τὴν ἀποχώρησιν εἰς τὰς Ἐρυθράς. Φίλιππος δὲ τοῖς μὲν ὅλοις ἐλαττωμένος παραπολὺ τῇ ναυμαχίᾳ, τῇ δὲ περιπετείᾳ τῇ κατὰ τὸν Ἄτταλον ἐπαρθεὶς ἐπανέπλει, καὶ πολὺς ἦν συναθροίζων τὰς σφετέρας ναῦς, καὶ παρακαλῶν τοὺς ἄνδρας εὐθαρσεῖς εἶναι, διότι νικῶσι τῇ ναυμαχίᾳ. καὶ γὰρ ὑπέδραμέ τις ἔννοια καὶ πιθανότης τοῖς ἀνθρώποις, ὡς ἀπολωλότος τοῦ Ἀττάλου, διὰ τὸ κατάγειν τοὺς περὶ τὸν Φίλιππον ἀναδεδεμένους τὴν βασιλικὴν ναῦν. ὁ δὲ Διονυσόδωρος ὑπονοήσας τὸ περὶ τὸν αὑτοῦ βασιλέα γεγονός, ἤθροιζε τὰς οἰκείας ναῦς ἐξαίρων σύνθημα. ταχὺ δὲ συλλεχθεισῶν πρὸς αὐτόν, ἀπέπλει μετ' ἀσφαλείας εἰς τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν ὅρμους. κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν καιρὸν οἱ πρὸς τοὺς Ῥοδίους ἀγωνιζόμενοι τῶν Μακεδόνων, πάλαι κακῶς πάσχοντες, ἐξέλυον αὐτοὺς ἐκ τοῦ κινδύνου, μετὰ προφάσεως κατὰ μέρη ποιούμενοι τὴν ἀποχώρησιν, ὡς τῶν οἰκείαις σπεύδοντες ἐπικουρῆσαι ναυσίν. οἱ δὲ Ῥόδιοι τὰς μὲν ἀναδησάμενοι τῶν νεῶν, τὰς δὲ προδιαφθείραντες τοῖς ἐμβολαῖς, ἀπέπλευσαν εἰς τὴν Χίον. ἐφθάρησαν δὲ τοῦ μὲν Φιλίππου νῆες, ἐν μὲν τῇ πρὸς Ἄτταλον ναυμαχίᾳ δεκήρης, ἐννήρης, ἑπτήρης, ἑξήρης· τῶν δὲ λοι

πῶν κατάφρακτοι μὲν δέκα, καὶ τριημιολίαι τρεῖς, λέμβοι δὲ πέντε καὶ εἴκοσι, καὶ τὰ τούτων πληρώματα. ἐν δὲ τῇ πρὸς ῥοδίους διεφθάρησαν κατάφρακτοι μὲν δέκα, λέμβοι δὲ περὶ τετταράκοντα τὸν ἀριθμόν· ἥλωσαν δὲ δύο τετρήρεις, καὶ λέμβοι σὺν τοῖς πληρώμασιν, ἑπτά. τῶν δὲ παρ' ἀττάλου κατέδυσαν τριημιολία μία, καὶ δύο πεντήρεις, καὶ τὸ τοῦ βασιλέως σκάφος. τῶν δὲ ῥοδίων διεφθάρησαν μὲν δύο πεντήρεις καὶ τριήρεις, ἥλω δ' οὐδέν. ἄνδρες δὲ τῶν μὲν ῥοδίων ἀπέθανον εἰς ἑξήκοντα, τῶν δὲ παρὰ ἀττάλου ὡς ἑβδομήκοντα, τῶν δὲ τοῦ φιλίππου, μακεδόνες μὲν εἰς τρισχιλίους, τῶν δὲ πληρωμάτων εἰς ἑξακισχιλίους. ἑάλωσαν δὲ ζωγρείᾳ, τῶν μὲν συμμάχων καὶ μακεδόνων εἰς δισχιλίους, τῶν δ' αἰγυπτίων εἰς ἑπτακοσίους. καὶ τὸ μὲν τέλος τῆς περὶ χίον ναυμαχίας τοιοῦτον συνέβη γενέσθαι. τῆς δὲ νίκης ὁ φίλιππος ἀντεποιεῖτο κατὰ δύο προφάσεις, κατὰ μίαν μέν, ᾗ τὸν ἄτταλον εἰς τὴν γῆν ἐκβαλὼν, ἐγκρατὴς τῆς νεὼς ἐγεγόνει· καθ' ἑτέραν δὲ, ᾗ καθορμισθεὶς ἐπὶ τὸ καλούμενον ἀργέννον, ἐδόκει πεποιῆσθαι τὸν ὅρμον ἐπὶ τῶν ναυαγίων. ἀκόλουθα δὲ τούτοις ἔπραττε καὶ κατὰ τὴν ἑξῆς ἡμέραν, συνάγων τὰ ναυάγια, καὶ τῶν νεκρῶν ποιούμενος ἀναίρεσιν τῶν ἐπιγινωσκομένων, χάριν τοῦ συναύξειν τὴν προειρημένην φαντασίαν. ὅτι γὰρ οὐδ' αὐτὸς ἐπέπεισο νικᾶν, ἐξήλεγξαν αὐτὸν οἵ τε ῥόδιοι καὶ διονυσόδωρος μετ' ὀλίγον. κατὰ γὰρ τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν ἔτι περὶ ταῦτα γινομένου τοῦ βασιλέως, διαπεμψάμενοι πρὸς ἀλλήλους, ἐπέπλευσαν αὐτῷ, καὶ στήσαντες ἐν μετώπῳ τὰς ναῦς, οὐδενὸς ἐπ' αὐτοὺς ἀνταναγομένου, πάλιν ἀπέπλευσαν εἰς τὴν χίον. ὁ δὲ φίλιππος οὐδέποτε τοσούτους ἄνδρας ἀπολωλεκὼς οὔτε κατὰ θάλατταν ἐν ἑνὶ καιρῷ, βαρέως μὲν ἔφερε τὸ γεγονὸς, καὶ τὸ πολὺ τῆς ὁρμῆς αὐτοῦ παρῄρητο· πρὸς μέντοιγε τοὺς ἐκτὸς ἐπειρᾶτο κατὰ πάντα τρόπον ἐπικρύπτεσθαι τὴν αὑτοῦ διάληψιν, καίπερ οὐκ ἐώντων αὐτῶν τῶν πραγμάτων. χωρὶς γὰρ τῶν ἄλλων, καὶ τὰ μετὰ τὴν μάχην συμβαίνοντα πάντας ἐξέπληττε τοὺς θεωμένους. γινομένης γὰρ τοσαύτης φθορᾶς ἀνθρώπων, παρ' αὐτὸν μὲν τὸν καιρὸν πᾶς ὁ πόρος ἐπληρώθη νεκρῶν,

αἵματος, ὅπλων, ναυαγίων. ταῖς δ' ἑξῆς ἡμέραις τοὺς αἰγιαλοὺς
ἦν ἰδεῖν φύρδην σεσωρευμένους ἀναμὶξ πάντων τῶν προειρημένων,
ἐξ ὧν οὐ μόνον αὐτός, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ μακεδόνες εἰς δια-
τροπὴν ἐνέπιπτον οὐ τὴν τυχοῦσαν. θεοφιλίσκος δὲ μίαν ἡ-
μέραν ἐπιβιώσας, καὶ τῇ πατρίδι γράψας ὑπὲρ τῆς κατὰ τὴν ναυ
μαχίαν, καὶ κλεωναῖον ἡγεμόνα συστήσας ἀνθ' ἑαυτοῦ ταῖς δυνά-
μεσι, μετήλλαξε τὸν βίον ἐκ τῶν τραυμάτων· ἀνὴρ καὶ κατὰ τὸν κίν-
δυνον ἀγαθὸς γενόμενος, καὶ κατὰ τὴν προαίρεσιν μνήμης ἄξιος.
μὴ γὰρ ἐκείνου τολμήσαντος προεπιβαλεῖν τῷ φιλίππῳ τὰς χεῖ-
ρας, πάντες ἂν καταπροεῖντο τοὺς καιρούς, δεδιότες τὴν τοῦ φιλίππου
τόλμαν. νῦν δ' ἐκεῖνος ἀρχὴν πολέμου ποιήσας, ἠνάγκασε μὲν
τὴν αὑτοῦ πατρίδα συνεξαναστῆναι τοῖς καιροῖς, ἠνάγκασε δὲ
τὸν ἄτταλον μὴ μέλλειν, καὶ παρασκευάζεσθαι τὰ πρὸς τὸν πό-
λεμον, ἀλλὰ πολεμεῖν ἐρρωμένως, καὶ κινδυνεύειν. τοιγαροῦν
εἰκότως αὐτὸν οἱ ῥόδιοι καὶ μεταλλάξαντα τοιαύταις ἐτίμησαν
τιμαῖς, δι' ὧν οὐ μόνον τοὺς ζῶντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπιγινομέ-
νους ἐξεκαλέσαντο πρὸς τοὺς ὑπὲρ τῆς πατρίδος καιρούς.

Id eſt, Philippus autẽ quum in obſidione multa ſibi aduerſari videret, hoſtes etiam cum multis conſtratis nauibus haud procul in ſtatione eſſent, animi pendebat, nec ſatis proſpiciebat quid ſibi potiſſimum in poſterum faciendum foret. Quúmque præſentia vtrum vellet eligendi facultatem adimerent, tandem naues ſoluit præter hoſtium expectationem. Attalus enim & qui cum eo erant, ſperabant eum perlaturum obſidionem, ob apparatum metallicorum. Curauit autẽ maximè ſubita profectione vti, propterea quòd ſibi perſuaſiſſet ſe locum occupaturũ, & in poſterum iam tutò peruehi ſecundũ littus ad Samũ vſque poſſe. Opinio autem eum fefellit, quam præceperat. Attalus enim & Theophiliſcus, vbi conſpexerunt eum ſoluiſſe, ſtatim in rem præſentem incubuerunt. fuit

autem eorum profectio nullo ordine dispoſita, propterea quòd confiderent (vt diximus) Philippum adhuc permanere in propoſito: verũtamen vſi ſumma remigum alacritate, impetum fecerunt: Attalus ipſe in dextram partem hoſtium quæ ipſa præibat, Theophiliſcus verò in ſiniſtram. At Philippus videns ſe rei occaſione impeditum & repente oppreſſum, dato pugnæ ſigno his qui dextra parte erát, pronunciánſq; vt aduerſas naues opponerent, & cum hoſtibus acerrimè congrederentur, ipſe cum leuibus nauigiis in paruas inſulas ſe recepit, quæ in medio curſu erant: ibíque naualis prælii euẽtum expectabat. Erat autem numerus nauium earum quæ cum Philippo erant, prælio aptarum, conſtratarum ad tres & quinquaginta, & cum his minora apertáque nauigia: lembi verò cum piſtribus cẽtum quinquaginta: eas enim naues quæ Sami erant, non potuit omnes inſtruere. Hoſtiũ autem naues erant, cõſtratæ quidem ſexagintaquinque cum Byzãtinis: cum his præterea nouem trieremioliæ, triremẽſque tres adſtiterant: factóq; pugnæ naualis initio ab Attali naue, continuò omnes quæ propius aderant, nulla egentes cohortatione inter ſe concurrerunt. Attalus quidem impetum faciens in octerem, inferénſque ei vulnus graue, quáque aquam reciperet: quúmq; diutius hi qui in cataſtromate erãt, propugnarent, tandem nauem ipſam depreſſit. At Philippi deceres quæ princeps erat, in hoſtium poteſtatem redacta eſt, ídque caſu inopinato. Nam quum in ipſam concurreret trieremiolia, hanc ictu graui, ad mediũ ventrem, poſt eam partem qua thranites ſcalmus collocari ſolet, ſauciauit: eíque continebatur, gu

bernatore non amplius valente retinere nauis impetũ. Quare quũ nauis ei adhærescere, valde impedita erat: nec vllo pacto regi flectíque poterat. Quo tẽpore duæ quinqueremes impetu facto duabus ex partibus, eam cõuulnerarunt, nauémque ipsam cum propugnatoribus depresserũt, & in iis Democratem, qui Philippi nauarchus erat. Per id etiam tempus Dionysodorus & Dinocrates, qui fratres & sub Attalo nauarchi erant, impetum faciẽtes, hic quidem in hepterem hostium, alter verò in octerem: casu decertandi admirabili vsi sunt: Dinocrates quidem in octerem concursu facto, ipse vulnus accepit paulo supra aquã, quum nauis ipsa sine stira esset: conuulnerata autem ab se naue hostium ad eam partem, qua mari demergitur, initio quidẽ non potuit ab ea se expedire, etiam si non semel conatus sit inhibere. Quare quũ Macedones fortissimè sese defenderent, extremum ferè periculum adiit. Attalo autem illi ferente auxilium, facto in hostilem nauẽ impetu, soluentéque naues quæ inter se adhæserant, Dinocrates quidem sic insperatò liberatus est: omnes autem hostilis nauis propugnatores fortissimè dimicãtes concisi sunt. Nauis autem ipsa à propugnatoribus nuda relicta, in Attali potestatem redacta est. At Dionysodorus quum magna vi incitaretur ad confligendum, ipse quidem vulnus inferre non potuit: præteruectus autem per medios hostes, dextrum nauis suæ remigium amisit, simul confractis lignis quæ turres sustinere solent. Actis his rebus, circunsteterũt eum vndiquaque hostes: & clamore facto, excitatóque tumultu, reliqua quidem turba propugnatorum simul cum naue periit: ipse autem

Dionysodorus cum duobus comitibus, ad trieremioliam, quæ in auxilium veniebat, adnatauit. Periculum autem reliquarum nauium vtrinque par erat: vt enim numero superabant Philippi lembi, sic Attalus multitudine nauium constratarum præstabat. Et sic gerebantur ea quæ ad dextrum Philippi cornu erant, vt neutram in partem inclinata esset victoria: Attalus tamen niteretur meliore in posterum spe. Rhodii autem initio profectionis sese ab hostibus segregarunt, & vt modò dicebam, celeritate nauium quum multo præstantiores essent inimicis, cōflixerunt cum Macedonibus qui in extrema acie erant, primúmque nauibus in fugam conuersis, à tergo & puppi impetu facto, remos earum deterserunt. Vt autem qui cum Philippo erant, cœperunt illuc consistere, auxilium ferentes periclitantibus: Rhodiorum verò qui postremi erant, conuenerunt cum Theophilisco: tunc dispositis in aciem vtrinque aduersis nauibus conflixerunt summa alacritate, sese inuicem clamore tubísque cohortantes. Quòd si Macedones inter cōstratas naues lēbos minimè collocassent, naualis prælii certamen celerem facilémque exitum habuisset. Sed ii lembi omnem vsum Rhodiis nauibus ademerūt, idque multis modis. vbi enim primùm vtrorumque conflictu ordines cōmoti sunt, omnes inter se commixti erant: vnde neque facilè enauigare, neque naues flectere poterant, neque omnino vti iis rebus quibus superiores erant: incidentibus in eas lembis, aliàs quidem ad remigium, vt non facilè iuuari possent opera remigū: aliàs autem in proras: interdum etiam ad puppim, vt gubernatorum remigúmque ministerium impedi-

retur. In oppositis verò conflictibus nonnihil ex arte commenti sunt. ipsi enim inclinatis nauibus in proram, extra aquam vulnera accipiebant: hostium verò naues intra aquã perforabant, quibus nulla arte mederi quis posset: rarò autem id eueniebat: magnam enim partẽ concursum vitabant: propterea quòd Macedones fortiter propugnarẽt è catastromate in præliis quæ cominus fierent. Sæpius tamen præternauigando detergentes hostiũ remos, inhabiles reddebãt, móxque circũcurrentes, in eósq; qui ad puppim erant impetu facto, obliquis autem & flectentibus irruentes, alios quidem conuulnerabant, aliis autem armamenta auferebant: & iam tali ratione decertãtes, magnum numerũ hostilium nauium depresserant. Celeberrimæ autem in periculo versatæ sunt tres quinqueremes Rhodiorum: prætoria ipsa qua vehebatur Theophiliscus: post hanc autem ea cui præerat Philostratus: tertia verò quam regebat Autolycus, ea autem vehebatur Nicostratus. hac enim impetũ faciente in hostilẽ nauem, relictóque in naue hostium suæ nauis rostro, euenit vt nauis percussa cum ipsis hominibus deprimeretur: eos autẽ qui cũ Autolyco erant, quum per prorã aqua subintraret, circunuẽtos ab hostibus, initio quidem generosè decertare: tandem verò ipsum Autolycum saucium cum armis decidere in mare: reliquos autẽ propugnatores animosè pugnando occumbere. Quo quidem tempore Theophiliscus auxilio aduenies cum tribus quinqueremibus, nauẽ ipsam seruare non potuit: eò quòd aqua iam oppleta esset: conuulneratis autem duabus hostium nauibus, quarũ propugnatores præcipites dedit: statim circũ-

fusis in eum lembis pluribus, cõstratísq; nauibus, magnam partem propugnatorum amisit egregiè decertantium. Ipse verò acceptis tribus vulneribus, quòd audacius in periculũ rueret, vix propriam nauem seruare potuit, ferente illi auxiliũ Philostrato, suscipientéque in se præsens periculum summa animi alacritate. Vbi verò se cum suis nauibus coniunxit, iterũ recẽti impetu cum hostibus conflixit: viribus quidem corporis defectus, propter vulnera: animi autẽ robore clarior cõstantiórque quàm antea visus est. Contigit autem duo fuisse naualia prælia multum inter se distãtia. Siquidem dextrum Philippi cornu, vt initio decreuerat, semper littus appetẽs legénsq;, nusquam discessit lõgè ab Asia: sinistrum verò, quod auxilium tulisset his qui in extrema acie erant, decertabat cum Rhodiis, quum non multum abesset à Chio. Verũtamen quũ Attalus ipse cum suis dextrũ Philippi cornu superasse præclarè videretur, ipséque Attalus iam appropinquaret insulis, ad quas Philippus stationem obtinebat expectans rei euentum, conspicatus Attalus quinqueremem suorũ vnam extra periculũ vulneratam demergi ab hostili naue, festinauit auxilium laturus illuc proficisci cũ duabus quadriremibus. Hostili autem naue declinante, séque tãquam ad terram recipiente, própius instabat, cupiens nauem in suam potestatem redigere. Quod vbi Philippus conspexit, audaciúsque pergere longè à suis Attalũ vidit, sumptis secũ quatuor quinqueremibus, tribúsq; hemioliis, lembísque præterea qui propius erãt, properauit, sperans, quod euenit, intercipi posse: eúmque compulit cum magna animi anxietate ad proximũ littus na-

ues eiicere:ibique naui relicta, rex ipse cum sociis naualibus,pedibus Erythras profugit: Philippus autem nauigiorum cōpos factus est, supellectilísque regiæ. Siquidē ii qui cum Attalo erāt,in tali periculo quiddam ex arte militari commenti sunt:lautissima enim quæque ex supellectile regia in catastromate & foris nauis exposuerunt : vnde primi Macedonum vbi ad lembos appulerunt,conspecta in lembis poculorum multitudine,vestéq; purpurea, instrumentísque quæ eius causa parari solent, misso persequendi studio,in horum prædam cōuersi sunt.quare factum est vt Attalus in Erythrarū portum tutò sese reciperet.At Philippus quū in vniuersum toto nauali prælio inferior fuisset,tamē elatus casu Attali,regressus est,magnóq; studio suis cōquisitis, nauibúsque in vnum collectis, cohortabatur suos vt bono animo essent, quādoquidem vicissent nauali prælio. etenim subierat cogitatio, & ea opinio homines inuaserat, tāquam Attalus ipse in fuga occubuisset:propterea quòd reuerteretur Philippus cum suis, capta religatáque regia naue. At Dionysodorus coniectās id quod regi suo acciderat, sublato signo suas naues cōuocauit: quibus statim ad se collectis, tutò se recepit in portus Asiaticos. Sub idem tempus Macedones qui aduersus Rhodios decertabāt, iamdiu malè mulctati se à periculo liberarūt: singulæ enim naues sese recipiebāt per causam subueniēdi suis laborātibus. Rhodii verò quum nauiū partem religassent,partē autem rostris perforassent,se in Chiorum portū receperūt. Interiere autem Philippi quidē in prælio nauali,quod cum Attalo gestum est, deceres,enneres,hepteres,hexeres:reliquarum autem

cõstratæ decem, tresque trieremioliæ: lembi verò viginti quinque cum sociis naualibus. in prælio autem aduersus Rhodios gesto depressæ sunt constratæ decem: lembi ad quadraginta. Captæ sunt autem duæ quadriremes, septemque lembi cum sociis naualibus. Earũ verò quæ cum Attalo erant, depresserunt vnam trieremioliam, duasque quinqueremes, & regium nauigium: Rhodiorũ autem interiere duæ quinqueremes & triremes: nihil verò captum fuit. homines autem occubuere, Rhodiorum quidem ad sexaginta: at eorum qui sub Attalo, circiter septuaginta: qui sub Philippo autem Macedonũ, ad tria millia: sociorum præterea naualium, ad sex millia. viui capti sunt Macedonum & sociorum ad duo millia: AEgyptiorum autem, ad septingentos. Talis quidem exitus naualis prælii ad Chium fuit. Philippus autem victoriam sibi vendicabat duabus potissimum de causis: prima, quòd Attalũ in terram eiicere coegisset, & nauis regia in suam venisset potestatem: altera, quòd stationem in loco, qui Argennon vocatur, habuisset inter hostium naufragia. Postridie quoque se gessit vt victor, collectis reliquiis naufragii, sublatisque & receptis cadaueribus eorum qui agnosci poterant, vt eam opinionem maximè confirmaret. Rhodii nanque & Dionysodorus haud ita multo post ab eodẽ expresserunt, vt nec ipse quidẽ se victorẽ existimaret. Postridie enim rege adhuc circa hæc occupato, certiores inuicem facti, vela duxerunt in ipsum: collocatisque in fronte nauibus, nemine cõtra eos prodire auso, retro abiere ad Chium. At Philippus, qui nunquam antea eodem tẽpore ne in mari quidem, tot talesque viros

amisisset, casum quidem grauiter ferebat, animúmq; iam propemodum despóderat: ad exteros tamen occultare sensa mentis omni studio conabatur, etiamsi res ipsæ non satis id ferre patíque viderentur. Nam præter alia multa, ea ipsa quæ in prælio acciderant, omnes qui aderant, in timoré coniecerant. Facta enim tanta hominum strage, eo ipso tempore totus locus, in quo dimicatum est, oppletus est cadaueribus, sanguine, armis, naufragiis, & armamẽtis. Diebus autem qui proximè secuti sunt, videre erat littora referta omnibus iis rebus quas retulimus, cófusè aceruatímq; congestis. Ob quæ factum est vt non solùm ipse, sed & omnes Macedones in grauem animi defectionem inciderint. Theophiliscus autẽ quum vnũ diem superuixisset, patriæque scripsisset de casu naualis prælii, suffecto Clæonæo in sui locum & exercitui præfecto, vitam cum morte commutauit, ob vulnera quæ acceperat: vir qui in ipso periculo se egregium præstitit, & consilii prouidentia dignus fuit cuius memoria celebretur. Nisi enim ille anteuertisset impetum facere in Philippum, omnes quidem alii occasionem rei bene gerendæ omisissent, perterriti Philippi audacia. Sed ille facto prælii initio, ciues coegit temporis occasionem sequi: coegit & Attalum bellum non ducere, tempúsque minimè terere in apparatu rerũ ad bellum pertinentium: sed acerrimè decertare, periculúmque præsens subire. Quocirca meritò ipsum Rhodii fato functum, talibus honoribus prosecuti sunt, quibus non solùm viuos & præsentes, sed etiam posteros prouocarent ad fortiter subeũda pro patria pericula. Hactenus Polybius, cuius verbis facilè quis

videat genera fere omnia nauium, quæ ad belli vſum cõparabantur. Quibus etiam ſolebant imponere turres ad libram, quæ ob id dictæ turritæ à Virgilio: idque non ſolùm ad proram, ſed etiam ad puppim. Appianus de bellis ciuilibus, Καὶ πύργους ἐπὶ τῶν νεῶν εἶχον κατά τε πρώραν καὶ κατὰ πρύμναν. Id eſt, Et turres in nauibus habebant & ad proram & ad puppim. Plinius libro trigeſimoſecundo, vbi de echeneide, Sed armatæ claſſes imponunt ſibi turriũ propugnacula: vt in mari quoque pugnetur velut è muris. Cæſar libro tertio de bello ciuili, Atq; alteram nàuem quæ erat ad cuſtodiam ab Acilio poſita, pluribus aggreſſus nauibus, in quibus ad libram fecerat turres. Turritæ nau

Virgilius in octauo,

Vnà omnes ruere, ac totum ſpumare reductis
Conuulſum remis, roſtriſque ſtridentibus, æquor.
Alta petunt: pelago credas innare reuulſas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos:
Tanta mole viri turritis puppibus inſtant.

Turres autem habuiſſe Antonianos in pugna illa nauali, quæ ad Actium facta eſt cum Cæſarianis, liquet ex Dione: cuius verba, quoniam nondum omnibus edita ſunt, ipſe adſcribam. Fuſius enim quàm quiuis alius eorum qui extant authorum, ea de re ſcripſiſſe videtur: vt ipſe Virgilius nihil poetarum more aut ὑπερβολικῶς de illa pugna finxiſſe videatur: eius autem verba ſunt hæc, Ἀγχωμάλου δὲ ἐπὶ πολὺ τῆς ναυμαχίας οὔσης, καὶ μηδετέρων ὑπερέχειν πῃ δυναμένων, τέλος τοιόνδε τι ἐγένετο. ἡ Κλεοπάτρα κατόπιν τῶν μαχομένων ἀποσαλεύουσα, οὐκ ἤνεγκε τὴν πολλὴν καὶ ἄκριτον τοῦ ἀδήλου μελλήσιν, ἀλλ' ἀποκναισθεῖσα ἀπό τε τοῦ γυναικείου καὶ ἀπὸ τοῦ αἰγυπτίου, τῇ τε ἐπὶ

πολὺ μετεώρῳ ἀγωνίᾳ, καὶ τῇ ἀεὶ ἐφ' ἑκάτερα παρὰ δέους προσδοκίᾳ, αὐτή τε ἐς φυγὴν ἐξαπιναίως ὥρμησε, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς ὑπηκόοις σημεῖον ἦρε. καὶ οὕτω τά τε ἱστία αὐτῶν εὐθὺς ἀράντων, καὶ ἐς τὸ πέλαγος ἀφέντων, ἀνέμου τινὸς κατὰ τύχην φοβεροῦ συμβάντος, νομίσας ὁ ἀντώνιος οὐχ ὑπὸ τῆς κλεοπάτρας αὐτοὺς ἐκ παραγγέλσεως, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ δέους, ὡς καὶ νενικημένους, φεύγειν, ἐφέπετο σφίσιν. γενομένου δὲ τούτου καὶ οἱ λοιποὶ στρατιῶται καὶ ἠθύμησαν καὶ ἐταράχθησαν, καί πως ἀποδρᾶναι καὶ αὐτοὶ τρόπον τινὰ ἐθελήσαντες, οἱ μὲν τὰ ἱστία ἤγειρον, οἱ δὲ τούς τε πύργους καὶ τὰ ἔπιπλα ἐς τὴν θάλασσαν ἐρρίπτουν, ὅπως κουφίσαντες διαφύγωσι. καὶ αὐτοῖς περὶ ταῦτα ἔχουσιν οἱ ἐναντίοι προσπεσόντες (τοὺς γὰρ φεύγοντας, καὶ ἄνευ ἱστίων ὄντες, καὶ πρὸς τὴν ναυμαχίαν μόνην παρεσκευασμένοι, οὐκ ἐπεδίωξαν) πολλοί τε ἑκάστῃ νηῒ καὶ ἔκαθεν καὶ ἐν χερσὶ ἐμαχέσαντο· ὥστε καὶ ποικιλώτατον καὶ ὀξύτατον ἐπ' ἀμφοτέρων ὁμοίως τὸν ἀγῶνα γενέσθαι. οἱ μὲν γὰρ τά τε κάτω τῶν νεῶν πάντα πέριξ ἐκακούργουν, καὶ τὰς κώπας συνέθραυον, τά τε πηδάλια ἀπήραττον· καὶ ἐπαναβαίνοντες ἐπὶ τὰ καταστρώματα, τοὺς μὲν κατέσπων ἀντιλαμβανόμενοι, τοὺς δὲ ἐώθουν, τοῖς δὲ ἐμάχοντο, ἅτε καὶ ἰσοπληθεῖς αὐτοῖς ἤδη ὄντες. οἱ δὲ τούς τε κοντοῖς σφᾶς διωθοῦντο, καὶ ταῖς ἀξίναις ἔκοπτον, πέτρας τε καὶ ἄλλους τινὰς ὄγκους ἐπ' αὐτὸ τοῦτο παρεσκευασμένους ἐπικατέβαλλον· καὶ τούς τε ἀναβαίνοντας ἀπεκρούοντο, καὶ τοῖς εἰς χεῖρας ἰοῦσι συνεφέροντο. εἴκασεν ἄν τις ἰδὼν τὰ γιγνόμενα, ὡς μικρὰ μεγάλοις ὁμοιῶσαι, τείχεσί τισιν, ἢ καὶ νήσοις πολλαῖς καὶ πυκναῖς ἐν θαλάσσῃ πολιορκουμέναις. οὕτως οἱ μὲν ἐπιβῆναί τε σκαφῶν, ὥσπερ ἐπ' ἠπείρου καὶ ἐρύματός τινος, ἐπειρῶντο, καὶ πάντα τὰ ἐς τοῦτο φέροντα σπουδῇ προσῆγον· οἱ δὲ ἀπεωθοῦντο αὐτούς, ὅ,τι ποτὲ ἐν τῷ τοιούτῳ φιλεῖ δρᾶσθαι, μηχανώμενοι. ἀντιπάλως οὖν αὐτῶν μαχομένων, ὁ καῖσαρ ἀπορήσας ὅ,τι πράξῃ, πῦρ ἐκ τοῦ στρατοπέδου μετεπέμψατο· πρότερον μὲν γὰρ οὐκ ἠθέλησεν αὐτῷ, ὅπως τὰ χρήματα περιποιήσηται, χρήσασθαι.

τότε δὲ ἰδὼν ὅτι ἀδύνατόν οἱ εἴη ἄλλως προσκρατῆσαι, ἐπ' ἐ-
κεῖνο, ὡς καὶ μόνον σφίσιν ἐπικουρῆσον, κατέφυγε. καὶ τοῦτ' ἄλλο
αὖ εἶδος μάχης συνηνέχθη. οἱ μὲν γὰρ πολλαχῇ ἅμα προσ-
πλέοντές σφισι, βέλη τε πυρφόρα ἐπ' αὐτοὺς ἐξετόξευον, καὶ λαμ-
πάδας ἐκ χειρὸς ἐπηκόντιζον, καὶ κύθρας καὶ χυτρίδας ἀνθράκων
καὶ πίττης πλήρεις πόρρωθεν μηχαναῖς ἐπερρίπτουν· οἱ δὲ ταῦτά
τε ὡς ἕκαστα διεκρούοντο, καὶ ἐπειδή τινα αὐτῶν διεκπίπτοντα
τῶν ξύλων ἥπτετο, καὶ φλόγα αὐτίκα πολλήν, ἅτε ἐν νηΐ, ἤγειρε·
τὸ μὲν πρῶτον τῷ ποτίμῳ ὕδατι, ὃ ἐπεφέροντο, ἐχρῶντο, καί τι-
να κατέσβεσαν· ἐπεὶ δ' ἐκεῖνο κατηναλώθη, ἤντλουν τὸ θαλάτ-
τιον. καὶ εἰ μὲν πολλῷ τε καὶ ἀθρόῳ αὐτῷ ἐχρῶντο, ἐπεῖχόν πως τῇ
βίᾳ τὸ πῦρ· ἀδύνατοι δὲ πανταχῇ τοῦτο ποιεῖν ὄντες, (οὔτε γὰρ πολ-
λὰ ἢ καὶ μεγάλα τὰ ἀντλητήρια εἶχον, καὶ ἡμίσεα αὐτά, ἅτε ταραττ-
όμενοι, ἀνέφερον) οὐχ ὅσον οὐκ ὠφέλουν τι, ἀλλὰ καὶ προσ-
παρώξυνον αὐτό. ἡ γὰρ ἅλμη ἡ θαλαττία ἂν κατ' ὀλίγον ἐπιχέ-
ηται φλογί, ἰσχυρῶς αὐτὴν ἐκκαίει. ὡς οὖν καὶ ἐν τούτῳ ἥττους ἐγί-
γνοντο, τά τε ἱμάτια αὐτῶν τὰ παχέα καὶ τοὺς νεκροὺς ἐπέβαλλον·
καὶ χρόνον μέν τινα ἐκολούσθη τε ὑπ' αὐτῶν τὸ πῦρ, καὶ ἔδοξέ
πῃ λωφᾶν· ἔπειτα δὲ ἄλλως τε καὶ τοῦ ἀνέμου σφοδρῶς ἐπισπέρξαν-
τος, ἐπὶ πλεῖον ἐξέλαμψεν, ἅτε καὶ ὑπ' αὐτῶν ἐκείνων αὐξανό-
μενον. καὶ μέχρι μὲν μέρος τι νεὼς ἐκαίετο, προσίσταντό τέ τινες
αὐτῷ, καὶ ἐς αὐτὸ ἐσεπήδων, καὶ τὰ μὲν ἐπέκοπτον, τὰ δὲ διεφόρουν,
καὶ αὐτὰ οἱ μέν τοι ἐς τὴν θάλασσαν, οἱ δὲ καὶ ἐπὶ τοὺς ἐναντίους ἐρρί-
πτουν, εἴπως καὶ ἐκείνους τι λυμήναιντο· καὶ ἕτεροι πρὸς τὸ ἀεὶ ὑ-
γιὲς αὐτῆς μεθιστάμενοι, ταῖς τε χερσὶ ταῖς σιδηραῖς καὶ τοῖς δόρασι τοῖς
μακροῖς τότε δὴ καὶ τὰ μάλιστα ἐχρῶντο, ὅπως τινὰ ἀντίπαλον ναῦν
προσαρτήσαντες σφίσι, μάλιστα μὲν προσεκβῶσιν ἐς αὐτήν, εἰ δὲ
μή, καὶ ἐκείνην καταφλέξωσιν. ὡς δ' οὔτινες ἐπέλαζον σφίσιν,
αὐτὸ τοῦτο φυλασσόμενοι, καὶ τὸ πῦρ τοὺς τοίχους πέριξ ἐπενέμετο,
καὶ ἐς τὸ ἔδαφος κατῄει, ἐνταῦθα τὰ δεινότατα αὐτοῖς ἐπεγίγνετο.
οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ καπνοῦ, καὶ μάλιστα οἱ ναῦται, πρὶν καὶ πλησιά-

σαι σφίσι τὴν φλόγα, ἐφθείροντο· οἱ δὲ καὶ ἐν αὐτῇ μέσῃ, ὥσπερ ἐν καμίνῳ, ὠπτῶντο. ἄλλοι πρὶν τὸ τοιοῦτον παθεῖν, ἢ καὶ ἡμίκαυτοι, οἱ μὲν ἀπορρίπτοῦντες τὰ ὅπλα, ἐτιτρώσκοντο ὑπὸ τῶν πόρρωθεν βαλλόντων· οἱ δὲ, ἐς τὴν θάλασσαν ἐκπηδῶντες, ἀπεπνίγοντο· ἢ καὶ παιόμενοι ὑπὸ τῶν ἐναντίων ἐβαπτίζοντο· ἢ καὶ ὑπὸ θηρίων ἐσπαράττοντο· μόνοι τε ἀνεκτῶς, ὡς ἐν τοιούτοις παθήμασιν, ἀπήλλαξαν ὅσοι πρὶν τινὶ αὐτῶν συνενεχθῆναι, οἱ μὲν ἀλλήλους, οἱ δὲ καὶ αὑτοὺς ἀπέκτειναν, οὔτε κολαστήριόν τι ὑπέμειναν. καὶ νεκροὶ, ὥσπερ ἐν πυρᾷ, τῇ ναυσὶ συγκατεκαύθησαν. ὁρῶντες δὲ ταῦτα οἱ καισάρειοι, πρότερον μὲν ὡς ἔτι ἀμύνεσθαί τινες αὐτῶν ἐδύναντο, οὐ προσέμισγον σφίσιν· ἐπεὶ δὲ τὰ σκάφη τὸ πῦρ συνῄρει, καὶ οἱ ἄνθρωποι οὐδὲ ἑαυτοῖς βοηθῆσαι ἔτι, μὴ ὅτι πολέμιόν τινα λυπῆσαί τι ἐδύναντο· σπουδῇ τε προσέπλεον αὐτοῖς, εἴπως τὰ χρήματα περιποιήσαιντο, καὶ κατασβεννύναι τὸ πῦρ, ὃ αὐτοὶ προσεκόμισαν, ἐπειρῶντο. κἀκ τούτου συχνοὶ καὶ ἐκείνων καὶ ὑπὸ τῆς φλογὸς καὶ ὑπὸ τῶν ἁρμάτων, αὐταῖς τελέως ναυσὶ συναπώλοντο.

Id eſt, Quũ igitur diutius nauali certamine pari marte decertarẽt, neutriq; ſuperiores adhuc eſſe poſſent, huiuſcemodi prælii exitus ſubſecutus eſt. Cleopatra quæ à tergo pugnantiũ procul in ſalo erat, longiorẽ non tulit & incertum rerum euentum: ſed cũ muliebri natura vſa, tum etiã ingenio AEgyptiaco prædita, permotáque diuturna ſuſpẽſi animi anxietate, perpetua etiã in alterutrã partem formidoloſa expectatione, ipſa ſeſe ex improuiſo in fugã coniecit, cæteris qui ſub ſe erãt, ſigno fugæ ſublato. Itaque ipſi vela ſtatim in altum dederunt, caſu oborto eo tempore ſæuo vẽto. Ratus autem Antonius eos timore perterritos, eò quòd victi eſſent fugere, minimè verò id Cleopatram pronũtiaſſe, eos ſubſequebatur. Quo facto & reliqui milites ſumma cũ trepidatione animos deſpõderũt:

& alioqui cupientes illinc, siqua possent, effugere, eorum partim vela pandere, partim turres ipsas cum armamentis in mare proiicere cœperunt, quò leuatis nauibus facilè effugere liceret: in quos ad hæc intentos aduersarii impetu facto (neq; enim fugientes persecuti sunt, propterea quòd ipsi sine velis essent, vtpote tantùm instructi ad naualē pugnam quæ stataria esset) multi singulis nauibus se obiiciebāt, eminus cominúsque decertātes: vt anceps dubiúmque vtrisque ex æquo certamen fuerit. isti enim inferiorē nauium partem conuulnerabant, remósque defringebant, gubernacula quoque ipsa lacerabant: conscendentésque foros, alios quidem hostiū abstrahebant, alios deturbabāt: cum aliis & manus conserebant, iam pares numero cum illis facti. Illi verò contis eos præcipites eiiciebant, securibúsque concidebant: petras quoque & alia quædam grauiora pondera in hunc vsum parata, è superiore loco deiiciebant, subeuntésque deturbabant, manúsque conserebant cum iis qui iam ad summum nauis euaserant. Qui rebus talibus gerendis interfuisset, haud absimilia esse duxisset ea (vt parua magnis cōponamus) muris quibusdam, aut etiam insulis multis & frequentibus, quæ in mari oppugnarentur: vsqueadeò isti quidem naues trāscendere conabātur, ceu arcem quandam quæ in continēti esset: omniáque quæ ad oppugnandos muros facere videntur, admouebāt: illi autē quacunque poterant ratione, & vt in talibus fieri solet, eos propellebāt. Quum itaque diutius pari marte dimicarent, Cæsar dubius quid sibi agēdum foret, iussit è castris sibi ignem cōportari. Neque enim antea eo vti voluerat, sibi suísq;

prædam ſeruare cupiens. Tunc autem proſpiciẽs aliter victoriam ſe cõſequi non poſſe,ad illud tanquam extremum auxilium deſcendit. Ibi verò genus aliud pugnæ videre erat.Iſti enim ſimul vndecunque adnauigantes, in aduerſarios tela ignita coniiciebant, faceſque ardentes emittebant: complures ollas etiam carbone picéque refertas eminus machinis iaculabantur.Illi autem,vt ſingula quæque poterant, detrudebant. at vbi ea tela in materiam & ligna inciderant, flammámque multam, vtpote in naui, excitauerant, primùm quidem ad ea extinguẽda aqua dulci, quam potus gratia comportabant,vtebantur,nonnulláque ea ratione extinxerunt: vbi verò illa conſumpta eſt, hauriebant aquam marinam:& quà ea multa & abundanti vſi ſunt,ignem aquæ vi cohibuerunt. Quũ autẽ non poſſent vbique id præſtare:neque enim multa, neque ea ipſa ingentia habebant inſtrumenta ad aquam hauriendam: vaſáque adeò ipſa propter trepidationem ſemiplena hauriebant: quare non ſolùm nihil proficiebãt,ſed ignes præterea irritabant. Aqua enim ſalſa maris, ſi ſenſim in flammam infundatur, vehementer ipſam excitat.Poſtquam igitur & hac in re inferiores ſe vident, veſtem multam quæ craſſior habebatur, ipſáque adeò ſuorum cadauera in ignem iniiciebant.& eo modo per aliquod tẽpus ab his ignis prohibitus eſt,viſúſque remitti:poſtea verò ingruente ſæuiſſimo vento, in maius reſplenduit, tanquam ab iis ipſis excitatus.Et interea dum pars aliquà nauis conflagrabat, nonnulli eorum propius ad ignem accedentes,in ipſum inſiliebant: armamentáque ipſa & nauis inſtrumẽta alii conſcindebant,alii deferebant,

vt coniiceret partim in mare, partim in ipsos hostes, si quo pacto illis nocere possent. Nonnulli autem secedentes ad eam nauis partem quæ vacua ab incēdio erat, manus ferreas hastásque longas, si quando aliâs, expediebāt: vt aduersariorum nauem aliquam arripere, ad séque alligare & copulare possent, & in eā sese deiicere: quòd si id negaretur, illam saltem simul incenderēt. Vbi verò vident nullos ad se appropinquare (id enim summa ratione cauebant) ignem autem iam vtraque latera deuorasse, in fundúmque nauis peruasisse: hîc exempla grauissima ab ipsis edita sunt. Aliqui enim eorū, præcipuéque nautæ, ab ipso fumo, prius quàm flamma circunuenirentur, suffocabātur: alii in ipsa media flamma, ceu in fornace, comburebātur: alii autem prius quàm id paterentur, semiustulati, abiectis armis sauciabātur ab eminus feriētibus: alii in mare sese præcipitantes, submergebantur: alii ab ipsis hostibus oppressi demergebātur: vel etiam ab ipsis belluis marinis dilaniabātur. Soli tolerabili casu (vt in tali fato) occubuere, quibus datum est vt antè quàm tale quidpiam paterētur, sese mutuis vulneribus confoderent, aut sibi ipsi mortem animo præsenti, nullum alium perpessi cruciatum, adferrent: quorum cadauera in ipsis ardentibus nauibus, tanquam in rogo, combusta sunt. Quæ quū viderent Cæsariani, antea quidem, quandiu aliqui eorum se defendere potuerūt, propius accedere verebātur: vbi verò ignis iam ferè naues ipsas cōsumpserat, ipsíque Antoniani neque sibi præsidio esse, nedū quicquā molestiæ aduersariis inferre poterāt: tunc magno studio summáque alacritate ad eos adnauigabant: si quo pacto prædam

ſeruare,ipſúmque ignem extinguere,quem ipſi intulerant,poſſent. vnde & multi eorum ab ipſa flamma circunuenti,ipſiſque ardentibus tabulis & armamentis,cum ſuis nauibus prorſus interiere. Hæc in gratiam eorum qui non ſatis Græca intelligũt,vertimus ferè ad verbum. Quare non eſt cur doctiores de hac noſtra ſubita dictione vel conquerantur, vel iudiciũ faciant. Nam præterquam quod Dionis dictio nunquam mihi placuit,mihi ipſe nunquam magis diſplicui, quàm in hoc loco vertendo. Dionis ſcripta quæ extant Venetiis,legi per otiũ:qui mihi viſus eſt multam hiſtoriæ,nullam œconomiæ rationem habuiſſe. Sed illud viderint eruditiores. Lectori ſatis ſit Virgiliũ non loqui ὑπερβολάς,dum ait, -credas innare reuulſas Cycladas, aut montes cõcurrere montibus altos. Hic enim noſter ait, εἴκασεν ἄν τις ἰδὼν τὰ γιγνόμενα, τείχεσί τισιν, ἢ καὶ νήσοις πολλαῖς καὶ πυκναῖς, ἐν θαλάσσῃ πολιορκουμέναις. Hæc ideo adieci,vt lectori negligenti inculcarem ea, quæ non poſſunt à vigilante & ſtudioſo non animaduerti. Addebant & roſtra non ſolùm maioribus ſed & minoribus actuariis. Aulus Hirtius de bello Alexandrino,Nauibus actuariis,quarum numerus erat ſatis magnus,magnitudine quanquam non ſatis iuſta ad prœliandum, roſtra impoſuit. Has adiunctas nauibus longis,& numero claſſis aucto,& cætera. Inde roſtratæ dictæ naues:quæ quia ex ære fiebant,æratæ etiã dicebantur. Cæſar in ſecũdo de bello ciuili,Interim L. Naſidius à C. Põpeio cũ claſſe nauiũ ſexdecim, in quibus paucæ erant æratæ, L. Domitio Maſſilienſibúſque ſubſidio miſſus. Virgilius in nono,vbi de nauibus Troianorum verſis in deas & nymphas maris,

Roſtratæ naues & aratæ.

-hinc virgineæ (mirabile monſtrum)
Reddunt ſe totidem facies, pontóque feruntur:
Quot prius æratæ ſteterant ad littora puppes.

Liuius quartæ Decadis libro ſexto roſtratas vocat, his verbis, Vna & L X X X. roſtratis nauibus, multis prætèrea minoribus quæ aut apertæ roſtratæ, aut ſine roſtris ſpeculatoriæ erant, Delum traiecit. Quibus verbis conſtat roſtratas fuiſſe etiam quæ tectæ non erāt. Appianus in Mithridatico χαλκεμβόλους vocat, νῆες ἐλήλωσαν χαλκέμβολοι ὀκτακόσιαι. Plutarchus in Antonio, Ἐπεὶ δὲ ὡμολόγητο Καίσαρι μὲν Ἀντωνίῳ δοῦναι δύο τάγματα πρὸς τὸν παρθικὸν πόλεμον, Ἀντώνιον δὲ Καίσαρι χαλκεμβόλους ἑκατόν. Diodorus libro x x. χαλκώματα vocare videtur roſtra ex ære, his verbis, καὶ τὰ ληφθέντα χαλκώματα τῶν Ἀγαθοκλέους νεῶν ἀπέστειλαν αὐτῷ. Et paulo poſt ſubdit, τοῖς δ' ἀπιστοῦσιν ἀπόδειξιν παρέχεσθαι τὴν τῶν ἐμβόλων κομιδήν. ἐμβόλους enim roſtra fuiſſe conſtat ex Plutarcho in pleriſq; locis: & ex Appiano, vbi de capite Marii iunioris, Καὶ αὐτοῦ ὁ σύλλας ἐν ἀγορᾷ περὶ τῶν ἐμβόλων θέμενος, ἐπιγελάσαι λέγεται τῇ νεότητι τοῦ ὑπάτου, καὶ εἰπεῖν, ἐρέτην δεῖν πρῶτον γενέσθαι, πρὶν πηδαλίοις ἐπιχειρεῖν, Et ipſum caput Sylla in foro pro roſtris poni iuſſit: iuuētutíque conſulis illuſiſſe fertur, dixiſſéque, prius remigem eſſe oportere, quàm ad tractāda gubernacula accedere. Quod dictum ſumptum videtur ex Ariſtophane in Equitibus. Quin & Plutarchus in Antonio χαλκώματα pro roſtris ex ære poſuit, dum ait, τῶν δὲ Καίσαρος οὐ μόνον ἀντιπρῴρων συμφέρεσθαι πρὸς χαλκώματα στερεὰ καὶ τραχέα φυλαττομένων. Id eſt, Nauibus autem Cæſaris cauētibus, ne obuerſæ cum roſtris firmis & æratis Antonii concurrerent. Plutarchus in Pompeio, ἐνενήκοντα δὲ χαλκεμβόλους παρέλαβε.

Idem in Sylla, καὶ δοῦναι ναῦς ἑβδομήκοντα χαλκήρεις. Tullius in ſecundo de Inuentione roſtratam vocat, Lex eſt apud Rhodios, vt ſiqua roſtrata in portu nauis deprehenſa ſit, publicetur. A roſtris autem Antiatiũ, templum Romæ Roſtra appellatum. Liuius libro octauo

Roſtra.

primæ Decados, Naues Antiatium partim in naualia Romæ ſubductæ, partim incenſæ: è roſtríſque earum ſuggeſtum in foro extructum adornari placuit: Roſtráque id templum appellatum. Quin & Tullius roſtra vſurpaſſe videtur pro concione quæ pro roſtris ad populum haberetur, in primo de Oratore, Age vero ne ſemper forum, ſubſellia, roſtra, curiámque mediteris. Subdit enim, Alterũ, quòd remoto foro, concione, iudiciis, ſenatu, ſtatuiſti oratorem in omni genere ſermonis. Neque longè poſt ſubdit, Nam ſiquis ſtatuet hunc eſſe oratorem, qui tantummodo in iure aut in iudiciis poſſit, aut apud populum, aut in ſenatu copioſè loqui. Quo loco in iure dixit, id eſt, in foro: in iudiciis, pro ad ſubſellia: apud populum, pro concione & roſtris: in ſenatu, pro curia, vt attentus lector facilè ſua ſponte percipiat.

Prætoriam verò nauem Græci ναυαρχίδα vocant: noſtri vulgò Capitaneam. Diodorus libro x x, καὶ πρῶτος ὥρμησεν ἐπὶ τὴν ναυαρχίδα. Idem author aliquãdo στρατηγίδα vocat eodẽ libro, ἔπειτα παραγγείλας τοῖς κυβερνήταις ἀκολουθεῖν τῇ στρατηγίδι νηΐ, προσέχοντας τῷ λαμπτῆρι, προσέπλευσεν ἐπὶ τὸ στόμα τοῦ Νείλου.

Erant & prædatoriæ, quæ meritò inter lõgas ſcribendæ fuerint. Liuius Decadis tertiæ libro nono, Nam poſt M. Attilium Regulum & L. Manlium Conſules, annis propè quinquaginta nullum Romanũ exer-

citum viderant, præter prædatorias classes: quibus descensiones in agros maritimos factæ erant. Quæ & piraticæ naues dicuntur ab eodem Decadis quartæ libro quarto, Sed si diis placet, affinitatẽ etiam per Philoclem præfectum eius pepigisti, & bellũ aduersum nos gerens, mare circa Maleã infestũ nauibus piraticis fecisti. Idẽ Liuius quartæ Decadis libro septimo, piraticas celoces vocat, dum ait, Apparuit inde piraticas celoces & lẽbos esse. Idem Decadis tertiæ libro primo, Naues c c x x. quinqueremes celoces x x. deductæ. Et paulo post, Naues longæ c L. celoces x I I. Quibus verbis videtur ponere celoces inter eas quæ non erant longæ. Græci naues prædatorias & piraticas πειρατικὰς vocant. Plutarchus in Pompeio, Πειρατικαὶ δὲ νῆες ὀκτακόσιαι. & λῃστρικὰ πλοῖα vocat, cuiusmodi erat μυοπάρων. Appianus in Mithridate, vbi de piratis, Καὶ εἰς ἀπορίαν ἐκπεσόντες ἀθρόαν, ἀντὶ τῆς γῆς ἐκαρποῦντο τὴν θάλασσαν, μυοπάρωσι πρῶτον καὶ ἡμιολίαις, εἶτα δικρότοις καὶ τριήρεσι κατὰ μέρη περιπλέοντες. Id est, Summáque pressi inopia, sibi è mari quæstum faciebant, myoparonibus primùm & hemioliis, deinde biremibus triremibúsque circumnauigantes. Quibus verbis coniicio ἡμιολίας fuisse infra magnitudinem biremium: vt τριηρημιολίαι sint quas suprà diximus: ἡμιολίαι verò quæ à puppi ad malum binis remis, à malo ad proram, vnico tantùm per transtra remo agerentur. Vides me sudare lector optime, quo tibi aliquid verisimile in re tam obscura afferre possim. Itaque dubitans, circunspectans & hæsitans, multa aduersa reuerens, tanquam in mari immenso nostra vehitur oratio. Thucydides in quarto τριακόντορον & κέλητα ponit inter

E.iiii.

prædatoria, dum ait, Ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἐκ ληστρικῆς μεσσηνίων πεντηκοντόρου καὶ κέλητος ἔλαβον, Et hæc ex prædatorio Messeniorũ actuario & celoce sumpserũt. Plutarchus in Sylla, ληστήριον νομαδικὸν posuit, pro prædonibus Numidicis: quos Tacitus in quarto, Latinè Prædatorias manus vocat. Tullius Piraticum myoparonem dixit, actione quinta in Verrem, An quòd ager Syracusanus prædonum incendiis te Prætore vastatus est? an quòd forum Syracusanum nauarchorum sanguine redundauit? an quòd in portu Syracusano piraticus myoparo nauigauit? Idem actione septima in eundem, Nauem quandam piratarum præda refertam non ceperunt: sed adduxerunt onere suo planè captam atque depressam. Erat ea nauis plena iuuentutis formosissimæ, argenti facti atque signati, multa cum stragula veste. Ac paulo post, Interea Syracusani homines periti & humani, qui non modò quæ perspicua essent videre, verumetiam occulta suspicari possent, habebant rationem omnes quotidie piratarum qui securi ferirentur: quàm multos esse oporteret, ex ipso nauigio quod erat factum sex remorum numero, coniiciebant. Et non multo post de eodem nauigio, Hæc igitur est gesta res: hæc victoria præclara, myoparone piratico capto: dux liberatus: symphoniaci Romam missi: formosi homines & adolescentes & artifices domum abducti. Quibus sanè verbis, nisi fallor, planum fit illũ myoparonem habuisse sex remorum ordines: quare non ab re inter longas naues adscribi debeat. Idem Tullius septima in Verrem, paruorũ myoparonum meminit his verbis, Hic te prætore, Heracleo archipira-

Myoparo.

ta cum quatuor myoparonibus paruis ad arbitrium ſuum nauigauit. Prò dii immortales, piraticus myoparo, quum imperiũ populi Romani, naues ac faſces eſſent Syracuſis, vſque ad forum & ad omnes vrbis crepidines acceſſit. Erant enim & parui myoparones, quorum miniſterio præfecti triremium & maiorum vterentur, vt colligo ex Aulo Hirtio de bello Alexandrino, Ipſe Octauius ſe in ſcapham confert, in quã plures quum cõfugerent, depreſſa ſcapha, vulneratus tamen adnatat ad ſuum myoparonem: quò receptus, quum prælium nox diremiſſet, tempeſtate magna velis profugit. Plutarchus in Lucullo, Ἐξέπλευσε δὲ τρισὶν ἑλληνικαῖς μυοπάρωσι, καὶ δικρότοις ἴσαις ῥοδιακαῖς πρὸς μέγα πέλαγος, Mari profugit cum tribus myoparonibus Græcis, totidémque biremibus Rhodiis in altũ. Myoparo autem ille egregius de claſſe Mileſiorum, quem præſidii cauſa ſecum Verres abduxit Myndum, ibíque vendidit, non erat inter paruos, quorum ſuprà ab eodem mentio facta eſt. Erat enim militibus remigibúſque ornatus atque armatus. ſed ſatius fuerit Tullii verba ſubiicere: ea ſunt actione tertia in Verrem, Mileſios nauem popoſcit, quæ eum præſidii cauſa Myndum proſequeretur. Illi ſtatim myoparonem egregium de ſua claſſe ornatum atque armatum dederunt: hoc præſidio Myndum profectus eſt. Mox ſubdit, Illud quoque quod neque taceri vllo modo poteſt, neque dici pro dignitate, cognoſcite. milites remigéſque Miletum Myndo pedibus reuerti iubet: ipſe myoparonem pulcherrimum de decem Mileſiorum nauibus electum L. Magio & L. Rabio qui Myndi habitabant, vendidit.

Plutarchus in Antonio myoparonas vocare videtur quos phaſelos dixit Appianus, vbi eiuſdẽ rei cum Plutarcho meminit. Verba Plutarchi ſic habent, ὀκταουΐα τῶν ὡμολογημένων χωρὶς, ᾐτήσατο τῷ μὲν ἀδελφῷ παρὰ τοῦ ἀνδρὸς εἴκοσι μυοπάρωνας, τῷ δ᾽ ἀνδρὶ παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ στρατιώτας χιλίους. Id eſt, Octauia, præter ea quæ pacta fuerant, à marito impetrauit vt fratri viginti myoparonas concederet: à fratre autem, vt marito mille pedites Romanos. Appianus autem ſic ait, ἐδωρήσατο δὲ καὶ ὀκταουΐα τὸν ἀδελφὸν, αἰτήσασα παρ᾽ ἀντωνίου, δέκα φασήλοις τριηρητικαῖς ἐπιμίκτοις ἔκ τε φορτίδων νεῶν καὶ μακρῶν· ὁ δὲ τὴν ὀκταουΐαν ὁ καῖσαρ χιλίοις λογάσι σωματοφύλαξιν, οὓς ἐπιλέξαιτο ἀντώνιος, Munerata eſt & Octauia fratrẽ decem phaſelis mixtis ex forma onerariarũ lõgarúmque nauiũ: Octauiam quoque Cæſar mille delectis ab Antonio militibus, quibus ſpiculatoribus corporiſq; cuſtodibus vteretur ipſe. Quibus ſanè Appiani verbis (niſi aliũ authorem, quàm Plutarchus, ſequutus eſt) cõiiciat lector myoparones fuiſſe phaſelos: quorũ forma mixta erat ex naue oneraria & lõga triremi: vt hac noſtra memoria faciẽdos locauit Franciſcus Rex Regũ, ad oceanũ Britãniæ minoris, quos galeones vocant. Phaſelum autẽ, ea ratione qua deſcriptus eſt ab Appiano & Plutarcho myoparo dictus, lepido verſu conſecrauit Caſtori & Polluci Catullus: quibus ſanè verſiculis apertè docet eum fuiſſe maximè appoſitum, ſeu quis remis vti velit, ſeu velis, dũ ait, Siue palmulis opus foret volare, ſiue linteo. Virglius in quarto Georgicôn, Et circũ pictis vehitur ſua rura phaſelis. Sed minimè ἀπροσδιόνυσον fuerit, carmẽ ipſũ ſubtexere Catulli,

Phaſelus ille, quem videtis hoſpites,
Ait fuiſſe nauium celerrimũ:

Neque vllius natantis trabis impetum
Nequisse præterire, siue palmulis
Opus foret volare, siue linteo. Strabo x v, ὁ δ᾽ οὐκ ἔλατ-
τοι ὀγδοήκοντα ἐναυπηγήσατο δίκροτα, καὶ τριήρεις, καὶ φασήλους,
Ipse autē ædificāda curauit, non minus quàm octua-
ginta biremes, triremes & phaselos. Multa cādide le-
ctor quæsiui, vt verā vel saltem verisimilē myoparo-
nis etymologiam inuestigare possem, sed nihil admo-
dum mihi arrisit: nisi si fidem habere non grauabere
enarratori Aristophanis in εἰρήνῃ, dum ait in enarran-
do vocabulo ναξιουργὴς κάνθαρος, Πλοῖα ἦν οὕτω λεγό-
μενα, ἐν νάξῳ γινόμενα τῇ νήσῳ. καὶ κνιδουργεῖς δὲ ἄλλας ναῦς
ἀπὸ κνίδου, καὶ κέρκουροι ἀπὸ κερκύρας, καὶ τὴν πάρωνα ἀπὸ πά-
ρου. Id est, Naxiurges erant nauigia sic dicta, quæ fie-
rent in Naxo insula, & etiam cnidurges à Cnido, &
cercurū à Corcyra, paronem quoque à Paro. Quod
si verum est, ausim & ego coniicere myoparonē esse
nauigii genus compositum ab vtraque forma earum
nauium, quæ fieri solebant in Myunte & Paro insu-
la, vt ex vtriusque forma compositum effictúmque
vocabulū videatur. Sed ex alia parte mouet Plinius,
qui scriptum reliquit, cercurum in Cypro inuētum,
vt non magna fides habenda sit Aristophanis enarra-
tori. quare fit vt Delio opus sit. Quando verò ad bel-
li vsum sunt etiam necessariæ eæ naues, quas hippa-
gines dicunt, hippagogas vocat Liuius, à transportan
dis equis: non erit ingratum, opinor, lectori, si pauca
de illis dixero ex probatissimis authoribus. Liuius igi-
tur quintæ Decadis libro quarto, quodnam id sit na-
uigii genus apertius declarat, quàm vt nostræ inter-
pretationis egeat, dum ait, Fortè postero die quàm

Sybota classis tenuit quinque & triginta naues, quas hippagogas vocant, ab Elea profectæ cum equitibus Gallis equísque, Phanas promontoriũ Chiorum petebant. Demosthenes in prima contra Philippum, πρὸς δὲ τούτοις, ταῖς ἡμίσεσι τῶν ἱππέων ἱππαγωγούς, τριήρεις, καὶ πλοῖα ἱκανὰ εὐτρεπίσαι κελεύω, Insuper & equitum parti censeo comparare hippagines, triremes, aliáque idonea ad transportandos eos nauigia. Quas tamen Polybius ἱππηγοὺς vocat in primo, Ἐπὶ δὲ τούτοις ἐπέστησαν τὰς ἱππηγούς, ῥύματα δόντες ἐξ αὐτῶν ταῖς τοῦ τρίτου στόλου ναυσί, Post hæc dispofuerũt hippagines, dantes ex iis lora & funes tractorios nauibus quæ in tertia classe erant. Et paulo post, Τῶν μὲν ῥυμουλκούντων τὰς ἱππηγοὺς ναῦς. Diodorus libro vicesimo, Ἐπακολουθεῖν δὲ τὰς στρατιωτικὰς καὶ τὰς ἱππηγοὺς ῥυμουλκουμένας ὑπὸ τῶν εἰρεσίαις χρωμένων, ἐπὶ πᾶσι δὲ τὰ τῶν πειρατῶν πλοῖα, καὶ τὰ ἐμπόρων καὶ ἀγοραίων, Subsequi autem militares & hippagines remulco tractas ab iis quæ remigio vterentur: postremò etiam & prædonũ pontones, & annotinas mercatorúmque. Quibus & Polybii verbis & Diodori, apud Demosthenem in loco suprà citato διαστολὴν collocãdam inter ἱππαγωγοὺς & τριήρεις existimo: vt legendum sit, ἱππαγωγούς, τριήρεις, καὶ πλοῖα ἱκανά: non vt ἱππαγωγοὶ essent τριήρεις, vt quidam non indoctus existimabat, & auditoribus suis enarrabat: quem hoc loco nomine appellare supersedendum duxi. ἱππαγωγοὶ enim & hippegi remulco trahebantur, vt vides ex vtroque authore. Remulco autem trahere, Latinum est, & à Liuio & Cæsare vsurpatũ. Liuius quartæ Decadis libro septimo, Contemplatus Eudemus hostes claudas mutilatásque naues apertis nauibus remulco trahentes xx. paulo am-

Remulco trahere.

plius integras, abſcedentes è turri prætoriæ nauis, ſilentio facto, exurgite, inquit. Cæſar in ſecundo de bello ciuili, Hunc ſequutus M. Ruffus Quæſtor nauibus XII. quas præſidio onerariis nauibus Curio ex Sicilia eduxerat, poſtquam relictam in littore nauem conſpexit, hanc remulco abſtraxit: ipſe ad Curionem cum claſſe rediit. Idem in tertio, Ad Oricum venit, ſummerſámque nauim remulco multíſque contendens funibus abduxit. Quidam indocti remulcũ pro nauigio acceperunt, & in eo, vt in multis, falſi ſunt. Remulco trahere enim Latini dixerunt duobus vocabulis, quod feliciores Græci vnico verbo ῥυμουλκεῖν dixerũt, quaſi ῥύμασι, id eſt loris funibúſque, ἕλκειν naues ipſas. Πόρεια autem dicuntur à Diodoro naues quibus vtebantur ad tranſportandos milites: & ea re στρατιωτικὰ πόρεια dicuntur ab eodem, libro viceſimo, his verbis, Εἶχε δὲ τὰς πάσας ναῦς μακρὰς ρ καὶ μ'. τούτων δ' ἦν ἡ μεγίστη, πεντήρης· ἡ δὲ ἐλαχίστη, τετρήρης. στρατιωτικὰ δὲ πόρεια ταύταις ἐπηκολούθει πλείω τῶν σ', ἄγοντα πεζοὺς οὐκ ἐλάττους τῶν μυρίων, Habuit autẽ naues longas numero centum quadraginta: quarum maior erat quinqueremis, minor autem quadriremis. Militares præterea pontones ſubſequebantur plus quàm ducenti: qui peditum ferebant circiter decem milia. Idem in eodem, Τῶν μὲν πορείων ἦλω πλείω τῶν ρ, ἐν οἷς ἦσαν σχεδὸν στρατιῶται ὀκτακισχίλιοι. Id eſt, Pontones cepit plus quàm cẽtenos, in quibus erant peditum circiter octo milia. Idem in eodẽ, Ἐφ' ἡμέρας τινὰς τῶν ταχυναυτούσαις ναυσὶν ἐρυμούλκουν στρατιωτικὰ πόρεια. Id eſt, Per aliquot dies celeribus nauibus remulco trahebant militares pontones. Idem in eodem, οὐκ ἔχων δ' ἱκανὰ πόρεια πρὸς τὴν τῶν στρατιωτῶν

διαβάσαι, τριχῇ διεμέρισε τὴν δύναμιν. Id eſt, Quũ non ſatis haberet pontonum ad tranſportandos milites, trifariam diuiſit exercitum. Plato in tertio de Legibus πόρθμα poſuit etiam pro curru, πόρθμα δὲ ὥστε ἐπ' ἀλλήλους τότε πορεύεσθαι κατὰ γῆν, ἢ κατὰ θάλασσαν, σὺν ταῖς τέχναις, ὡς ἔπος εἰπεῖν, πάντα σχεδὸν ἀπολώλει, Vehicula ita vt tunc inter ſe commeare poſſent ſiue terra ſiue mari, omnia, vt ita dicam, cum artibus ipſis perierãt. Mar. quoque Tullius nauem Cybeam Verris vehiculum vocat, his verbis, Illi tibi & locum furtis & furtorum vehiculum comparauerunt. de Mamertinis loquitur. Eiuſmodi poria Cæſar pontones appellare videtur in tertio de bello ciuili, Pleraſque naues in Italiam emittit ad reliquos milites equitéſque tranſportãdos: pontones, quod eſt genus nauium Gallicarũ, Lyſſi reliquit: hoc conſilio, vt ſi fortè Pompeius vacuam exiſtimans Italiam, eò traieciſſet exercitum (quæ opinio erat edita in vulgus) aliquam Cæſar ad inſequẽdum facultatem haberet. Nec veriſimile eſt eos pontones, quorũ meminit Cæſar, fuiſſe id genus nauigii ratiarii, quo paſſim vtimur ad traiicienda flumina, quas vulgò charieras dicunt. Etiamſi Paulus iuriſconſultus in tractatu Seruitutũ ruſticarum, pro eo genere accepiſſe videatur, his verbis, Flumine interueniente via conſtitui poteſt: ſi aut vado tranſiri poteſt, aut pontem habet: diuerſum, ſi põtonibus traiiciatur. Quo loco pontones videtur pro πορθμείοις dixiſſe aliter atque Cæſar: qui vſus videtur veluti Gallico quodam vocabulo, vel Maſſiliẽſi potius. Quod πορθμεῖον innuere videtur Tullius de Aruſpicũ reſpõſis, dum ait, Quæ nauis vnquam in flumine tam vulgata omnibus, quàm iſtius

ætas fuit? Diodorus tamen Siculus πορθμεῖον cum πορείῳ cõfundere videtur, nisi sit librariorum mendum, ὁ δὲ λυθεὶς, καὶ μετ' ὀλίγων ἐμβὰς ἐς τὸ πορθμεῖον, ἔλαθεν ἐκπλεύσας κατὰ τὴν δύσιν τῆς πλειάδος. Id est, Ipse autẽ solutus, & cum paucis conscensa naue, clàm profugit sub occasum Vergiliarũ. Strabo decimoseptimo, Ὥστε καὶ ὀστράκινα ἐνίοις εἶναι πορθμεῖα, Vt & nõnullis testacea sint nauigia ad trãsfretandum. πορθμὸς enim fretũ: vt πορθμεῖα, sint nauigia ad transfretandum apta: πορθμός, θάλασσα ἑκατέρωθεν ἤπειρον ἔχουσα. Rhodii præsidiarias naues φυλακίδας vocabant, authore Diodoro libro vicesimo, Δημόφιλος μὲν ἔχων ναῦς τὰς καλουμένας παρὰ Ῥοδίοις φυλακίδας. Idem in eodem, αἱ δὲ φυλακίδες τῶν Καρχηδονίων αἰσθόμεναι, κατὰ σπουδὴν ἐπεδίωκον. Id est, Præsidiariæ Carthaginensium, vbi id resciuerunt, confestim persecutæ sunt.

Sed prius quàm à longis nauibus ad onerarias proficiscar, non tacebo quid de celeritate quinqueremis ad triremem, dubitare videam viros doctissimos, qui quinqueremẽ tardiorem fuisse triremi opinati sunt, ex Liuii verbis tertiæ Decadis lib. octauo: ea sunt hæc, Adherbal cõiuratis in quinqueremem impositis, præmissaq; ea, quia tardior quàm triremis erat, ipse cum octo triremibus modico interuallo sequitur. Tardior enim erat propter pondus. Subdit enim, Quinqueremis Romana seu pondere tenacior, seu pluribus remorum ordinibus scindentibus vortices, quum facilius regeretur, duas triremes suppressit. Sed Iulius Cæsar in secundo de bello ciuili, omnem dubitationem tollere videtur, his verbis, Conspicatæque naues triremes duæ nauem Decii Bruti (quæ erat hexeres, ex

Lucano ſuprà citato)quæ ex ſigno facilè cognoſci po
terat,duabus ex partibus ſeſe in eam incitauerāt. Sed
tantùm re prouiſa, Brutus celeritate nauis eniſus eſt
vt paruo momēto antecederet. Vides illam hexerem
celeritate anteuertiſſe illas triremes: quod & ſimili-
ter de quinqueremi facile credere eſt. Sed nō omit-
temus piſtrim: cuius mentionem factam videmus à
Polybio. Liuius etiā meminit quintæ Decadis quar-
to volumine,his verbis, Perſeus poſt reditum ab Eu-
mene,Erepontis ſpe deiectus, Antenorē & Callipum
præfectos claſſis cum XL. lembis(adiectæ ad hunc nu
merum quinque piſtres erant) Tenedum mittit. Pi-
ſtris autem terno remorum ordine agebatur. Virgi-
lius in quinto piſtrim pro cognomento indito trire-
mi poſuiſſe videtur,

Velocem Mneſtheus agit acri remige piſtrim.

Subdit enim,

Mox Italus Mneſtheus, genus à quo nomine Mēmi:
Ingentémque Gyas ingenti mole Chimæram,
Vrbis opus:triplici pubes quam Dardana verſu
Impellunt:terno conſurgunt ordine remi.

Neque enim fuiſſet æqua & par contentio, ſi piſtris
illa paucioribus aut pluribus remis acta fuiſſet quàm
Chimæra,cui Gyas præerat. Polybius πρίστιν vocat ρ̄ li-
tera tranſpoſita,libro ιη΄, Ἐπελθόντος δὲ τοῦ τεταγμένου χρό-
νου, παρῆν ὁ μὲν Φίλιππος ἐκ Δημητριάδος ἀναχθεὶς εἰς τὸν
Μαλιέα κόλπον, πέντε λέμβους ἔχων καὶ μίαν πρίστιν, ἐφ᾽ ἧς αὐτὸς
ἐπέπλει.Id eſt, Cedēte die præſtituta,aderat Philippus
profectus à Demetriade in ſinum Maleam, habens
quinque lēbos & vnicā priſtim qua vehebatur. Sole-
bāt autem cognomēta indere nauibus,& etiā ad pro-

ram adfingere. Lucianus in dialogo, quod πλοῖον inſcribitur, Κατάντικρυ δὲ ἀνάλογον ἡ πρῷρα ὑπερβέβηκεν, ἐς τὸ πρόσω ἀπομηκυνομένη, τὴν ἐπώνυμον τῆς νεὼς θεὸν ἔχουσα τὴν Ἶσιν ἑκατέρωθεν. Id eſt, E regione autem proportione prora extructa erat, in longum producta, habens vtrinque Iſin deam, quæ cognomentum naui dederat. de quarũ παρασήμῳ infra dicemus copioſius. Aliæ etiam dictæ Seleucides triremes à Seleuco. Plutarchus in Pompeio, Ὡς δ᾽ οὖν ἐνίκα φεύγειν εἰς τὴν αἴγυπτον, ἀναχθεὶς ἀπὸ κύπρου σελευκίδι τριήρει μετὰ τῆς γυναικός· τῶν δ᾽ ἄλλων οἱ μὲν ἐν μακραῖς ὁμοίως ναυσὶν, οἱ δὲ ἐν ὁλκάσιν ἅμα συμπαρέπλεον, Vt igitur decretũ eſt, fugiendum in AEgyptum eſſe, profectus à Cypro vectúſque Seleucide triremi cum vxore eſt; aliorũ verò nõnulli ſecuti ſunt, delati ſimiliter longis nauibus, alii autem in onerariis. Appianus de eadem Pompeii fuga loquens, his verbis vtitur, ὅθεν τὴν κορνηλίαν γυναῖκα ἀναλαβὼν, καὶ τριήρεσι τέτταρσιν ἐπιβὰς, αἳ αὐτῷ παρῆσαν ἐκ ῥοδίων καὶ τυρίων ἀφίκοντο, Vnde ſumpta ſecũ Cornelia vxore, nactus quatuor triremes, quæ ad officiũ illi ab Rhodiis & Tyriis præſtò fuerant, profugit. Νικομηδὶς à loco cognomẽtum ſumpſit, authore Aniano apud Suidam, ἄγεσθαι ὑπὸ καὶ βάθος κατ᾽ ὁλκάδα, ὅσον μεγίστη νικομηδὶς ἢ αἰγυπτία. quibus verbis cõiicio νικομηδίδα fuiſſe inter onerarias: de quibus videtur veniſſe dicẽdi tempus. Sic & ἑρμωνὶς apud Thucydidem à loco iuxta Lacedæmona.

Ait Marcellus,

ATQVE ONERARIIS.

De longis abundè diximus: de onerariis paucis disserendum. quæ onerariæ dictæ, quòd essent oneri ferendo idoneæ: & ea ratione φορτηγοὶ dicuntur à Græcis. Polybius in primo, ἔχων ἑκατὸν εἴκοσι σκάφη, καὶ τὴν ἀγορὰν σχεδὸν ἐν ὀκτακοσίαις ναυσὶ φορτηγοῖς. Liuius Decadis tertiæ libro septimo, Naues quas Liuius tutãdis commeatibus habuerat, partim machinationibus onerat, apparatúque mœnium oppugnandorum: partim tormentis & saxis, omníque telorum missilium genere instruit: onerarias quoque, non eas solùm quæ remis agerẽtur. Quibus verbis declaratur onerarias non solere remis agi. Tullius actione quarta in Verrẽ, Eius autẽ legationis principẽ nobilissimũ C. Heium iuratũ dicere audistis, isti nauẽ onerariã maximam Messanæ esse publicè coactis operis ædificatã. Eam Cybeã vocat in sexta in Verrẽ, Tametsi rogatus de Cybea, tenetis memoria quid responderit: ædificatã publicis operis publicè coactis, eíque ædificãdæ publicè Mamertinũ Senatorẽ præfuisse. Et paulo post subdit, Negẽt isti onerariã nauẽ maximã ædificatã esse Messanæ: negẽt ei naui faciũdæ Senatorẽ Mamertinũ publicè præfuisse. Appianus ὁλκάδας vocat in quinto de bellis ciuilibus, ἦρε καὶ δύο καὶ τρεῖς ναῦς τῶν φυλακίδων, καὶ τὰς ὁλκάδας αἳ σῖτον ἔφερον, ὁρμούσας, ἢ παραπλεούσας κατέδυε, ἢ ἀνέδυετο, ἢ ἐνεπίμπρη. Id est, Cepit binas ternásq; præsidiariarũ, onerariarúmque eas quæ frumentum portabant, & in statione erant: eas autem quæ præternauigabant, vel depressit, vel religauit, vel concremauit. Idem in eodem, πολὺ δὲ ὁλκάδων καὶ σκευοφόρων ἄλλο πλῆθος. Quo

loco σκευοφόρους pro onerariis posuisse videtur, quas Cæsar graues dixit. διεφθάρηντο δ' αὐτῷ νῆες βαρεῖαι μὲν ἕξ, κουφότεραι δὲ ἓξ καὶ εἴκοσι, λιβυρνίδες δ' ἔτι πλείους, Interiere autẽ illius naues graues sex, leuiora verò nauigia vigintisex, multóq; plures liburnicæ. Onerariæ autem ad frumentum vehendum aptæ, frumentariæ dicuntur, à Græcis σιτηγοί. Cæsar in tertio de bello ciuili, Nocturno itinere non intermisso, comitatu equitũ triginta ad mare peruenit: nauémque frumentariam cõscendit. Appianus de eadem Pompeii fuga, nauis frumentariæ nullum verbũ facit, ὁ δὲ πομπήιος ἐκ λαρίσσης ὁμοίῳ δρόμῳ μέχρι θαλάσσης ἐπειχθεὶς, σκάφους ἐπέβη μικροῦ· καὶ νεὼς παραπλεούσης ἐπιτυχὼν, εἰς μιτυλήνην διέπλευσε. Id est, Pompeius autem simili festinatione à Larissa ad mare properans, paruulum nauigium conscendit: nactúsque nauẽ prætereuntẽ, ea Mitylenẽ vsque delatus est. Plutarchus in Pompeio φορτηγὸν vocat, καὶ περὶ τὸν ὄρθρον ἐπιβὰς ποταμίου πλοίου, καὶ τῶν ἑπομένων τοὺς ἐλευθέρους ἀναλαβὼν, τοὺς δὲ θεράποντας ἀπιέναι πρὸς καίσαρα κελεύσας, καὶ μὴ δεδιέναι, παρὰ γῆν κομιζόμενος εἶδεν εὐμεγέθη φορτηγὸν ἀνάγεσθαι μέλλουσαν. Id est, Sũmo mane conscenso nauigio fluuiatili, impositísq; in alterũ comitibus liberis: seruis autem ad Cæsarem se recipere securísque esse iussis, præter litus delatus conspexit bene magnam onerariam, quæ ad soluendum parata erat. Quã Cæsar in suprà scriptis nauem frumentariã vocat. Quin & Diodorus Siculus, vbi de Agathocle, in xx. naues easdẽ modò φορτηγούς, modò σιτηγούς dicit, ἔπειτα δὲ σιτηγῶν πλοίων τῇ πόλει προσερχομένων, οἱ μὲν καρχηδόνιοι παντὶ τῷ στόλῳ πρὸς τὰς ναῦς ἀνήχθησαν, ὁ δ' ἀγαθοκλῆς ἀπελπίζων ἤδη τὴν ἐπιβολὴν, ὡς εἶδε τὸ στόμα τοῦ λιμένος ἔρημον τ.

ἐφορμούντων, ἐξέπλευσαν ὀξείαις τῇ εἰρεσίαις χρώμενος· εἶτα οἱ μὲν καρχηδόνιοι πλησίον ἤδη τῶν φορτηγῶν ὄντες. Vides vt φορτηγοὺς dixit, quas suprà σιτηγοὺς, id est frumentarias, vocauerat. Thucyd. in sexto ὁλκάδας vocat (hodiéque in Flandria nomen retinet, & des holkes vocant) ἐν ὁλκάσι πυροὺς καὶ πεφρυγμένας κριθὰς ἄγειν. Idē in eodē σιταγωγοὺς ὁλκάδας vocat, quas σιτηγοὺς & φορτηγοὺς ex Diodoro diximus, τῶν μὲν ξυμμάχων τοῖς πλείστοις, καὶ τοῖς σιταγωγοῖς ὁλκάσι, καὶ τοῖς πλοίοις, καὶ ὅση ἄλλη παρασκευὴ ξυνείπετο. Id est, Sociorum plurimis, frumentariisque nauibus, reliquísque nauigiis, contisq; qui in vsum classis sequebantur, edictum fuerat, vt &c. Et in eodem, ὁλκάδες μὲν τριάκοντα σιταγωγοὶ, καὶ τοὺς σιτοποιοὺς ἔχουσαι. Xenophō in quinto ἑλληνικῶν, τὰ γὰρ σιταγωγὰ αὐτοῖς πλοῖα ἐπὶ μὲν τὸ στρατόπεδον ἀφίκετο. Thucyd. in eodē φορτηγικὸν πλοῖον vocat, quam nos onerariam Latinè dicimus: vbi de fuga Alcibiadis, καὶ ὁ ἀλκιβιάδης μετὰ τῶν ξυμφυγάδων περαιωθεὶς, τότε εὐθὺς ἐπὶ πλοίου φορτηγικοῦ ἐκ τῆς θουρίας ἐς κυλλήνην τῆς ἠλείας πρῶτον, ἔπειτα ὕστερον ἐς τὴν λακεδαίμονα, αὐτῶν τῶν λακεδαιμονίων μεταπεμψάντων, ὑπόσπονδος ἦλθεν. Et Alcibiades cum fugæ comitibus confestim è Thuriorū portu transportatus, naue oneraria primùm in Cyllenē Eleorum: deinde sumpta fide publica, vocantibúsque ipsis Lacedæmoniis, Lacedæmona profectus. Idem in sexto ὁπλιταγωγοὺς vocat naues paratas ad vehendos milites armatos, αὐτῶν δὲ ἀθηναίων ἔσεσθαι ὁπλιταγωγοὺς ὅσαι ἂν δοκῶσι. Quas, nisi fallor, in octauo στρατιώτιδας vocat, στρομβιχίδης δὲ ἐκ τοῦ χίου πυθόμενος, κατὰ τάχος βοηθήσας ναυσὶν ἀθηναίων τέτταρσι καὶ εἴκοσιν, ὧν καὶ στρατιώτιδες ἦσαν ὁπλίτας ἄγουσαι. quasi ὁπλιταγωγοί. Et in eodem, ἀφίκοντο δὲ οἱ ἀργεῖοι μετὰ τῶν ἄλλων, οἵ ποτε ἐπαρέθησαν ἐν τῇ στρατιώτιδι

καὶ ἀπὸ τ πεντακοσίων περιέπλευν Εὔβοιαν, Venerunt & Argiui cum propugnatoribus qui in naue paralo dicta esse solebāt: qui iussi erant à triginta tyrannis, per id tempus in naue militari Eubœā ipsam circumnauigā do obire ac tueri. Erāt & Corbita & Cybea inter onerarias: quarum vtrarūque mentio apud Tulliū: Corbitæ quidem libro x v i. ad Atticū, Corbitáne Patras, an actuariolis ad Leucopetrā Tarentinorum, ac inde Corcyrā: et si oneraria, statímne freto, an Syracusis. Cybeæ, in Verrem actione septima, Nauē verò Cybeam maximā triremis instar, pulcherrimā atque ornatissimam, palàm ædificatam sumptu publico. Et subdit paulo post, Celeberrimo loco ædificari tibi onerariā nauem in ea prouincia, quā tu cum imperio obtinebas. Hactenus Tullius. Nā & nauē in eadem prouincia in qua quis administrat, ædificare prohibetur. l. Aufertur, ff. De iure fisci. Senatores etiā naues habere prohibentur, l. Iulia repetundarū, ff. De vacat. & excusat. munerū. Iis qui naues marinas fabricarint, à Q. quoque Claudio lex lata, ne quis Senator, quiue Senatoris pater fuisset, maritimā nauem, quæ plus quàm trecentarum amphorarū esset, haberet. Dicta est & nauis vinaria ab Vlpiano, in l. Vulgaris, ff. De furtis, Quid deinde si de naue vinaria, vt sunt multæ in quas vinum infunditur, quid dicemus de eo qui vinum hausit? an totius oneris fur sit? & magis est vt & hic non totius dicamus. Nos Venetiis naues aquarias vidimus, quibus aquā portant, vt vēdant cisternas non habētibus: quas Burchi de aqua vocant. Vidi & lignarias, quas Vlpianus naues ξυληγὰς vocat, l. ligni §. lignorū. ff. de legatis tertio: arenarias, lutarias, farinarias: quas Bur-

chi da legno, da sabiō, da fango, da farina, appellitant. Sūt & apud eos rates carbonariæ: quas Zattare da carbon vocāt. Sunt alia multa Venetiis nauigiorū genera, quæ siquis velit Latinè enūtiare, verborū vt opifex sit, necesse est. Palearū quoque nauis dicitur à Marco Tullio, qua vehitur vēditúrve palea. ea sunt in primo de Finibus, Vt enim (inquit) gubernator æquè peccat, si palearum nauem & si auri, &c. Veneti Burchio da pallia dicunt.

Gaulus à Græcis γαυλὸς dictus, cuius mentio apud Gelliū, videtur ab Herodoto poni pro naue oneraria, quū ait in θαλείᾳ, Αὐτίκα μὲν τριήρεας δύο ἐπλήρωσε, ἅμα δὲ αὐτοῖσι καὶ γαυλὸν μέγαν παντοίων ἀγαθῶν. Id est, Confestim quidem duas triremes, simúlque cum ipsis ingentē gaulum impleuerūt varia multiplicique præda. Idem Herodotus paulo post, καὶ τὸν γαυλὸν τὸν ἅμα ἤγοντο ἀπαιρεθέντες, ἐπέπλεον ὀπίσω ἐς τὴν ἀσίαν. Id est, Ablatóq; gaulo, quem simul duxerant, reuersi sunt in Asiā. Plutarchus περὶ εὐθυμίας, Ὥσπερ οἱ δειλοὶ καὶ ναυτιῶντες ἐν τῷ πλεῖν, εἶτα ῥᾷον οἰόμενοι διάξειν, ἐὰν εἰς γαυλὸν ἐξ ἀκάτου, καὶ πάλιν ἐὰν εἰς τριήρη μεταβῶσιν, οὐδὲν περαίνουσι, τὴν χολὴν καὶ τὴν δειλίαν συμμεταφέροντες ἑαυτοῖς. Id est, Quemadmodū timidi, & qui nauseæ nauigando obnoxii sunt, existimātes se meliusculè habituros, si ex acatio in gaulū, rursúmq; si in triremē cōmigrarint: nihil tamen proficiunt, bilem timiditatémq; secū circunferentes. Ad quod allusisse videtur Horatius in Epistolis, -ego vtrum

Naue ferar magna an parua, ferar vnus & idem.

Et Epistolarum primo, -conducto nauigio æquè

Nauseat ac locuples, quē ducit priua triremis. Tull. libro duodecimo ad Attic. Nam cætera quidē ἀνεκτό-

τρα erant Asturæ: nec hæc quæ refricant, hîc me magis angunt: etsi tamen vbicunque sum, illa sunt mecũ. Gaulus accipitur & pro vase quo pastores vtuntur ad lac excipiendum.

Ait iureconsultus,

NON PISCATORIIS.

Piscatoriæ naues, quæ piscium capiendorum causa paratæ sunt: quas nauicellas vocat Martianus in tractatu De fundo instructo, l. Item pictoris. Liuius piscatorias dixit tertiæ Decadis libro tertio, his verbis, Ni mare propinquum, & haud procul littore naues piscatoriæ pleræque conspectæ peritis nandi dedissent effugium. Cymba fuisse videtur inter piscatorias, ex M. Tullio in tertio Officiorum, Quum Cannius, Quæso (inquit) Pythi, tantúmne piscium? tantúmne cymbarũ? Et ille, Quid mirũ? hoc loco est, Syracusis quicquid est piscium, &c. Lenunculos etiam piscatorios vocat Ammianus Marcellinus lib. XIIII, Nam sole orto magnitudine angusti gurgitis & profundi à transitu arcebantur: & dum piscatorios quærunt lenũculos, vel innare temere contextis ratibus. Idem in XVI, Auido flatu ventorum lenunculo se cõmisisse piscantis. Et ne quis existimet vocabulum illud fortasse barbarũ, propterea quòd ætate Ammiani lingua Latina non parũ degenerauerat à puritate Tulliana: sciat Iulium Cæsarem eo vocabulo vsum in secũdo belli ciuilis, dum inquit, Horum fuga, nauium onerariarum magistros incitabat: pauci lenunculi ad officium imperiúmque conueniebant. Quo certè loco Cæsar lenunculos posuisse videtur non pro naue piscatoria, sed pro scaphis nauium. M. enim Ruffus

Cymba.

Lenunculus

quæſtor relictus à Curione, magiſtris nauiū imperarat, vt primo veſpere omnes ſcaphas ad litus appulſas haberēt. Quòd ſi lenunculi legendū in Cæſare, auſim & affirmare apud Gelliū lib. x. cap. x x v. quo loco remieculi legitur, mendum ineſſe, legendúmque lenūculi. fuit enim facilis lapſus. verba Gellii ſic habēt, Nauium autem, quas reminiſci tunc potuimus, appellationes hæ ſunt, Gauli, corbitæ, caudicæ, lōgæ, hippagines, cercuri, celoces, vel vt Græci dicūt, κέλητες, lembus, ὠκεῖαι, remieculi (legendum lenunculi) actuariæ, quas Græci περίπλους vocāt vel ἐπακτείδας, proſumiæ, vel geſeoretæ, vel orioles, cattæ, ſcaphæ, pontones, nuctuciæ, mediæ, phaſeli, parones, myoparones, lintres, caupulica, mareplacidæ, cidari, ratiariæ, cataſcopium. Xenophon ἀναβάσεως lib. v i i, ὁ δὲ Ἀναξίβιος καταδραμὼν ἐπὶ τὴν θάλατταν, ἐν ἁλιευτικῷ πλοίῳ περιέπλευσεν εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Et ἑλληνικῶν quinto, πολλὰ δὲ ἁλιευτικὰ πλοῖα ἔλαβε καὶ πορθμεῖα ἀνθρώπων μεςὰ, καταπλέοντα ἀπὸ τῶν νήσων. Iuſtinus lib. i i. ſcapham inter piſcatoria ponit: de qua ſcapha alio loco dicemus: Vbi quum ſolutum pontem hybernis tēpeſtatibus offendiſſet, piſcatoria ſcapha traiecit trepidus. Vides vt ſcapham piſcatoriam vocet: Græci, ἁλιευτικὸν πλοῖον.

Ait iureconſultus,

AVT SI QVAS ACTVARIAS, VOLVPTATIS CAVSA PARAVERVNT.

Tullius in oratione pro Cælio de actuariis voluptatis cauſa, intellexiſſe videtur, quum ait, Accuſatores quidem, libidines, amores, adulteria, Baiis acta conuiuia, comeſſationes, cantus, nauigia iactant. Nec debent actuaria illa, quæ voluptatis tantùm cauſa para-

ta sunt, postliminii iure vti: quũ ad nullũ belli vsum sint parata. Sed alia actuaria, quæ maioribus nauibus inseruiunt, & ob id à Græcis ὑπηρετικὰ dicuntur, non dispicio quare non, quemadmodum & aliæ naues, iure postliminii redeant. Actuaria autẽ dicta sunt, quòd remis agerentur. Liuius tertiæ Decadis lib. x, Quingentas fuisse omnis generis, quæ remis agerẽtur, quidam tradunt. Cæsar Commentariorum quinto, Has omnes actuarias imperat fieri: quam ad rem humilitas multum adiuuat. Neque tamen numerandæ sunt inter longas. Subdit enim paulo post, Eò cum venisset, circuitis omnibus hybernis singulari militũ studio, in summa rerum inopia circiter sexcentas eius generis, cuius suprà demonstrauimus, naues, & longas duodeuiginti inuenit instructas. Eas enim in eodẽ libro Cæsar vectoria grauiáq; nauigia vocat, etiãsi remis agerentur: Qua in re admodum fuit militum virtus laudanda: qui vectoriis grauibúsque nauigiis, non intermisso remigãdi labore, longarum nauium cursum adæquauerunt. Quæ autẽ vectoria Cæsar dixit, Vlpianus in tractatu De exercitoria ἐπιβάδας appellat, his verbis, Quædã enim naues onerariæ, quædam, vt ipsi dicunt, ἐπιβάδες sunt: & plerosque mandare scio, vt vectores recipiant, & sic vt certa regione & certo mari negotiẽtur. Vt ecce sunt naues quæ Brundusium à Cassopa vel à Dyrrachio vectores traiiciũt, ad onera inhabiles. Item quædam capaces fluminũ, ad mare non sufficientes, ἐπιβάδες dictæ, vt opinor, quasi ἐπιβατίδες, ad ἐπιβάτας solùm, id est vectores, traiiciendos. Et fortasse legendum apud iureconsultum ἐπιβατίδες: sed lectoris erit iudicium. Inde ἐπιβατικὴν

facere apud Cælium ad Ciceronem, Q. Pompeium Baulis epibaticam facere. quo loco ſic legendum exiſtimo, non ſchœnobaticam, nec ἐμβαρνετικήν, vt quidã non indocti putauere. Eſt autem Caſſopa oppidum Corcyræ, ex Plinio libro quarto, capite duodecimo. Tullius in epiſtola ad Tyronẽ, Corcyræ fuimus vſque ad x v i. Cal. Decemb. tempeſtatibus retenti ad x i i. Cal. Decemb. in portum Corcyræorum ad Caſſopam ſtadia c x x. proceſſimus. Quo loco non Caſſodem, vt in vulgatis, ſed Caſſopam lego. Actuariorum autem nõnulla triginta remis agebantur. Liuius quartæ Decadis libro octauo, Tradito & naues armamentáque earum: néve plures quàm decem naues actuarias, nulla quarum plus quàm triginta remis agatur, habeto. Appianus καταφεάκτους vocat eas, quas actuarias Liuius dixit, his verbis, Ναῦς δὲ καταφεάκτους δώδεκα ἔχειν μόνας, αἷς ἐς τοὺς ὑπηκόους πολέμου κατάρχειν, πολεμουμένοι δὲ καὶ πλείοσι χρῆσθαι, Naues tectas duodecim habere ſolas, quibus ſubditos ad obſequium bello inferẽdo cogere poſſint: laceſſitos autem & pluribus vti licere. Quo loco legendum fortaſſe ἀφεάκτους, & δέκα, non δώδεκα. Appianus enim ſequutus eſt Polybium, quem in pleriſque locis Liuius viſus eſt vertiſſe ad verbũ. Neque tamen exiſtimes ἄφεακτα accipi pro actuariis. Tullius enim lib. x. epiſtolarum ad Atticum, diſcrimen ponere videtur, dum inquit, Recordor enim æſtate cum illo Rhodiorum ἀφεάκτῳ nauigans, quàm fuerim ſollicitus: quid duro tempore anni actuaria fore cenſes? Aphracta enim Tullius inter longas naues poſuiſſe videtur lib. v. ad Atticum, Nos Rhodiorum ἀφεάκτοις, cæteriſque longis nauibus tranquillitates.

Caſſiopi vocatur plinio.

Cir: Corus.

aucupaturi eramus. Actuariolū etiam dicimus, quod decem remis agebatur. Tullius XVI. ad Atticum, Hæc ego conſcendens è Pōpeiano tribui actuariolis decem ſcalmis. Actuarium nauigium puto à Græcis dictum κωπῆρες, & maximè à Thucydide & Plutarcho. Thucyd. in IIII, λακεδαιμονίοις καὶ τοῖς ξυμμάχοις πλεῖν μὴ μακρᾷ νηΐ, ἄλλῳ δὲ κωπήρει πλοίῳ, ἐς πεντακόσια τάλαντα ἄγοντι μέτρα. Id eſt, Lacedæmonios ſociósque Lacedæmoniorum nauigare non lōga naui, ſed alio actuario nauigio, capaci pondo talentorum quinque milium. Si Laurentius Valla aliter vertit, falſus eſt, vt in pleriſque aliis. Plutarchus in Antonio, Ἀντώνιος μὲν ἐπεφοίτα πανταχόσε κωπήρει, τοὺς στρατιώτας παρακαλῶν. Id eſt, Antonius quidē actuario itabat quoquouerſus, milites cohortans. Plutarchus in Alexandro πορθμεῖα κωπήρη dixit, quæ remis incitarentur: quaſi dicas pontones actuarios. Strabo in XI. ἀκάτια poſuit pro prædatoriis nauigiis, his verbis, ζῶσι δὲ ἀπὸ τῶν κατὰ θάλασσαν λῃστηρίων, ἀκάτια ἔχοντες λεπτά, στενά, καὶ κοῦφα, ὅσον ἀνθρώπους πέντε καὶ εἴκοσι δεχόμενα· σπάνιον δὲ τριάκοντα δέξασθαι τοὺς πάντας δυνάμενα. Id eſt, A latrociniis, quæ in mari factitant, vitam tolerant, acatia habentes leuia, anguſta & velocia, quæ vix vectores vigintiquinque recipiant: rarum autem eſt, ea poſſe in totum triginta capere. Ipſe Laurētius ἀκάτιον actuarium vertit, haud ſcio quàm rectè. Plinius enim lib. IX. cap. XXX. vſus eſt vocabulo Græco, quū Latinè reddere non poſſet: eius verba adſcribam, Nauigeram ſimilitudinem & aliam in Propontide viſam ſibi prodidit Mutianus: concham eſſe acatii modo carinatam, inflexa puppe, prora roſtrata: in hac condi nauplium animal ſepiæ ſimile, ludendi ſocietate ſo-

Acatium

la duobus hoc fieri generibus: tranquillò enim vectorem demissis palmulis ferire vt remis: si verò flatus inuitent, easdem in vsum gubernaculi porrigi, pandíque concharum sinus auræ huius voluptatem esse, vt ferat: illius, vt regat. Quòd si Plinius putasset acatium posse dici Latinè actuarium, non credò Græco vocabulo vsus fuisset Mutianus, quem authorem sequitur, & refert Rom. hominem & ter consulem. Aulus Hirtius de bello Alexandrino dixit nauigium, quod ἀκάτιον Plutarchus in Cæsare, τρίτον δὲ περὶ τὴν φάρον μάχης συνεστώσης, κατεπήδησε μὲν ἀπὸ τοῦ χώματος εἰς ἀκάτιον, καὶ παρεβοήθει τοῖς ἀγωνιζομένοις· ἐπιπλεόντων δὲ πολλαχόθεν αὐτῷ τῶν αἰγυπτίων, ῥίψας αὑτὸν εἰς θάλασσαν, ἀπενήξατο μόλις καὶ χαλεπῶς, Tertio autem prælio ad Pharum inito ab aggere in acatium desiliit, & decertantibus auxiliũ tulit: concurrẽtibus verò in se vndique AEgyptiis, se in mare deiecit, víxque ad suos enatauit. Hirtius autem sic, Cæsar quoad potuit, cohortando suos ad põtem & munitiones contendere, eodem in periculo versatus est. Postquàm vniuersos cedere animaduertit, in suum nauigiũ se recepit: quò multitudo hominum insequuta quum irrumperet, neque administrandi neque repellendi à terra facultas daretur: fore quod accidit suspicatus, sese ex nauigio eiicit, atque ad eas quæ cõstiterant longius naues adnatauit. Trãquillus scapham vocat, his verbis, Eruptione hostium subita compulsus in scapham, pluribus eodem præcipitãtibus, quum desiluisset in mare, nãdo per ducentos passus euasit ad proximam nauem. Fuerunt tamen & maxima acatia, vt ex Polybio in primo collegisse memini, τριακοντάζυγα δὲ καὶ τὰ περι-

λοιπῶν τῶν πλοίων, τελήρεις καὶ πεντηκοντόρους ἢ τὰ μέγιστα τῶν ἀκατίων, Reliqua prӕterea nauigia expediebant, triremes & actuarias naues & maxima acatia. ἄκατος etiam dicitur à Thucydide & Luciano De veris narrationibus, qui agebatur velis potius quàm remis, καὶ τὴν ναῦν, ἄκατος δὲ ἦν, ὡς πρὸς μέγαν καὶ βίαιον πλοῦν, ἐκρατυνάμην, Et nauē quӕ acatus erat, vt ad longam sӕuámq; nauigationem ferendam esset idonea, armandam instruendámque curaui. Et paulo post subdit, καὶ οὐκ ἔτι οὐδὲ στεῖλαι τὴν ὀθόνην δυνατὸν ἦν· ἐπιτρέψαντες οὖν τῷ πνεύματι, Neque amplius contrahere vela in potestate nostra erat: quӕ quidem vento permisimus. Thucyd. in septimo, ἔκλῃον οὖν τόν τε λιμένα εὐθὺς τὸν μέγαν, ἔχοντα τὸ στόμα ὀκτὼ σταδίων, μάλιστα τελήρεσι πλαγίαις καὶ πλοίοις καὶ ἀκάτοις ἐπ᾽ ἀγκυρῶν ὁρμίζοντες, Clauserunt igitur statim portum maiorem, cuius fauces octo stadiorum interuallo patebant: Idque effecerunt, obliquis triremibus nauigiisque & acatiis in ore eius collocatis, anchorisque firmatis. Idē Thucydides ἀκάτιον ἀμφήρικον dixit, ἐν ᾧ ἕκαστος τῶν ἐλαυνόντων δικωπίας ἐρέττει, his verbis, οὗτοι τοιόνδε ἐποίησαν· ἀκάτιον ἀμφήρικον, ὡς λῃσταί, ἐκ πολλοῦ τεθεραπευκότες τὴν ἄνοιξιν τῶν πυλῶν, ἀνέθεσαν ἐπὶ ἅμαξη, πείθοντες τὸν ἄρχοντα διὰ τῆς τάφρου κατακομίζειν τῆς νυκτὸς ἐπὶ τὴν θάλασσαν, Illi tale quiddam fecerunt: acatium ambireme, ceu prӕdones, multo antea aucupantes facultatem aperiēdarum portarum, imposuerunt currui: quo nocte intempesta (permissu magistratus) per fossam transportarēt ad mare. Distuli in hunc locū dicere de lembis, quos Virgilius in primo Georgicōn ponit inter fluuialia, his versibus, Lembus.

Non aliter quàm qui aduerso vix flumine lembum

Remigiis ſubigit, ſi brachia fortè remiſit,
Atque illum in præceps prono rapit alueus amne.

Liuius lembos videtur habere inter actuaria, Decadis quartæ libro quarto, Naues quas ciuitatibus maritimis ademiſſet, redderet: néve ipſe nauem vllam, præter duos lembos qui non plus quàm ſedecim remis agerentur, haberet. Idem Liuius Decadis tertiæ lib. primo, vocat actuarias naues eas quæ à Polybio lembi dicuntur, dum ait, Ab actuariis aliquot nauibus ad alteram ripam pertrahitur. Polybius autem, οἷς ἔμελλον οἱ λέμβοι ῥυμουλκοῦντες οὐκ ἐάσειν, &c. Sed ea videbimus in rate, vbi agetur de tranſportãdis ab Annibale elephantis. Erant & maiores lembi ad belli vſum non inutiles. Itaq; claſſem lemborũ legimus non ſemel apud Liuium, & maximè Decadis quintæ lib. quinto, Antenor qui cum claſſe lemborum ad Phanas ſtabat, Caſſandriam inde traiecit. Idem Liuius Decadis quartæ lib. II, Peninſula eſt Peloponneſus anguſtis Iſthmi faucibus continenti adhærens, nulli aptior atque opportunior quàm nauali bello. Si cẽtum tectæ naues, & quinquaginta leuiores apertæ, & centúm triginta Iſſiaci lembi maritimam oram vaſtare, & expoſitas propè in ipſis litoribus vrbes cœperint oppugnare. Diodorus lib. xx, ἀθροίσας τοὺς ἁδροτάτους τῶν λέμβων, καὶ τούτους καταφράξας σανίσι, καὶ θυρίδας κλειστὰς κατασκευάσας, ἐνέθετο μὲν τῶν τριασπιθάμων ὀξυβελῶν τοὺς πορρωτάτω βάλλοντας, καὶ τοὺς τούτοις κατὰ τρόπον χρησαμένους. Id eſt, Congregatis iis lembis qui maximè expediti videbantur, iiſque cratibus & pluteis contectis, additis quoque feneſtris quæ clauderẽtur, impoſuit machinas quæ tela quàm longiſſimè emittere valerent: eóſq; homines qui illis

machinationibus exactè vti possent. Quibus etiã veluti præcursoribus, vel vt Cæsaris verbo vtar, antecessoribus vtebatur. Polybius in primo, ὁμοίως δὲ καὶ τοῖς ἐκ τῶν συρακουσῶν προαπεσταλμένοις ταμίαις διήγγελλον οἱ προπλεῖν εἰθισμένοι λέμβοι τὸν ἐπίπλουν τῶν ὑπεναντίων. Id est, Similiter & quæstoribus qui à Syracusanis præmissi erant, enuntiarunt lembi qui solebant antecedere, aduersariorum incursum & aduentum. Thucydides in sexto προέπλους ναῦς vocat eas quæ præmissæ fuerant, καὶ τὰς προέπλους ναῦς ἐκ τῆς ἐγέστης ἅμα προσδεχόμενοι, βουλόμενοι εἰδέναι περὶ τῶν χρημάτων εἰ ἔστιν, Et naues exploratorias ex Egesta simul expectabant, cupientes de nummis fieri certiores, an curati essent nécne. Et paulo post, αἱ δ' ἐκ τῆς ἐγέστης τρεῖς νῆες προέπλοι παραγίγνονται τοῖς ἀθηναίοις ἐς τὸ ῥήγιον ἀγγέλλουσαι, ὅτι τἆλλα μὲν οὐκ ἔστι χρήματα ἃ ὑπέσχοντο. Id est, Egesta tres naues, quæ explorandi causa præmissæ erant, præstò fuere Atheniensibus ad Rhegiũ: nũtiaruntque nullam curatã pecuniã quã polliciti fuerant. Xenophon in v. ἑλληνικῶν, πρωτόπλους vocat quæ in prima acie erant, his verbis, παραγγείλας δὲ τοῖς πρωτόπλοις τῶν μεθ' αὐτοῦ μὴ ἐμβάλλειν ταῖς ὑστάταις, ἐδίωκε τὰς προεχούσας. ἐπεὶ δὲ ταύτας ἔλαβεν, ἰδόντες οἱ ὕστεροι ἀπολειπομένους σφᾶς αὐτῶν τοὺς προέπλους, ὑπ' ἀθυμίας καὶ τῶν βραδυτέρων ἡλίσκοντο. Plutarchus in Catone κατασκοπικὰ vocat, ἦσαν δὲ πεντακοσίων μὲν οὐκ ἐλάττους αἱ μάχιμοι, λιβυρνικὰ δὲ καὶ κατασκοπικὰ καὶ ἄφρακτα παμπληθῆ. Id est, Erãt nõ minus quàm quingentæ aptæ ad præliãdũ: liburnicæ autẽ & exploratoriæ apertæq; ingenti numero. Quibus Thucydidis verbis exploratoria potiꝰ quã speculatoria nauigia significãtur, quæ à Græcis & in his Plutarcho κατασκοπικὰ dicũtur, & aliquot Latinis. Aulꝰ Hirtius in

quinto, Literiſque celeriter in Siciliam ad Atticum & Rabirium Poſthumium conſcriptis, & per cataſcopum miſſis, vt ſine mora, aut vlla excuſatione hyemis ventorúmq;, exercitus ſibi quàm celerrimè tranſportarentur. Tullius in quinto ad Atticum cataſcopium dixit in loco ſuprà citato, Aphracta Rhodiorum, & dicrotum Mitylenæorũ, & aliud cataſcopium. Liuius Decadis tertiæ lib. 11. ſpeculatorias dixit, Inde duæ Maſſilienſium ſpeculatoriæ præmiſſæ retulerũt claſſem Punicã ſtare in oſtio fluminis. Polybius in tertio, περιαπέστελλε κατασκευασμένας δύο ναῦς ταχυπλούσας μασσαλιωτικάς. Cæſar etiam in quarto ſpeculatoria nauigia protulit: Quod quũ animaduertiſſet Cæſar, ſcaphas longarum nauium, item ſpeculatoria nauigia militibus compleri iuſſit: & quos laborantes conſpexerat, iis ſubſidia ſummittebat. κέλης, vt mihi quidem videtur, ponendus eſt inter actuaria, dictus per metaphoram equi celetis, quòd vnico tantum per trãſtra remo agatur. κέλης enim equus dicitur qui ab vno ſeſſore agitatur & regitur. Palæphatus περὶ κενταύρων, Νεανίσκοι δέ τινες ἐκ τῆς ὑπωρείας ἐκ κώμης τινὸς καλουμένης Νεφέλης, ἐπινοοῦσιν ἵππους κέλητας διδάξαι. πρότερον γὰρ οὐκ ἠπίσταντο ἐφ' ἵππων ὀχεῖσθαι, ἀλλὰ μόνον ἅρμασιν ἐχρῶντο. Id eſt, Iuuenes quidam è radice montis profecti à vico quodam vocato Nebula, excogitant equos celetas condocefacere, in iiſque ſedere. Nam ante id tempus neſciebãt in equis ſedere: ſed ſolùm curribus vtebantur. Quibus verbis planũ fit, quid ſit κέλης equus, ex quo κέλης dictus, quòd vno remo, & non binis aut ternis per ſedilia ageretur: quum tamen plures remiges haberet. Polybius in quinto, ἔλαβε δὲ τὸ κέλητα περὶ τὸ Ῥίον

αἰτωλικὸν ὁμοῦ τῷ πληρώματι. Id est, Cepit & celocem secundum Rhium AEtolicum simul cum sociis naualibus. Dicitur & κελήτιον. Thucyd. in primo, ἔδοξεν οὖν αὐτοῖς, ἄνδρας ἐς κελήτιον ἐμβιβάσαντας, ἄνευ κηρυκείου προσπέμψαι τοῖς ἀθηναίοις, Visum itaque est, aliquot hominibus in paruulum celocem impositis, sine caduceo præmittere ad Athenienses. Idem alio loco, θηραμένης μὲν παραδοὺς ἀστυόχῳ τὰς ναῦς, ἀποπλέων ἐν κέλητι ἀφανίζεται. Id est, Theramenes quidem traditis Astyocho nauibus, delatus in celoce extinguitur. Quo loco celocem vertit Valla fortasse non ineptè: Gellius enim in x. his verbis vsus est, Celoces, vel, vt Græci dicunt, celetes. Xenophon in primo ἑλληνικῶν, τῷ δὲ ἐτεονίκῳ ὑπηρετικὸς κέλης πάντα ἐξήγγελλε τὰ περὶ τὴν ναυμαχίαν. Id est, Eteonico autem omnia quæ in prælio contigerant, per exploratorium celocem nunciata sunt. Idem in quarto, de Brasida, αὐτὸς δὲ ἐν κελητίῳ ἄπωθεν ἐφεπόμενος, Sic verterem, Ipse autem paruulo celoce eminus subsequens. Valla vertit actuarium, & non celocem, vt sibi non satis constare videatur. Appianus in secundo de bello ciuili, ἔπεμπε τρεῖς θεράποντας ἐπὶ τὸν ποταμὸν ἀπὸ δυώδεκα σταδίων ὄντα, οἱ κελήτιον ὀξὺ, καὶ κυβερνήτην τὸν ἄριστον, ὥστε τινὶ πεμπομένῳ πρὸς καίσαρος, ἔμελλον ἑτοιμάσειν. Id est, Misit tres seruos ad fluuium qui aberat duodecim stadiorum interuallo, qui instruẽdum curarent celocem celerem cum optimo rectore, ad vsum eius qui veluti à Cæsare mitteretur. Plutarchus in Cæsare πλοῖον δωδεκάσκαλμον vocat, ἀπορούμενος δ' καὶ περιπαθῶν δεινὸν ἐβούλευσε βούλευμα, κρύφα πάντων ἐς πλοῖον ἐμβὰς τὸ μέγεθος δωδεκάσκαλμον, ἀναχθῆναι πρὸς τὸ βρεντέσιον. Id est, In anxietate constitutus rerúmque difficultate, rem

Celox.

arduam excogitauit, clam omnibus conſcenſo duodecim ſcalmorum nauigio, illinc ſeducere Brũduſium. Dicitur & ἐπακτροκέλης ab Ariſtotele in primo περὶ ἑρμηνείας, quod eſt nauigium prædatorium, ſi Suidæ credimus. Xenophõ in primo ἑλληνικῶν, ἐπακτρίδα poſuit, ἐνταῦθα δὲ καὶ Ἀλκιβιάδης ἧκεν ἐκ τῶν Κλαζομενῶν σὺν πέντε τριήρεσι καὶ ἐπακτρίδι. Quicunque ille fuit qui librum illum cõſcripſit, quod Etymologicum magnum inſcribitur, is exponens verbum κελητίζειν, exiſtimauit, haud ſcio quàm rectè, ἐπακτροκέλητα eſſe εἶδος πλοίου λῃστρικοῦ, ὅ ἐστι γαλία. A celete celetizontes pueri dicti à Plinio libro trigeſimo quarto, capite octauo. Idem celetizontas pueros fecit, id eſt ſedentes in equis & eos agitantes. Ponendi ſunt & cercuri inter actuaria.

Cercurus.

Liuius Decadis quartæ libro tertio, Ipſe cum claſſe cẽtum tectarum nauium, ad hæc leuioribus nauigiis, cercuriſque ac lembis ducentis proficiſcitur. Appianus in Mithridate, Κερκούρους τέ τινας ἐς τοῦτο συνέπεμψεν αὐτῷ. Strabo etiam meminit. Eſt & ἁλιὰς inter leuiora minoráque nauigia. Plutarchus in Pompeio, ὡς οὖν εἶδον οὐ βασιλικὴν, οὐδὲ λαμπρὰν, οὐδὲ τῆς Θεοφάνους ἐλπίσιν ὁμοίαν ὑποδοχὴν, ἀλλ' ἐπὶ μιᾶς ἁλιάδος προσπλέοντας ὀλίγους ἀνθρώπους, Vbi igitur vident minimè regium, miniméque ſplendidum, neque Theophanis ſpei congruentem receptum: ſed in vnico nauigiolo nauigantes paucos viros. Quum non ſatis ſcirẽ quod genus nauigii eſſet ἁλιὰς, adii Appianum, qui in eodem hiſtoriæ loco ſic ait, Κυρωθείσης δὲ τῆς γνώμης, σκάφος εὐτελὲς ἐπ' αὐτὸν ἐπέμπετο, ὡς τῆς θαλάσσης οὔσης ἁλιτενοῦς, καὶ μεγάλαις ναυσὶν οὐκ εὐχεροῦς. Id eſt, Approbata ab omnibus ſententia miſerunt ad eum vile nauigium: propterea quòd

mare illic diceretur vadoſum, miniméque capax magnarũ nauium. Cæſar etiam in tertio de bello ciuili, nauiculam paruam vocat, quam ὁλκάδα dixit Plutarchus: Ab his liberaliter ipſe appellatus, & quadam notitia Septimii productus, quòd bello prædonum apud eum, ordinem duxerat, nauiculam paruam conſcendit cum paucis: & ibi ab Achilla & Septimio interficitur. Plutarchus in Timoleonte, oneri aptam & frumentariam fecit, propterea quòd neceſſitas vrgeret, dum ait, σῖτον ἐκ κατάνης μικραῖς ὁλκάσι καὶ λεπτοῖς ἀκατίοις ἀποστέλλων. Idem Plutarchus in eo libro qui ἀποφθέγματα inſcribitur, quid ſit ὁλκὰς, apertius declarare videtur, quàm vt dubitare debeamus: vbi de eadẽ fuga Pompeii tractat, Μετὰ δὲ τὴν ἐν Φαρσάλῳ μάχην φεύγων εἰς αἴγυπτον, ὡς ἔμελλε διαβαίνειν ἐκ τῆς τριήρους εἰς ἁλιευτικὸν πλοῖον, ἀποστείλαντος τοῦ βασιλέως. Vides vt quã ſupra dixerat ὁλκάδα, nunc vocet ἁλιευτικὸν πλοῖον, id eſt nauẽ piſcatoriam: vt nemo vel mediocris iudicii dubitare queat, quin ὁλκὰς ſit ἁλιευτικὸν πλοῖον. Sic eruenda veritas rerum obſcurarum, conquirendis conferendíſque inter ſe authorum locis.

Fluuiatilium nauium formas in antiquis monimentis tales vidimus.

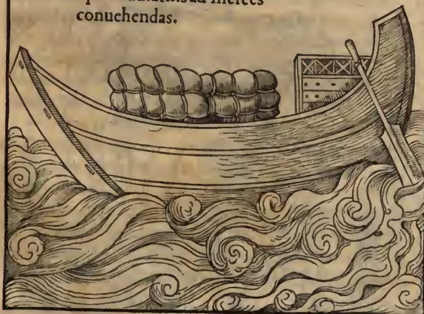

Scapha antiqua ad vinum circunferendum.

Scapha fluuiatilis ad merces conuehendas.

Pontem nauibus fluuiatilibus constratum hac forma vidimus Romæ in columna Traiani.

Nunc de fluuiatilibus dicendum, quæ sic dicuntur à Liuio primæ Decadis lib. decimo, Ibi captiuis proximo vico in custodiam datis, pars fluuiatiles naues ad superanda vada stagnorum aptè planis alueis fabricatas, pars captiua nauigia armatis complent. Polybius in tertio ποτάμια πλοῖα vocat, his verbis, Καταλύσας δὲ δευτεραῖος, καὶ γεφυρώσας τοῖς ποταμίοις πλοίοις τὴν διάβασιν, Ἀσδρούβᾳ μὲν ἐπέταξε διακομίζειν τὸ πλῆθος, αὐτὸς δὲ διαβὰς εὐθέως, ἐχρημάτιζε τοῖς παραγεγονόσι πρεσβευταῖς ἀπὸ τῶν σύνεγγυς τόπων. Id est, Quum secundo die constitisset, fluménque pôte fluuiatilibus lembis imposito iunxisset, Asdrubali negotium dedit exercitum traiiciendi: ipse autem traiecto statim flumine, responsa dabat legatis qui aderant à locis propinquis. Diodorus libro vigesimo, Καὶ πολλῶν μὲν σκαφῶν ποταμίων αὐτοῦ παρεσκευασμένων, πάντων δὲ τούτων ἐχόντων βέλη παντοῖα, καὶ τοὺς χρησομένους αὐτοῖς ἄνδρας, οἱ περὶ τὸν Ἀντίγονον οὐ μετρίως ἠποροῦντο. Id est, Multis illi côquisitis fluuiatilibus nauigiis: iis autem omnibus habentibus multiplicia telorum genera, virósque qui iis ex arte vti scirent, Antigonus cum suis non leuiter premebatur. Idem in eodē de Semiramide, Διεσκευάσατο κατασκευάζειν ποτάμια πλοῖα διαιρετὰ διὰ τὴν μετακόμισιν, διακεκομμένα καὶ πάλιν ἁρμοζόμενα. Id est, Curauit construenda nauigia fluuiatilia, quæ facilè soluerētur, vt expeditè magis trāsportari possent, dissoluta: iterúmque vbi vsus esset, compacta. Strabo eiusmodi naues πάκτωνας vocat libro decimoseptimo, Διέβημεν δὲ εἰς τὴν νῆσον ἐπὶ πάκτωνος· ὁ δὲ πάκτων διὰ σκυταλίδων πεπηγός ἐστι σκάφιον, ὥστε ἐοικέναι διπλοκίνῳ. Quod idem author πορθμεῖον vocat. Inter fluuiatiles sunt lintres quæ remis agebantur, vt

Lintres.

palàm fit ex Cæſare in ſeptimo Commentariorum, Cõquirit etiam lintres: has magno ſonitu remorum incitatàs in eãdem partem mittit. Liuius Decadis tertiæ libro primo, Itaque ingens coacta vis nauium eſt, lintriúmque temere ad vicinalem vſum paratarum. Tullius pro Milone, Repentè lintribus in eam inſulam materiam, calcem, cemẽta, atque arma conuexit. Extat iocus apud Tulliũ de Claris oratoribus, Quem C. Iulius in perpetuum notauit, quũ ex eo in vtranq; partem toto corpore vacillante quæſiuit, quis loqueretur è lintre. Fiebant quoque naues vitiles è corio in Britannico oceano, Plinii tẽpore, vt teſtatur in ſeptimo, Etiam nunc in Britannico oceano vitiles corio circunſutæ fiunt, in Nilo ex papyro & ſcirpo & arundine. Herodotus quoque in κλειῶ, eiuſmodi naues fluuiatiles admiratur, τὰ πλοῖα αὐτοῖσι ἐστὶ τὰ κατὰ τὸν ποταμὸν πορευόμενα ἐς τὴν Βαβυλῶνα ἐόντα κυκλοτερέα, πάντα σκύτινα. ἐπεὰν γὰρ ἐν τοῖσι Ἀρμενίοισι κατύπερθε Ἀσσυρίων οἰκημένοισι νομέας ἰτέης ταμόμενοι, ποιήσωνται, περιτείνουσι τούτοισι διφθέρας στεγαστρίδας ἔξωθεν, ἐδάφεος τρόπον, οὔτε πρύμνην ἀποκρίνοντες, οὔτε πρῴρην συνάγοντες, ἀλλ' ἀσπίδος τρόπον κυκλοτερέα ποιήσαντες, καὶ καλάμης πλήσαντες πᾶν τὸ πλοῖον τοῦτο, ἀπιᾶσι κατὰ τὸν ποταμὸν φέρεσθαι, φορτίων πλήσαντες· μάλιστα δὲ βίκους φοινικηίους κατάγουσι οἴνου πλέους. ἰθύνεται δὲ ὑπό τε δύο πλήκτρων καὶ δύο ἀνδρῶν ὀρθῶν ἑστεώτων· καὶ ὁ μὲν ἕλκει τὸ πλῆκτρον, ὁ δὲ ἔξω ὠθεῖ. ποιέεται δὲ καὶ κάρτα μεγάλα ταῦτα τὰ πλοῖα, καὶ ἐλάσσω· τὰ δὲ μέγιστα αὐτέων, καὶ πεντακισχιλίων ταλάντων γόμον ἔχει. ἐν ἑκάστῳ δὲ πλοίῳ ὄνος ζωὸς ἔνεστι, ἐν δὲ τοῖσι μέζοσι πλεῦνες. Id eſt, Nauigia illis ſunt, quæ ſecundo flumine deferuntur Babylonem verſus, omnia circulari forma, eáque ex aluta. Vbi enim Armenii qui ſupra Aſſyrios ha

bitant,ligna circularia è salice coaptarunt, obtendũt
extrorsus tegumenta è pellibus,quibus soli vice vtũ-
tur carinæque loco,nulla neque puppis neque proræ
forma discreta:verùm scuti instar,in orbem compo-
sita stipula referciunt, illúdque nauigiũ flumini per-
mittunt,mercibus onustum:præcipuè autem bicos è
palmarum foliis comportant vino refertos. Regun-
tur autem à gubernaculis duobus,cum totidem ho-
minibus qui stant: quorum alter trahit,alter extrin-
secus propellit.Fiunt autem & hæc nauigia valde ma
gna,nonnulla & minora: eorum autem maxima fe-
rũt onus talentorũ quinque millium.Inest & in vno-
quoq; nauigio asinus viuus,in maioribus etiã plures.
γομέας autem vocat ξύλα περιφερῆ, id est rotunda: quæ
costæ dici possũt.Diodorus Siculus libro decimono-
no,vbi de adnauigantibus ad Asphaltum in quodam
lacu,miram rationem non nauium sed fascium,quæ
tamen vsum nauium præstent,refert,his verbis, Πα-
ρασκευάζουσι γὰρ δεσμὰς καλάμων εὐμεγέθεις, ἐμβάλλου-
σιν εἰς τὴν λίμνην. ἐπὶ δὲ ταύτας ἐπικάθηνται οὐ πλείω τριῶν. δύο
μὲν ἔχοντες προσδεδεμένας πλάτας, κωπηλατοῦσιν, εἷς δὲ φορῶν
τόξα, τοὺς προσπλέοντας ἐκ τοῦ πέραν ἢ βιάζεσθαι τολμῶντας ἀ-
μύνεται. ὅταν δὲ πλησίον ἔλθωσι τῆς ἀσφάλτου, πελέκεις ἔχον-
τες ἐπιπηδῶσι, καὶ καθάπερ μαλακῆς πέτρας ἀποκόπτοντες, γε-
μίζουσι τὴν δεσμήν, εἶτα ἀποπλέουσιν εἰς τοὐπίσω. ἂν δέ τις αὐ-
τῶν ἀποπέσῃ, τῆς δεσμῆς διαλυθείσης, μὴ δυνάμενος νεῖν, οὐ κα-
ταδύεται καθάπερ ἐν τοῖς ἄλλοις ὕδασιν, ἀλλ' ἐπινήχεται τοῖς ἐπι-
σταμένοις ὁμοίως. φύσει γὰρ τοῦτο τὸ ὑγρὸν προσδέχεται βάρος,
ὃ συμβαίνει μετέχειν αὐξήσεως ἢ πνοῆς, ἔξω τῶν στερεῶν. Id est,
Calamorum fasces admodum ingentes inter se con-
iungunt immittúntque in paludem, in quibus insi-

dent non plures tribus hominibus: quorum duo habent adalligatos remos latos, iiſque remigant: alius verò ferens arcus, adnauigantium ex aduerſo vel vim inferre conātium impetum propulſat. Vbi verò propius ad Aſphaltum acceſſere, arreptis ſecuribus operi intendunt: & tanquam è molli petra excidentes, implent ratem colligatam è faſcibus: deinde retro reuertuntur. Quòd ſiquis eorum diſſoluta rate in aquam incidat natandi neſcius, non peſſum it, vt in aliis aquis fieri ſolet: ſed perinde atque periti natandi, ſupernatat. natura enim illud humidum, pondus ſuſtinet omne, cui contigit participem eſſe incrementi, vel ſpiritus, extra quàm ſi de ſolidorum genere fuerit. Nec iſtorum ratis abſimilis eſt prouerbiali illi, quem ῥίπα Græci vocāt. Lucianus, ἐπὶ ῥιπὸς, ὡς ἡ παροιμία φησί, τὸ αἰγαῖον ἢ τὸν ἰόνιον διαπλεῦσαι θέλοντα. Ariſtophanes ἐν εἰρήνῃ, de Sophocle, κέρδους ἕνεκα κἂν ἐπὶ ῥιπὸς πλέοι. quo locò Interpres ῥίπα dixit eſſe ἱμαντῶδες φυτόν. Strabo in decimoquinto σχεδίας καλαμίνας dixit, vbi de ἀσφάλτω mentionem facit. Fuerunt & monoxylæ lintres, vt apud Plinium in ſextò, Regio autem ex qua piper monoxylis lintribus Baracem conuehitur, vocatur. Quas deſignare videtur Liuius Decadis tertiæ libro primo, Nouáſque alias primum Galli inchoantes cauabāt ex ſingulis arboribus: deinde & ipſi milites ſimul copia materiæ, ſimul facilitate operis inducti, alueos informes, nihil, dūmodo innare aquæ & capere onera poſſent, curantes, raptim faciebant.

Alueus. Alueum autem pro carina videtur ſumpſiſſe Liuius Decadis tertiæ libro tertio, dum ait, Ibíque adeò non armamenta modò, ſed etiam aluei nauium quaſſati

erant. Subductæ naues dum reficiũtur, aliquantum temporis contriuerũt. Saluſtius in bello Iugurthino, Híque alueos nauium inuerſós pro tuguriis habuere. Alueum etiam pro vaſe ligneo poſuit idem Liuius in primo, Tenet fama, quũ fluitantem alueum quo expoſiti erãt pueri, tenuis in ſicco aqua deſtituiſſet, lupam ſitientem ex montibus qui circa ſunt, ad puerilem vagitum curſum flexiſſe. Quem alueum Plutarchus in Romulo σκάφην vocat, ἐνθέμενος οὖν εἰς σκάφην τὰ βρέφη, κατέβη μὲν ἐπὶ τὸν ποταμὸν ὡς ῥίψων, Impoſitis in alueum pueris, deſcendit ad fluuium vt proiecturus. Scapha enim non ſolùm nauiculam ſignificat, ſed etiã vas concauum, quod etiam nunc nomen retinet apud Venetos. Plutarchus in Demetrio, ἐφόλκιον appellat, καὶ κατὰ ναῦν ἀτρέμας ἔχειν πάντας κελεύσας, αὐτὸς ἐμβὰς εἰς τὸ ἐφόλκιον, ἐξῆλθε μόνος, Iuſſíſque in naui omnibus conquieſcere, ipſe conſcendens in ſcapham, exiit ſolus. Planè ſcapha eſt tanquam in inſtrumento nauis, & ſiquis nauem cum inſtrumento emerit, præſtari ei debet ſcapha, ſecundum Labeonem in tractatu De fundo inſtructo: etiamſi Paulus id notet, dicátque ſcapham mediocritate non genere à naue differre. Erat longarum nauium, vt conſtat ex quarto Commentariorum Cæſaris, his verbis, Quod quum animaduertiſſet Cæſar, ſcaphas longarum nauium, item ſpeculatoria nauigia militibus compleri iuſſit. quæ verba ſuprà citauimus. Liuius Decadis tertiæ libro quinto, Inde acceptus ſcapha in arcem confugit. Et in eodem, Exceptis in præparatas ſcaphas nautis. Veneti ſchipho & copano vocãt, nauium onerariarũ, il batello. στράβων in primo vocat δίκωπα σκαφίδια, ſcaphas paruas, quæ agerentur tantùm duobus remis:

vbi de piscatione γαλεωτῶν ait, σκοπὸς γὰρ ἐφέστηκε χοιρὸς τοῖς ὑφορμοῦσιν ἐν δικώποις σκαφιδίοις πολλοῖς· δύο καθ' ἕκαστον σκαφίδιον, καὶ ὁ μὲν ἐλαύνει, ὁ δ' ἐπὶ τῆς πρώρας ἕστηκε δόρυ ἔχων. Lucianus δικωπίαν vocat, dum ait, Ἐγὼ πρεσβύτης ὢν τὴν δικωπίαν ἥκων, ἐρέττω μόνος. Tullius secundo de Inuentione, Postea aliquanto ipsós quoque tẽpestas vehemẽtius iactare cœpit, vsque adeò vt dominus nauis, quũ idem gubernator esset, in scapham cõfugeret. σκάφος autem in neutro accipitur pro communi nauium cuiuscunque generis vocabulo, vt vidimus in plerisque locis suprà citatis. inde σκάφη πεντηρικὰ apud Diodorũ in x x. pro nauibus quadriremibus, συνέβη πολλὰ τῶν πεντηρικῶν σκαφῶν ὑπὸ τοῦ χειμῶνος κατενεχθῆναι παραβόλως ἐπὶ πόλιν οὔσαν δυσπροσόρμιστον καὶ τεναγώδη. Idem in eodem, Διεφθάρη δὲ ἐν τούτῳ τὰ ὅλα τρία σκάφη τῶν πεντηρικῶν, ἐξ ὧν ἔνιοι τῶν ἀνδρῶν διεσώθησαν. Dicitur & σκαφίδιον, quo vocabulo non semel vtitur Lucianus in dialogo qui inscribitur Χάρων, μηδὲ διαψῦξαι τὸ σκαφίδιον. Cymbam Latini, & in iis Iuuenalis,

Atque vna transire vadum tot millia cymba
Nec pueri credunt.

Sumitur & σκάφος pro concauitate & ventre nauis, ἀπὸ τοῦ σκάπτειν. Inde scaphium, pro vase, vt diximus in tractatu De vasculis, & etiam pro ligone eo quo exercebantur athletæ. Inde apud Iuuenalẽ, Et ride, scaphium positis quũ sumitur armis. οἱ γὰρ γυμνασταὶ τούτοις ἐχρῶντο ὑπὲρ γυμνασίας, τῇ σκαπάνῃ σκάπτοντες καὶ τὰ ἄνω μέρη δυναμοῦντες. Id scriptum inueni in scholiis Græcis in quartam eclogã Theocriti, si tibi probabitur eius authoritas. Cuius scaphii meminit Plutarchus in Arato, ἐπιφαίνεται δ' ἀμέλει καὶ ταῖς εἰκόσιν ἀθλητικὴ ἰδέα, καὶ τὸ συνετὸν τοῦ προσώπου καὶ βασιλικὸν

Cymba

οὐ παντάπασιν ἀρνεῖται τὴν ἀδηφαγίαν καὶ τὸ σκαφεῖον. Id est, Extat enim & imaginibus illius species quædã athletica, regiáque illa & cogitabunda vultus forma non omnino negare videtur victum pugilicũ, aut etiam scaphium. Idem Plutarchus περὶ δυσωπίας, Ὡς γὰρ ὁ γεωργὸς ἄγριον μὲν ἐκκόπτων βλάστημα καὶ ἀγεννές, αὐτόθεν ἀφειδῶς ἐμβαλὼν τὸ σκαφεῖον, ἀνέτρεψε τὴν ῥίζαν, Quemadmodum enim agricola fruticem agrestem exscindere cupiẽs, intrepidè demisso ligone radices ipsas euertit. Idem, εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτ. Οὐδὲ γὰρ τὰ σώματα παντελῶς ἀκίνητα καὶ ἀγύμναστα περιορῶμεν, ὅτι μὴ δυνάμεθα σκαφείοις μηδὲ ἁλτῆρσι χρῆσθαι. Id est, Neque enim corpora prorsus immota inexercitatáque sinimus: propterea quòd non valeamus ligone vti neque halteribus. Ratem, quam Græco vocabulo schediam vocat, ponit Vlpianus inter naues in tractatu De exercitoria, dum inquit, Nauem accipere debemus siue marinam, siue in aliquo stagno nauiget, siue schedia sit. Et verisimile est id genus nauium primum fuisse, vt legimus apud Diodorum in loco suprà prolato, vbi de Argo naue mentio facta est. Virgilius in secundo Georg. Et pandas ratibus posuere carinas. Plinius in septimo, Antè ratibus nauigabatur, inuentis in mari rubro inter insulas à rege Erythra. Tullius nono ad Atticum, Legebam tuas literas, quum mihi affertur à Lepta, circunuallatum esse Pompeium, ratibus etiam exitus portus teneri. Quod ipsum conuenit cúm eo quod scriptũ ab eo ipso Cæsare in primo de bello ciuili. Quorum operum hæc erat ratio, qua fauces erãnt angustissimæ portus, molem atque aggerem ab vtraque parte litoris iaciebat: quòd his locis mare erat vado-

Ratis.

ſum. longius progreſſus, quum aggere altiore aqua contineri non poſſet: rates duplices quoquouerſus pedum triginta è regione molis collocabat: has quaternis anchoris ex quatuor angulis diſtinebat, ne fluctibus mouerentur. Vitruuius in ſecundo, vbi de larice, Sed quum portatur, aut in nauibus, aut ſupra abiegnas rates collocatur. Plinius libro tertio, capite quinto, dicit Tyberim nauigari trabibus verius quam ratibus: his verbis, Sed Tyberis propter aſpera & confragoſa, ne ſic quidem præterquam trabibus verius quā ratibus lōgè meabilis fertur. Græci, vt dixi, σχεδίας vocant. Polybius in tertio, vbi de Annibale, qui dum Rhodanum tranſportandos curat elephantos, ratibus vſus eſt: ἐγίνετο δὲ ἡ διακομιδὴ τῶν θηρίων τοιαύτη τις. πήξαντες σχεδίας κατὰ δύο καὶ πλείους ἀραρότως, τούτων δύο πρὸς ἀλλήλας ζεύξαντες βιαίως, ἤρεισαν ἀμφοτέρας εἰς τὴν γῆν κατὰ τὴν ἔμβασιν τοῦ ποταμοῦ, πλάτος ἐχούσας τὸ συναμφότερον ὡς πεντήκοντα πόδας. ταύταις δὲ συζευγνύντες ἄλλας ἐκ τῶν ἐκτὸς προσήρμοζον, προτείνοντες τὴν κατασκευὴν τοῦ ζεύγματος εἰς τὸν πόρον. τὴν δ' ἀπὸ τοῦ ῥεύματος πλευρὰν ἠσφαλίζοντο τοῖς ἐκ τῆς γῆς ἐπιγυίοις, εἰς τὰ περὶ τὸ χεῖλος πεφυκότα τῶν δένδρων ἐνάπτοντες, πρὸς τὸ συμμένειν καὶ μὴ παρωθεῖσθαι τὸ ὅλον ἔργον κατὰ τοῦ ποταμοῦ. ποιήσαντες δὲ πρὸς δύο πλέθρα τῷ μήκει τὸ πᾶν ζεῦγμα τῆς προσβολῆς, μετὰ ταῦτα δύο πεπηγυίας σχεδίας διαφερόντως τὰς μεγίστας προσέβαλον ταῖς ἐσχάταις, πρὸς αὐτὰς μὲν βιαίως δεδεμένας, πρὸς δὲ τὰς ἄλλας οὕτως ὥστ' εὐδιακόπους αὐτῶν εἶναι τοὺς δεσμούς. ῥύματα δὲ καὶ πλείω ταύταις ἐνῆψαν, οἷς ἔμελλον οἱ λέμβοι ῥυμουλκοῦντες οὐκ ἐάσειν φέρεσθαι κατὰ τοῦ ποταμοῦ, βίᾳ δὲ πρὸς τὸν ῥοῦν κατέχοντες, παρακομιεῖν καὶ περαιώσειν ἐπὶ τούτων τὰ θηρία. μετὰ δὲ ταῦτα χοῦν ἔφερον ἐπιπάσαντες πολύν, ἕως ἐπιβάλλοντες ἐξω-

μίωσαν, ὁμαλὴν καὶ σύγχρουν ποιοῦντες τῇ διὰ τῆς χέρσου φερούσῃ πρὸς τὴν διάβασιν ὁδῷ. τῶν δὲ θηρίων εἰθισμένων τοῖς ἰνδοῖς μέχρι μὲν πρὸς τὸ ὑγρὸν ἀεὶ πειθαρχεῖν, εἰς δὲ τὸ ὕδωρ ἐμβαίνειν οὐδαμῶς ἔτι τολμώντων, ἦγον διὰ τοῦ χώματος δύο προθέμενοι θηλείας, πειθαρχούντων αὐταῖς τῶν θηρίων. ἐπεὶ δὲ ἐπὶ τὰς τελευταίας ἐπέστησαν σχεδίας, διακόψαντες τοὺς δεσμούς, οἳ προσήρτων ταύτας πρὸς τὰς ἄλλας, καὶ τοῖς λέμβοις ἐπισπασάμενοι τὰ ῥύματα, ταχέως ἀπέσπασαν ἀπὸ τοῦ χώματος τά τε θηρία καὶ τὰς ὑπ᾽ αὐτοῖς σχεδίας. οὗ γινομένου διαταραχθέντα τὰ ζῷα, κατὰ μὲν τὰς ἀρχὰς ἐστρέφετο καὶ κατὰ πάντα τόπον ὥρμα, περιεχόμενα δὲ πανταχόθεν ὑπὸ τοῦ ῥεύματος, ἀπεδειλία καὶ μένειν ἠναγκάζετο κατὰ χώραν. τοιούτῳ δὴ τρόπῳ προσαρμοζομένων ἀεὶ σχεδιῶν δυοῖν, τὰ πλεῖστα τῶν θηρίων ἐπὶ τούτων διεκομίσθη, τινὰ δὲ κατὰ μέσον τὸν πόρον, ἀπέρριψεν εἰς τὸν ποταμὸν αὐτὰ διὰ τὸν φόβον· ὧν τοὺς μὲν ἰνδοὺς ἀπολέσθαι συνέβη πάντας, τοὺς δ᾽ ἐλέφαντας διασωθῆναι. διὰ γὰρ τὴν δύναμιν καὶ τὸ μέγεθος τῶν προβοσκίδων ἐξαίροντες ταύτας ὑπὲρ τὸ ὑγρόν, καὶ διαπνέοντες, ἅμα δ᾽ ἐκφυσῶντες πᾶν τὸ παρεμπῖπτον, ἀντέχοντο πολὺ καθ᾽ ὕδατος ὀρθὴν ποιούμενοι τὴν πορείαν. Hîc lector ſciat nobis per foreſes diſceptationes nõ licuiſſe ſuprà ſcripta Polybii Latina facere. Quare qũu vrgeremur à typographis, illis in ſolutũ Sipontini verba dedimus, quæ ſequuntur, Eorũ traiiciendorũ conſilium huiuſmodi fuit: Compluribus paratis ratibus, duas inuicem copulatas à terra in amnem porrigũt, latas pedes quinquaginta. His alias duas à parte ripæ adiiciũt, quas, ne ſecunda aqua deferrẽtur, cõpluribus retinaculis validis ad arbores parte ripæ ſuperiori emi nẽtes alligant: erat earũ longitudo ad ducẽtos pedes. Poſt hæc, alias duas rates, quæ reliquis longè maiores erãt, extremis illis leuiter adnectũt, quò haud difficul

ter solui possint. Ab his pēdebāt funes aliqui, quibus ab actuariis nauibus, postquam dissolutæ à cæteris ratibus essent, trahi in vlteriorem ripam valerent. Postremò eas omnes humo tegunt, vt beluæ per eas sine pauore, veluti per solum, progrederentur. Hoc apparatu facto, elephanti qui Indis vbique, præterquam in vndis, parere consueuerant, per stabilem ratem, tanquam per viam, prægrediētibus duabus fœminis aguntur. Qui vbi in extremas rates applicatas transgressi sunt, extemplo resolutis, quibus leuiter annexæ erāt, vinculis, ab actuariis nauibus pertrahuntur, nihil sanè trepidantes, donec continenti agebantur. Vbi verò soluta à cæteris rate in altū se vehi cernebant, vndique formidine capti cedentibus ab aqua extremis, aliquantū turbationis edebant. Quietem tamen ipse timor faciebat, omni ex parte aquam circunspicientibus feris. Ita primis expositis, alii deinde repetiti traiectíque sunt. Quidam timore sæuientes in flumen deciderunt: qui tamen peremptis rectoribus, incolumes euasere. Siquidem & pōdere ipso stabiles, & magnitudine prominentium extra aquam narium, quibus emittere, siquid ebiberant, ac respirare poterant, pedetentim vadis progressi, ad vlteriorem ripam recti peruenerunt. Diodorus lib. decimonono, ἐνταῦθα δὲ κατασκευάσας σχεδίας, ἐπὶ μὲν τούτων τοὺς ἐλέφαντας διεβίβασεν εἰς ἐπίδαυρον. Et in eodem, παρασκευασάμενος δὲ πλοῖα καὶ σχεδίας ἔκ τε τῆς εὐβοίας καὶ λοκρίδος, ἐπεραίωσε τὴν δύναμιν. Id est, Ibi compositis ratibus in iis elephantos traiecit in Epidaurum. Et in eodem, Comparatis nauigiis ratibúsque ex Eubœa & Locride transmisit exercitum. Thucyd. in sexto, σικελοὶ δ' ἐξ ἰταλίας, ἐνταῦθα γὰρ

ᾤκουν, διέβησαν ἐς σικελίαν φεύγοντες ὀπικούς, ὡς μὲν εἰκὸς, καὶ λέγεται, ἐπὶ σχεδιῶν τηρήσαντες τὸν πορθμὸν κατιόντος τοῦ ἀνέμου. Id eſt, Siculi ex Italia (ibi enim habitabant) traiecerunt in Siciliam fugientes Opicos, vt fertur & veriſimile eſt, ratibus vſi fretum traiicientes obſeruata tempeſtate. Erant & alia nauium genera, quæ κοντωτὰ dicuntur ab Appiano & Diodoro, quòd contis propellerentur. Diodorus libro decimonono, vbi de ſucceſſoribus Alexandri & de Eumene, συναχθέντος οὖν αὐτοῦ πλοῖα πανταχόθεν πρὸς τὴν διάβασιν, οἱ περὶ σέλευκον καὶ πίθωνα κατέπλευσαν δυσὶ μὲν τριήρεσι, κοντωτοῖς δὲ πλείοσιν. ἔτι γὰρ τὰ σκάφη ταῦτα περιῆν ἐκ τῶν ὑπ' ἀλεξάνδρου ναυπηγηθέντων περὶ βαβυλῶνα. Id eſt, Collectis ibi nauibus ex omni parte ad traiectũ, Seleucus & Pithon cum ſuis adueniunt cum duabus triremibus, pluribúſque nauigiis quæ contis propellebantur. Illa enim nauigia adhuc ſupererant ex iis quæ Alexandri iuſſu ædificata fuerant Babylone. Et non longè pòſt ſubdit, τῇ δ' ὑστεραίᾳ παρασκευασάμενοι τὰ κοντωτὰ πλοῖα περὶ τὸν τριακοσίων ἀριθμὸν ὄντα, διεβίβασαν τὸ κράτιστον τῆς δυνάμεως, οὐδενὸς παρενοχλοῦντος κατὰ τὴν ἔκβασιν. Id eſt, Poſtridie comparatis circiter trecentis nauigiis, quæ contis vtebãtur, robur exercitus traiecerũt, nemine traiectum impediẽte. Nauigium pro nauigatione, & eo quem Græci πλοῦν dicunt, accepiſſe videtur iureconſultus in l. Qui Romæ. §. Callimachus, in tractatu De verborum obligatione, his verbis, Idque creditum eſſe in omnes nauigii dies ducentos ſub pignoribus & hypothecis, mercibus à Beryto comparatis. Et paulo pòſt, Ipſe in Syriam per nauigium proficiſcatur. Aulus Hirtius vel Opius in quinto de bello ciuili, Ita vento certo cele-

rīq; nauigio vectus. Marcus verò Tullius vbiq;,quanta mea memoria est,pro eo quod Græci πλοῖον vocāt. Nec si parui nauigii & magni eadem est in gubernando scientia.primo de oratore. Idem ad Atticum decimoquinto, Prorsus dissolutum offendi nauigium, vel potius dissipatum. In eadem,Brutus nauigia colligebat:erat animus in cursu.Idem in Verre, Non ego à Vibone Veliam paruulo nauigio inter fugitiuorū ac prædonū ac tua tela venissem. Dicitur & nauigiolum. Lentulus in epistolis familiaribus Tullii,libro XII,Vt etiam à Rhodiis,vrbe,portu,statione quæ extra vrbem est,commeatu,aqua denique prohiberentur nostri milites: nos vix ipsi singulis cum nauigiolis reciperemur.Quod Strabo 17. πλοιάρια dixit, πᾶσα γὰρ ἡμέρα καὶ πᾶσα νὺξ πλήθει τῶν ἐν τοῖς πλοιαρίοις καταυλουμένων καὶ κατορχουμένων ἀνέδην μετὰ τῆς ἐσχάτης ἀκολασίας καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Id est, Omnes dies totásque noctes videre est illic homines in nauigiolis cum tibiis saltantes impudenter,cum summa lasciuia cum virorū tum etiam muliercularū.Xenophon in quarto ἑλληνικῶν, Αἰσθόμενοι δὲ οἱ ἀπὸ τοῦ λεχαίου, ἐσβάντες ἐς πλοιάρια παρέπλεον, ἕως ἐγένοντο κατὰ τὸ γήλοφον. Tullius primo de Oratore naiculā duorum scalmorum vocat,quod nauigiolum dixit Lentulus:Veneti gondulam dicunt:Citius hercle is qui duorum scalmorum nauiculam in portu euerterit, in Euxino pōto Argonautarum nauem gubernarit. Idem decimoquarto ad Atticum, Deinde ad epulas Vestorii nauicula. Idem pro Flacco, Vt sipua vspiam nauicula prædonum apparuisset, accusandus videretur. Idem ad Papyrium Pætum, Hoc amplius nauicularū habere aliquid in ora maritimā.

contra equitem Parthum negant vllam armaturam meliorem inueniri posse. Idem ad Quirites post reditum, Quũ in paludibus demersus concursu ac misericordia Minturnensium corpus ac vitam suam conseruasset: quũ parua nauicula traiectus in Aphricam, quibus regna ipse dederat, ad eos supplex inópsq; venisset. Idem pro Plancio nauigium vocat, vbi de eodem Mario, Quòd nauigium dederũt, quòd eum linquentem terram, quã seruauerat, lachrymis votísque omnibus prosecuti sunt. Et pro Sextio, Inde nauigio perparuo quũ omneis portus terrásq; fugeret. Plutarchus in Mario ναῦν vocat, καὶ Βηλαίου ἰδίου ναῦν τῷ μαρίῳ παρασχόντος. Id est, Belæo quodã nauẽ Mario ministrãte.

NON alienum fuerit & de partibus nauium pauca dicere. Tul. lib. III. de Oratore, aliquot partes nauis posuisse videtur, his verbis, Linquamus naturam, artésq; videamus. Quid tam in nauigio necessarium quàm latera, quàm carina, quàm prora, quàm puppis, quàm antennæ, quàm vela, quàm mali, quàm reliqua? Sunt & aliæ partes, quarum nonnullæ proprium nomen non habent, eodem authore in tertio. vt pes in naui. Ipse delicatum adolescentem imitatus, à scalmo sumam exordium, qui Græcè σκαλμὸς dicitur, circa quem alligantur remi: & ὑποσκαλμὸς, σκαλμοῦ βάσις. Inde duorum scalmorum nauigia à Cicerone dicta, vt suprà diximus. Plutar. in AEmilio, Τὰς δὲ ναῦς ἁπάσας ἀφείλετο, καὶ πλοῖον οὐδὲν αὐτοῖς τρισκάλμου μεῖζον ἀπέλιπε. Id est, Omnes naues abstulit, nullúmque illis nauigium trium scalmorũ maius reliquit. Tullius in tertio Officiorum, scalmum pro cymba, id est, partem pro toto, negantibus verbis posuit, Venit ipse

maturè: ſcalmum nullum videt. Atque haud ſcio an aientibus verbis poni poſſit: qua ratione vſurpatum video ab homine doctiſſimo hac noſtra ætate: qui vir tamen non eſt mediterraneus, ſed inſulanus. Tullius de Claris oratoribus, At verò & contrà Craſſus ab adoleſcente delicato, qui quum in litore ambulans ſcalmum reperiſſet, ob eámque rem ædificare nauem cōcupiuiſſet, exorſus eſt. Veneti furculā vocant. A ſcalmo dictum eſt interſcalmium Mar. Vitruuio, de Architectura primo, Et primū in ædibus ſacris, vt è colūnarum craſſitudinibus, aut è triglypho, aut embatere baliſtæ foramine, quod Græci περίτρητον vocitant, nauibus interſcalmio, quod διπηχαϊκὴ dicitur, itē cæterorū operum è membris inuenitur ſymmetriarū ratiocinatio. Interſcalmiū dixit vt intercolumniū.

Latera Græci πλευρὰς vocant. dicunt etiam τοῖχον εὐώνυμον καὶ δεξιὸν, dextrum ſiniſtrúmve latus: vt apud Iulium Pollucem legimus. Lucianus in Ioue tragœdo, ἢ πρώρεως ἐπιμελητὴς ἀποδέδεικτ' ἂν, ἢ τοίχου ἄρχων, ἢ πάντως πρὸ τῶν ἄλλων. Id eſt, Vel proræ rector declarari debeat, vel lateris alterius præfectus, vel prorſus ante alios præficiatur. Et alibi, νῦν γὰρ ἤδη τοίχου ἄρχω τοῦ δεξιοῦ.

Carina apud Venetos nomen retinet, la carena: Græcè τρόπις dicitur. Lucianus in Micyllo, εἴ σοι ἡ τῆς ἀργοῦς τρόπις ἐλάλησεν. Et alibi non ſemel. Audiui de viro docto quum diceret carinam propriè eſſe id quod vulgo Venetiis dicitur la columba: ſed eam colūbam puto eſſe quod δρύοχοι à Polybio dicitur. Latinum nomē (quod ſciam) nō habet. Verba Polybii ſunt in primo, αὖθις ἔγνωσαν ἐκ δρυόχων εἴκοσι καὶ διακόσια ναυπηγεῖσθαι σκάφη, Id eſt, Rurſus decreuerunt à fundamentis du-

centas & viginti ædificare naues. Quod enim eſt fundamẽtum in domo, id eſt δρύοχον in naui : ſic dictum, opinor, quòd omnem δρυῶ, id eſt materiam nauis, contineat. Plin. lib. XIII. cap. IX. coſtã poſuit, opinor, in naue pro eo quod Courbes dicimus: vbi de ſpina agit in hæc verba : Nec minus ſpina celebratur in eadem gente duntaxat nigra, quoniam incorrupta etiam in aquis durat, ob id vtiliſſima nauium coſtis. Alueum pro carina Saluſtius poſuit in Iugurthino, Hiq; alueos nauium inuerſos pro tuguriis habuere. Pomponius iureconſul. l. Quod in rerum, De legatis primo, Et ſi nauem legauero, & ſpecialiter eam adſcripſero, eámque per partes totam refecero, carina eadem manente, nihilominus rectè à legatario vindicabitur.

Sentina. Tullius de Senectute. Quum alii malos ſcandant: alii per foros curſent: alii ſentinam exhauriant: ille clauum tenens ſedeat in puppi. Quod Tullius dixit, ſentinam exhauriant, Lucianus in dialogo qui κατάπλους inſcribitur, ὅ,τε γὰρ ἄντλος ἐκκέχυται, dixit. Nec tamen ineptè vertit is qui dixit, ἐπεὶ δὲ τίνες ἀνιμῶνται τὸν ἄντλον. Sed ſatius fuerit ipſa verba ſcribere: vt iis legendis, ſi probatur author, cognoſcamus καταστρώματα ea eſſe, quos foros Latini dicunt, ἐπειδὴ τῶν μὲν ἄλλων οἱ μὲν τοὺς ἴσους ἀναρριχῶνται, οἱ δὲ διὰ τῶν καταστρωμάτων τρέχωσι. Quod Tullius dixit, Per foros curſent, Græcus protulit, διὰ τῶν καταστρωμάτων: quod haud ſcio an verum ſit. Tullius enim eo loco non de lõga, ſed de oneraria potius loqui videtur. Aulus Gellius libro XVI. Noctium Attic. cap. XIX, qui vtriuſq; vocabuli vim ignorare non potuit, dum refert Arionis fidicinis fabulam ex Herodoto, forũ reddidit pro

Sentina. fori.

ἑδωλίοισι dictis ab Herodoto, vt eo authore ἑδώλια fori dici debeant. Nec fortasse ingratum erit lectori, vtriusque verba hîc consyderanda proponere: Græca priora, quoniam antiquiora. Verba igitur Herodoti sic habēt, τοῦτον δὴ ἀρίονα λέγουσι τὸν πολλὸν τοῦ χρόνου διατρίβοντα παρὰ περιάνδρῳ, ἐπιθυμῆσαι πλῶσαι ἐς ἰταλίην τε καὶ σικελίην. ἐργασάμενον δὲ χρήματα μεγάλα, θελῆσαι ὀπίσω ἐς κόρινθον ἀπικέσθαι. ὁρμᾶσθαι μέν νυν ἐκ τάραντος, πιστεύοντα δὲ οὐδαμοῖσι μᾶλλον ἢ κορινθίοισι, μισθώσασθαι πλοῖον ἀνδρῶν κορινθίων. τοὺς δὲ, ἐν τῷ πελάγει ἐπιβουλεύειν, τὸν ἀρίονα ἐκβαλόντας ἔχειν τὰ χρήματα. τὸν δὲ συνέντα τοῦτο, λίσσεσθαι, χρήματα μὲν προϊέντα σφι, ψυχὴν δὲ παραιτεόμενον. οὔκων δὴ πείθειν αὐτὸν τούτοισι, ἀλλὰ κελεύειν τοὺς πορθμέας ἢ αὐτὸν διαχρᾶσθαί μιν, ὡς ἂν ταφῆς ἐν γῇ τύχῃ, ἢ ἐκπηδᾶν ἐς τὴν θάλασσαν τὴν ταχίστην. ἀπειληθέντα δὲ τὸν ἀρίονα ἐς ἀπορίην, παραιτήσασθαι, ἐπειδή σφι οὕτω δοκέοι, περιϊδεῖν αὐτὸν, ἐν τῇ σκευῇ πάσῃ στάντα ἐν τοῖσι ἑδωλίοισι ἀεῖσαι. ἀείσας δὲ ὑπεδέκετο ἑωυτὸν κατεργάσασθαι, καὶ (τοῖσι γὰρ ἐσελθεῖν ἡδονὴν εἰ μέλλοιεν ἀκούσεσθαι τοῦ ἀρίστου ἀνθρώπων ἀοιδοῦ) ἀναχωρῆσαι ἐκ τῆς πρύμνης ἐς μέσην νέα. τὸν δὲ, ἐνδύντα τε πᾶσαν τὴν σκευὴν καὶ λαβόντα τὴν κιθάρην, στάντα ἐν τοῖσι ἑδωλίοισι, διεξελθεῖν νόμον τὸν ὄρθιον. τελευτῶντος δὲ τοῦ νόμου, ῥῖψαί μιν ἐς τὴν θάλασσαν ἑωυτὸν, ὡς εἶχε σὺν τῇ σκευῇ πάσῃ, καὶ τοὺς μὲν ἀποπλέειν ἐς τὴν κόρινθον, τὸν δὲ, δελφῖνα λέγουσιν ὑπολαβόντα ἐξενεῖκαι ἐς ταίναρον. Reliqua non addam, ne lōgior videar, quū fabula ipsa sit omnibus nota. Gellium audiamus, cuius verba hæc sunt, Eum Arionem rex Corinthi Periander amicum amatúmque habuit artis gratia. Is inde à rege proficiscitur, terras inclytas, Siciliam atque Italiam visere. Vbi eò venit, aures omnium mentésque in vtriusque terræ vrbibus demulsit: in quæstibus istic & voluptatibus a-

moribúſque hominum fuit. Is tum poſtea grandi pecunia & re bona multa copioſus Corinthum inſtituit redire. Nauem igitur & nautas, vt notiores amicioréſque ſibi, Corinthios delegit. Sed eo Corinthios homine accepto, nauique in altum prouecta, prædæ pecuniǽque cupidos, cepiſſe conſilium de necando Arione. Tum illum ibi pernicie intellecta, pecuniam cæteráque ſua vt haberent dediſſe, vitam modò ſibi vt parcerent orauiſſe. Nautas precum eius harum commiſeritum eſſe illatenus, vt ei necem afferre per vim ſuis manibus temperarent: ſed imperauiſſe, vt iam ſtatim coràm deſiliret præceps in mare. Homo, inquit, ibi territus, ſpe omni vitæ perdita, id vnum poſtea orauit, vt prius quàm mortem oppeteret, induere permitterent ſua ſibi indumenta, & fides capere, & canere carmen caſus illius ſui conſolabile. Feros & immanes nauitas prolubium tum audiendi ſubit: quod orauerat, impetrat.. Atque ibi mox de more cinctus, amictu ornatus, ſtánſque in ſummæ puppis foro, carmē quod orthium dicitur, voce ſublatiſſima cantauit. Ad poſtrema cantus, cum fidibus ornatúque omni, ſicut ſtabat canebátque, eiecit ſeſe procul in profundum. Nautæ haudquaquam dubitantes quin periiſſet, curſum quem facere cœperant, tenuerunt. Sed nouum, &c. Vides optime lector, vt Gellius, etiamſi ad verbum minimè curauerit vertere Herodoti verba, tamen quod Græcus dixit, ἐνδύντα τε πᾶσαν τὴν σκευὴν καὶ λαβόντα ἐν τοῖσι ἑδωλίοισι, διεξελθεῖν νόμον τὸν ὄρθιον, Gellius ſic retulit, Amictu ornatus, ſtánſque in ſummæ puppis foro, carmen quod orthium dicitur, voce ſublatiſſima cātauit. Quare ἑδώλια, ſi Gellio

credimus, ſunt fori à Cicerone dicti & aliquot Latinis. Plutarchus in Sympoſio eandẽ Arionis fabulam retexẽs, aliis verbis vſus eſt: ait enim, κατασὰς παρὰ τὸν τοῖχον ἐν πρύμνῃ. Id eſt, Stãs in puppi ad alterum nauis latus. Simul & illud nõ omiſerim, Plutarchũ genus illud cantionis, qui ὄρθιος dicitur ab Herodoto, νόμον τὸν πυθικὸν vocaſſe, quaſi declarãtẽ qui ſit ὄρθιος: vel fortaſſe alios authores ſecutus eſt. Fori à ferendo mihi videntur dici, tabulata quibus ferũtur nautæ per nauim.

Prora & puppis vulgò nomẽ paucis immutatis retinẽt: πρύμναν Græci dicũt, quæ puppis à noſtris dicitur. Tullius nono epiſtolarũ familiariũ, Sedebamus enim in puppi, clauũmq; tenebamus. Thucydides libro primo, καὶ ἐθαύμαζον τοὺς Κορινθίους πρύμναν κρουομένους. Idẽ in tertio, οἱ δὲ ὑπεχώρουν ἤδη πρύμναν κρουόμενοι. Memini me legiſſe in Cõmẽtariis in ipſum Thucydidẽ, πρύμναν κρούεσθαί ἐστι κατ' ὀλίγον ἀναχωρεῖν μὴ στρέψαντα τὸ πλοῖον. ὁ γὰρ οὕτως ἀναχωρῶν, ἐπὶ τὴν πρύμναν κωπηλατεῖ. Appianus de bellis ciuilibus, ἐν δὲ ὑπενόουν, ὡς ἐν ἀδοκήτῳ, τὰς ναῦς κρούοντες ἐπὶ πρύμναν ἀνίστασαν. τὸ δ' αὐτὸ ποιούντων καὶ τῶν πολεμίων, ἴση μὲν ἦν ἡ βία τῶν ἀνδρῶν, ὁ δὲ Ἅρπαξ ἐποίει τὸ ἴδιον. Latini inhibere dicũt quod Græci πρύμναν κρούεσθαι. Veneti vulgari vocabulo ziare dicunt. Tullius in primo de Oratore, Vt cõcitato nauigio quũ remiges inhibuerint, retinet tamen ipſa nauis motũ & curſum ſuum, intermiſſo impetu pulſũq; remorũ. Idem XIII. ad Atticũ, Nũc ad rẽ vt redeã, Inhibere illud tuũ, quod valde mihi arriſerat, vehementer diſplicet. Eſt enim verbum totum nauticũ: quanquã id quidem ſciebam: ſed arbitrabar ſuſtineri remos, quum inhibere eſſent remiges iuſſi. Id nõ eſſe eiuſmodi, didici heri, quũ ad villam noſtrã nauis appelleretur: non enim ſuſtinent, ſed alio mo-

Inhibere.

do remigant. id ab ἐποχῆς remotissimum est. Quare facies vt ita sit in libro quemadmodū fuit. Et postea subdit, Inhibitio autem remigum motū habet, & vehementiorem quidem remigationis nauem conuertentis ad puppim. Liuius in sexto tertiæ Decadis, Itaque ex vtraque parte signo dato quū rostris concurrissent: neque retro nauem inhiberent, nec dirimi ab se hostem paterētur, quam quis indeptus nauem erat, ferrea iniecta manu, ita cōserebant ex propinquo pugnā, vt non missilibus tantùm, sed gladiis etiam propè collato pede præliarentur. Idem septimo quartæ Decadis, Inde tumultu iniecto, quum diuellere se ab hoste cupientes inhiberent Rhodii, fracta anchora & implicita remis latus alterum detersit: debilitata ea ipsa quæ icta cohæserat, nauim cepit. Diodorus in xx, αἱ μὲν περιέσυρον ἀλλήλων τοὺς ταρσούς, ὥστε πρὸς φυγὴν καὶ διωγμὸν ἀχρήστους γίνεσθαι· αἱ δὲ κατὰ πρῴραν τοῖς ἐμβόλοις συρράττουσαι, πρύμναν ἀνεκρούοντο, πρὸς ἄλλην ἐμβολήν· καὶ κατετραυμάτιζον ἀλλήλους οἱ ταύταις ἐφεστῶτες, ἅτε τοῦ σκοποῦ συνεγγὺς ἑκάστοις κειμένου. Id est, Aliæ inter se remos deterserunt: vt ad fugam, & ad hostes persequendos inhabiles fierent. Aliæ autem obuersis inter se proris, concursu rostris facto inhibebant, vt iterum impetum repetere possent: quique in illis stabant milites, sese mutuis vulneribus conficiebant. Nocturno tempore ad puppim apponebant λαμπτῆρα (quē vulgò phano vocant) naui quæ præibat, vt reliquæ ad lumen cursum dirigerent, prætoriámque sequerentur. quod ex Xenophonte planum fit in quinto ἑλληνικῶν, dum ait, νυκτὸς δ' ἐπιγιγνομένης φῶς ἔχων, ὥσπερ νομίζεται, ἀφηγεῖτο, ὅπως μὴ πλανῶνται αἱ ἑπόμεναι. ὁ δὲ Γοργώπας ἐμ-

βιβάσας εὐθὺς ἐπηκολούθει κατὰ τὴν χαμαιλῆρα ἐκπεπορευόμενος, ὅπως μὴ φανερὸς εἴη. Qui hominibus ad proram imperat, ipsámque regit, dicitur πρωρεάτης à Iulio Polluce, πρωρεὺς à Xenophonte ἀναβάσεως quinto, οὐχ ὁρᾶτε, ἔφη, ὅτι καὶ νεύματος μόνου ἕνεκα, χαλεπαίνει μὲν πρωρεὺς τοῖς ἐν πρώρᾳ, χαλεπαίνει δὲ κυβερνήτης τοῖς ἐν πρύμνῃ; Núm videtis, ait, ipsum proræ rectorem hominibus qui in prora sunt, vel ob solum nutum succensere, gubernatorem etiá iis qui sunt in puppi? Qui sociis naualibus imperat, κελευστὴς dicitur ab eodem Polluce: τοίχαρχος, qui lateri: ἐσχαρεὺς, qui foco. Quú igitur πρωρεάτης dicatur qui proram regit: fortasse apud Plutarchum in vita Cleomenis locus, vt opinor, corruptus, nec ab hominibus nostræ ætatis (quod sciam) satis intellectus, emaculãdus est. Quoniam facetè dictum gratiam amisit, dum non intelligitur: etiamsi ab oratore arguto Demade prolatum sit. Iubente enim quondam populo Atheniensi, vt triremes è naualibus producerentur, & sociis naualibus defensoribúsque complerentur: quú pecuniæ in publico essent nullæ: Panis confectio (inquit Demades) viri Athenienses, est prior ipsa prora. Hoc est, etiamsi prora sit anterior & prior nauis pars: est tamen aliquid prius, nauticum scilicet panem conficere, stipendiúmque militibus & remigibus præbere. φυρᾶσαι enim & φυρᾶν, est ζυμοῦν καὶ ἀναμάσσειν τὰ ἄλφιτα, ex quo φύραμα deducitur, id est fermentum. est enim φυρᾶσαι, massam farinæ subigere & miscere, vnde panis conficiatur, qui ἄρτος ναυτικὸς, id est panis nauticus dicitur. Lucianus, καὶ ἄρτους ὀκτὼ ναυτικούς. Plinius libro vigesimosecundo, capite vigesimoquinto, Vetus aut nauticus panis tusus atque iterum coctus

ſiſtit aluũ. Sed præſtiterit in lectorum gratiam verba Plutarchi adſcribere in Agidis & Cleomenis vita, καὶ δημάδης, τὰς τριήρεις μὲν καθέλκειν καὶ πληροῦν ποτε τῶν ἀθηναίων κελευόντων, χρήματα δὲ οὐκ ἐχόντων, πρότερον ἐστιν, ἔφη, τοῦ πρώρα τὸ φυρᾶσαι. Locus corruptus: & legẽdum exiſtimo, τὸν πρώρας, non τοῦ πρώρα: vt ſic legendum ſit, πρότερον ἐστιν, ἔφη, τὸν πρώρας τὸ φυρᾶσαι. Is qui Plutarchũ vertit, quum elegantiam minimè aſſequeretur, frigidè nimis vertiſſe videtur: eum adeas, & oderis hominis inſcitiam, qui tam bellè dictum, tam frigidè reddiderit: ſed ad alia properabat. Vir quidam mihi peramicus, quum illi hæc noſtra communicarem, cenſuit legendũ in Plutarcho, πρότερον δεῖ, ἔφη, τὸ τοῦ πρωρέτου φυρᾶσαι. Id eſt, Prius panis conficiendus proretæ eſt. ſed priora mihi magis placẽt, fortaſſe quia noſtra: tu lector iudicabis.

Sunt & acroſtolia extremæ nauis partes, quæ facilè euellebantur, quũ collibitum fuerat: vt conſtat ex Diodoro Siculo in x x, οἱ ῥόδιοι ταχέως τὰ μὲν ἀκροστόλια περιέσπασαν, ὕλην δὲ ξηρὰν καὶ δᾷδας ταῖς ναυσὶν ἐνέντες ἐνέπρησαν. Id eſt, Rhodii celeriter acroſtolia detraxerunt, iniectiſque malleolis & teda in naues, eas ipſas cõcremarunt. Appianus in Mithridate, ὥστε καὶ τριήρη αὐτοῖς ἀνδράσιν ἀναδησάμενοι, καὶ ἀκροστόλια πολλὰ καὶ σκῦλα ἐς τὸν λιμένα φέροντες ἐπανελθεῖν. Id eſt, Vt trireme cum ipſis hominibus religata in portũ ſe receperint, multis onuſti ſpoliis, ipſiſque nauium acroſtoliis. quæ Latini roſtra, vt opinor, vocant, & ſiqua ſimilia. Diodorus libro decimooctauo, vbi de ſucceſſoribus Alexandri, μετὰ δὲ ταῦτα νικήσαντος καταπλεύσαντος εἰς τὸν πειραιᾶ, κεκοσμημένος στόλῳ τοῖς ἀπὸ τῆς νίκης ἀκροστολίοις. Idẽ in vigeſimo,

αὐτὸς δὲ τὰς ἰδίας ναῦς κοσμήσας τοῖς ἀκροστολίοις, καὶ ἁλούσας ἐφελκόμενος, τὸν πλοῦν ἐποιεῖτο. Quæ ideo adſcribenda curaui, vt lector ſcire poſſet, in more poſitũ apud antiquos ornari naues victrices captiuarum acroſtoliis. Xenophon in ſexto ἑλληνικῶν, Τὰς μὲν τριήρεις ἀκρωτηριασάμενος, ἕλκων κατηγάγετο εἰς τὸν κερκυραίων λιμένα. ἀκρωτηριασάμενος dixit, id eſt detractis acroſtoliis.

Antennæ etiam nomen vulgò retinent: Græci κεραίας vocant. Aulus Hirtius in quarto, Hoſtis repente aduerſam ad ſe venientem nauem antennis ad mediũ malum demiſſis, inſtructam propugnatoribus animaduertit. Quod vbi conſpexit, celeriter vela ſubduci demittíque antennas iubet, & milites armari: & vexillo ſublato, quo pugnãdi dabat ſignum, quæ primæ naues ſubſequebantur, idem vt facerent, ſignificabat. Latini antẽnarũ extremas partes Cornua vocãt, propterea quòd, opinor, Græci κεραίας dixerint. Quod vel ex Virgilio in tertio coniicere licet, dum ait, Cornua velatarũ obuertimus antennarũ. Lucianus in dialogo qui inſcribitur πλοῖον, Εἶτα ἐπὶ τὰς κεραίας ἀνω ἀσφαλῶς διαθέοντα, τῶν κερδιάκων ἐπειλημμένον.

Malus nauis à Græcis ἱστὸς dicitur, cuius partes diuerſis appellationibus diſtinctæ à Macrobio in quinto Saturnalium, in hæc verba, Aſclepiades autem vir inter Græcos apprimè doctus ac diligens, carcheſia à nauali re dicta exiſtimat. Ait enim, naualis mali partẽ inferiorẽ, pternam vocari. at circa mediam fermè partem, τράχηλον dici. ſummam verò partem, carcheſium nominari: & inde diffundi in vtrunque veli latus ea quæ cornua vocantur. Quis autem fuerit ille Aſclepiades, ſcies ex Athenæo libro vndecimo δειπνοσοφιστῶν,

& ſimul ex ipſius verbis apertius intelliges quæ à Macrobio ſcripta ſunt. Quare ea ſubiicere nõ grauabor, ἀσκληπιάδης ὁ μυρλεανὸς κεκλῆσθαί φησιν ἀπό τινος τῶν ἐν τῇ νηῒ κατασκευασμάτων. τοῦ γὰρ ἱστοῦ τὸ μὲν κατωτάτω, πτέρνα καλεῖται, ᾗ ἐμπίπτει εἰς τὴν ληνόν· τὸ δ' οἷον εἰς μέσον, τράχηλος· τὸ δὲ πρὸς τῷ τέλει, καρχήσιον, ἔχει δὲ τοῦτο κεραίας ἄνω, συννευούσας ἐφ' ἑκάτερα τὰ μέρη. Iulius Pollux aliis verbis ferè eadem, Καὶ τὸ μὲν ὑποδεχόμενον τὸν ἱστὸν, ληνάς· τὸ δ' ἐναρμοζόμενον αὐτῷ, πτέρνα· τὸ δὲ τελευταῖον τὸ πρὸς τῇ κεραίᾳ, ἠλακάτη, καὶ θωράκιον, καὶ καρχήσιον. Vt non apud Macrobium ſit legẽdum veli, ſed mali: nec patera, ſed pterna: quæ quum ſciolus quiſpiam non caperet, viderétque de vaſculis tractari, pateram pro pterna nobis appoſuit: vſqueadeò maculæ noſtrorum Latinorum non poſſunt ſine collatione Græcorum elui. Pollux ipſe ἠλακάτην & θωράκιον confundere videtur: quæ dilucidius videbis apud Athenæum in loco ſuprà citato. Nunc ad noſtros iurecõſultos redeamus. Malum, nauis eſſe partem Labeo ait, quem Græci ἱστὸν vocant.

Artemonem autem non eſſe partem nauis Iabolenus in tractatu De verb. ſignif. prodidit. Eſt autem artemon, velum maius nauis, vt in Actis Apoſtolorũ cap. XXVII. καὶ ἐπάραντες τὸν ἀρτέμονα τῇ πνεούσῃ, κατεῖχον εἰς τὸν αἰγιαλόν, Sublato artemone ad auræ flatũ, ſe ad litus recepere. vel litus legebant. Quẽ locum vir doctus pro antenna interpretatus eſt, haud ſcio quàm rectè. Etenim etiam nunc nomẽ Venetiis vulgò retinet, & artimõ vocãt. Iulius Pollux ἀκάτιον vocat velũ maius. Plutarchus πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν, Πότερον οὖν τῶν νέων, ὥσπερ τῶν Ἰθακησίων, κηρῷ τινι τὰ ὦτα ἀτέγκτῳ καταπλάσσοντες, ἀναγκάζωμεν αὐτοὺς τὸ Ἐπικούρειον ἀκάτιον ἀρα-

μένους, ποικίλην φυγὴν καὶ περιεξελαύνειν; Idem, ὅτι οὐδὲ ζῆν ἐστὶν ἡδέως, κατ᾽ ἐπίκουρον, Ταύτας μέντοι τὰς τηλικαύτας καὶ τοσαύτας ἡδονὰς, ὥσπερ ἀενάους, ἐκτρέποντες οὗτοι καὶ ἀποστρέφοντες, οὐκ ἐῶσι γίνεσθαι τοῖς πλησιάσασι ταύτας αὖθις, ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐπαραμένους τὰ ἀκάτια φυγὴν ἀπ᾽ αὐτῶν κελεύουσι. Id est, Iubent illinc effugere passis maioribus velis. Tullius alio loco Latinè dixit, velis, vt ita dicam, remísq; fugiẽda: quod Græci dixere, ἐπαραμένους τὰ ἀκάτια φυγεῖν. Sic Latina cum Græcis cõiungenda: quod hoc toto opere conati sumus. quid autẽ assecuti fuerimus, lector viderit. Lucianus in Ioue Tragœdo, οὐκοῦν ἔφερεν ὑμᾶς τότε ὁ ἄνεμος ἐμπίπτων τῇ ὀθόνῃ, καὶ ἐμπιπλὰς τὰ ἀκάτια μᾶλλον ἢ οἱ ἐρέττοντες, ἐκυβέρνα δ᾽ εἷς τις ἐφεστὼς καὶ ἔσωζε τὴν ναῦν. Et alibi, πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν, Δεήσει γὰρ τότε ποιητικοῦ τινὸς ἀνέμου ἐπουριάσαντος τὰ ἀκάτια. Quibus verbis acatia pro maiore velo accipiendum putamus, etiamsi viri aliquot alioqui docti aliter interpretati sint. Xenophon in sexto ἑλληνικῶν discrimen facere videtur inter μεγάλα ἱστία & acatia, quum inquit de Iphicrate, opinor, εὐθὺς μὲν γὰρ τὰ μεγάλα ἱστία αὐτοῦ κατέλιπεν, ὡς ἐπὶ ναυμαχίαν πλέων, καὶ τοῖς ἀκατίοις δὲ, καὶ εἰ ἔφορον πνεῦμα εἴη, ὀλίγα ἐχρῆτο· τῇ δὲ κώπῃ τὸν πλοῦν ποιούμενος, &c. Ex quo tamen loco coniicere est eadem fuisse, siquis animi iudicium intenderit.

Velis vsus primus mortalium AEolus dicitur: & propterea deus ventorum est habitus. Diodorus in quinto, πρὸς δὲ τούτοις τὴν τῶν ἱστίων χρείαν τοῖς ναυτικοῖς εἰσηγήσασθαι καὶ διδάξαι. Id est, Insuper & velorũ vsum nautis introduxisse, rationémque vtendi docuisse. Græci velum ὀθόνην dicunt, & ἱστίον, vt patet de ὀθόνη ex loco Luciani suprà prolato. Appianus, φυλάσσοντες ἀνέμον ἐκ

πόντου πολλῷ, πεπετασμένοις τοῖς ἱστίοις διεῖκοντο, ἀδυνάτων οὐσῶν ἔτι τῶν τειηρῶν ὁλκάδας φερομένας ἱστίῳ καὶ πνεύματι διώκειν. Quibus verbis clarius eſt, quàm vt enarrari debeat, ἱστίον pro velo à Græcis accipi.

Minus autem velum, dolo, Græcè δόλων dicitur. Liuius quartæ Decadis libro ſexto, Iam fermè triginta in fronte erant, quibus vt æquaret læuum cornu, dolonibus erectis altum petere intẽdit. Idem in eodem, Quod vbi vidit Romanus, vela contrahit, malóſque inclinat, & ſimul armaméta cõponens opperitur inſequentes naues. Iam fermè, &c. Et paulo pòſt, Sublatis dolonibus effuſè effugere contendit. Diodorus libro decimoquinto, ἡ γὰρ ναῦς φορῷ πνεύματος ἐπιλαβομένη, τοῦ δόλωνος ἀρθέντος ἐξέφυγε τὸν κίνδυνον. Plutarchus in Tiberio, Ὥστε κἀκεῖνον οὐδενὸς ἀγνοοῦντος ὑποζώννυσθαι ξιφίδιον λῃστρικὸν, ὃ δόλωνα καλοῦσι. Quibus Plutarchi verbis, dolonem accipere debes pro teli genere, non pro velo: vt ponitur à iurecõſulto in l. Si ex plagis. §. Tabernarius, in tractatu Ad legem Aquiliam.

Velum quod à tergo eſt, ἐπίδρομος vocatur à Iulio Polluce. Nauis ab eodẽ Polluce Antigoni τειάρμενος dicitur, quæ tria vela haberet trinóſque malos. quo verbo vtitur & Lucianus, in dialogo qui πλοῖον vel εὐχαὶ inſcribitur, ὃς γὰρ ἐπὶ ἑνὸς πλοίου τούτου δεσπότης ὢν, παρήκουες βοώντων, εἰ πέντε κτήσαιο πρὸς τούτῳ τειάρμενα πάντα καὶ ἀνώλεθρα, οὐδὲ ὄψει δηλαδὴ τοὺς φίλους. Quum non ſatis ſcirem quid τειάρμενα ſignificaret, conſului Commẽtarios Græcorum: in quibus inueni quæ ſubſcribam: vt inde lector coniecturam facere poſſit: ea ſunt huiuſmodi, ἄρμενα ἰδιωτικώτερον, ὅμως δὲ οὐκ ἀλόγως τὰ ἱστία καλεῖ. Inde τειάρμενα dicta putaui, quæ tria

vela haberent. Idem Pollux dicit, Si erat constrata tectáque nauis, inædificabantur πυργοῦχοι, id est tigna continentia turrim. Super quæ duæ turriculæ, dextra & sinistra: quarum medium erat κατάστρωμα. in quibus erãt homines armati, quos propugnatores vocat Tullius septima in Verrem, Præclara classis in speciē, sed inops & infirma propter dimissionem propugnatorum & remigum. Polybius in primo, ἐπ' αὐτὸ τὸ στόμα τοῦ λιμένος ἐποιεῖτο τὸν πλοῦν, ἔχων καθωπλισμένους καὶ πρὸς μάχην ἑτοίμους τοὺς ἄνδρας ἐπὶ τῶν καταστρωμάτων. Id est, In ipsis faucibus portus adnauigabat, habens armatos propugnatores, paratósque ad pugnam viros, qui in catastromatis & foris erant. Quibus verbis planum fit milites armatos in prælio nauali solere certare & propugnare è catastromatis: in locum quorum hodie vtuntur des balestrieres, sic enim vocant Veneti: non quòd hæ sint ea quæ καταστρώματα dicuntur, sed eorum vsum præstant. Et fortasse non ineptè dixerimus catastromata, ea quæ vulgò dicuntur Garides.

Vela dare dicimus, & vela ducere, & vela facere, & vela pandere. Tullius II. de Oratore, Si se dant, & (vt antè dixi) sua sponte quò impellimus inclinant atque propendent: accipio quod datur, & ad id vnde flatus aliquis ostenditur, vela do. Inde apud Virgiliū, Vela dabant læti. Aulus Hirtius, Imprudentes vela in altum dederunt: ac diu multúmque iactati, tandem multis pòst diebus siti inopiáque confecti, ad Cæsarem peruenerunt. Liuius in quinto tertiæ Decadis, Cum trigintaquinque nauibus ex portu Syracusano profectus libero mari, vela in altum dedit. Cæsar in secundo de bello ciuili, Interim aduētu longarum na-

uium, Curio pronũtiari onerariis nauibus iubet, quæ ſtabant ad Vticam numero circiter c. ſe in hoſtium habiturum loco, qui non eueſtigio ad caſtra Cornelia vela duxiſſet. Virgilius in quinto, Vela facit tamen, & plenis ſubit oſtia velis. Tullius Tuſculanarũ quarto, Vtrum igitur mauis, ſtatímne nos vela facere, an quaſi è portu egrediẽtes, paulùlum remigare? Et paulo pòſt, Quærebam igitur vtrum panderem vela orationis ſtatim, an eam antè paululum Dialecticorum remis propellerẽ. Liuius in quinto tertiæ Decadis, Cuius prima claſſis petere altum viſa eſt. Idem in ſexto tertiæ Decadis, Aliæ in alto merſæ: aliæ ad incertos ventos hinc atque illinc obliqua transferentes vela, in altum euectæ ſunt. Tullius in primo Tuſculanarũ, Quò vtinam velis paſſis prouehi liceat. ſi enim reflantibus ventis reiiciemur: tamen eodem paulo tardius referamur neceſſe eſt. Idem in tertio, Velis (vt ita dicam) remíſque fugienda. Et inde veliuolãtes naues dictæ apud Marcum Tullium, Et fera veliuolantibus nauibus cõpleuit manus litora. Eſt autem in velo ea pars quæ acutior & inferior ad nauis latus religatur, modóque contrahitur, modò relaxatur: Pes à Latinis, à Græcis πούς. λέγεται δὲ οὕτω τὸ σχοινίον τὸ κάτωθεν τοῦ ἱστίου, authore interprete Euripidis in Oreſte. Lucianus in dialogo qui inſcribitur ἐπισχοποιοῦντες, Τότε ὑμεῖς ὑπ' ἀγνοίας κελεύετε τὴν ὀθόνην στεῖλαι, ἢ ἐνδοῦναι ὀλίγον τοῦ ποδός. Id eſt, Tunc vos præ ignoratione iubetis vela contrahere, vel parum de pede relaxare. Plutarchus περὶ πολυφιλίας Οὐ γὰρ Εὐριπίδῃ πειστέον λέγοντι, χρῆν γὰρ μετρίας ἐς ἀλλήλους φιλίας θνατοὺς ἀντείνασθαι, καὶ μὴ πρὸς ἄκρον μυελὸν ψυχῆς· εὔλυτα δ' εἶναι θέλγητρα φρενῶν, ἀπό τ' ὤσασθαι καὶ ξυν-

τεῖναι, καθάπερ πόδα νεὼς, ἐπιδιδόντα καὶ προσάγοντα ταῖς χρείαις τὴν φιλίαν, Neque enim Euripides audiendus dicens, nos mortales oportere mediocri amicitia esse cõtentos, nec sinere eam penetrare ad animi medullam, intimósque mentis recessus: putaréque eam, veluti mentis oblectamentum, facilè dilui debere: abducereq; & remittere quũ velis, ceu pedem nauis, aptando intendendóque amicitiam pro vsus ratione. Idem Euripides in Oreste pedis meminit, eiusdémque ferè sententiæ, dum ait,

Καὶ ναῦς γὰρ ἐνταθεῖσα πρὸς βίαν ποδὶ,
Ἔβαψεν· ἔστη δ' αὖθις, ἢν χαλᾷ πόδα.

Ad quod allusisse videtur Tullius De amicitia, quũ ait, Partim fugiendas esse nimias amicitias, ne necesse sit vnum solicitum esse pro pluribus: satis superque esse sibi suarum cuique rerum curam: alienis nimis implicari, nimis molestum esse: cõmodissimum esse quàm laxissimas habenas habere amicitiæ, quas vel abducas quũ velis, vel remittas. Lucianus De veris narrationibus ποδεῶνας vocat, καὶ ταῖς χερσὶ τοὺς ποδεῶνας κατέχοντες. Reliqua adderẽ: sed sunt fœda magis quàm ridicula. quod tamen de quadratis velis intelligas: nam superiora de velo triangulari forma.

Transtra in naui, sunt sedilia in quibus erant remiges: quod vel authore Virgilio probari potest, dũ ait,

Considunt transtris, intentáque brachia remis
Intenti expectant signum: exultantiáque haurit
Corda pauor pulsans. Veneti banchos vocant.

Nec alienum fuerit de remis pauca subiicere. Remos Copæ inuenerũt, Plinio authore: inde à Græcis κῶπαι dicti. Lucianus, προσπλεύσαντες οὖν ταῖς κώπαις. Id est, remis accedentes. Inde κωπηλατεῖν quidam Latini remi-

garc dicunt. Idem Lucianus De veris narrationibus, ἐφεξῆς ἐχωπηλάτουν κυπαρισσίνοις αὐτοκλάδοις μεγάλαις καὶ αὐτοκόμοις, ὥσπερ εἰ ἐρετμοῖς. Remus enim ἐρετμὸς à Græcis dicitur. Idē Lucianus, μέμψῃ δὲ οὐδὲν, ἢν δῷς ἡμῖν ... καρτερόν μοι ἐρετμὸν δῷς μόνον, Nihil te pœnitebit, si modò mihi probum fortémque remum præbueris. Ab eodem Luciano molæ quasi manubriū κώπη dicitur, propterea quòd tanquam remus agitatur in gyrum. Inde idem in Asino, ὑποζευγνύουσί με τῇ κώπῃ τῆς μύλης. Remorum autem ordinem extremum & veluti remigium, ταρσοὺς Græci vocant. Quod enim Latini remos detergere vel defringere dicunt, Græci ταρσοὺς θραύειν: & in iis Polybius in primo, ἀλλὰ καὶ τοὺς ταρσοὺς ἔθραυον αἱ νῆες ἀλλήλαις συγκρούουσαι, Sed mutuo concursu naues inter se remos defringebant. Appianus de bellis ciuilibus, καὶ συνέτριψεν ἡ μὲν τὸν ἔμβολον τῆς Μηνοδώρου νεώς, ἡ δὲ τὸν ταρσὸν τῆς Μενεκράτους. Id est, Confregit illa quidem rostrum nauis Menodori: altera autem remos Menecratis detersit. Partem remi latiorem Græci πλάτην vocāt: est enim ταρσὸς id quod diximus, vt vides. Cæs. de bel. ciuil. lib. I. Aut remos transcurrentes detergere, si possēt, cōtendebant. Liuius in octauo tertiæ Decadis, Alterius remos detersit, cæterásq; quas indepta esset, mulctasset, &c. Idē sexto quartæ, Et vt in numero impari, duæ regiæ vnam circunsistunt: & primùm ab vtroque latere remos defringunt, deinde transcendunt armati. Idem in septimo quartæ, Sed momento temporis, & nauium virtus, & vsus rei maritimæ terrorem omnem Rhodiis dempsit. Nam & in altum celeriter euectæ naues, locum post se quoque venienti ad terram dedere: & siqua concurrerat rostro cum ho-

ſtium naui, aut proram lacerabat, aut remos detergebat, aut libero inter ordines diſcurſu præteruecta, in puppim impetum dabat. Diodorus in loco ſuprà citato, παρασύρειν ταρσοὺς dixit, vt vidimus. Remiges ipſi ἐρέται & αὐτερέται dicuntur. Thucyd. in primo, ἐρέτας μισθῷ πείθοντες. Et in tertio, οἱ δ' αὐτερέται πλεύσαντες τῶν νεῶν ἀφικνοῦνται. Quo loco αὐτερέται ſunt remiges quidem, qui tamen, quum opus erat, decertabant & propugnabant, vt vtrũque miniſterium præſtarẽt. Quapropter eoſdẽ & μαχίμους vocat in primo idem Thucydides, αὐτερέται δ' ὅτι ἦσαν καὶ μάχιμοι πάντες. & paulo pòſt eoſdẽ περινεώς vocat. περίνεως autem appellat otioſos ac liberos vectores à remigandi labore, quum ait, περίνεως δὲ οὐκ εἰκὸς πολλοὺς ξυμπλεῖν, ἔξω τῶν βασιλέων καὶ τῶν μάλιστα ἐν τέλει. Remiges ipſos Liuius ſocios nauales vocat: Græci πληρώματα: Veneti la ciurma. Diodorus in x x, αἱ δ' ἄλλαι, ἐκβιασαμένων τῶν πληρωμάτων, διεσώθησαν πρὸς τὴν ἀντιγόνου στρατοπεδείαν. Id eſt, Aliæ autem, contendẽtibus ſumma alacritate ipſis ſociis naualibus, ſe ad exercitum Antigoni receperunt. Liuius libro primo tertiæ Decadis, Nã vt ſociis naualib' affatim inſtructam claſſem, ita inopẽ milite habebat. Vide vt alios ponat pro ſociis naualibus, alios pro milite & propugnatoribus. Idem in ſexto tertiæ Decadis, Scripto deinde exercitu, de remigũ ſupplemento agi cœptum: in quam rem, quum neque hominum ſatis, nec ex qua pararẽtur ſtipendiũmque acciperent, pecuniæ quicquam ea tempeſtate in publico eſſet: edixerunt conſules, vt priuati ex cenſu ordinibúſque ſicut antea, remigẽs darent cum ſtipendio cibariiſque dierũ triginta. Et paulo pòſt ſubdit, Nam vnde, quum

pecunia in ærario non esset, paraturos nauales socios? Quibus verbis constat Liuium vocare nauales socios, quos superioribus verbis remiges dixerat. Idem Liuius in decimo quartæ Decadis, Nec rei naualis cura omissa, Duumuiros in eam rem consules creare iussi: per quos naues xx. deductæ naualibus sociis ciuiũ Romanorum, qui seruitutem seruissent, complerentur: ingenui tantùm vt his præessent. Et sanè quum verbo complerentur vtatur Liuius, satis indicat nauales socios eos esse, quos Græci πληρώματα dicũt: & ita vertimus in plerisq; locis suprà citatis. Quibus addere visum est quod scriptũ est à Xenophonte in quinto ἑλληνικῶν, prima statim pagina, καὶ ἀπὸ τῶν πληρωμάτων τῶν ἐκ τῶν νεῶν ἐκήρυξε βοηθεῖν ὅσοι ἐλεύθεροι εἶεν. ὥστ' ἐβοήθουν καὶ τούτων πολλοὶ, ὅ, τι ἐδύνατο ἕκαστος, ὅπλον ἔχων. Suprà autem mẽtionem fecit ἐπιβατῶν, vt non possint esse iidem cum πληρώμασιν. Hic nostrã sententiam euertere videtur Lucianus: qui De veris narrationibus aliter videtur id vocabulum vsurpasse: ait enim, προσβαλόντες οὖν ἡμῖν, ἀπὸ δύο πληρωμάτων ἐμάχοντο. Quo loco πληρωμάτων non potest intelligi pro sociis naualibus, sed potius pro ipsis nauigiis instructis & armatis: vt vertendum sit, Impetu in nos dato, binis nos nauigiis armatis circũsistunt. Subdit enim ipse Lucianus haud ita multo post, καὶ δῆλοι ἦσαν κρατήσαντες οἱ καρυοναῦται, ἅτε καὶ πλείους· πέντε γὰρ εἶχον πληρώματα. Id est, Quinque nauigia instructa armatáque habebant. quũ illos duo tantùm habuisse dicat. Verùm non absimile vero est, Lucianum eo vocabulo abusum, dum certos authores, quos non habemus, sibi imitandos proposuit. Ausim enim omni asseueratione affirmare, eam loquẽdi for-

mulam, qua in illo vocabulo Lucianus vſus eſt, non extare in vllo eorum qui vulgati ſunt, authorũ. Hoc fortaſſe quibuſdam nimis confidenter dictum videbitur. Sed ſiquis ſcripta Luciani ad normam Platonis & Demoſthenis velit expendere, inueniat fortaſſe Lucianũ multa ſibi permiſiſſe: vt nihil cauſæ ſit, quamobrem de noſtris hominibus conqueri debeamus, ſi illorum heroum elegantiam hactenus aſſequi nequiuerint. Viri ætatis noſtræ doctiſſimi non ſatis intellexerunt, vt mihi perſuadeo, quid πληρώματα vellet, & in eo hallucinati ſunt: qui ſi aciem mentis & ingenii in eo intẽdere voluiſſent, & non ad alia feſtinaſſent: facilè, opinor, quæ diximus, ipſi ſua ſpõte animaduertiſſent. Sed nos quoque in multis, ne dicam in omnibus, cæcutire ſolemus. Ecce tibi περὶ ἐπωτίδος quid dicã, non ſatis diſpicio: coniicio tamen eſſe proræ partem eam, quæ vtrinque ſtat ad latus roſtri: nec video Latinum nomen habere, quod Græco reſpõdeat. Appianus de bellis ciuilibus, μετὰ δὲ αἱ νῆες αὐταὶ συνερρήγνυντο ἀλλήλαις, αἱ μὲν ἐς τὰ πλάγια, αἱ δὲ κατ' ἐπωτίδας, αἱ δὲ ἐπ' ἐμβόλους. Id eſt, Poſtea & naues ipſæ cõcurrerũt inter ſe, aliæ ad obliqua, aliæ ad epotidas, aliæ verò ad roſtra impetu facto. Idem in eodem, καὶ αὐτῷ κατὰ τὴν ἐπωτίδα ἐμπεσὼν, κατέσεισε τὴν ναῦν. Id eſt, Impetúque in illũ facto ad epotida, nauem ipſam conquaſſauit. De anchora nihil dicam: eſt enim omnibus nota: Græci ἀγκύρας vocant. Ab anchora anchoralia dicta, funes quibus religata eſt anchora. Liuius Decadis tertiæ libro ſecundo, Vixdum omnes conſcenderant, quũ alii reſoluũt oras, aut anchoram vellunt: alii, vt ne quid teneat, anchoralia incidunt. Inde orã ſoluentibus, di-

ctum à Quintiliano, vulgatius quàm vt repeti debeat. Illud ſolum adiiciam ex Luciano, τὰ ἀπόγεια λύσασθαι dici, quod Latini oram ſoluere: verba Luciani ſunt in dialogo qui ἑρμότιμος inſcribitur, οὐδὲ γὰρ ἀναστρέψαι ἔτι καὶ ἀνασωθῆναι ὀπίσω ῥᾴδιον, ἢν ἅπαξ ἐπιβῷ τῇ πλεούσῃ τις αὐτῇ, τὰ ἀπόγεια λυσάμενος. Id eſt, Vbi ſemel oram ſoluerit. Quum autem anchoræ iactæ erant procul à portu, naues dicebantur in ſalo eſſe: Græci dicunt ἀποσαλεύειν, vt eſt apud Diodorum in vigeſimo, Διόπερ ἠναγκάζοντο τὰς ἀγκύρας ἀφέντες, ὡς ἂν ἐν δυσὶ σταδίοις ἀπὸ τῆς γῆς ἀποσαλεύειν, ἅμα πολλοῖς περιεχόμενοι δεινοῖς. τοῦ μὲν γὰρ κλύδωνος ῥηγνυμένου τραχύτερον, ἐκινδύνευον αὔτανδρα τὰ σκάφη συγκλυσθῆναι. Thucydides, καὶ ἀποσαλεύσας ἡμέραν καὶ νύκτα ὑπὲρ τοῦ στρατοπέδου, ὕστερον ἀφικνεῖται ἐς Ἔφεσον. Quod ἀποσαλεύειν dixit Diodorus, Aulus Hirtius in quinto, In ſalo & in anchoris commorari, protulit, in hæc verba, Atque in ſalo & in anchoris ea nocte commoratus, prima luce Adrumetum accedit. Idē in ſexto, Itē complures nando ad naues, quæ in ſalo fuerunt, ſe recipiunt. Cæſar in tertio bellorum ciuilium, ſalum pro iactatione accipere videtur, Tirones enim multitudine nauium perterriti, & ſalo nauſeáque cōfecti. Et paulo pòſt, At veteranæ legionis milites itē conflictati & tempeſtatis & ſentinæ vitiis, non ex priſtina virtute remittēdum aliquid putauerunt. Quod ſuprà, in ſalo, dixit, poſterioribus verbis enarrat, dum ait, & tēpeſtatis & ſentinæ vitiis: vt mediocriter eruditus facilè colliget. Polybius in primo σάλους pro eo quod vulgò ſpiagia Itali dicunt, poſuiſſe videtur, id eſt locum minimè portuoſum: ſed in quo naues in ſalo eſſe & commorari queant, Καθώρμισεν περί τι πο-

λιμενάτιον τῶν ὑπ' αὐτοὺς ταττομένων, ἀλίμενον μὲν, σάλους δὲ ἔχον καὶ προβολὰς περικλειούσας ἐκ τῆς γῆς εὐφυεῖς. οὗ ποιησάμενοι τὴν ἀπόβασιν,&c. Applicuerũt ad oppidulũ quoddam, quod ſub ditione eorũ erat, importuoſum quidem: ſed quod haberet promontoria, quæ aliqua ex parte prominentia eas ſtationes continerent & complecterentur. quò deſcenſione facta,&c. Vide qualiter verterit Sipontinus,& fortaſſe noſtra non cõtemnes. Erat & nauis παράσημον, cuius meminit Plutarchus in Sympoſio: quod quid ſit, colligimus ipſi ex Luciano in dialogo, quod πλοῖον ἢ εὐχαὶ inſcribitur, & ſuprà citauimus, dum ait, ὡς δὲ ἡ πρύμνα μὲν ἐπανέστηκεν ἠρέμα καμπύλη, χρυσοῦν χηνίσκον ἐπικειμένη, καταντικρὺ δὲ ἀνάλογον ἡ πρῷρα ὑπερβέβηκεν, ἐς τὸ πρόσω ἀπομηκυνομένη, τὴν ἐπώνυμον τῆς νεὼς θεὸν ἔχουσα τὴν Ἶσιν ἑκατέρωθεν. Id eſt, Vt verò ipſa puppis ſenſim aſſurgit inflexa, aureo anſerculo ornata: è regione autem proportione prora prominet in longum producta, habénſque vtrinque ſignum Iſidis deæ, quæ cognomentum naui indidit. Quo loco exiſtimo Iſim deam eſſe παράσημον nauis, id eſt inſigne illud proræ impoſitum: à quo nauis ipſa cognomentum ſortita eſt. Quod & ipſum coniicere eſt ex Plutarcho in Sympoſio, his verbis, Οὐ μὴν ἀλλ' ἑαυτὸν ὁ γοργίας ἔφη πυθόμενον τοῦ τε ναυκλήρου τοὔνομα καὶ τοῦ κυβερνήτου, καὶ τῆς νεὼς τὸ παράσημον, ἐκπέμψαι πλοῖα, καὶ στρατιώτας τὰς κατάρσεις παραφυλάξοντας. Inde fortaſſe aliquæ naues dicebantur κριοὶ, id eſt arietes, & τράγοι, id eſt hirci: quòd id genus animalium haberẽt tanquam παράσημον. Nec abſimile vero eſt centaurum, piſtrímque, & cuncta id genus ea ratione dicta prolatáque à Virgilio in quinto, in verſiculis ſuprà relatis. Tacitus in

quinto παράσημον insigne vocat, dum ait, Nec quisquam ariete sacrificauerit, credito vexisse Phryxum, siue id animal, siue nauis insigne fuit. Quod autē nos anserculum vertimus, intellige formam anserculi effictam ad puppis ornamētum, vt vidimus in antiquis nauibus depictis: quas adscribendas curauimus in lectorū gratiam. Lucianus De veris narrationibus, ὅ, τε γὰρ ἐν τῇ πρύμνῃ χηνίσκος ἄφνω ἐπτερύξατο, καὶ ἀνεβόησε. Id est, Anserculus enim qui ad puppim erat, repēte alas premere cœpit, & clangorem fundere. πτερύσσεσθαι est ταῖς πτέρυξι τὸν ἀέρα πλήττειν. Lilius Gregorius Gyraldus aliter vertit: docti viderint quàm rectè: cuius verba hæc sunt, Cheniscus enim qui ad puppim erat, subitò pennatus apparuit & exclamauit.

χηνίσκος, siue anserculus hac in naue, ex antiquo marmore deſumpta, fiebat ferè hoc pacto.

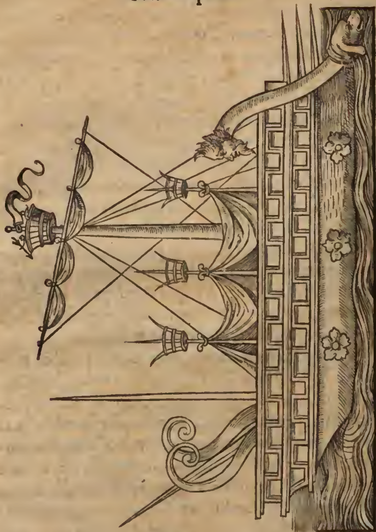

A χηνίσκος, Anſerculus.
B Anchoralia.
C Anchora.
D Fori, Hedolia.
E πηδάλιον, Gubernaculú, Temo.

De manibus ferreis coruisque & harpagine nihil in præsentia dicere necesse. ea enim potius quis numerarit in machinationibus ad præliãdum, quàm in nauis instrumento. Quòd siquis de iis etiam audire cupiat, eum reiiciam ad Appianum Alexandrinum: qui in quinto bellorum ciuilium sic ait, Καὶ κόρακας ἢ χεῖρας σιδηρᾶς οὐχ ὁλώτερον ἐπερρίπτουν. Quo verò tempore à Romanis κόραξ inuẽtus fuerit, videbis apud Polybium in primo. ἅρπαγα etiam ab Agrippa excogitatum refert Appianus in eodem libro. Cæsar etiam in primo de bello ciuili, manus ferreæ meminit, dũ ait, Atque iniecta manu ferrea, & retẽta vtraque naue, diuersi pugnabant, atque in hostiũ naues trãscendebãt. Hactenus Cæsar: qui etiam in primo bel. ciuil. harpagonũ meminit, dum ait, Ii manus ferreas atque harpagones parauerant. Vt ipse Agrippa id machinationis genus excogitasse non videatur. quòd si Plinio credimus, Anacharsis harpagonas inuenit.

In Ponto fiebant naues quas cameras vocabãt, propterea quòd in modũ tecti clauderentur. auctor Cor. Tacitus libro XIX. dum inquit, Quin & Barbari cõtemptius vagabantur, fabricatis repẽte nauibus quas cameras vocãt, arctis lateribus latam aluum sine vinculo æris aut ferri connexam, & tumido mari prout fluctus attollitur, sũma nauium tabulis augẽt, donec in modum tecti clauduntur. Sic inter vndas voluuntur, pari vtrinque prora & mutabili remigio, quòd hinc vel illinc appellere indiscretũ & innoxium est.

Nauis captiua.

Naues ipsæ ab hostibus captæ, captiuæ dicebantur: vt legimus in secundo bellorum ciuilium apud Cæsarem, Nam ad eas quæ factæ fuerãt Arelatæ per Cæsarem, captiuæ Massiliensiũ accesserant sex. Aulus Hir-

tius in quarto, Vt vel classe dimicare posset, adiunctis captiuis nauibus sociorū. Liuius in tertio tertiæ Decadis, Dum hæc Romani parant agúntque, ad Philippū captiua nauis, vna ex iis quæ Romam missæ erāt, excussa fugit. Græci αἰχμαλώτους dicunt, vt vidimus apud Xenophontem in secundo ἑλληνικῶν, Απάγων τάτε τὰς αἰχμαλώτων νεῶν ἀκρωτήρια, καὶ τὰς ἐκ τοῦ πειραιῶς τριήρεις, πλὴν δώδεκα. Quo loco ἀκρωτήρια posuit ea quæ ἀκροστόλια suprà diximus. Et quū naues captiuæ dicātur, meritò postliminium habent. Tullius in Topicis, Postliminio redeunt hæc: homo, nauis, mulus clitellarius, equus, equa quæ fræna recipere solet. Vt non ab re à iureconsulto de postliminio nauium hîc tractetur. Classem Veneti armatā vocāt, Græci τὸ ναυτικόν. Xenophon in sexto ἑλληνικῶν vocat στράτευμα ναυτικόν, his verbis, καὶ ὁ μὲν δὴ μνάσιππος, ἐπεὶ συνελέγη αὐτῷ τὸ στράτευμα τὸ ναυτικὸν, ἔπλευσεν εἰς τὴν κέρκυραν. Appianus in quinto de bellis ciuilibus, ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ θάλασσαν ἦλθεν ἐμπρῆσαι τὸ τιτίου ναυτικόν. Id est, Classem Titii. Thucydides in secundo, τούτων ναυτικὸν παρείχοντο κορίνθιοι. alibi vocat ναυτικὴν στρατιὰν, quasi dicas naualem exercitum. In secundo, ἣν μὴ οἱ πολέμιοι ναυτικῇ στρατιᾷ ἐπιπλέωσι τῇ πόλει. Et in IIII, ὥστε οὐκ εἰκὸς ναυτικῇ γε αὐτῶν τῇ ἐν σικελίᾳ στρατιᾷ ἴσον πλῆθος ἐφ᾽ ὑμᾶς ἀποστεῖλαι. Alibi στόλος ab eodem dicitur in sexto, ὀλίγοι γὰρ δὴ στόλοι μεγάλοι ἢ ἑλλήνων ἢ βαρβάρων πολὺ ἀπὸ τῆς ἑαυτῶν ἀπάραντες κατώρθωσαν. Appianus, ἔνθα αὐτῷ νεῶν στόλος ἦν, καὶ περιῆλθεν ἐς τὰ νεώρια λαθὼν, ὥς τις ἰδιώτης, φορείῳ κομιζόμενος. Id est, Vbi classis illius erat, & in naualia penetrauit lectica delatus, tanquam priuatus quispiam. Idē de bellis ciuilibus, νοῦς δ᾽ ἀρχόμενος οἱ μὲν τὸν κόλπον ἐν χερσὶ περὶ τὴν γῆν αὐτὴν μυριοφόρῳ στόλῳ περιέπλεον. Id est,

classe lunari forma dispoſita. Idem Thucydides in ſeptimo, ςρατιαὶ ναυτικὴν vocat, ςρατιὰν δ᾽ ἄλλην ἐψηφίσαντο πέμπειν καὶ ναυτικὴν καὶ πεζικήν. Ἐπίνειον autem ἐστὶ πόλισμα παραθαλάσσιον, ἔνθα τὰ νεώρια τῶν πόλεων erant: vt Pyræus Athenienſium, Niſæa Megarenſium, Cyllene Eleorũ: vt apud Thucydidem in primo, καὶ κυλλήνην τὸ ἠλείων ἐπίνειον ἐνέπρησαν. Nec auſim affirmare id Latinũ nomen habere. Naualia enim ſunt ea quæ à Græcis νεώρια dicuntur. Tullius lib. II. Officiorum, Muri, naualia, portus, aquarum ductus. Thucydides in tertio, Νεώριά τε παρεσκευάζοντο καὶ ἤρξαντο κατὰ θερμοπύλας κατ᾽ αὐτὸ τὸ στενόν, ὅπως εὐφύλακτα αὐτοῖς εἴη. Xenophõ in IIII. ἑλληνικῶν, Ὥστε μακαρίζεσθαι αὐτῶν τὴν μητέρα, ὅτι τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ὧν ἔτικεν ὁ μὲν κατὰ γῆν τὰ τείχη τῶν πολεμίων, ὁ δὲ κατὰ θάλατταν τὰς ναῦς καὶ τὰ νεώρια ᾕρηκε. Veneti habent ſuum nauale, quod arſenale vocant, totius orbis pulcherrimum, in quo νεωσοίκοι ſunt circiter ſexaginta, id eſt nauium tecta: in quibus triremes reliquæque naues longæ ædificantur à fabris naualibus: quibus ibi perpetuò ſtipendia de publico procedunt. (Sunt autem νεωσοίκοι capaces ſinguli triremis vnius vniúſque biremis, & fabrorum naualium, qui eas commodè vel ἐκ δρυόχων ædificent, vel conquaſſatas reficiant.) in quo eſt & priuatum tectum thalamegi, totius ſenatus Venetorum capacis, opus ſanè quod cum antiquis regum AEgypti nauibus thalamegíſque poſſit contendere: Bucentaurum appellant. de quibus thalamegis potui multa adiicere: ſed non eſt viſum operæpretium. feſtinamus enim ad ea quæ διδασκαλικὰ videtur. Νεωσοίκου meminit Thucydides in ſeptimo, οὔτε ναῦς ἐν τοῖς νεωσοίκοις ἄλλας ὁμοίας ταῖσδε ὑπελίπετε. Lucianus in dialogo qui inſcribitur

Ἀνάχαρσις, Πόλιν γὰρ ἡμεῖς οὐ τὰ οἰκοδομήματα ἡγούμεθα εἶναι, οὐ τείχη καὶ ἱερὰ καὶ νεωσοίκους. Strabo libro decimoquarto τειρεικὸν vocat nauale ad triremes recipiendas, ὧν τὸ ἕτερον κλεῖστον τειρεικὸν καὶ ναύσταθμον ναυσὶν εἴκοσι. Quibus verbis intelligas ναύσταθμον esse maiorum nauium capacem: τειρεικὸν autem longarum. Naues à patria cognomentum sortiuntur: vt μεγαρείδες, ἀμπρακιώτιδες, ἑρμιονίδες, χίαι, λευκάδιαι, λακωνικαὶ, ἰταλιώτιδες, σικελικαὶ, συρακούσιαι, φοίνισσαι, μιλήσια, αἰγινῖτις, θούριαι. quorum omnium exempla extant apud Thucydidem in diuersis locis. Sic & Σάμαινα dicta, quòd primũ in Samo insula iussu Polycratis regis ædificata sit. quæ cuius formæ fuerit, discas ex Plutarcho in vita Periclis, ἡ δὲ Σάμαινα ναῦς ἐστιν ὑπόπρωρος μὲν τὸ σίμωμα, κοιλοτέρα δὲ καὶ γαστροειδὴς, ὥστε καὶ ποντοπορεῖν καὶ ταχυναυτεῖν. οὕτω δὲ ὠνομάσθη διὰ τὸ πρῶτον ἐν Σάμῳ φανῆναι, πολυκράτους τυράννου κατασκευάσαντος. Athenæus libro duodecimo paucis eadem retulisse videtur: ait enim, πρῶτος δὲ ὁ πολυκράτης καὶ ναῦς πήξας, ἀπὸ τῆς πατρίδος Σαμίας ἐκάλεσε. Quo loco non Σαμίας, sed ex Plutarcho potius Σαμαίνας, legendũ existimo. Tu lector iudicabis, vigiliásque nostras boni cõsules, aut ipse meliora proferes. Et phaseli fortasse à Phaselide loco. A ministerio & officio quod præstãt, dicũtur προφυλακίδες, στρατιώτιδες, λεπτὰ πλοῖα, ὑπηρετικὰ, φρουρίδες, φρουροῦσαι, ἀργυρολόγοι, πρόπλοι. Aliæ à cursu ipso, vel statione, μετέωροι, πλώϊμοι, ἐφορμοῦσαι, ἐξαίρετοι, ἐφόδιν στέλλουσαι, ταχεῖαι, κοῦφαι, πελάγιαι, αἱ ἄριστα πλέουσαι, ἀντίπρῳροι. ναῦν etiã μυριοφόρον dixit Thucydides in septimo. στράβων ιζ´ βάθος δὲ ὅσον ἀρκεῖ μυριοφόρῳ νηΐ. Dicitur & nauis δελφινοφόρος, & apud Thucydidem δελφινοφόροι ὁλκάδες. Dicimus etiam αὐτάνδρους ναῦς, καὶ αὐτοφόρτους ὁλκάδας. Id est, quæ cũ ipsis hominibus & cũ

onere suo captæ vel depressæ sunt. Diodorus libro decimonono, τῶν δὲ νεῶν πλείους αὐτάνδρους εἷλε. Cæsar in primo de bello ciuili nos docuit quomodo id Latinè dicebatur, in hæc verba, Itaque dum locus cominus pugnandi daretur, æquo animo singulas binis nauibus obiiciebant, atque iniecta manu ferrea & retēta vtraque naue diuersi pugnabant, atque in hostium naues transcendebant: & magno numero Albicorū & pastorū interfecto, partem nauiū deprimūt: nōnullas cū hominibus capiunt: reliquas in portū compellunt. Idē in tertio aliter protulit: dū ait, Ex his quadriremē cū remigibus defensoribúsque suis ceperūt. Id est αὔτανδρον, vel σὺν τῷ πληρώματι. Diodorus in decimooctauo dixit Græcè eadē ferè ratione qua Cæsar, Ἐνίκα ὁ Κλεῖτος, καὶ κατέδυσε μὲν τῶν ἐναντίων ναῦς ἑπτακαίδεκα, εἷλε δὲ σὺν αὐτοῖς ἀνδράσιν ἐκ ἐλάττους τῶν τετταράκοντα. Id est, Vicit Clitus, & hostiū naues decem & septem depressit: circiter autem quadraginta cum ipsis hominibus cepit. Idē Diodorus non longè post verba suprà scripta, αὐτάνδρων vsurpat, οὗτοι μὲν ἐπιπεσόντες ἄφνω τοῖς πολεμίοις τεθορυβημένοις, εὐθὺς κατὰ τὸν πρῶτον ἐπίπλουν ἐτρέψαντο· καὶ τὰς μὲν τοῖς ἐμβόλοις τύπτοντες διέρρηξαν, ὧν δὲ τοὺς ταρσοὺς παρέσυρον, ὧν δὲ αὐτάνδρων παραδιδομένων ἀκινδύνως ἐκυρίευον, τέλος δὲ, πλὴν μιᾶς τῆς ναυαρχίδος, τῶν λοιπῶν πασῶν αὐτάνδρων ἐκυρίευσε. Et paulo post, καὶ κατέδυσαν μαχίμας αὐτάνδρων τῶν σκαφῶν ἐκυρίευσε. Idē in vigesimo, τῶν δὲ μακρῶν αὔτανδροι μὲν ἥλωσαν μέν, διεφθάρησαν δὲ περὶ ..., ἃς πλήρεις οὔσας θαλάττης κατήγαγον οἱ κρατήσαντες εἰς τὴν πρὸς τῇ πόλει στρατοπεδείαν. αὔτανδροι, id est naues cū hominibus, vt dixit Cæsar. ἁμάξας αὐτάνδρους dixit Lucianus in Τόξαρι, Καὶ τὰς ἁμάξας καταλαμβάνοντο αὐτάνδρους τὰς πλείστας διηρπασμέ-

νας. Id eſt, carrucas cũ hominibus captas. Xenophõ in primo παιδείας, diſſolutè dixit, πολλοὺς γὰρ αὐτοῖς τοῖς ἵπποις καταχρημνισθῆναι. Et in III, ἐστεφανωμένους καὶ σπονδὰς ποιησαμένους ἥκειν εἰς τὰς τάξεις αὐτοῖς στεφάνοις. Id eſt, cũ corollis, vt σὺν ſubaudiatur. Id eſt, cũ ipſis corollis. Plutarchus αὐτοφόρτους ὁλκάδας dixit, id eſt, onerarias cũ mercibus impoſitis & cũ earũ onere. Eius verba ſunt in AEmilii vita, εἴκοσι μὲν αὐτοφόρτους ὁλκάδας ἐχειρώσατο. Idẽ περὶ εὐθυμίας, de Zenone his verbis, Ζήνωνι τῷ κιτιεῖ μία ναῦς περιῆν φορτηγὸς· πυθόμενος δὲ ταύτην αὐτόφορτον ἀπολωλέναι συγκλυσθεῖσαν, εὖγε, εἶπεν, ὦ τύχη ποιεῖς, εἰς τὸν τρίβωνα καὶ τὴν στοὰν συνελαύνουσα ἡμᾶς. Id eſt, Zenoni Citieo vnica nauis oneraria reliqua erat, quã quũ audiſſet interiiſſe demerſam cũ ipſo onere & mercibus, Rectè, dixit, atque ordine ô fortuna facis: quæ nos ad pallium & porticum Stoicorum cõtrudis. Quod autem Cæſar verbo depreſſit vſus eſt, Græci κατέδυσε dixerũt, vt vidimus. Inde à Marco Tullio depreſſa claſſis dicta in ſecũdo De diuinatione, Si enim fatum fuit, claſſes populi Romani bello Punico primo, alteram naufragio, alteram à Pœnis depreſſam interire. Idem pro Archia poeta, Noſtra ſemper feretur & prædicabitur Lucio Lucullo dimicãte cum interfectis ducibus depreſſa hoſtium claſſis, & incredibilis apud Tenedũ pugna illa naualis. Noſtra ſunt trophæa, noſtra monimẽta, noſtri triũphi. Deſcendere ad naues dixit Tullius: quũ tamen conſcendere nauem dicamus eodem authore. Idem lib. quarto Academicarum quæſtionum ad calcem, Nos ad nauiculas noſtras deſcendimus. Non quòd dicendum ſit Deſcendere in nauem, ſed ad litus & locum in quo ſtabant nauiculæ, vt conſcenderẽt: quin conſcende-

re nauem dicimus. Quid enim conſcendens nauem ſapiens, num comprehēſum animo habet atque perceptum, ſe ex ſentētia nauigaturum? Quî poteſt? Sed ſi iam ex hoc loco proficiſcatur Puteolos ſtadia triginta, probo nauigio, bono gubernatore, ac tranquillitate: probabile videatur ſe illuc venturum eſſe ſaluum. Idem in primo De diuinatione, Vnum de Simonide, qui quum ignotum quendam proiectum mortuum vidiſſet, eúmque humauiſſet, haberétq; in animo nauem conſcendere: moneri viſus eſt ne id faceret, ab eo quem ſepultura affecerat. Quin & conſcendere ſimpliciter dicimus: Tu velim quàm primū conſcēdas, ad méque venias: apud Tullium ad Q. fratrem. Conſcēdere Græci ἐπιβῆναι dicunt. Plutarchus περὶ τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων, Οὗτος ἔφη ποτὲ πλέων εἰς ἰταλίαν ἐπιβῆναι νεὼς ἐμπορικὰ χρήματα καὶ συχνοὺς ἐπιβάτας ἀγούσης. Sed hæc grammaticorum ſunt: neque ſatis digna in quibus diutius immoremur. Illa profectò obſcuriora, quæ fortaſſe vigilans lector à nobis deſyderabit: qui ſint θρανῖται: qui ζυγῖται: qui θαλάμακες apud Ariſtophanem in Ranis, dum ait, καὶ ἀποπαρδεῖν ἐς τὸ ςόμα τῷ θαλάμακι. qui ab Appiano θαλαμίαι appellantur, ab aliis θαλαμῖται. Quòd ſi Græcorum commentarios ſequi voluerimus: id tamen non erit expeditum: ita enim declarant vt multo obſcuriora ea ipſa reddere videantur: &, quod magis mirabere, pugnantia nobis in iis explicādis proponunt. Enarrator enim Ariſtophanis in loco ſuprà citato, ait fuiſſe tres ordines remigum: vt qui in inferiore parte nauis eſſent, θαλαμῖται dicerentur: qui in medio, ζυγῖται: qui in ſuperiore parte, θρανῖται appellarētur. Qui θρανῖται, quoniam

remos longiores trahebant, grauioréque labore vexabantur, eò à τετράρχαις præter ſtipẽdium, publicum donatiuum conſequebantur. Quod ex ſexto Thucydidis probari poteſt, dum ait, τῶν τετράρχων ἐπιφορὰς πρὸς τὸ ἐκ δημοσίου μισθῷ διδόντων τοῖς θρανίταις τῶν ναυτῶν. Stipendium autem publicum erat drachma in dies ſingulos: quæ æſtimatur quatuor ſolidis noſtris turonẽſibus. Voluntariis enim remigibus, vt hodiéque Veneti, non compeditis vtebantur. Lucianus tamen περὶ τοῦ ἠλέκτρου, remigis mercedem ad duos obolos, id eſt, drachmæ tertiam, ſtatuiſſe videtur, dum ait, οἵ γ' ἡμᾶς δυοῖν ὀβολοῖν ἕνεκα ἐρέττειν δεῖ, ἢ ἕλκειν τὰ πλοῖα πρὸς ἐναντίον τὸ ὕδωρ; Xenophon in 1. ἑλληνικῶν, τετρώβολον poſuit his verbis, εἶπεν, ὅτι εἰ πρὸς τὸν μισθὸν ἑκάστῳ ναύτῃ ὀβολὸν προσθείης. ἐκ δὲ τούτου τέτταρες ὀβολοὶ ἦν ὁ μισθὸς, πρότερον δὲ τριώβολον. Sed locus Luciani intelligẽdus de iis qui Pado flumine lintres, & alias fluuiatiles nauiculas atque etiam piſcatorias ducebant quæſtus cauſa, non de remigibus triremium aut etiam maiorum. Sed vt ad propoſitum reuertamur: ſi rationẽ habere voluerimus eius formæ nauis quam ſuprà, vbi triremis mentio facta eſt, depingendam curauimus, eámque ſequi, dicemus in illa inferiorem ordinem, & qui aquæ vicinior, eſſe thalamitarum, medium zygitarum, ſuperiorem thranitarum. Sed ſi hoc verum eſſet, deeſſent nobis nomina in quadriremibus & maioribus nauibus. Qui enim erũt zygitæ in quadraginta ordinum naue Prolemæi regis? Qui thalamitæ? Præterea quî fieri poteſt, vt vel decem tabulatorũ, ne dicam quadraginta, nauis in mari nauiget, & tabulata ipſa ſupra aquam extent, & non pluribus partibus aqua demergãtur? Pauſanias

vnũ omnes excepti sunt: alii verò direptis sororũ tabulis adiuti, ad suos enatarũt. quo loco θαλάμιοι fortasse legẽdum. Iulius enim Pollux eo vocabulo vtitur, his verbis, Καλεῖται δ᾽ ἂν καὶ θάλαμος, οὗ οἱ θαλάμιοι ἐρέττουσι· τὰ δὲ μέσα τῆς νεώς, ζυγά, οὗ οἱ ζύγιοι κάθηνται)· τὸ δ᾽ ἄνω, τὸ κατάστρωμα, θράνος, οὗ οἱ θρανῖται. vt ea ratione quã suprà diximus, nauis per longitudinẽ in tres partes diuidatur. Mouet iterũ quæstionẽ quod ex Polybio suprà retulimus, δοῦσα πληγὴν βιαίαν κατὰ μέσον τὸ κύτος, ὑπὸ τὸν θρανίτην σκαλμόν. vt thranites in medio collocatus videatur: & ita ipsi in vertẽdo intellexisse videmur, & fortasse ὑπὸ δὲ, &c. vertendũ fuit infra thraniticũ scalmum, non autem sic vt vertimus: alioqui pugnãt ista cũ iis quæ ex Iulio Polluce diximus. Zygitæ enim in media naue sunt, non thranitæ. Sic sub ea, id est post ea, Latini dixere. Nec tamẽ verebor ingenuè fateri, mihi adhuc non liquere, an hæc nostra coniectura vera sit: vt mihi in magnis opinionũ naufragiis versari videar, è quibus per me ipse emergere nequeo: illũ solũ animi candorẽ præstare possum & debeo, vt lectori ignorationẽ meam fateri non erubescã: ne aliqua nostri persuasione adductus, in eundẽ errorẽ trahatur. Quare illud ἐπιχάρμειον lector teneat, Neruos atq; artus sapientiæ esse non temerè credere. Adhibẽdi sunt authores vtriusq; linguæ, iiq; qui receptæ authoritatis sunt, in cõsilium: videndũ etiam atq; etiam num librarii aliquid de suo addiderint: cauendũ ne mendũ pro vera lectione nobis imponat. vt apud Plutarchũ existimo in libello qui inscribitur, πῶς ἄν τις αἴσθοιτο ἑαυτοῦ προκόπτοντος ἐπ᾽ ἀρετῇ, Καθάπερ φασὶ Σέξτιον τὸν Ῥωμαῖον ἀφεικότα τὰς ἐν τῇ πόλει τιμὰς καὶ ἀρχὰς διὰ φιλοσοφίαν, ἐν δὲ τῷ φιλο-

σοφεῖν αὖ πάλιν δυσπαθοῦντα, καὶ χρώμενον τῷ λόγῳ χαλεπῶς τὸ πρῶτον, ὀλίγου δεῆσαι καταβαλεῖν ἑαυτὸν ἐκ τινὸς διήρεως. Id eſt, Quemadmodũ aiunt Sextium Romanũ, ſpretis quibus in vrbe fungebatur honoribus & magiſtratibus, propter philoſophiæ cupiditatẽ, inter philoſophandũ rurſus ægrè ferentẽ, propterea quòd initio ad percipiẽdũ philoſophorũ ſermonẽ tardior eſſet, parũ abfuiſſe quin ſe è biremi quadã deiiceret. Græca habẽt ἐκ τινὸς διήρους, quũ tamẽ ſuprà dixerimus nos nõ legiſſe illud vocabulũ apud probatũ autorẽ, quum ſtudioſè omnes qui extãt euoluerimus. Quare aliquãdo exiſtimaui apud Plutarchũ eo loco legendum ἐκ τινὸς τειχέως, vel διήρεως intelligẽdum pro domo quæ eſſet duorũ tabulatorũ, quæ à Græcis aliquãdo δίστεγος dicitur. Sed quũ videatur à Polluce διήρης dicta, fit vt ſubſiſtã, lectoriſq; iudicio relinquã, qui (ſcio) nobis dabit veniã, quòd ea omnia nauiũ genera, quæ à Gellio recẽſẽtur (qui nuda earũ nomẽclatura contẽtus fuit) explicare nõ potuerimus. Locus enim ille apud Gellium eſt corruptiſſimus, nec ipſi diuinare debuimus. Ecce tibi quũ de caudicarũ nauiũ vocabulo, cuius mẽtio in Gellio eſt, hæſitarem: caſu incidi in locũ Senecæ in libello de breuitate vitæ, qui eam mihi moleſtiã abſterſit, his verbis, Quis Romanis primus perſuaſit nauem conſcẽdere? Claudius is fuit Caudex, ob hoc ipſũ appellatus, quia pluriũ tabularũ cõtextus, caudex apud antiquos vocabatur. Vnde tabulæ codices dicũtur, & naues nũc quoque quæ ex antiqua cõſuetudine ſubuehunt, caudicæ vocãtur. Hactenus Seneca. In vulgatis codicibus locus Senecæ corruptus eſt: & caudes vtrobiq; pro caudex legitur, & candicæ non caudicæ. Sed tu ad modũ ſu-

Caudex.

a cõmeatu

prá ſcriptú, Senecæ locú emendabis. loquitur enim de de Q. Appio Claudio Caudex cognométo: qui Q. Fuluio Flacco conſul fuit. Quòd ſi alia tempus & lectio frequens nobis aperuerit, lectori non inuidebimus. in præſentia quæ potuimus, ipſi benignè proferimus. Tu lector boni conſule, ac nos ama.

Hæc Lazarus Bayſius in ſtudioſorum gratiam colligebat.

Partiú nauis εἰκοσόρου, quæ pagina 13. præceſſit, nomé-clatura Latiña & Græca.

A Gubernator, κυβερνήτης.

B Remiges, Nautæ, ἐρέται.

C πρωρεὺς καὶ πρωρεάτης, Latinis Proreta, qui prorã regit. Iurecóſ. in lege, Cotem § Dominus. ff. De publicanis.

D Acroteria.

E Thronus.

Partiú nauis Liburnicæ, quæ pagina 22. præcessit, nomenclatura Latina & Græca.

A θράνος, inde θρανῖται.
B ζυγὸς, inde ζυγῖται.
C θάλαμος, inde θαλαμίται, καὶ θαλάμιοι, & θαλάμακες ab Aristophane.
D Vexillum.

De re veſtiaria.

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI D. Ioanni à Lotharingia, S. R. E. Cardinali meritissimo Lazarus Bayfius S. D.

QVOM diu multúmque me ſolicitum haberet huiuſce mei libelli editio, non tam quòd maleuolorum inuidiam pertimeſcerem (quis enim ſanæ mentis huic labori meo inuideat?) quàm quòd rei veſtiariæ, quam tracto, familiarem peſtem blattas ſcilicet & tineas, in hoc meum opuſculum primo quoque tempore impetum facturas ſuſpicarer: tu vnus ex omnibus mihi occurrebas, qui ingenii mei mediocritatem non modò authoritate tua tueri & poſſes & velles: verumetiam tuæ amplitudinis odore, multo magis quàm mala illa aurea, quæ & medica & citria dicuntur, hanc ſyntheſim meam ab omni tinearum impetitione vindicares. Quis eſt enim omnium, aut quotus quiſque eſt eorum quidem certè, qui cum muſis, id eſt cũ humanitate & doctrina, aliquod habent commercium, qui quũ hunc libellum tibi nuncupatum, tibíq; non ingratum, huius denique ipſius te patrociniú ſuſcepiſſe reſciuerit, eum ipſum nominis tui titulo pellectus, non ſtatim emendum curet, emptũ perlegat, perlectum propè dicam exoſculetur, neque de manibus vnquam deponat: & vt in eo plura videat quæ reprehendẽda, quàm quæ laudibus efferenda ſint, tuæ certè dignitatis celſitudine permotus, à conuitiis linguam abſtineat? Quem verò ad te tuáque non dicam metuenda (amari enim vis, non metui) ſed obſeruanda potius, magnifica iſta tui oris probitas non rapiat: generoſa formæ dignitas non alliciat: ſuauiſ-

ſima humanitatis mollitudo non inuitet: ſingularis denique, raráque in ampliſſima fortuna, Romani ſermonis facundia non perſuadeat? Quibus tu dotibus inſtructus & ornatus, non Romanos, Germanos, ac Gallos tantummodo, velut alter Gallicus Hercules, aures oculóſque aureis catenulis, id eſt venerãda quadam ſuada vinctos, quocunque vis trahis: ſed ipſum quoque Franciſcum regem, acerrimum ingeniorum æſtimatorem, morum ſuauitate, quos in te nouit eſſe præcipuos, ita deuinctum tenes, vt te vnum ex omni purpuratorum ordine potiſſimum delegerit, quem tum in adminiſtranda regni mole, conſiliorum participem vel potius principẽ haberet: tum verò quotidianis epulis communi menſa cõuiuam exciperet. Et hercule bene. Quid enim eſt elegãtia tua dignius, cuius tum oratio, tum vita perdifficilem illam grauitatis cum humanitate coniunctam ſocietatem mihi videtur conſecuta? Neque verò ille vnus te adamare contẽdit, quinetiam ad vnum omnes Chriſtiani nominis principes, & eorum nonnulli Gallici nominis hoſtes, te Gallum, Gallicarúmque partiũ, vtrunque, & ob animi celſitatem & ob vitæ integritatatem ita probant, vt nemo vnquam quiſquam ſuum principem magis. Nimirũ hoc tibi tribuit admiranda quædam virtutis vis, ac incredibilis ingenii dexteritas, vt te non ſolùm ii qui nunquam viderint, admirentur: ſed hoſtes etiam non vulgari amore proſequantur. Iam verò literatorum ſtudioſorúmque ordo, cui vltrò te Mecœnatem exhibuiſti, te ita ſuſpicit, magnã vt in ſpem veniam, haſce meas vigilias, quas tuæ amplitudini conſecrauimus, futuras illi, te commendan

te, gratiosas: quas tamen ipsas haud satis scio Iurecōsultis, quibus scripsimus, fore plausibiles, propterea quòd minimè Accursii Accursianorúmq; morem sectati simus. Quin & necessariò pleraque ex Græcorum fontibus adiecimus: volui enim authoribus laudādis ineptiarum crimen effugere: quæ vereor vt istis stomachum faciant, eóque nomine libellum hunc reiiciant, qui ab hac transmarina atque aduentitia doctrina abhorrere solent. Porrò autem vtriusque linguæ elegantiarum sectatores, qui ista mea legere non grauabuntur, oratos velim, primùm vt mihi asseueranti credant, me meliores ætatis annos in ediscendis Accursianorum ineptiis, potius quàm Vlpiani aut Pauli responsis, de non satis eruditorum amicorum consilio, consumpsisse: quorum barbaries ingeniū mentémque meam infuscauit: quibus dediscēdis non minus mihi fuit negotii, quàm in ediscendo ad verbum aut Platone, aut Demosthene, aut simul vtroque: deinde me serò & cursim Græcas literas arripuisse, ac succisiuis, quod aiunt, operis. Præterea cogitent, quid homo, cuiusmodi ego & sum, & esse prædico, & præ me fero, præstare possit, in ea præsertim re, quæ abhinc annos circiter mille doctissimo cuique (vt nihil magnificentius dicam) haud satis cognita fuit & perspecta. Tum ad extremum ita fiet, opinor, vt nihil mihi de impetrāda ab his venia sit laborandū, etiamsi nonnullis in locis lapsus fuerim, vel pleraque omiserim. Ego enim, ne fortè nesciant, hac lege hoc opus edo, mihi posthac vt integrum sit, curta producere, peruersa mutare, errata denique ipsa corrigere. Cur enim mihi vixdum triginta annos nato, semel non

liceat,quod propè quinquagenario Budæo licuit,magno natu Erasmus sibi toties permisit? Quorũ vterque suo studio,labore,& industria sibi doctrinæ nomine,æternum decus patriæ,Mecœnatibúsque suis nunquam intermorituram gloriam comparauit. Vale præsul ornatissime.

FF. DE AVRO ET ARGENTO LEG.

Pandectarum lib. XXXIIII.

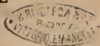
VLPIANVS.

Vestis an vestimenta legantur, nihil refert. Vestimentorum sunt omnia lanea, vel serica, vel bombycina, quæ induendi, præcingendi, amiciendi, insternendi, iniiciendi, accubandíve causa parata sunt, & quæ his accessionis vice cedunt, quæ sunt insitæ picturæ, clauíque qui vestibus insuuntur. Vestimenta omnia aut virilia sunt, aut puerilia, aut muliebria, aut communia, aut familiaria. Virilia sunt quæ ipsius patrisfam. causa parata sunt, veluti togæ, & tunicæ, palliola, vestimenta stragula, amphitapa & saga, & reliqua similia. Puerilia sunt quæ ad nullum alium vsum pertinent nisi ad puerilē, veluti togæ, prætextæ alicubi, & chlamydes, pallia, quæ filiis nostris comparamus. Muliebria sunt quæ matrisfam. causa parata sunt, quibus vir non facilè vti potest sine vituperatione, veluti stolæ, pallia, tunicæ, capitia, zonæ, mitræ, quæ magis capitis tegendi quàm ornandi causa comparata sunt: plagulæ, penulæ. Communia sunt quibus promiscuè vtitur mulier cum viro, veluti si eiusmodi penula pallium veest, & reliqua eiusmodi, quib' sine reprehensione, vel vir, vel vxor vtatur. Familiaria sūt, quæ ad familiam vestiendam parata sunt: sicut saga, tunicæ, penulæ, lintea, vestimēta stragula, & cætera similia. Vestis ex pellib' constabit. Item vestes caprinæ & agninæ, vestis erunt. Argumēto sunt etiam nationes quædam, veluti Sarmatarum, quæ pellibus teguntur. Aristo etiam coactilia vesti cedere ait, & tegumēta subselliorum huic legato cedere vice margaritarum. Item fibulæ ornamentorum magis quàm vestis sunt. Tapeta vesti cedūt, quæ aut insterni aut iniici solent: sed stragulas & Babylonicas, quæ equis insterni solent, non puto vestis esse. Fasciæ crinales, pedulésque, itē pilea, vestis loco sunt, quia partem corporis vestiunt. alia causa est œdorum, quia vsum calciamentorū præstant. Ceruicalia quoque nomine vestis continentur. Si quis addiderit vestem suam, apparet de ea eum sensisse, quam ipse in vsus suos habuerit. Culcitræ etiam vestis erunt. Item pelles caprinæ & agninæ vestis erunt. Muliebri veste legata & infantilē contineri, & puellarum & virginum, Pomponius lib. xxii. ad Sabinum rectè scribit. Mulieres enim omnes dici, quæcunque

ſexus fœminini ſunt. Ornamenta muliebria ſunt quibus mulier ornatur, veluti inaures, armillæ, viriolæ, annuli præter ſignatorios, & omnia quæ ad aliam rem nullam parantur, niſi corporis ornandi cauſa. Quorum in numero etiam hæc ſunt, aurũ, gemmæ, lapilli, qui aliam in ſe nullam vtilitatem habent. Mũdus muliebris, eſt quo mulier mundior fit. Continentur & eo ſpecula, matulæ, vnguenta, vaſa vnguentaria, & ſiqua ſimilia dici poſſunt, veluti lauatio, riſcus. Ornamentorum hæc, vittæ, mitræ & ſemimitræ, calantica, acúſve cum margarita, quam mulieres habere ſolent, reticula, κεκρύφαλα. Sicut & mulier poteſt eſſe munda, non tamen ornata, vt ſolet contingere in his quæ ſe mundauerint, lotæ in balneo, neque ſe ornauerint. Et contrà, eſt aliqua ex ſummo ſtatim ornata, non tamen emundata. Margarita ita ſi non ſoluta ſit, vel qui alii lapides, ſi quidem exemptiles ſint, dicendum eſt ornamentorũ loco haberi. Sed & ſi in hoc ſint ſoluti, vt recõponantur, ornamentorum loco ſunt. Quòd ſi adhuc rudes ſint lapilli, vel margaritæ, vel gemmæ, ornamentorum loco non erunt, niſi alia fuerit mens teſtantis, qui hæc quoque quæ ad teſtamenta parauerat, ornamentorum loco & appellatione comprehendi voluerit.

Lazari Baysii annotationum in L. vestis, ff. de auro & argento leg. Liber.

Cap. I.

VNT qui putẽt inter vestem & stolam hãc esse differẽtiam, vt cum vestis appellatione, omne vestimentum comprehẽdatur, muliebre iuxtà ac virile: stolæ, mulierum tantũ vestimenta intelligantur. Quos sequutus videtur Vlpianus hîc, qui stolam inter muliebria vestimenta annumerat: & authorem videtur habere locupletissimum, Ciceronem in Antoniana secũda, in hæc verba, Sumpsisti virilem togam, quam statim muliebrẽ stolam reddidisti. Ego verò haud magno in discrimine ponam, dicàtne quis vestẽ, aut stolam, quum ex authorũ obseruatione, quin hæc duo vocabula συνώνυμα sint, parum abesse existimem. Veteres enim stolam dixerunt omne quod corpus tegeret. author Nonius. Cicero quoque quum muliebrem adiicit, sentire videtur, stolam quoque virorum fuisse: quod & probari potest ex authorib' à Nonio citatis. Græci verò, vel potius quidam Græcarum elegantiarũ scriptor, ait, vestis (quam ἐσθῆτα vocat) appellatione omne vestimentũ contineri: stolam verò indumẽti rationẽ quandã ac modũ demonstrare: vt alia stola Græcorũ, alia Barbarorũ. Quo in significatu vtitur Plutarchus, cũ alibi, tum in Ale-

xandro, ἐνίκησεν, inquit, ὁ καλούμενος Ἀλέξανδρος, καὶ δωρεὰν ἔλαβε δώδεκα κώμας, καὶ στολῇ περσικῇ χρῆσθαι. hoc est, Vicit is qui vocabatur Alexander, gratiáq; illi facta vt duodecim vicis potiretur, stoláq; Persica vteretur. Stola Persica ait pro cultu Persico. Idẽ Plutarchus in Dione, quũ de Dionysio seniore loquitur, qui neminẽ inexcussũ in cubiculũ admitteret, sic ait, εἰσῄει δὲ πρὸς αὐτὸν εἰς τὸ δωμάτιον οὔτ' ἀδελφός, οὔθ' υἱός, ὡς ἔτυχεν ἠμφιεσμένος· ἀλλ' ἔδει πρὶν εἰσελθεῖν, ἀποδυόντα τὴν ἑαυτοῦ στολὴν ἕκαστον, ἑτέραν ἀμφιέσαι, ὀφθέντα γυμνὸν ὑπὸ τῶν φυλαττόντων. hoc est, Ingrediebatur verò ad ipsum in cubiculũ neq; frater, neq; filius, vt erat indutus: verùm opus erat ante ingressum, vnumquenque, posito suo ipsius cultu, aliũ suscipere, nudúmq; ita à satellitibus videri. Stola verò dicta videtur ἀπὸ τοῦ στέλλομαι, quod induo signat: vt apud Plutarchum in Arato, ὁ δὲ ἐργῖνος ἑπτὰ λαβὼν νεανίσκους ἐσταλμένους ὁδοιπορικῶς. hoc est, viatoria indutos. quo vocabulo vtitur Budæus in quadã epistola, vir de quo dicere solet Ianus Lascaris, quod olim de Tullio dixit Apollonius. Viatoriã verò vestẽ, hodœporicã appellat Herodianus, quã vulgò robbam curtã dicimus. Herodianus in quinto, vbi de Macrini fuga, qui posito cultu regio, ἐσθῆτά τε ὁδοιπορικὴν λαβών, καὶ τὴν κεφαλὴν ἀεὶ σκέπων, νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν ὡδοιπόρει, φθάνων τὴν φήμην τῆς ἑαυτοῦ τύχης. hoc est, Sũptaque veste viatoria, obtectóq; vsque capite, noctẽ diémq; iter faciebat, famã suæ fortunæ præueniẽs. Sic & Plinius cubilia viatoria dixit libro XXXVII, Et Neronis principis qui sceptra, personis histrionũ, & cubilia viatoria vnionibus consternebat. Nos quoq; fortassis haud absurdè dixerimus cubilia viatoria, lectulos illos quibus passim in comitatu vtimur.

cap. 2. 5

Stolatæ mulieris figura, ex antiquissimis monumentis, quæ etiam hodie Romæ inueniuntur.

CAP. II.

AIt Vlpianus, Veſtimentorum ſunt omnia lanea. De lanarum generibus ex Plinio pauca ſubiiciā, quandoquidem melius eſt à fontibus haurire, quàm riuulos conſectari.

Hiſpania nigri velleris præcipuas habet: Pollentia iuxta Alpes. Vnde apud Martialem lanæ Pollentinæ,

Non tantùm pullo lugentes vellere lanas.

Canuſium Rutuli, quas Erythras vocant.

Canuſinæ ruffæ dictæ à Martiale:

Roma magis fuſcis veſtitur, Gallia ruffis.

Et canuſinatum Syrum dicit, pro canuſina veſte ornato:

Vt canuſinatus noſtro Syrus aſſere ſudet.

Fuluas habet Tarentum, & ſuæ pulliginis. Hiſtriæ Liburniæque pilo propior, quàm lanæ, pexis aliena veſtibus, & quam ſola ars ſcutulato textu cõmendat in Luſitania. Scutulatum verò textũ eiuſmodi ferè eſt, quale cernitur in aranearũ telis. Plinius libro vndecimo, cap. XXIIII, Quanta arte celãt pedicas, ſcutulato rete, ad capiẽdas muſcas circa graſſantes. Eſt autẽ ſcutula à ſcuto dicta. Plin. XVII. vbi de emplaſtratione, Ergo amputatis omnibus ramis, ne ſuccum auocent, nitidiſſima in parte, quàque præcipua cernatur hilaritas, exempta ſcutula, cortici, ita ne deſcendat vltra ferrũ, imprimitur ex alia cortex par cũ ſui germinis mãma. Per ſcutulã intelligo corticẽ ad effigiẽ paruuli ſcuti eximendum ab arbore, & aliũ in eius locum cũ germine reponendum. At verò mollis erat in agro Mutinenſi, cuius meminit Strabo in quinto, ἐρέαν δὲ τὴν μὲν μαλακὴν, οἱ περὶ μουτίνην τόποι καὶ τὸν σκου-

τόμαι ποταμὸν φέρουσι, πασῶν πολὺ καλλίστην. τὴν δὲ τραχεῖαν ἡ λιγυστικὴ καὶ ἡ τῶν ἰνσούβρων, ἐξ ἧς τὸ πλέον τῆς οἰκετείας τῶν ἰταλιωτῶν ἀμπέχεται. τὴν δὲ μέσην ἡ περὶ παταούϊον, ἐξ ἧς οἱ τάπητες οἱ πολυτελεῖς, καὶ γαύσαποι. Hoc eſt, Lanam verò mollem Mutinenſis ager, eáque regio quæ ad fluuium Scutanam pertinet, fert omnium longè optimam: hirtam verò Liguſtica & Mediolanenſis, ex qua bona pars Italiæ ſeruitiorum veſtitur. Mediocrẽ autem, ea quæ circa Patauium, ex qua pretioſiſſima tapeta & gauſapinæ fiunt. Eſt & hirta pilo craſſo, in tapetis antiquiſſima gratia.

Lanarum colores natiui memorantur quatuor præcipui, etiamſi Plinius dicat, vel natiuis nomina deeſſe aliquot modis. Albus in Appulia nobilis, vt ait Martialis,

Velleribus primis Appulia, Parma ſecundis
Nobilis: Altinum tertia laudat ouis.

Niger in Hiſpania & Pollentia, vt diximus, rutilus, qui & ἐρυθρὸς dici poteſt, & à Martiale ruffus. Fuluus & ſuæ puliginis Tarentinus. Quis verò ſit fuluus color, docet Fronto apud Gellium his verbis, Fuluus autem videtur de ruffo atque viridi mixtus, in aliis plus viridis, in aliis plus ruffi habere. Sic poeta verborum diligentiſſimus fuluã aquilã dixit & iaſpidẽ, fuluos galeros, & fuluum aurũ, & arenã fuluã, & fuluũ leonem. ſic Qu. Ennius in Annalibus, fuluo ære dixit. Flauus cõtrà videtur ex viridi & ruffo & albo cõcretus. ſic flauẽtes comæ: & quod mirari quoſdã video, frõdes olearũ à Virgilio dicũtur flauæ. Sic multo antè Pacuuius aquã flauam dixit, & flauũ puluerẽ: cuius verſus, quoniam ſunt iucundiſſimi, libens commemini,

Cedo tamen pedem lymphis flauis,flauum vt puluerem.Hactenus Gellius. Flauentes comæ dicũtur,quæ sunt crocei coloris: quod vel Ouidiano versu probari potest,in secundo de Amoribus,

Seu flauent:placuit croceis Aurora capillis.

Quando verò in colorum mentionem incidimus, qui multi varijque in vestimentis reperiuntur sericis iuxtà ac laneis, addam ex eodem Gellio quæ præcipuè ad noscendos colores facere videbuntur. Ait Gellius eodẽ capite, Non enim hæc sunt sola vocabula ruffum colorẽ demonstrantia, quæ tu modò dixisti, ruffus & ruber: sed alia quoque habemus plura, quàm quæ dicta abs te Græca sunt. Fuluus enim & flauus, & rubidus, & phœniceus, & rutilus, & luteus, & spadix, appellationes sunt ruffi coloris. Hactenus Gellius. Aduertendum tamen ex eodem, quòd phœniceus, rutilus & spadix sunt συνώνυμα, & significant exuberantiam splendorémque ruboris, quales sunt fructus palmæ arboris non admodum sole incocti, vnde spadicis & phœnicei nomen. Rubidus autem & ruffus atrore & nigrore multo mixtus. Luteus quoque ruffus est, sed dilucidior. Viridis verò color appellatur quoque cœruleus, qui à Græcis glaucus dicitur, vnde Pallas γλαυκῶπις dicta: à veteribus autem Latinis cœsia, quasi cœlia, à colore cœli, vt inquit P.Nigidius. Ausonius quoque de Bissula Latinè dixit,

Oculos cœrula, flaua comas.

Hoc est, vt vulgò loquimur, quæ habet oculos virides. Illud interim mirari subit, quid in causa sit, quòd nos Galli simul & Germani in puellarum forma oculos cœruleos laudamus: contrà verò Roma-

nis ac Græcis puellæ oculis nigris censentur. Cœrulei coloris vestis dicitur & cymatilis, quia nomen sortitur ab vndis. Apud Ouidium,
Hic vndas imitatur, habet quoque nomen ab vndis.
κῦμα enim fluctus est. Nec me latet quosdam per cymatilem vestem apud Plautum intelligere vndulatã, id est, de camelot: quod haud scio an ridiculum sit. Quod autem de luteo diximus, Nonius ait, luteũ propriè esse croceum. Author Virgilius in Bucolicis,
Iam croceo mutauit vellera luto. Et alibi,
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis.
Sic & oui vitellum, luteum dicimus. Crocota vestis dicta Nonio, vnde infectores Crocotarii apud Plautum. & dicitur Crocota à croco, vt opinor, quo vocabulo vtuntur & Græci, κροκωτὸς & κροκώτιον, Id est crocota & crocotula: quæ inter muliebria connumerantur. Quo vocabulo quidam putauerunt rubrum colorem intelligi. Ouidius,
Nec fuerant rubri cognita fila croci.
Vides vt crocum rubrum dicat Ouidius. Ostrina quoque ab ostro, quod est subrubens. Turpilius, Interea aspexit virginem vectari, in capite riculam indutam ostrinam. Molochinus in veste similis flori maluæ, cuius infectores dicuntur Molochinarii à Plauto in Aulularia. Ferrugineus, est color ferro ardenti haud absimilis, vt quidã putauere, qui & hyacinthinus ex Virgilio: ait enim, Ferrugineos hyacinthos. Ex Nonio. Castaneus in vestibus is color, quem sublata prima syllaba, vulgò taneum dicimus, cuius meminit Ouidius de Arte amandi. Neque vero alienum videtur ex Platone in Timæo pauca de coloribus addere.

Græca non adſcribam, quia ſubtimeo ne Græcarum literarum experti nauſeam moueam: quando ferè fit vt facilè aſpernemur quæ ignoramus. Marſilius ita vertit, Quod viſum diſgregat, album appellatur: nigrum verò, quod congregat. Motionem profectò acu tiorem, alteriúſque generis ignis, incidentem diſpergentémq; viſum vſque ad oculos, orbéſque ipſos oculorum meatúſque vi diuerberãtem liquefacientémque, ignem eſſe dicimus ex oppoſito obuiantem, cuius occurſu lachryma, corpus ex igni & aqua mixtũ, effunditur. Et vno quidem igne, velut è coruſcatione quadam exiliente, altero verò penetrãte, & ab humore extincto, varii creantur ex huiuſmodi mixtione co lores: atque ipſam paſſionem, fulgorem coruſcationémque vocamus: quódque id facit, ſplendidum atque coruſcum. Horum medium ignis genus ad oculorum humorem perueniens, illique ſe miſcens, minimè quidem coruſcum: ſed ex ipſa ignei radii ad hu morem mixtione, ſanguineum creante colorem, rubrũ nominamus. Splendidum albúmq; rubro mixtũ, flauum procreat. Quo autem menſuræ modo ſingula ſingulis miſceantur, etiamſi quis nouerit, narrare prudẽtis non eſt: præſertim quũ neque neceſſariam, neque veriſimilem de his rationem afferre poſſit. Rubrum cum albo nigróque, purpureum generat. Paulo obſcurior moreus luteolúſque fit color. Fuluum flaui fuſcíque temperatione producitur. Fuſcum verò, albi & nigri confuſione. Pallorem albi flauíque copula generat. Splẽdidum albo adiunctum, obfuſúmque nigredine, cœruleum efficit. Cœruleum cum albo, glaucum creat. Fului nigríque temperie color

viridis nascitur. Hactenus Marsilius. Plura de coloribus dicere supersedi, quoniam hac de re multa pollicetur Marcellus Florentinus, quem, etiamsi fato functus est, de coloribus copiosissimè simul & doctissimè scripsisse arbitror

CAP. III.

PVrpureus color in vestimentis laudatissimus antiquis fuit, cuius authorem fuisse ferunt Herculem, vt scripsit Iulius Pollux in Onomastico ad Commodum imperatorem, his verbis, Τύριοι λέγουσιν ὡς ἡρακλῆς ἠράσθη νύμφης ἐπιχωρίας· τύρος δ' ἦν τῇ νύμφῃ τοὔνομα. εἵπετο ἄρα τῷ ἡρακλεῖ καὶ κύων, κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον. οἶσθα δὲ ὅτι τοῖς ἥρωσι συμφοίτεσθαι μέχρι τῆς ἐκκλησίας οἱ κύνες. ὁ τοίνυν ἡρακλέους κύων κατὰ πέτρας ἑρπύσαν τι θεασάμενος πορφύραν, προεχούσης αὐτῆς τῆς σαρκός, ἐνδακών, ὁ μὲν τὴν σάρκα ποιεῖται τροφήν, ὁ δὲ λύθρος ἄρα χείλη τοῦ κυνὸς αἱμάξας ἐφοίνιξεν. ὡς δὲ ἧκεν ὁ ἥρως παρὰ τὴν κόρην, αὕτη θεασαμένη τὰ χείλη τοῦ κυνὸς ἀνθοῦντα ἀήθει βαφῇ, οὐκ ἔφη προσήσεσθαι τοῦ λοιποῦ τὸν ἡρακλέα, εἰ μὴ αὐτῇ κομίσειεν ἐσθῆτα τῶν τοῦ κυνὸς χειλῶν εὐανθεστέραν. ὁ μὲν τοίνυν ἡρακλῆς ἐξευρέ τε τὸ ζῷον, καὶ τὸν λύθρον ἀνελέξατο, καὶ τὸ δῶρον ἐκόμισε τῇ κόρῃ, πρῶτος γενόμενος εὑρετής, ὡς τυρίων λόγῳ, τῆς φοινίσσης βαφῆς. Hoc est, Tyrii ferunt, Herculem captum amore nymphæ indigenæ, quæ Tyrus vocabatur. Sectabatur autem Herculem canis, vt erat mos antiquus. nosti enim quòd simul cũ heroibus canes in concionem ingrederentur. Canis igitur Herculeus purpuram per scopulũ adrepentẽ conspicatus, ipsius prominentẽ carunculam mordicus adripuit, & pro cibo vsus est, cruórque labra canis colore phœniceo infecit. Vt verò rediit heros ad puellam, ipsa conspicata canis labra insueto colore infecta, nega-

uit ſibi quicquã poſthac cum illo fore, niſi ſi veſtem canis labris ſpecioſiorem afferret. Sic itaque Hercules concha illa inuenta, cruorẽ collegit, munúſque puellæ attulit, primus inuentor, vt Tyrii perhibent, Phœniceæ infecturæ. Hæc ferè ad verbum, vt rudiores Græca intelligãt. Imperatores Romani priuatis purpuræ vſum interdixerũt, in titulo, Quæ res vendi non poſſunt, libro quarto Codicis.

Purpuræ autem appellatione, omnis generis purpuram contineri puto. Itaque buccinum & cõchylium continebitur, l. Si cui lana, ſuprà De legat. tertio. in vulgatis codicibus legitur fucinum & iacinctum, vel facinum : & in horum interpretatione mirandum in modum hallucinatur Accurſius, quũ ex Plinio conſtet buccinum & conchylium inter purpuræ genera adnumerari. Nec admodum placet, quòd Nebriſſenſis ianthinum legit. Purpuræ vſus nobis eſt ignotus, quod & affirmat Budæus in libro de Aſſe. Mirum tamen videtur, quũ in Carteia Bæticæ prouinciæ olim murices & purpuras nobiles fuiſſe conſtet, ex Strabone in tertio, ἐν δὲ καρτηΐᾳ κήρυκας δέκα κοτύλους καὶ πορφύρας φασίν. Hoc eſt, In Carteia aiunt buccinas & murices decem cotylorũ capaces. In Sardinia quoque fuiſſe conſtat ex prouerbio, βάμμα Σαρδωνικὸν, ἀντὶ τοῦ ἐρυθροῦ καὶ φοινικοῦ, Tinctura Sardonica, pro rubra & purpurea. l. 9. cap. 39. Romæ verò purpuræ vſum ſemper fuiſſe teſtatur Plinius, his verbis, Purpuræ vſum Romæ ſemper video, ſed Romulo in trabea. Nam toga prætexta & latiore clauo Tullium Hoſtilium è regibus primum vſum, Hetruſcis deuictis, ſatis conſtat.

Purpura erat inſigne Romanorum magiſtratuum,

quod & Martialis affirmat, quum ait,
Diuiſit noſtras purpura veſtra togas.

Et ab eodem purpura ponitur pro magiſtratibus,
Purpura te fœlix, te colit omnis honos.

Plinius in decimo, vbi de gallis, Vt planè dignæ aliti Cap. 21. honoris tãtum præbeat Romana purpura. Id eſt, Romani magiſtratus. Purpuræ violaceæ pretium in libras denariis centum. Plinius: Nepos Cornelius, qui Lib. 9. cap. 39. diui Auguſti principatu obiit: Me, inquit, iuuene violacea purpura vigebat, cuius libra denariis cẽtum vænibat. Id eſt, decem aureis ſolatis. Subdit Plinius, Succeſſit dibapha Tyria, quæ in libras denariis mille non poterat emi. Id eſt, mille iuliis, vel cẽtum aureis ſolis. Paulo pòſt, Dibapha dicebatur, quæ bis tincta eſſet, veluti magnifico impendio. Dibaphum appellat Tullius Epiſtolarum ſecũdo, ad Cælium, Curtius noſter dibaphum cogitat, ſed eum infector moratur. Et ad Atticum, Proinde iſti licet faciant quos volent coſs. tribunos pleb. etiam, deinde Vatinii ſtrumam, ſacerdotii διβάφῳ veſtiant. Id eſt, veſte purpurea, & bis tincta dibapha. Plinius tamen pelagii, id eſt purpuræ Lib. 9. cap. 40. genus, in libras quinquagenos nũmos, & buccini cẽtenos ponit, id eſt, quinquaginta ſolidos & cẽtenos. Nummum pro ſolido noſtro accipio ex Budæo. Veſtimenta purpura infecta, eo temperamento vt eius lapilli colorem reddant, qui amethyſtus appellatur, amethyſtina dicuntur. Plinius lib. XXXVII. Indicæ Cap. 9. 5 abſolutum purpuræ colorem habet, ad hancque tingentium officinæ dirigunt vota. Fundit autem eum aſpectu leniter blandum, nec in oculos, vt carbunculi, vibrat: vnde Ouidius, amethyſtos purpureos,

Hic Paphias myrtos, hic purpureos amethyſtos.

Martialis in primo amethyſtinas mulierum vocat veſtes. Inde amethyſtinatus. Idem in ſecundo,

Hic, quem videtis greſſibus vagis lentum,
Amethyſtinatus media qui ſecat ſepta.

Iam & ille addito Tyrio, Tyriamethyſtus dictus. Plinius de tingendo amethyſto, Non eſt ſatis abſtuliſſe gemmæ nomen amethyſtum, rurſus abſolutus inebriatur Tyrio, vt ſit ex vtroq; nomen improbum, ſimúlque luxuria duplex. Tyrium accipe pro purpura Tyria. Tyros enim quondam inſula à Tyro Phœnicis filio appellata: poſtea verò Alexandri Magni oppugnantis operibus cõtinenti iuncta, nobilis fuit conchylio & purpura. πολὺ γὰρ, vt ait Strabo, ἐξήτασαι πασῶν ἡ τυρία καλλίστη πορφύρα. Hoc eſt, Lõgè enim omniũ præſtantiſſima habetur Tyria purpura. Tyrus quondam Sarra dicta, vnde Sarrana apud Iuuenalem. Dicuntur quoque abſolutè Tyriæ, veſtes purpura Tyria infectæ. Ouidius,

Siue erit in Tyriis: Tyrios laudabis amictus.

Martialis in primo,

Hiſpanas, Tyriáſque, coccináſque.

Tyriæ quoque lacernæ. Martialis,

Vt lutulenta linat Tyrias mihi mula lacernas.

Quarum pretium diſce ex eodem Martiale,

Emit lacernas millibus decem Baſſus
Tyrias coloris optimi. Et in Mancinum,
-Millibus decem dixti
Emptas lacernas, munus eſſe Pompillæ.

Idem Martialis in Proculeiam, libro decimo, veſtis purpureæ immẽſum pretiũ ponit, quam trabeã fuiſſe

puto, vel togam pictam. Ludit in vxorem, quæ diuertit à viro, propterea quod Prætor esset renuntiatus,

Quid, rogo, quid factum est? subiti quæ causa doloris?
Nil mihi respondes? Dicam ego, Prætor erat.
Constatura fuit Megalensis purpura centum
Millibus, vt nimium munera parca dares.

Per Megalensem purpuram intelligit togam pictam, qua ornabantur Prætores celebrandis Megalensibus ludis. Iuuenalis enim inter ornamenta Prætorum adnumerat trabeam,

-quum non essent vrbibus illis
Prætexta & trabeæ. Et alibi,
-Megalesiacæ spectacula mappæ
Idæum solenne colunt, similísque triumpho
Prædo caballorum prætor sedet.

Toga enim picta triumphantium erat, vt docebo ex Liuio. Quod verò toga picta fuerit Prætorum, docet Lampridius in Alexandro, in hæc verba, Prætextam & pictam togam nusquam, nisi Cõsul, accepit, & eam quidem quam de Iouis templo alii quoque accipiebant, aut Prætores aut Consules. Quibus verbis apparet, Prætores & Consules solitos accipere prætextam & togam pictam de templo Iouis, & etiam tunicam, quæ ob id à Iuuenale, vt opinor, tunica Iouis dicitur. Alio verò tempore Prætores vtebantur prætexta. Plutarchus in Cicerone, de Cornelio Lentulo, qui quum Prætor esset, magistratu se abdicauit: στρατηγῶν γὰρ ἐτύγχανε, καὶ τὴν περιπόρφυρον ἐν τῇ βουλῇ καταθέμενος, διήλλαξεν ἐσθῆτα τῇ συμφορᾷ πρέπουσαν. Hoc est, Erat enim Prætor, positáque in senatu prætexta, fortunæ suæ congruam induit. Interpres aliter vertit, scilicet purpu-

ream vestem. vter veritatis scopum attigerit, doctorum sit iudicium. Nihil mihi sumo, nihil interpreti detraho. Latius autẽ explicabo in prætexta, eam ipsam esse quam Plutarchus identidem ἀειπόρφυρον appellat. Sed ad Martialem reuertamur, qui quum ait, centum millibus, sestertiûm intellige. quũ lacernarum Tyriarum posuerit, cinq cens francs. Et sanè vestem purpuream emere cinq mille francs, immensum videtur, nisi siquis de purpura dibapha intelligat, quæ in libras denariis mille nõ poterat emi, vt ait Plinius. Atqui fuit tempus quum ipsa purpura ad argentũ appensa ei repẽdebatur, ἰσοστάσιος ἦν ἡ πορφύρα πρὸς ἄργυρον ἐξεταζομένη, vt ait Athenæus Dipnosophistarum libro XII. Vel fortasse Megalensis purpura accipienda est ea quæ à Prætoribus in ornatum chori in ludis illis partim emebatur, partim conducebatur, partim etiam commodatò rogabatur. Cuius meminit Plutarchus in Lucullo, vbi loquitur de quodam Prætore de spectaculis ambitiosè sollicito, qui quum à Lucullo in chori ornatum chlamydes purpureas peteret, ἀπεκρίνατο, σκεψάμενος ἂν ἔχῃ δώσειν. εἶτα μεθ' ἡμέραν ἠρώτησεν αὐτὸν, ὁπόσων δέοιτο. τοῦ δὲ ἑκατὸν ἀρκέσειν φήσαντος, ἐκέλευσε λαβεῖν δὶς τοσαύτας. Hoc est, Respondit inspecturum si domi haberet, daturúmque. Postridie verò interrogauit eum, quot sibi opus esset. Illo autem affirmante, centum sufficere, iussit dare bis totidẽ. Hactenus Plutarchus, qui ex Horatio hæc sumpsisse videtur epistola ad Numitium, dum ait,

-chlamydes Lucullus (vt aiunt)
Si posset centum scenæ præbere rogatus,
Quî possum tot? ait: tamen & quærã, & quot habebo

Mittam. póst paulo scribit sibi millia quinque
Esse domi chlamydum: partem vel tolleret omneis.
Exilis domus est, vbi non & multa supersunt, &c.

Verùm quum obfirmatè decernere non ausim, vter sensus sit verior: tamen eorum alterú verum esse putabo tantisper, dum quispiam ex eruditorum ordine mihi aliter persuadeat. Porrò autẽ ex Plinio satis constat, immensum purpuræ pretiũ fuisse, quũ ait, Conchylia quoque & purpuras omnis ora atterit, quibus eadẽ mater luxuria paria penè etiam margaritis pretia fecit. Et paulo póst, Congregantur verno tempore, mutuóque attritu lentorẽ cuiusdam ceræ saliuant. Simili modo & murices. Sed purpuræ florem illum tingendis expetitum vestibus, in mediis habent faucibus. Liquoris hic minimi est in cãdida vena, vnde pretiosus ille bibitur nigrantis rosæ colore sublucens. Hactenus Plinius. A conchylio, conchyliata vestis. Cicero in Antonium, Conchyliatis Cnæi Pompeii peristromatis seruorum in cellis lectos stratos videres. Et apud Iuuenalem, Conchylia Coa. Iulius Cæsar conchyliatæ vestis vsum, nisi certis personis & ætatibus, pérque certos dies, ademit. author Tranquillus. Murices quoque purpuræ vsum præstant, in Tyro nobiles, vt ait Cælianus. Martialis in primo, Olidæ vestes murice. Ouidius,

Nec quæ de Tyrio murice lana rubet. Et erat grauis odoris: Martialis,

Quod bis murice vellus inquinatum.

Inde iocus in Philænim,

Tinctis murice vestibus quòd omni
Et nocte vtitur & die Philænis,

Non est ambitiosa, nec superba:
Delectatur odore, non colore.

Ianthina etiamnum vestimenta sunt violacea purpura infecta: ἴον enim Latini violam dicunt. Plinius lib. XXI, Purpureæ latiore folio statim ab radice carnosa exeunt, solæque Græco nomine à cæteris discernuntur, appellatæ ia, & ab iis ianthina vestis. Sic enim legendũ ex emendatissimo codice. Qui colos à Græcis ἰοβαφὴς dicitur: Iulius Pollux in decimo, vbi περὶ τῶν ἐν ταῖς κλίναις ἐπόντων. Martialis in secundo, Coccina famosæ donas & ianthina mœchæ. Id est, vestimenta purpura violacea infecta. Luxuria enim, vt ait Plinius, vestibus prouocauit eos flores qui colore commendantur. Hos animaduerto tres esse principales: Vnũ in cocco, qui in rosis micat: gratius nihil traditur aspectu: & in purpura Tyria, dibaphaq; Laconica. Alium in amethysto, qui in viola: & ipsum purpureũ, quémque ianthinum appellamus. Genera enim tractamus, in species multas sese spargentia. Tertius est qui propriè cõchylii intelligitur, multis modis: Vnus in heliotropio, & in aliquo ex iis plerúque saturatior: alius in malua, ad purpuram inclinans: alius in viola serotina, cõnchyliorũ vegetissima. Sic enim legendũ censeo. Nec tamen me fallit ab hyacintho flore, cum loto & croco ab Homero laudato, dici etiamnum hyacinthina ea vestimenta, quæ cum eius floris colore certant, vel etiam eiusdem nominis lapide. Persius, Hîc aliquis, cui circum humeros hyacinthina læna est. Magnum sanè discrimen esse inter amethystinũ & hyacinthinum, palàm fit ex Plinio lib. XXXVII, vbi de hyacinthis: Multũ ab eo distat hyacinthos, tamen

è vicino descendēs. Differentia hæc, quòd ille emicās in amethysto fulgor violaceus, dilutus est in hyacintho, primóque aspectu gratus, euanescit antequam satiet: adeóque non implet oculos, vt penè non attingat, marcescens celerius nominis sui flore. Quibus verbis videre est, Ianthinum, id est violaceum, legendū apud Plinium, non autem Iacinthinū. De Iacintho verso in florem Ouidius Trāsformationum decimo. Hactenus de purpura. Nec tamen omiserim adscribere vocabula, quibus Græci, & in his Pollux, vestes purpureas appellant: ea sunt, ἁλουργὶς, πορφυρὶς, φοινικίς. hoc tamen vltimum potius colorem phœniceum quàm purpuram designat. Illud quoque non omittendum, Lacedæmonios in præliis vsos veste quam φοινικίδα diximus, quæ quum sanguinei coloris esset, vulneratos fallebat, si sanguis per eam deflueret. Hæc ex Græcorum commentariis. Quòd si ea requiris αὐτοῖς ὀνόμασι, φοινικὶς ἔνδυμα λακωνικὸν, ὁπότε εἰς πόλεμον ἴοιεν, ὁμόχροος αἵματι, ὡς δὴ εἴποτε πληγῆναι συμβαίη, μὴ εἰς φιλοψυχίαν αὐτοὺς ἐμβαίνειν τὸ αἷμα ὁρωμένων. Verba hæc sunt, Purpura indumentum Laconicon, quū ad bellum proficiscerentur, sanguini concolor, ne siquando vulnerari eos contigisset, sanguinis aspectus metum eis incuteret. Purpuræ verò appellatione coccum non cōtinebitur, vt placet Vlpiano in leg. Si cui lana. suprà De legatis tertio. Quod si verum est, non prorsus eadem sentire videbitur Matthæus, de veste qua induerunt perfidi Iudæi Seruatorem nostrum Iesum Christum, cum Marco & Ioanne. ait enim, περιέθηκαν αὐτῷ χλαμύδα κοκκίνην. Id est, Circundederūt ei chlamydem coccinam. Marcus verò ait, qui Matthæi epitomen scripsit: καὶ

167

Illud verò hac in parte non omittendū videtur, quod ſcripſit Plutarchus in Fabio, ſignum ſcilicet prælii futuri Rom. imperatoribus fuiſſe tunicam coccinā, extenſam ſupra prætorium. ἅμα δ' ἡμέρᾳ τὸ τῆς μάχης σημεῖον ἐξέθηκεν· ἔστι δὲ χιτὼν κόκκινος ὑπὲρ τῆς στρατηγικῆς σκηνῆς διατεινόμενος. Hoc eſt, Prima luce pugnæ ſignum extulit: eſt autem tunica coccina ſupra prætorium extenſa. Guarinus, haud ſcio quàm rectè, veſtem purpuream vertit. Vexillum verò erat inſigne, quū ad arma concurri oporteret, vt memini me legiſſe in ſecundo Commentariorum Cæſaris. Antequam verò à cocco & purpura diſcedo, nō iniucundum lectori delicato fore arbitror, ſi ex Plutarcho addam memorabilem purpuræ vim & copiam, quæ Suſis ab Alexandro captis, in ipſius deuenit poteſtatem. Verba Plutarchi ſubſcribam, ea ſunt in Alexandro, ὅπου φασὶ καὶ πορφύρας ἑρμιονικῆς εὑρεθῆναι τάλαντα πεντακισχίλια, συγκειμένης μὲν ἐξ ἐτῶν δέκα δεόντων διακοσίων, πρόσφατον δὲ τὸ ἄνθος ἔτι καὶ νεαρὸν φυλαττούσης. αἴτιον δὲ τούτου φασὶν εἶναι τὸ τὴν βαφὴν διὰ μέλιτος γίνεσθαι τῶν ἁλουργῶν. Hoc eſt, Vbi aiunt & purpuræ Hermionicæ inuenta quinquaginta millia talenta, repoſitæ quidem ab annis ferme ducentis, recentémque adhuc coloris florem nouúmque ſeruantis. Huiuſce verò rei cauſam adferūt, quòd infectura purpuræ ex melle facta ſit. Talentū accipe pro pondere. Iam & illud adſcribā ex Athenæo, vbi de ſcena Alexādri, cuius meminit Budæus in lib. de Aſſe, καὶ πρῶτοι μὲν (inquit) πέρσαι πεντακόσιοι μηλοφόροι περὶ αὐτὴν ἐντὸς εἱστήκεσαν, πορφυραῖς καὶ μηλίναις ἐσθῆσιν ἐξησκημένοι. μετὰ δὲ τούτους, τοξόται τὸν ἀριθμὸν χίλιοι, οἱ μὲν φλογινὰ ἐνδεδυκότες, οἱ δὲ ὑσγινοβαφῆ· πολλοὶ δὲ καὶ κυανέα εἶχον περιβόλαια. Et paulo

post, εἶτα μύριοι πέρσαι, τό, τε τὴν πορφύραν ἔχον πλῆθος, οἷς ἀλέξανδρος ἔδωκε φορεῖν τὴν στολὴν ταύτην. Hoc est, Et primi quidem Persæ quingenti pomigeri intus ad Prætorium adstiterant, purpureis ac melinis vestibus ornati. Post hos verò, mille sagittarii, quorum alii flammea induti, alii hysginea, multi verò & cyanea habebant circuniecta. Et paulo pòst, Præterea Persarũ decem millia, & purpuræ ius habens turba, erant circiter quingenti, quibus Alexander gratiam fecit huiusmodi stola vti. Quod verò apud Athenæum ὑσγινοβαφῆ scriptum est, nos vertimus hysginea. Est autem hysginũ planta colore flaua, & inde ὑσγινοβαφῆ dicta quæ ab ea planta tincta sunt, τὰ ὑπὸ αὐτοῦ βεβαμμένα. Hoc legisse memini in scholiis in Nicandrum, si tibi probatur author. Hysgini verò mentionem facit Plinius lib. XXV. cap. VI. & Vitruuius in octauo. Quod si verũ est, falluntur qui censent apud Plinium libro nono, cap. XLI. legendum hysginum. Neque enim ipse video quonam pacto ex cocco & Tyrio simul mixtis fieri posset color flauus & hysgineus. Quinetiã operæpretium visum est, memorabilem Sardanapali luxum ex Athenæo subscribere, quem nequissimus ille ad rogum vsque finémque vitæ exercẽs perseuerauit: qui quũ mori destinasset, præter auri argentíque vim incomparabilẽ, secum pallia, purpuras, stolas innumerabiles in rogo concremauit. Verùm non ab re erit, opinor, tragœdiam ipsam ex Athenæo totam perspiciendam proponere. Sardanapalus, quẽ alii Anacindaraxi filium, alii Anabaxari aiunt, in regia clausus, à nemine præterquam ab eunuchis & vxoribus, videbatur. Quũ verò Arbaces Medus suorum vnus Satrapa-

rum, per eunuchum Paramesum ægrè impetrasset vt in regis conspectum admitteretur, illius iussu admissus, videt eum Medus cerussatum, muliebríque cultu & cura ornatum, vnà cum scortis purpuram carminantem. erat autem lacte candidior. Quũ itaque Medus id ægrè tulisset, quòd talis scilicet ipsis imperaret, bellum adornat: collectísque vtrinque copiis, victus tandem fugatúsque ab Arbace Sardanapalus mori destinauit. Qui in regia pyram immane quantum altam quum excitasset, in ea ipsa pyra domum ligneam ædificauit: in qua cubilia strauit, ibíque decubuit cũ vxore. scorta quoque in aliis cubilibus erant. Siquidem tres filios duásque filias, rebus desperatis, Ninũ emádauerat, regísque oræ illius fideí cõmendauerat, datis auri talentis 3000. In domo autem illa lignea circũposuit auri mille myriadas, argenti verò decies mille myriadas talẽtûm: & pallia & purpuras, & stolas omnigenas. mox ignem pyræ summitti iussit, quæ ardebat totos quindecim dies. Lege Græca, & videbis quanta fide verterimus quæ sunt eiusmodi.

CAP. IIII.

LINEA) Quod ad linũ attinet, linea tunica à Græcis dicitur λινοῦς χιτὼν, quam Athenienses talarem gestabant. author Pollux. Illud non ineptum fuerit addere, quod de lino asbestino scripsit Plinius, Inuentum iam est etiam quod ignibus non absumeretur: viuum id vocant, ardentésque in focis conuiuiorum ex eo vidimus mappas, sordibus exustis splendescẽtes igni magis, quã possent aquis. Regũ inde funebres tunicæ, corporis fauillã ab reliquo separãt cinere. Nascitur in desertis adustísque sole Indiæ, vbi non cadunt Lib. 19. cap. 1.

imbres, inter diras ſerpentes: aſſueſcitque viuere ardẽdo, rarum inuentu, difficile textu, propter breuitatem. Vocatur autem à Græcis aſbeſtinũ ex argumẽto naturæ. Anaxilaus author eſt, linteo eo circundatam arborem, ſurdis ictibus, & qui non exaudiantur, cædi. Ergo huic lino principatus in toto orbe. Porrò autem Strabo in decimo, ſcribit in Cariſto lapidem naſci, quem tondere ſolent, & mox nere, ex quo fiũt χειρόμακτρα, id eſt mantilia, quæ ſordida facta, flammis emundari ſolent, non aliter quàm aquis. ἐν δὲ τῇ, inquit, καρύστῳ καὶ ἡ λίθος φύεται, ξαινομένη καὶ ὑφαινομένη. ὥστε τὰ ὑφάσματα χειρόμακτρα γίνεσθαι. ῥυπωθέντα δὲ βάλλεσθαι καὶ ἀποκαθαίρεσθαι τὸν ῥύπον τῇ πλύσει παραπλησίως. In Aldinis codicibus quædam vocabula ſuperſunt. tu in hunc modum ſuprà ſcriptum emenda. Eſt & bulbi genus lanam ferens, quod in litoribus naſcitur. Habet autem lanam ſub primis tuniculis, inquit Theophraſtus apud Athenæum in ſecundo, ὑφαίνεται δὲ ἐξ αὐτοῦ καὶ πόδεια καὶ ἄλλα ἱμάτια. Hoc eſt, Texuntur autẽ ex ea faſciæ pedales, & alia veſtimenta, vt & Phænias ait. χειρόμακτρα δὲ καλεῖται, inquit Athenæus in nono, ᾧ τὰς χεῖρας ἀπεμάττοντο. Id eſt, quo manus abſtergebant. Plinius lib. XIX. capite ſecundo, Theophraſtus author eſt, eſſe bulbi genus circa ripas amnium naſcens, cuius inter ſummum corticem eámque partem qua veſcuntur, eſſe laneam naturam, ex qua mapalia veſtéſque quondam conficiebantur. Quo loco non mapalia, ſed pedalia legendum puto, ex Theophraſto apud Athenæum ſuprà citato. Sed neque regionem in qua id fiat, neque quicquam diligentius, præterquàm eriophoron id

appellari. ἐριόξυλον etiamnũ appellat Vlpianus in leg. Si cui lanæ, ſuprà de leg. tertio. Plinius libro xxiiii. cap. xii, Huic ſimilis eſt ſpina illa quam Græci acanthion vocant, minoribus multo foliis, aculeatis per extremitates, & araneoſa lanugine obductis: qua collecta etiam veſtes quædam bombycinis ſimiles fiunt in oriẽte. Idem quoque lib. xii. multa refert de arboribus Perſicæ inſulæ lanigeris: quem, ſi non eſt moleſtum, vide. neque enim in hunc libellum noſtrum trãſcribere eſt animus. Quin & alia pleraque prudentes ſcientéſque omiſimus, ne in immenſum iis, quæ Græci vocãt ἀπροσδιόνυσα, volumen excreſceret. Byſſus etiamnũ linĩ ſpecies in India naſcens. Iam verò & in AEgypto, ex arbore laniciũ quoddam fit, ex quo veſtem factam, lineam magis dixeris quàm laneam. Sola enim craſſitudine à linea differt. author Pollux. Plinius verò circa AElim in Achaia gigni autumat, mulierum maximè deliciis.

CAP. V.

VEL Serica.) Seres gens Indica Stephano de vrbibus. Sunt & qui eos inter Scythas adſcribãt, qui ſpectant ad orientem æſtiuum. Vermiculus quidam apud eos eſt, qui σὴρ appellatur, ac ſericum inde appellatum procreat. Quod & ſentit Pollux in ſeptimo ad Commodum: cuius verba placitum eſt ſubſcribere, ἔνιοι δὲ καὶ τοὺς σῆρας ἀπὸ τοιούτων ἑτέρων ζώων ἀθροίζειν φασὶ τὰ ὑφάσματα. Hoc eſt, Nonnulli verò & Seras ipſos ab eiuſmodi atq; aliis animalibus colligere aiunt texturas. Virgilius, Seres.

Ignoti facie, ſed noti vellere Seres. Martialis quoque ſerica, pro veſte ſerica vſus eſt, Nec aliter dẽtes quàm

ſerica noſtra, reponis. Apud Tacitũ in 2. ſirica ſcriptũ eſt pro ſerica, Proximo ſenatus die multa in luxum ciuitatis dicta à Q. Haterio conſulari, Octauio Frontone prætura functo: decretũmque, ne vaſa auro ſolida miniſtrandis cibis fierent, ne veſtis ſerica viros fœdaret. Tacitus quoq; Imperator, vt Flauius Vopiſcus ſcriptũ reliquit, holoſericæ veſtis vſum omnibus viris interdixit. Eſt autem holoſerica veſtis, tota ex ſerico, nulla alia materie: qua primus Romanorum vſus eſt Antonius Heliogabalus. author Lampridius. Subſerica verò eſt, cuius ſubſtamen ex ſerico eſt, cuiuſmodi fortaſſe videtur id quod Satin de Bruges, vulgò dicimus. Holoſericæ veſtis pretium immenſum fuiſſe coniicio ex Flauio Vopiſco in Aureliano, his verbis, Veſtem holoſericam neque ipſe in veſtiario ſuo habuit, neque alteri vtendam dedit. Et quum ab eo vxor ſua peteret, vt vnico pallio blateo ſerico vteretur, Ille reſpondit, Abſit, vt auro fila pẽſentur. Libra enim auri, tunc libra ſerici fuit. Hactenus Flauius. Blateũ pro purpureo interpretatur Baptiſta AEgnatius. Neque verò cuipiam mirum videri debet, quãdoquidem antea conqueritur Plinius, tam longinquo orbe peti, vt in publico matrona trãſluceat. Adde quòd gens illa, vnde ſericum petitur, nullũ cum cæteris mortalibus habet commercium: quod Stephanus ait, ἀπροσμιγὲς ἀνθρώποις. Nunc paſſim in Italia, & in ea Lucæ, magna vis & copia, monachorum neſcio quorum beneficio, quos refert Procopius, vermiculorum ſemen, id eſt, vt ita dicam, ouula, Imperatori Iuſtiniano Cõſtantinopolim ex Serinda Indiæ ciuitate attuliſſe: vnde toti ferme Europæ copia facta. Eſt mihi ſoror Martha

nomine, quæ iſtiuſmodi lanicio, velut altera Pallas, ſummopere delectatur, quæ me iſtorum vermiculorum naturam docuit. Appetente vere oua, piſciũ ouis haud abſimilia, linteolo adhæreſcentia, radiis ſolis exponunt, caloréq; fouent. Quo fit vt vermiculi excludantur, quos primùm lactucis, mox mori foliis enutriunt: quibus iam grandioribus penulas cuique chartaceas, vt ita dicam, vel inuolucra potius diſtribuunt. quibus incluſi, mirabili naturæ opere lanicio ſeſe inuoluũt, cui color partim cãdidus, partim flauus. Ammianus Marcellinus libro XXIII. aliter ſentire videtur, cuius verba libitum eſt adſcribere, Agunt autem ipſi quietius Seres, armorum ſemper & præliorũ expertes, vtque hominibus ſedatis & placidis eſt otium voluptabile, nulli finitimorũ moleſti. Cæli apud eos iucũda ſalubríſque temperies, aeris facies munda, leniúmque ventorum commodiſſimus flatus, & abundè ſyluæ ſublucidæ, à quibus arborum fœtus aquarum aſperginibus crebris, velut quædam vellera mollientes, ex lanugine & liquore mixtam ſubtilitatẽ tenerrimam pectunt, nentéſque ſubtegmina, cõficiunt ſericũ, ad vſus antehac nobiliũ, nunc etiam infimorũ ſine vlla diſcretione proficiẽs. In qua opinione fuiſſe videtur Virgilius, quũ ait, Foliis depectũt vellera Seres. Et Plinius in ſexto, Seres lanicio ſyluarũ nobiles, perfuſam aqua depectentes frondium canitiem.

Veſtis ſerica olim medica dicebatur: author Procopius libro primo de bello Perſico.

CAP. VI.

VEL bombycina.) Bombyces telas aranearũ more texunt, inquit Plinius, ad veſtem luxúmque lib. 11. cap. 22.

fœminarum, quæ bombycina appellantur. Quod & dixisse videtur Pollux in septimo ad Cómodum, his verbis, τὰ δ᾽ ἐκ βομβύκων, σκώληκές εἰσιν οἱ βόμβυκες, ἀφ᾽ ὧν τὰ νήματα ἀνύεται, ὥσπερ ὁ ἀράχνης. Hoc est, Bombyces sunt vermes, à quibus, vt araneis, fila pensantur. Bombycum telam prima retorquere rursúsque retexere inuenit in Co mulier Pamphile, Platis filia, non defraudãda gloria excogitatæ industriæ, vt denudet fœminam vestis bombycina. Martialis,

Fœmineum lucet sic per bombycina corpus.

Quæ à Co insula, Coa vestis appellatur. Propertius,

Quid iuuat ornato procedere, vita, capillo,
 Aut tenues Coa veste mouere sinus? Ouidius,
 Siue erit in Cois, Coa decere puta.

Viri quoque vtebãtur, quod probri vice arguit Plinius his verbis, Nec puduit has vestes etiam viros leuitate vsurpare, propter onera æstiua: intantum à lorica gerenda discessere mores, vt oneri sint etiam vestes. Assyria tamen bombyce fœminis cedimus. Cõsideranti verò mihi, atque animum conuertenti ad ea quæ Plinius de Coa bombyce scriptum reliquit, isti vermiculi, quos apud sororem nutriri vidimus, ii ipsi sunt qui bombyces à Plinio describuntur. Cuius verba, obsecro te candide lector, mecũ etiam atque etiam considera. Etenim si verum est, falluntur qui sericum putãt esse, quam vulgò setam dicimus, quámque cõficiunt isti vermiculi, qui passim in Italia & Gallia lanicii causa nutriuntur. Verba Plinii hæc sunt, Fieri autem primo papiliones paruos nudósque, mox frigorum impatientia villis inhorrescere, & aduersus hyemem tunicas sibi instaurare densas, pedum asperitate radentes foliorum lanuginem in vellera. Hanc ab his

171

quoque cogi ſubigíque vnguium carminatione: mox trahi inter ramos, tenuari ceu pectine: poſtea apprehenſam corpore, inuolui nido volubili: tunc ab homine tolli, fictilibúſque vaſis tepore & furfurum eſca nutriri: atque ita ſubnaſci ſui generis plumas, quibus veſtitos ad alia pẽſa dimitti. Quæ verò cœpta ſint lanificia, humore lenteſcere more ceræ, mox in fila tenuari iunceo fuſo.

CAP. VII.

NEc eſt quod mireris, hîc iureconſultum nullam de aurea veſte feciſſe mẽtionẽ. Nam ad ea potius debet adaptari ius, quæ & frequẽter & facilè, quàm ad ea quæ perrarò eueniunt. τὸ γὰρ ἅπαξ ἢ δὶς, vt ait Theophraſtus, παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται. Neq; enim tam frequẽs erat vſus panni aurei, temporibus illis, quàm eſt hodie, quo vel hippotoxotæ noſtrates, nec niſi proſciſſo vtuntur. Sed tamen tunica aurea triumphaſſe Tarquinium Priſcum Verrius apud Plinium tradit. L. l. 33. cap. 3.
Aſſeuerátque idem Plinius, ſe vidiſſe Agrippinã Claudii principis vxorem, edente eo naualis prælii ſpectaculum, aſſidẽtẽ ei indutam paludamento auro textili, ſine alia materie. Quod verò de paludamẽto aureo ait Plinius, Cornelius Tacitus, qui in hiſtoria conſcribenda Plinium non ſemel ſequutus videtur, non paludamentum dixit, ſed chlamydẽ auratam. Vt autem nihil inſit diſcriminis inter paludamentũ & chlamydem, tamen non idem videtur, auratum dicere, & auro textili nulla alia materie. Verba Taciti non grauabor ſubſcribere, quando non parum facere videntur vt mens Plinii apertior fiat & dilucidior. Ea ſunt in XII, Sub idem tempus inter lacum Fucinum amnémq;

Lyrin perrupto monte,quò magnificētia operis à plu ribus viſeretur, lacu in ipſo nauale prælium adornatur: vt quōdam Auguſtus,ſtructo cis Tiberim ſtagno, ſed leuibus nauigiis & minore copia ediderat. Claudius triremes quadriremeſq; & vndeuiginti hominū millia armauit,cincto ratibus ambitu,ne vaga perfugia forent:ac tantum ſpatium amplexus,ad vim remigii,& gubernantium artes,impetus nauium, & prælio ſoliti in ratibus prætoriarum cohortium manipuli turmæque adſtiterāt,antepoſitis propugnaculis,ex queîs catapultæ baliſtæq; tenderentur. Reliqua lacus claſſiarii rectis nauibus obtinebāt:ripas & colles ac montium edita in modum theatri multitudo innumera compleuit,proximis è municipiis,& alii vrbe ex ipſa, viſendi cupidine, aut officio in principem. Ipſe inſigni paludamēto, neque procul Agrippina chlamyde aurata præſidere. Vides vt quod Plinius paludamentū auro textili dixit, Tacitus chlamydem auratam dixerit:ſed tamen Plinio teſti oculato fides potius habenda. Ouidius quoque pallæ aureæ meminit,

Ipſe deus vatum palla ſpectabilis aurea.

Porrò autem vtebantur auro intexto,inuento regū Aſiæ in Attalicis maximè: Plinius in octauo, Aurum intexere in eàdem Aſia inuenit Attalus rex:vnde nomen Attalicis.Quin & illud adſcribendū duxi, quod de Aureliano Vopiſcus, habuiſſe videlicet in animo, vt aurum neque in cameras, neque in tunicas, neque in pelles, neque in argentum verteretur,dicens, plus auri eſſe in rerum natura, quàm argenti:ſed aurū per varios bractearū,filorum & liquationum vſus perire, argentum autem in ſuo vſu manere. Idem Vopiſcus

author, Tacitũ imperatorẽ auro clauatis veſtibus interdixiſſe. Nam & ipſe, author Aureliano fuiſſe perhibetur, vt aurũ à veſtibus & cameris & pellibus ſubmoueret. Auro clauatæ veſtes quæ ſint, docet Ioãnes Baptiſta AEgnatius vir doctiſſimus, in ſcholiis ſuis in Lampridiũ, & alios. Ait enim eas eſſe, quæ clauos aureos haberent: credo ex Feſto Põpeio, apud quem legere eſt, clauata dici veſtimenta, clauis intexta, vt calciamẽta clauis confixa. Sed quum addit, nos flores appellamus: haud ſatis quid velit intelligo. Si enim de iis quos boutõs & fers d'or & orfres dicimus: illi prorſus aſſentior: de quibus ſentire videtur Iureconſultus in l. Cum aurum. cum l. ſe. ſuprà eodẽ. Quemadmodum, inquit, claui aurei & purpurei, pars ſunt veſtimentorum: & ſi non ſunt claui veſtimentis conſuti, tamen veſte legata contineri. Si verò de illis floribus intelligat, qui eorũ artificio veſtibus inſerũtur quos acupictores dicimus, vide tu lector etiam atq; etiam, ne te tanti viri authoritas decipiat. οὐ γὰρ πρό γε τῆς ἀληθείας τιμητέος ὁ ἀνήρ, καίπερ ὢν ἐλλόγιμος ἐν τοῖς πάνυ. Hoc eſt, Non enim vero eſt anteponendus vir ille, quanquam alioqui inter primos celebris. Siquidem Vlpianus vt diuerſa adſcripſit hac ipſa lege inſitas picturas, & clauos aureos. quũ ait, Et quæ his acceſſionis vice cedũt, que ſunt inſitæ picturæ, clauique qui veſtibus inſuuntur. Quintilianus lib. I I, Vt affert lumen clauus purpuræ loco inſertæ, ita certè neminem deceat intexta pluribus notis veſtis. Quibus verbis Gillius noſter cenſet elici poſſe, vnicum tantũ clauum purpureũ adiici tunicæ, quæ ob id dicatur tunica lati claui & latus clauus: quod haud ſcio an verũ ſit. Quod autẽ ait Vlpia-

nus, insitæ picturæ, Inde pictæ vestes dictæ, quas iam apud Homerum fuisse constat. Plin. vnde triumphales natæ. Iuuenalis,

Et latum pictæ vestis considerat aurum.

Colores diuersos picturæ intexere Babylon maximè celebrauit, & nomē imposuit. Plurimis verò liciis texere, quæ πολύμιτα appellant, Alexandria instituit. Martialis,

Hæc tibi Memphitis tellus dat munera: victa est
Pectine Niliaco iam Babylonis acus.

CAP. VIII.

PRAECINGENDI) vt cingulú, vt zona, & quæ præcingendi causa parari solent. Quod verò ad zonam pertinet, illud non omiserim quod Strabo lib. Geogr. quarto scriptum reliquit, Gallos olim solitos dare operam ne obesi fierent & ventrosi, puniréque iuuenem certam zonæ mensuram excedentem. Verba Strabonis subscribam: ἴδιον δὲ καὶ τοῦτο· ἀσκεῖν γὰρ αὐτοὺς, μὴ παχεῖς εἶναι μηδὲ προγάστορας· τὸν δ' ὑπερβαλλόμενον τῶν νέων τὸ τῆς ζώνης μέτρον, ζημιοῦσθαι. Hoc est, Id quoque eis est proprium, vt sese exerceant, ne obesi ventréque prominulo sint. Siquis autem iuuenis modū zonæ præscriptū exuperet, mulcta afficiatur. Succincti dicuntur milites, quòd breuioribus sagis vtentes, altius cincti videntur. Accincti quoque gladio. Tacitus in vndecimo, Ferúntque militem, quia extra vallum non accinctus, atque alium, quia pugione tãtũ accinctus foret, morte punitos. Nonnunquam verò ignominiæ causa cogebantur milites tunicati & discincti fossam fodere, præsentibus spectantibúsque aliis militibus. Qua pœna vsum Lucullum in eos mi-

lites à quibus in quodam prælio fuga cœpta, author Plutarchus in Lucullo, ἀτιμίαν τινὰ τοῖς φεύγουσι νενομισμένην προσέβαλε, κελεύσας ἐν χιτῶσιν ἀζώστοις ὀρύξαι δώδεκα ποδῶν τάφρον, ἐφεστώτων καὶ θεωμένων τῶν ἄλλων στρατιωτῶν. Hoc est, Ignominiam quãdam desertoribus vsurpatam inflixit, iussis ipsis in tunicis discinctis fossam pedum duodecim fodere, adstantibus atque spectantibus aliis militibus. Cæsar item Augustus pro delictorũ genere, variis ignominiis milites affecit, vt stare per totum diem iuberet ante prætorium, interdũ discinctos tunicatósque. author Trãquillus. Cæterum hoc in loco, bona tua venia, lector candide, Iureconsultum agam. Aduerte tu rabula, quia est de pane lucrando. ait Vlpianus, præcingendi, non autem accingendi. Si enim accingendi dixisset, vestimentorũ appellatione gladius comprehenderetur, quod nequaquam videtur rationi consentaneum. De armis quæ tegendi causa parari solent, dubiũ videri potest. mouet quæstionem, primùm, quòd loricam antiqui lineam gestabant, ac ipse Magnus Alexander, qui Asiæ imperium obtinuit, lorica linea vsus dicitur, vt memini me legisse apud Plutarchum in Alexandro. Et thoracibus lineis antiquos pugnasse testis est Homerus. Deinde quòd istiusmodi arma, tegumenta corporis appellat Liuius, his verbis, Arma his imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica, omnia ex ære hæc, vt tegumenta corporis essent. Postremò quòd huius legis contextu videtur militaria omnia comprehendere. Ait enim, Vt saga & reliqua similia. Saga enim militũ sunt, vt aliàs dicam. Quare si proponatur Sẽpronius miles testamento ita cauisse. Omnia mea vestimenta

Caio Sceuæ contubernali meo do, lego: quæſtio eſt an huic legato, arma quæ tegendi cauſa parata ſunt, quibuſq; vtebatur Sempronius, legato cedát. Reſpondeo ſecundũ ea quæ proponantur, non cedere. Siquidem alia cauſa veſtimentorum, alia armorum. Veſtiméta enim inuenta ſunt, vt nos à frigoribus, calore, & imbre tutarentur: arma verò, vt à telorum impetu. Quũ igitur ſeparata ſint, eorum ſeparata quoque ratio ſit, neceſſe eſt. Si mihi non credis, citabo tot iura, gloſſas ſingulares & vnicas, quot vnquam Barbatius in ſuis Conſiliis.

CAP. IX.

VELVTI togæ.) Tunicæ toga ſuperimponebatur, vel tunicis potius. Nec mihi velim fidem vt adhibeas, niſi authoré laudarim ἀξιόπιστον, Plutarchum ſcilicet, qui in Tiberio & Caio ſic ait, αὐτοῦ δὲ τοῦ Τιβερίου φεύγοντος ἀντελάβετό τις τῶν ἱματίων. ὁ δὲ τὴν τήβεννον, (id eſt togam) ἀφεὶς, καὶ φεύγων ἐν τοῖς χιτῶσιν ἐσφάλη. Quibus verbis apparet, quũ quis Tiberii veſtimenta comprehendiſſet, abiecta toga eum aufugiſſe, tunicatúmque cecidiſſe. Toga erat Romanorũ: Auguſtus igitur, viſa quondá pro concione pullatorum turba, indignabundus acclamitans, En, ait, Romanos rerum dominos, gentémque togatam. Et ſanè fuit tempus, quum fæx vulgi non temere vnquam Romæ toga vteretur, ſed ſola tunica. Quamobrem plebem Romanam Tacitus tunicatum populum appellat: cuius verba extant in Oratorum dialogo: Quod ſæpius vulgus imperitum & tunicatus hic populus tranſeuntes nomine vocat, & digito demonſtrat. Quod verò τήβεννον Plutarchus dixit, Athenæus τήβενναν dixit in quinto,

vbi de Antiocho, πολλάκις δὲ καὶ τὴν βασιλικὴν ἀποθέμενος ἐσθῆτα, τήβενναν ἀναλαβὼν, περιῄει κατὰ τὴν ἀγορὰν ἀρχαιρεσιάζων. Hoc est, Sæpe etiam & posita veste regia, tebennam indutus circumibat forũ comitiis. Meminit & in decimo, iisdem ferme verbis. Artemidorus in secundo De somniorũ interpretatione, vnde τήβεννος toga dicta sit, obiter docere videtur, quum ait, τὰ δ' αὐτὰ καὶ ἡ ῥωμαϊκὴ ἐσθὴς, ἣν νῦν τήβεννον καλοῦσιν, ἀπὸ Τημένου τοῦ ἀρκάδος, ὃς πρῶτος ἑαυτοῦ χλαμύδα τοῦτον περιεβάλετο τὸν τρόπον, εἰσπλεύσας κατὰ τὸν ἰόνιον κόλπον, καὶ ὑποδεχθεὶς ὑπὸ τῶν ταύτῃ κατοικούντων, ἀφ' οὗ καὶ μαθόντες καὶ οἱ ἐγχώριοι τὸν αὐτὸν ἐσκευάσαντο τρόπον, καὶ ἐκάλουν τὴν ἐσθῆτα τημένιον, ἐπώνυμον Τημένου τοῦ εὑρόντος. ὕστερον δὲ τῷ χρόνῳ παραφθαρὲν τὸ ὄνομα τήβεννος ἐκλήθη. Hoc est, Itidem vestis Romana, quam nũc togam appellant, à Timeno Arcade, qui primus chlamyda suam ita induit, sinum Ionium nauigans: exceptúsque ab accolis, & vestis forma ab eo comperta, similem sibi concinnarunt, quam ab authore Timeniam vocarunt. Postea autem tempore, deprauato nomine tebẽnos (id est toga) appellata est. Toga quoque pro pacis artibus. Lentulus ad Tullium, Est enim tua toga omnium armis fœlicior. Toga enim erat pacis insigne. Tull. in Pisonem, Non dixi hanc togam qua sum amictus, nec arma, scutũ, & gladium vnius imperatoris: sed quod pacis est insigne & otii toga. Contrà autem arma, tumultus atque belli. Enimuero antiquitus vel in bello togis vtebantur Romani: author Plutarchus in Coriolano, ἦν δὲ τότε τοῖς ῥωμαίοις ἔθος εἰς τάξιν καθισταμένοις, καὶ μέλλουσι τοὺς θυρεοὺς ἀναλαμβάνειν, καὶ περιζώννυσθαι τὴν τήβεννον, ἅμα καὶ διαθήκας ἀγράφους γίνεσθαι, τριῶν ἢ τεττάρων ἐπακουόντων, ὀνομάζοντας τὸν κλη-

ἐγνόμον. Hoc est, Fuit autem temporibus illis mos Romanis, vt in acie cóstituti, priusquam clypeos reciperent, togásque præcingerent, testamenta in procinctu facerét, tribúsque aut quatuor audientibus, hæredem nuncuparét. Et hoc erat testamentum, quod procinctum appellatur à Iustiniano, titulo De testamentis. Illi quoque qui magistratum petebant, toga candida vtebantur, & ob id candidati dicebantur. Extat oratio M. Tullii habita in toga candida. Liuius in quarto ab vrbe cond. album vestiméetum vocat, his verbis, Placet tollendæ ambitionis causa Tribunos legé promulgare, ne cui album vestimentum addere petitionis causa liceret. Poetæ togulam vsurpant pro toga, ni fallor. Martialis,

Trita quidem nobis togula est, vilísque, putrísque:
Denariis tamen hanc non emo Basse tribus.

Et in septimo,

Pro togula debes: hoc ad te pertinet Olle.

A toga fit togatus & togatulus, vt apud Martialé x,

Iam parce lasso Roma gratulatori,
Lasso clienti: quandiu salutator
Anteambulones & togatulos inter,
Centum merebor plumbeos die toto. Et lib. xi,
Hoc quisquam ferat, vt tibi tuorum
Sit maior numerus togatulorum,
Librorum mihi sit minor meorum?

Quum ait Martialis, centum plumbeos, pro centum quadrantibus accipe, quibus hodiéque Romani vtuntur, & quadrins vocant vulgò, corrupto vocabulo, vt ferè fit: ita tamen vt minimum quantum desciuerit. quod enim Latini quadrans dicebát, hodie Ro-

mani dicunt quatrin: quorum decē duodecim denariolis, id eſt duodeno, permutantur, vt prolixiſſimè docuit Budæus in libro de Aſſe: Budæus inquam ille, qui, velut alter Mercurius, mira ingenii fœlicitate dicam, an induſtria, rem nummariam iam pridem antiquitatis tenebris inuolutam, vel immerſam potius, velut ab inferis reuocauit. Quo nomine ſtudioſorum ſanè nullus, duntaxat eorū à quibus liuor abeſt, quin illi hoc tempore plurimum debeat, & debere fateatur. ſiqui ſint qui inuideant,

Rumpatur, quiſquis rumpitur inuidia.

Per centum quadrantes ſportulam intellige, quæ togatis dabatur à potentioribus, vt deducerentur & reducerentur per vrbem incedentes. Martialis,

Si matutinos facile eſt tibi rumpere ſomnos,
  Attrita veniet ſportula ſæpe toga. Idem Martialis,
Nec vocat ad cœnam Marius, nec munera mittit,
  Nec ſpondet, nec vult credere: ſed nec habet.
Turba tamen non deeſt ſterilem quæ curet amicum.
  Heu quàm perſatuæ ſunt tibi Roma togæ.

Solebant enim Romani togati potentiores comitari per vrbem. Tullius ad Atticū primo, Quum ad forum ſtipati gregibus amicorum deſcendimus. Quod ipſi Martiali erat permoleſtum, quippe qui inter cæteras vitæ fœlicitates, togā raram optet. Verſus ipſius, quoniam viſi ſunt iucundiſſimi, & ad verbum ediſcendi, lubentes commeminimus:

Vitam quæ faciunt beatiorem,
Iucundiſſime Martialis, hæc ſunt:
Res non parta labore, ſed relicta:
Non ingratus ager, focus perennis,

Lis nunquam, toga rara, mens quieta,
Vires ingenuæ, ſalubre corpus,
Prudens ſimplicitas, pares amici,
Conuictus facilis, ſine arte menſa,
Nox non ebria, ſed ſoluta curis:
Non triſtis torus, attamen pudicus:
Somnus qui faciat breues tenebras:
Quod ſis, eſſe velis, nihílque malis:
Summum nec metuas diem, nec optes.

Togam raram optat, id eſt, ne cogatur bene mane togatus circunuolitare limina potentiorum, ſalutationis defuncturus officio. Nec tanti putat eſſe ſportulam illam, quæ cuique in dies ſingulos dabatur, centum ſcilicet quadrantes. Ea ſumma nummi noſtratis valet decem ſolidos. de qua Iuuenalis in prima,

-ſportula primo
Limine parua ſedet, turbæ rapienda togatæ.

Et paulo poſt, -denſiſſima centum
Quadrantes lectica petit.

Et apud Martialem ſexcentis in locis. Fuit tempus quum toga commune veſtimentum eſſet diurnum ac nocturnum, & muliebre & virile. Poſtea verò mos fuit, vt mulieres adulterii cõuictæ, virili toga indutæ in publicum procedere cogerentur, vt legi apud Iſidorum non omnino peſſimum authorem. Cui adſtipulari videtur Martialis, quum ait,

Coccina famoſæ donas & ianthina mœchæ:
Vis mage quæ meruit mittere? mitte togam.

Et Iuuenalis in ſecunda,
-talem Non ſumet damnata togam.

A toga, Togatus. Inde Lucullus Piſcinarius, Xerxes to

gatus à Magno Pompeio dictus, vt testatur Plinius: vt verò Plutarchus refert, à Stoico Tuberone, his verbis in Lucullo, καὶ διαίτας ἐναλίους κτίζοντα ὁ στωϊκὸς Τουβέρων θεασάμενος, Ξέρξην ἐκ τηβέννου προσηγόρευσεν. Hoc est, Et maritimas ædes excitátem conspicatus Tubero Stoicus, Xerxem eum togatũ appellauit. Interpres vertit Xerxem ex togato homine: id quàm rectè, vel mediocriter eruditi iudicabunt. A togà quoque dictæ comœdiæ togatæ, quæ Romanorum: palliatæ verò, quæ Græcorum. Iuuenalis,

Impunè ergo mihi recitauerit ille togatas.

Senatoris Romani figura ex antiquis marmoribus desumpta.

CAP. X.

SAturnalibus per quinque dies S.P.Q.R. togas reponebant, & ſyntheſibus vtebantur, & erant viliores veſtes. Martialis in Apophoretis,

Dum toga per quinas gaudet requieſcere luces,
Hos poteris cultus ſumere iure tuo.

Syntheſis quoque accipitur pro tota veſte in veſtiario compoſita: in leg. Titia §. Semproniæ, infra. Syntheſis enim Græcum vocabulũ compoſitionem notat. Nec hoc loco neceſſarium puto aliorum deliramenta ſuper hac re referre. A toga Galliæ pars dicta togata, quòd eius regionis homines togá paſſim vterentur. Et eſt Italiæ pars, quæ intra Padum Rubiconémque ac Apeninum montem eſt, vt Plinius docet & Ptolemæus. Martialis,

Gallia Romanæ nomine dicta togæ.

Dicti quoque Hiſpani togati & ſtolati, qui Bæticam incolunt, Latinorúmque ius adepti ſunt, & in quorũ agris coloniæ Romanorũ deductæ. Author Strabo in tertio, καὶ δὴ, inquit, τῶν ἰβήρων ὅσοι ταύτης εἰσὶ τῆς ἰδέας, στολάτοι λέγονται καὶ τογάτοι. Hoc eſt, Atque adeò Iberorũ qui huius ſunt formæ, ſtolati vocantur & togati. Togati etiamnum dicuntur pacis amatores. Tullius pro Sylla, Cui vni togato Senatus ſupplicationem decreuit. Toga pura tyrones nouæque nuptæ induuntur. Plinius in octauo, vbi de C. Cæcilia loquitur, Ea prima texuit rectam tunicam, qua ſimul cum toga pura tyrones induuntur nouæque nuptæ. Tullius ad Atticum, Etſi Ciceroni meo togam puram quũ dare Arpini vellem, hanc eram ipſam excuſationem relicturus ad Cæſarem. Et alibi non ſemel. Toga pura

Cap. 48.

quid ſit, ſi neſcis, diſce ex Plutarcho in Antonio, ἐγγράφων μὲν εἰς ἐφήβους τὸν Κλεοπάτρας παῖδα καὶ Καίσαρος, τὸ δὲ ἀπόρφυρον καὶ τέλειον ἱμάτιον Ἀντύλλῳ τῷ ἐκ Φουλβίας περιτιθείς. Hoc eſt, Adſcribens inter ephebos Cleopatræ filium & Cæſaris: iuſtam verò & ſine purpura veſtem Antyllo ſuo ex Fuluia filio imponens. Hoc ideo verti ad verbum, vt Græcarum literarum rudes intelligerent, eam veſtem, quæ toga pura à Cicerone dicitur, ἀπόρφυρον, id eſt ſine purpura, & τέλειον, id eſt iuſtam, dici à Plutarcho. Virilis autem toga ſumebatur ſedecim annorum ætate, vt coniicere eſt ex Tranquillo in Auguſto, Duodecimum annum agẽs, auiam Iuliam defunctam, &c. vt infra. Nec me fallit alibi à Plutarcho dici ἀνδρεῖον ἱμάτιον, in Bruto ſcilicet, his verbis, οἱ δ' ἄλλοι περὶ Κάσσιον ἀθροισθέντες, τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸ καλούμενον ἀνδρεῖον ἱμάτιον ἀναλαμβάνοντα, κατῆγον εἰς ἀγοράν. Hoc eſt, Alii Caſſio congregati, eius filium ſumentem virilem togam, deducebant ad forum. Tranquillus in Auguſto, Legata vel partes hæreditatum, & à quibuſcũque hæredibus relicta ſibi, aut ſtatim liberis eorum concedere, aut ſi pupillari ætate eſſent, die virilis togæ, vel nuptiarum. Quod ait Vel nuptiarum, pro puellis accipio, quæ, vt inquit Plinius, toga pura eo ipſo die induebantur, quæ in nouis nuptiis ineptè virilis diceretur. Nec tamen te moueat, quòd Plutarchus alibi, καθαρὰς ἐσθῆτας, καὶ καθαρὸν ἱμάτιον dixerit, id eſt, ſi verbum è verbo velis, puras veſtes, & purum palliũ. Ego enim pro candido accipiendum, vel ipſius Plutarchi verbis comprobabo. Plutarchus in Catone, vbi ait viros Antiochenſes ad excipiendum Pompei libertum Demetrium, feſto cultu ornatos, ἐσθῆτας δὲ, inquit, κα-

θαρὰς ἔνιοι καὶ στεφάνους εἶχον. Id est, Vestes quoque candidas nonnulli & coronas habebant. Interpreti condonandum, quòd puras verterit, verbum è verbo. Ipse enim Plutarchus hanc eandem historiæ partem in Pompeio retexens, ἐν ἐσθῆσι λευκαῖς, id est in candidis vestibus ait. Sic & in AEmilio, ἐθεῶντο καθαραῖς ἐσθῆσι κεκοσμημένοι, Spectabãt puris vestibus ornati. Sic meo quidem iudicio, toga pura dicebatur, cui nulla purpura prætexta erat. Iacobus tamen Sadoletus, singularis eruditionis antistes, discrimen facere videtur inter togam puram, & togam virilem, quum in libello De liberis instituendis ait, Gerendi mutandíque vestitus diuisa tempora, quũ à prætexta ad togam puram, inde ad togam virilẽ transitus esset. Posita verò prætexta, virilem togam sumebant Romani sedecim annorum ætate, vt coniicere est ex Tranquillo in Augusto, in hæc verba, Duodecimum annum agens, auiam Iuliam defunctam pro concione laudauit, quadriẽnio pòst, virili toga sumpta. Ipse tamen permisit liberis senatorum, quò celerius Reipublicæ assuescerent, protinus virilem togam, latum clauum induere. author Tranquillus. Porrò autem prætexta erat, cui purpura prætexitur, quam Plutarchus in Sertorio περιπόρφυρον appellat: οἱ δὲ πατέρες, inquit, ἥδοντο θαυμαστῶς, τοὺς παῖδας ἐν περιπορφύροις ὁρῶντες. Hoc est, Patres verò mirificè lætabantur, quũ prætextis ornatos filios cernerent. Et in Romulo, γέροντα μὲν ἄγουσι δι' ἀγορᾶς εἰς καπιτώλιον ἐν περιπορφύρῳ, βοῦλλαν αὐτῷ παιδικὴν ἀνάψαντες. Hoc est, Senem ducunt per forum in Capitolium in prætexta, bulla puerili illius collo apposita. Interpres purpura pro prætexta posuit, haud

ſcio quàm bene. tuum lector ſit iudicium. Prætextatos quoque pueros Plutarchus περιπορφύρους appellat, his verbis in Publicola, ἐπὶ τούτοις ὁμήρους ἔδωκαν δέκα μὲν παῖδας περιπορφύρους δέκα, καὶ παρθένους τοσαύτας. Hoc loco interpres, præter conſuetudinem, fœliciter vertit, Horum gratia decem prætextati, totidemque virgines ex patritio genere obſides dati. Quid autem ſit prætexta, rem hactenus paucis cognitam, à nemine certè, quorum ſcripta legerim, ſatis explicatam, ego σὺν θεῷ εἰδότι aperiam. Prætexta dicebatur ea toga, cuius ora & circuitus purpura prætextus erat: hac de re περιπόρφυρος à Plutarcho dicta, quaſi habens in circuitu purpuram intextam. Quemadmodum enim apud Pollucem, περίλευκον dicitur veſtis ex purpura vel alio colore, in circuitu album intextum habens: ſic περιπόρφυρος, meo quidem iudicio, dicitur veſtis ἐξ ἄλλου χρώματος, ἐν ᾧ περίδρομον ἔχουσα πορφύρας ἐνυφασμένην, & cuius limbus erat purpureus. Quod & velle videtur Macrobius in primo, capite VI, quum ait, Cum toga cui purpura prætexitur. Et Liuius quartæ Decadis, IIII. in hæc verba, Purpura viri vtemur, prætextati in magiſtratibus, in ſacerdotiis: liberi noſtri prætextis purpura togis vtentur: magiſtratibus in coloniis municipiiſque, togæ prætextæ habedæ ius eſt: nec id vt viui ſolum habeant tantum inſigne, ſed etiam vt cum eo cremẽtur mortui: fœminis duntaxat vſum purpuræ interdicemus? Idẽ Liuius libro ſecũdo tertiæ Decadis, Hiſpani lineis prætextis purpura tunicis, candore miro fulgentibus, cõſtiterant. Huius loci me admonuit alter ſeculi noſtri Liuius Paulus AEmilius, vir doctrinæ ſingularis. Poſtea id legi apud Poly-

bium tertio: quod Liuius videtur vertisse ad verbũ, vt pleraque eius, τῶν δ' ἰβήρων λινοῖς περιπορφύροις χιτωνίσκοις κεκοσμημένων κατὰ τὰ πάτρια. Athenæus in sexto χιτῶνας περιπορφύρους appellat: ἁλουργῆ μὲν ἀμπεχόμενοι περιβόλαια, καὶ χιτῶνας ἐνδεδυκότες περιπορφύρους. Hoc est, Purpureis amicti circuniectis, & tunicas induti prætextas. Quibus verbis palam fit, prætextam dici togam purpura in circuitu cõtextã. Neque enim tunicæ illæ mirò cãdore fulgerent, si totæ cõtextæ purpura fuissent. Iam & hoc verbum Prætexo, video vsurpari à probatis authoribus, pro eo quod vulgò dicimus bordare, & cooperire bordum. Ausonius, Tu Auguste venerabilis, districtus maximo bello, assultantibus tot milibus barbarorum, quibus Danubii ora prætexitur. Id est cooperta & bordata. Aldini codices habent protexitur: sed magis placet vt prætexitur legas. Cicero in secũdo de Diuinatione, Atque in Sibyllinis ex primo versu cuiusque sententiæ, primis literis illius sentẽtiæ carmen omne prætexitur. Ouidius quoque, prætexta pro bordata vsus est isto versu,

Quid referam Baias, prætextaque littora velis? Plinius quoque, prætexta tuguriorum posuit in XVI, Cortex è fago, tilia, abiete, picea in magno vsu agrestium, vasa, corbésque, ac patentiora quædam, messibus cõuehendis vindemiísq; faciunt, atque prætexta tuguriorũ. Hoc est, vt interpretor, borda tecti ipsorũ tuguriorũ. Virg. tertio Georg. tardis ingens vbi flexibus errat Mincius, & tenera prætexit arũdine ripam.

Georgius Merula Dionis interpres in Traiano prætextã purpureã appellat, in ipso statim principio. Ego omni asseueratione affirmare ausim Georgiũ nõ intellexisse, quid esset in Dione περιπορφύρῳ, & vertisse pur

purea. Et fortasse in Græco codice, quē videre mihi nō cōtigit, scriptū est τηβέννῳ περιπορφύρῳ, id est toga prætexta. Quod si verū est, falsus est ipse, vt alii ferme ad vnum omnes, quorum quidem scripta vulgata sunt. Prætextæ apud Hetruscos originem inuenere, vt inquit Plinius. Quod & sentire videtur Strabo in quinto, λέγεται καὶ ὁ θριαμβικὸς κόσμος, καὶ ὑπατικός, καὶ ἁπλῶς ὁ τῶν ἀρχόντων ἐκ Ταρκυνίων δεῦρο μετενεχθῆναι. Hoc est, Aiunt autem & triumphalia, & consularia, ac omniū ferè magistratuū, ex Tarquiniis huc delata. Prætexta enim magistratuum erat, vt docuimus ex Liuio, qua vtebantur Censores, qui erant velut in apice & culmine dignitatis constituti. Athenæus Dipnosophistôn XIIII, καὶ παρὰ ῥωμαίοις οἱ τιμηταὶ (μεγίστη δ' αὕτη ἀρχή) τὴν περιπόρφυρον ἐνδεδυκότες, καὶ ἐστεφανωμένοι, πελέκει τὰ ἱερὰ κατέβαλλον. Hoc est, Apud Romanos & Censores (maximus verò is magistratus est) prætextam induti, coronáque redimiti, securi victimas mactabant. Cæterùm regnante Romulo, quū Capitolio à Sabinis capto, medio in foro signis collatis dimicaretur, matronarum intercursu inter duas acies, prælium sedatum est: quamobrem mulieribus honores à Romanis permulti sunt delati, primùm his transeuntibus via cedere: deinde præsente muliere obscœnum nil dicere, nec nudum aspici: præterea ne causam dicerent apud eos iudices, qui de cæde sunt constituti: postremò, vt earū pueri bulla aurea ornarentur purpurea prætexta. Plutarchus in Romulo, φορεῖν δέ, inquit, καὶ τοὺς παῖδας αὐτῶν τὴν καλουμένην βοῦλλαν ἀπὸ τοῦ σχήματος, ὅμοιον πομφόλυγι περιδέῤῥαιόν τι, καὶ περιπόρφυρον. Interpres quū quid περιπόρφυρον vellet, nō satis intelligeret,

L.6.8. cap.48.

omisit. Neque verò nescius sum eorum quæ scripta sunt à Macrobio: sed apud me maior Plutarchi authoritas. Tu Macrobium vide cap. sexto libri primi. Tullus Hostilius rex Romanorũ tertius, primus prætexta vsus est. Plinius, Nam toga prætexta & latiore clauo Tullum Hostilium è regibus primum vsum, Hetruscis deuictis, satis constat. Plutarchus in Romulo, ait ipsum quoque Romulum prætexta vsum, his verbis, ἁλουργῆ μὲν ἐνεδύετο χιτῶνα, καὶ τήβεννον ἐφόρει περιπόρφυρον. Hoc est, Induebatur enim tunica purpurea, gestabátque togam prætextam. Quare pugnantia dicere videntur Plinius & Plutarchus, diuersos, vt opinor, authores sequuti. Etiãsi à Plutarcho stare videatur Liuius in primo, his verbis, Me haud pœnitet eorum sentẽtiæ esse, quibus & apparitores, & hoc genus ab Hetruscis finitimis, vnde sella curulis, vnde toga prætexta sumpta est, numerũ quoque ipsum dictũ placet. A prætexta, amicitia prætextata dicta, iam inde à puero cœpta, apud Martialem. Prætextati quoque cognomentum Papyrio inditum, vulgatissimum ex Valerio, Gellio & Macrobio. Prætextatus quoque dicitur, qui nondum posita prætexta, togam virilem sumpsit. Tullius in secunda in Antonium, Tenésne memoria prætextatum te decoxisse? Prætextatũ dicit eũ qui pupillari ætate esset. Est & qui prætextã inter triumphalia ornamenta adscribat, quũ tamen ex Tacito & Plutarcho cõstet triumphalium veste non contineri. Tacitus in XII, Et ludicro Circensiũ, quod acquirẽdis vulgi studiis edebatur, Britannicus in prætexta, Nero triumphalium veste, transuecti sunt: spectaret populus hunc decore imperatorio, illũ puerili habitu, & perinde fortunam vtriusque præsumeret.

Plutarchus in Mario, καὶ παρῆλθε μὲν, inquit, εἴτε λαθὼν αὑτὸν, εἴτε τῇ τύχῃ χρώμενος ἀγροικότερον, ἐν τῇ θριαμβικῇ κατασκευῇ. ταχὺ δὲ τὴν βουλὴν ἀχθεσθεῖσαν αἰσθόμενος ἐξανέστη, καὶ μεταλαβὼν τὴν περιπορφύραν, αὖθις ἦλθε. Hoc eſt, Et adfuit, ſiue ſui oblitus, ſiue fortuna ruſticè elatus, triumphalium veſte: mox verò ſenatum id ægrè ferre ſentiens, abiit, aſſumptáque ſtatim prætexta, reuerſus eſt. Lege interpretem, & quàm nihil hac in re viderit, intelliges. Tacitus XVII, Ipſe Vitellius à mõte Miluio inſigni equo paludatus, accinctúſque, ſenatum & populum ante ſe agens, quo minus vt captam vrbem ingrederetur, amicorum conſilio deterritus, ſumpta prætexta, & cõpoſito agmine præceſſit. Quibus verbis planum fit, prætextam, ſaltem temporibus illis, triumphalium non fuiſſe. Cicero in oratione pro Cluentio, togam prætextam adnumerat inter ornamenta ſenatoria, his verbis, Senatorem hoc queri non poſſe, propterea quòd ea conditione propoſita petere cœpiſſet, quódq; permulta eſſent ornamenta, quibus eam mitigare moleſtiam poſſet: locus, authoritas, domi ſplẽdor, apud exteras nationes nomen & gratia, toga prætexta, ſella curulis, inſignia, faſces, exercitus, imperia, prouinciæ. Quod tamẽ de ſenatoribus intelligit, qui magiſtratum adepti ſunt. Trabea verò erat triumphãtium & toga picta. Plinius, Pictas veſtes iam apud Homerũ fuiſſe: vnde triũphales natæ. Verba autem Homeri, ſiquis fortè requirat, hæc ſunt,

Τὴν δ' εὗρ' ἐν μεγάρῳ, ἡ δὲ μέγαν ἱστὸν ὕφαινεν,
Δίπλακα μαρμαρέην, πολέας δ' ἐνέπασσεν ἀέθλους
Τρώων θ' ἱπποδάμων, καὶ ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων.

Pictas verò veſtes, ni fallor, ἀνθινὰς appellant, quarum multa mẽtio apud Athenæũ, Strabonẽ, & alios. Auſo-

nius, Trabea vt in pace consulum, sic in victoria ducis triumphantis. Fortasse inde trabeæ consulares dictæ ab Ammiano: quæ tamen palmata quoque dicebatur, credo à victoria. Martialis, Palmatæq; ducem, sed citò, redde togæ. Paulus AEmilius in triumpho quē de rege Perse victo duxit, trabea auro depicta ornatus processit. Plutarchus in AEmilio, ἀνὴρ καὶ δίχα τοσαύτης ἐξουσίας ἀξιοθέατος, ἁλουργίδα χρυσόπαστον ἀμπεχόμενος. Ausonius, Palmatam, inquis, tibi misi, in qua D. Cōstantius parens noster intextus est. Quibus verbis & superioribus, Ausonius eandem, opinor, consularem vestem, modò trabeam, modò palmatam, modò pictam appellat. Plinius tamen videtur pictam & trabeam, vt diuersa, posuisse in octauo, Trabeam Græci ἁλουργίδα vocant. Plutarchus in Romulo, αὐτὸς δὲ προσυνκάθητο μετὰ τῶν ἀρίστων ἁλουργίδι κεκοσμημένος. Hoc est, Ipse verò præsidebat cum optimatibus trabea ornatus. Eam fuisse mentē Plutarchi asseuerare ausim, quū Romulum trabeatum fuisse constet ex Plinio, Virgilio, & Ouidio. Interpres aliter vertit, id quàm rectè, doctorum sit iudiciū. Hoc loco non omittendum duco quod de toga picta scripsit Festus Pōpeius, Picta quæ nunc toga dicitur, antea purpurea vocitata est, eratque sine pictura. Eius rei argumentum est pictura in æde Vertumni & Consi. Quarum in altera M. Fuluius Flaccus, in altera T. Papyrius Cursor triumphātes ita picti sunt. Quæ verò essent triumphātium ornamenta, quorum frequens mentio apud Tacitum & Plutarchum, Liuius in x. secundi belli Punici docet, his verbis, Ibi Masinissam primum regem appellatum, eximiisque ornatum laudibus, aurea corona,

aurea patera, ſella curuli eburnea, & ſcipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat. Addit verbis honorẽ: neque magnificentius quicquam triumpho apud Romanos, neque triumphantibus ampliorem eo ornatu eſſe. Quibus verbis, ni fallor, annumerantur ea quibus ornabátur triũphantes: his ipſis etiam verbis palàm fit, quæ ſint illa antiqua patrum munera, quorum meminit Tacitus in quarto, Miſſúſque eſt è ſenatoribus qui ſcipionem eburneũ, togam pictam, antiqua patrum munera daret, regémque & ſocium atque amicum appellaret. Togam pictam alibi Liuius purpuream appellat, in primo belli Macedonici, Dona ampla data, quæ ferrent regi, vaſa aurea argenteáque, togáque purpurea, & toga prætexta. Quare falluntur qui togam prætextam pro purpurea ſumpſere. Tullius ſecunda in Antonium, Sedebat in roſtris collega tuus, amictus toga purpurea, in ſella aurea, coronatus: aſcendis: accedis ad ſellam. Plutarchus in Antonio hanc veſtem purpuream, veſtem triumphalem vocat, καῖσαρ δὲ κεκοσμημένος ἐσθῆτι θριαμβικῇ, καθήμενος ὑπὲρ βήματος ἐν ἀγορᾷ, τοὺς διαθέοντας ἐθεᾶτο. Quin & his Liuii verbis adducor vt credam, veſtem illam, quam ſacri Euangelii ſcriptores purpuream & purpuram dixerunt, fuiſſe togam purpuream, quæ & picta dicebatur, in Seruatoris noſtri ludibrium ſcilicet, tanquam à S. P. Q. R. miſſam illi, qui ſe regem Iudæorum diceret, vt mentiebantur Iudæi. Trabearum tria ſunt genera, vt ſcribit Suetonius. Vnũ quod diis ſacratur, & eſt totum purpureum. Alterum quod eſt regum, quod etiam purpureũ eſt, ſed albo infectum. Tertiũ eſt augurale, purpura & cocco mixtis infectũ.

In funebri pompa vtebantur & equites trabea, si Tacito credimus, qui in tertio de funere Germanici sic ait, Igitur tribunorum centurionúmque humeris cineres portabantur: præcedebant incompta signa, versi fasces: atque vbi colonias transgrederentur, atrata plebes, trabeati equites, pro opibus loci, vestem, odores, aliáque funerum solennia cremabant. Et sanè fuit tempus quum trabeæ essent equitum, vt coniecto ex Martiale, in quinto in Dindymum,

Theatra loqueris, & gradus, & edicta,
Trabeásque, & idus, fibulásque, censúsque,
Et pumicata pauperes manu monstras.
Sedere in equitum liceat an tibi scamnis
Videbo Dindyme: non licet, maritorum.

CAP. XI.

PAludamentum erat imperatorum. Omnia quoque militaria ornaméta dici in libris auguralibus ait Festus. Liuius paludamentum pro veste militari, etiam eius qui non esset imperator, posuit in primo, Cognitóque super humero fratris, paludamento sponsi, quod ipsa confecerat, soluit crines, & flebiliter nomine sponsum mortuum appellat. Paludamentum enim illud erat vnius Curiatiorum, quorum nemo, vt arbitror, imperator in Albanis fuit. Vnde paludati. Cælius ad Ciceronem, Consules autem, quia verētur ne illud senatuscōsultum fiat, vt paludati exeant. Iuuenalis in sexta,

Cúmque paludatis ducibus, præsente marito
Ipsa loqui recta facie, strictísque mamillis. Tullius ad Cassium, Pansa noster paludatus ad tertium Calend. Ianuarii profectus est. Paludaméto quoque vteban-

tur & Augustæ, vt diximus in aureo paludamento Agrippinæ. Quòd si in vestimentorum ratione, quæ subinde mutatur, nouis rebus antiqua vocabulorum nomina fas sit indere, dicerem id vestimenti genus, cui intexti liliorum flores, quódque induti reges Gallorum depingi solent, id Latinè paludamentum dici posse. Græci aliâs circunlocutione enuntiant, quemadmodum & Latini. Plutarchus in Cæsare, vbi de Pōpeio, qui in prælio Pharsalico, vt equitatum cui maximè cōfidebat, perterritum pulsúmq; vidit, se in prætorium recepit, equúmq; nactus, detracto paludamento aufugit: ἀπεδύσατο μὲν, inquit, τὴν ἐναγώνιον καὶ στρατηγικὴν ἐσθῆτα, φεύγοντι δὲ πρέπουσαν μεταλαβὼν ὑπεξῆλθεν. Hoc est, Vestem quidem exuit imperatoriam atq; militarem: fugiētis autem adsumpta, prælio sese subduxit. Cæsar belli ciuilis tertio, Pompeius iam, quū circa vallum nostri versarentur, equum nactus, detractis insignibus imperatoriis, decumana porta se ex castris eiecit, protinúsque equo citato Larissam contendit. Plutarchus in Lucullo ἐφεστρίδα, vt opinor, pro paludamento posuit, vbi de ornamētis Luculli iamiā prælium inituri aduersus Tigranem, θώρακα μὲν, ait, ἔχων σιδηροῦν φολιδωτὸν ἀποστίλβοντα, κροσσωτὴν δ᾽ ἐφεστρίδα. Hoc est, Thoracem ferreum habens squamosum & splendidum, ac fimbriatum paludamētum. Interpres vertit Punicam ephestrida: credo quòd in suo ipsius exemplari fuerit κροκωτήν: quod tamen haud prorsus displicet. Idem Plutarchus in Philopœmene tunicas equestres vocat, quas Robbes a cheual dicimus, καὶ χιτώνων ἱππικῶν καὶ στρατιωτικῶν χλαμύδων διηνθισμένων. Vide reliqua. Idem Plutarchus in Crasso φοινικίδα pro paluda-

mento purpureo dixit, λέγεται δὲ, inquiens, ἡμέρας ἐκείνης τὸ χεράσον, οὐχ ὥσπερ ἔθος ἐστὶ ῥωμαίων στρατηγοῖς, ἐν φοινικίδι ἐξιεῖν, ἀλλ' ἐν ἱματίῳ μέλανι. Hoc eſt, Fertur eo die Craſſum, non purpureo, vt Romanorum imperatorum mos erat, paludamento ad milites proceſſiſſe, ſed pallio nigro. Paludamentum verò fuiſſe Imperatorum, planum fit ex Tranquillo in Cæſare, Alexandriæ circa oppugnationem pontis, eruptione hoſtium ſubita cõpulſus in ſcapham, pluribus eodem præcipitantibus, quũ deſiliiſſet in mare, nando per ducentos paſſus euaſit ad proximam nauem: elata læua, ne libelli, quos tenebat, madefierẽt: paludamentum mordicus trahens, ne ſpolio potiretur hoſtis. Vtebãtur & Græci equites eo genere veſtis, quã ἐφαπτίδα appellat Athenæus in quinto, his verbis, πάντες οἱ περιφορημένοι εἶχον πορφυρᾶς ἐφαπτίδας, πολλοὶ δὲ διαχρύσους καὶ ζωωτάς. Hoc eſt, belluatas ephaptidas. Macedones pro paludamento, chlamyde vtebantur. Plutarchus in Alexandro, qui quũ vidiſſet Darium à ſuis interfectum, τὴν ἑαυτοῦ χλαμύδα λύσας ἐπέβαλε τῷ σώματι, καὶ περιέστειλεν. Hoc eſt, Sua ipſius ſoluta chlamyde, mortuo iniecit ac circuntexit. Simul & Pyrrhus quum quodam in prælio videret ſe vnum ab omnibus Romanis appeti, τὴν χλαμύδα καὶ τὰ ὅπλα παραδοὺς ἑνὶ τῶν ἑταίρων μεγακλεῖ, τοῖς δ' ἐκείνου τρόπον τινὰ καταχρύψας ἑαυτὸν, ἐπῆγε τοῖς ῥωμαίοις. Hoc eſt, Chlamyde & armis vni amicorum Megacli traditis, illiúſque armis ſeipſum tanquam occultans, in Romanos impetum fecit. Interpres vel hæc non intellexit, vel quod magis puto, corruptum Plutarchũ habuit. Dion libro L. chlamydem pro veſte militari Romanorum, paludamento fortaſſe, vel ſagis,

posuisse videtur, his verbis, καὶ τὰς χλαμύδας, ὡς καὶ ἐν χερσὶν αὐτοῦ ὄντος τοῦ πολέμου, μετημπίσχοντο. Chlamys inter puerilia hîc recēsetur ab Vlpiano, qua Numa primus Romanorum regum vsus est, quū legationem Isaurorum excepisset, rationémque eorum habitus percepisset. author Suidas. Qua coccina vsum Imperatorem Alexādrum testatur Lampridius. Chlamydis effigies & terræ habitabilis eadem fuisse traditur. Strabo in secundo, ἔστι δή τι χλαμυδοειδὲς σχῆμα τῆς οἰκουμένης, Est certè chlamydis effigies quædam terræ habitabilis. Erat autem Græcorum, & maximè Macedonum. Plutarchus in Eumene, ἐξῆν γὰρ Εὐμενεῖ καὶ καυσίας ἁλουργεῖς καὶ χλαμύδας διανέμειν, ἥτις ἦν δωρεὰ βασιλικωτάτη παρὰ Μακεδόσι. Hoc est, Licebat enim Eumeni causias purpureas & chlamydes dilargiri quod: inter dona regia præcipuum habebatur à Macedonibus. Causia, vt illud interim scias, erat capitis tegmen, quam Budæus appositissimè vsurpauit, pro galero Cardinalium coccino. Licet enim vni Romano pontifici, vt quondam Eumeni, causias ἁλουργεῖς, id est purpureas, vt chlamydes coccinas, cæteráq; Cardinalium ornamenta arbitratu suo (certè hoc iure vtimur) dilargiri, μὴ γὰρ γένοιτο nūdinari. Quibus Plutarchi verbis palàm fit chlamydes fuisse Macedonum. Ille igitur Magnus Alexander incredibili gaudio elatus est, qūu eius architecti situm Alexandriæ in formam chlamydis descripsere, quem metatus est Dinocrates ad effigiē Macedonicæ chlamydis, orbe gyrato laciniosam, dextra

Lib. 5. cap. 10. læuáque anguloso procursu. author Plinius, & Strabo in septimo. Iam verò & Demetrius ille Poliorcetes chlamydem intexēdam locauit, in qua, vt ait Plutar-

chus, erat εἴκασμα τοῦ κόσμου καὶ τῶν κατ᾽ οὐρανὸν φαινομένων. Hoc est, effigies mundi, & eorum quæ in cælo apparent. quæ tamen mutatione temporum inchoata relicta est. Athenæus in XII. asseuerat perfectas fuisse Demetrii chlamydes, colore nigricante sublucẽtes, in quibus erat polus depictus, aureas stellas habẽs, & duodecim signa. αἱ δὲ χλαμύδες, inquit, αὐτοῦ ἦσαν ὀρφνιὸν ἔχουσαι τὸ φέγγος τῆς χρόας. τὸ δὲ πᾶν ὁ πόλος ἐνύφαντο, χρυσοῦς ἀστέρας ἔχων καὶ τὰ δώδεκα ζώδια. Iã nec illud supra fidem esse videtur, quod ait Appianus in eo libro qui Mithridaticus inscribitur. Interpretis verba subiiciã, quando Appiani Græci nulla mihi copia: ea sunt vbi de triumpho Pompeii ex Asia agit: Põpeius ipse curru lapillis auróque splendente ferebatur, chlamydem, vt aiunt, indutus Alexandri qui Macedonibus præfuit, si tamen id credere dignum est. Putant quippe illam in his, quæ Mithridates ex Cleopatræ rebus in Co reperit, inuẽtam fuisse. Nec id absurdum videri debet, quandoquidem Pompeius quandam similitudinem oris habuisse videtur ad Alexandri imagines. Plutarchus in Pompeio, ἦν δέ τις καὶ ἀναστολὴ τῆς κόμης ἀτρέμα, καὶ τῶν περὶ τὰ ὄμματα ῥυθμῶν ὑγρότης, τοῦ προσώπου ποιοῦσα μᾶλλον λεγομένην ἢ φαινομένην ὁμοιότητα πρὸς τὰς ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλέως εἰκόνας. ᾗ καὶ τοὔνομα πολλῶν ἐν ἀρχῇ συνεπιφερόντων, οὐκ ἔφυγεν ὁ πομπήιος, ὥστε καὶ χλευάζοντας αὐτὸν ἐνίους ἤδη καλεῖν ἀλέξανδρον. διὸ καὶ λεύκιος φίλιππος ἀνὴρ ὑπατικὸς συνηγορῶν αὐτῷ, μηδὲν ἔφη ποιεῖν παράλογον, εἰ φίλιππος ὢν φιλαλέξανδρός ἐστι. Hoc est, Capillitium etiam habebat leniter accliue, & oculorum liniamentorum læuorem quendam, creditam magis quàm compertã oris Pompeii similitudinẽ ad Alexandri regis statuas

repræſentantem. Qua re commoti plerique nomen quoque Alexandri ei tribuerunt, quod Pōpeius haudquaquam repudiauit: vt quum per iocum nonnulli eum iam appellarēt Alexādrum, Lucius Philippus vir conſularis in quadam cauſa ipſi patrocinans dixerit, ſe abſurdum nihil agere, ſi quū eſſet ipſe Philippus, Alexandrum complecteretur. Nec quiſquam mirabitur, chlamydem illam tanto tempore duraſſe, ab Alexandro ſcilicet ad Pompeii ætatem, modò qui le-
8. gerit Plinium in octauo, qui ait Seruii Tulli prætextas duraſſe annis quingentis ſexaginta, nullásque teredinum iniurias ſenſiſſe. Ab eo enim ipſo tempore, quo Alexander natus eſt, ad Ciceronis conſulatum (quo conſule Pompeius, aut paulo pòſt triumphauit) vix anni ſunt trecenti viginti, vt ex Eutropio colligere eſt. Athenienſes quoque chlamyde vſi ſunt in præliis, paludamenti vice. Plutarchus in Craſſo de Nicia loquens, qui, ſi bellandum eſſet aduerſus Lacedæmonios, ἀποδυόμενος τὴν χλαμύδα, καὶ τῇ κλέωνος ἀπειρίᾳ καὶ θρασύτητι ναῦς καὶ ἄνδρας, καὶ ὅπλα, καὶ στρατηγίας ἐμπειρίας ἄκρας δεομένην παραδιδούς. Hoc eſt, Chlamyda exuens, & Cleoni homini audaci, & rei militaris ignaro claſſem, viros, arma, atque adeo præfecturam, hominem peritiſſimum flagitantem, tradens.

Paludamenti, & ſagi, ac caligæ militaris figura, ex antiquiſſimis marmoribus Romæ inuentis.

CAP. XII.

AIt Vlpianus, TVNICAE.) Aulus Gellius libro septimo Noctiũ Atticarum ait, antiquitus Romanos primò quidẽ sine tunicis toga sola amictos. Quare nec videtur reprehendendus Cato, qui de more maiorum solebat statim à prandio ad forum descẽdere, ac ibi cum amicis deambulare, nullis nec calceis, nec tunica. μετ' ἄριστον δὲ, inquit Plutarchus in Catone, πάλιν, ὥσπερ εἴθιστο, καταβὰς εἰς ἀγορὰν ἀνυπόδητος καὶ ἀχίτων, περιπατῆσαι μετὰ τῶν συνήθων. Hoc est, Post prandiũ autem rursum, vt solebat, in forum sine calceis & tunica descẽdens, cum familiaribus deambulasse. Cuius moris non meminisse videtur Plutarchus, indicans eum non seruasse decorum prætoriæ dignitatis, quòd sine calceis & tunica ius diceret, quũ maiores non vsos tunica satis constet. Neque enim frustrà Ennius Carthaginensium iuuentutẽ tunicatam appellat. Postea verò, inquit Gellius, substrictas & breues tunicas citra humerũ desinentes habebant, quod genus Græci dicunt ἐξωμίδας: qua vsum Catonẽ Maiorem, quũ brumæ tẽpore rusticaretur, author Plutarchus: ἐπανελθὼν δὲ, inquit, εἰς τὸ χωρίον, εἰ μὲν ἦν χειμὼν, ἐξωμίδα λαβών· θέρους δὲ, γυμνὸς ἐργασάμενος μετὰ τῶν οἰκετῶν. Hoc est, Reuersus autem in agrũ, si quidem hyems erat, exomida sumebat: sin autem æstas, nudus cum seruis operabatur. Quando verò in Catonis mentionem incidimus, illud in illo miratur Plutarchus, quòd iam senex post cõsulatum & triumphum adeptum, nulla vnquã veste vsus sit, quæ centum denariorũ pretiũ excederet. ἐσθῆτα μὲν γὰρ οὐδέποτε φησὶ φορέσαι πολυτελεστέραν ἑκατὸν δραχμῶν. Hoc est denariorũ: queis ad qua-

drãtem reſpondent Iulii, quibus vtuntur hodie paſſim in Italia: qui centum denarii nummo noſtrate, viginti francicis æſtimari poſſunt. Iam & in obſoniũ ipſe Cato in diem triginta aſſes inſumebat, hoc eſt triginta bayochos: noſtro verò more, triginta ſolidos. Maſſilienſium quoque frugalitas celebrari ſolet, quòd apud eos mulierum dos maxima centum aureos non excederet, veſtimenta ad quinque aureos: quæ tamẽ ſumma Catonis pretio cẽtũ ſolidis noſtris maior eſt. ἡ γὰρ μεγίστη προὶξ αὐτοῖς ἐστὶν ἑκατὸν χρυσοῖ, καὶ εἰς ἐσθῆτα πέντε, καὶ πέντε εἰς χρυσοῦν κόσμον. πλέον δὲ οὐκ ἔξεστι. Hoc eſt, Maxima enim dos eis eſt aurei centũ, quinque in veſtes, in mundum aureum totidem: excedere verò nõ licet. author Strabo. Straboni tamen refragatur id quod Græci prouerbii vice vſurpant, εἰς μασσαλίαν πλεύσειας, καὶ εἰς μασσαλίαν ἥκεις. Aiunt enim ipſos Maſſilienſes nimis delicato ac molli muliebríque cultu vſos: inſuper capillum vnguentatum muliebrem in modũ religare. vnde natum prouerbium. Verùm illi prouerbio non aſſentior, quũ apud me maior ſit M. Tullii authoritas, qui pro Flacco ait, Maſſiliæ diſciplinam ac grauitatem non ſolùm Græciæ, ſed haud ſcio an cunctis gentibus anteponendã iure dicã, quæ tam procul à Græcorum omniũ regionibus, diſciplinis linguáque diuiſa, Gallorũ gentibus, barbarorum fluctibus alluatur: ſic optimatum conſilio gubernatur, vt omnes eius inſtituta laudare facilius poſſint quàm æmulari. Sed quid opus illis ethnicorũ teſtimonio, quũ Lazarus amicus ab Ieſu Chriſto Seruatore vocatus, hanc vnã potiſſimum ſedẽ delegerit, in qua veriſſima dei dogmata mortales edoceret, mirificáque

ad reuocandã errabũdam plebeculam, prodigia ostentaret? Sed ad tunicas reuertamur. Manicatis tunicis indui non sine probro solebát, vt author est Gellius, qui eas Græco vocabulo χειριδωτοὺς appellat. Politianus in Herodiano, manuleatas vertere, Plautum imitatus, maluit, quàm cum Cicerone dicere manicatas. qui quũ in gregem Catilinæ inuehitur, sic ait, Quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut barbatos videtis, manicatis & talaribus ac strictis tunicis amictos, non togis. Virgilius quoque videtur non sine probro dixisse,

Et tunicæ manicas & habent redimicula mitræ.

Mulieres tunicis vtebantur longè latéque diffusis, ad vlnas cruráque aduersus oculos protegenda: quarum ima erat carni proxima: vnde iocus Martialis in Lesbiam,

De cathedra quoties surgis (iam sæpe notaui)
Pædicant miseram Lesbia te tunicæ.

Obseruaui & apud Ouidiũ, tunicam in singulari accipi pro tunica illa quæ ima erat, qua hodie linea vtimur, vt olim Athenienses talari & linea vtebantur, authore Polluce. Ouidius in III. Amor.

Sic etiam tunica tangitur illa sua. Et in eodem,
Illic nec tunicam tibi sit posuisse pudori. Et alibi,
Pugnabat tunica se tamen illa tegi.

Tunicam accipe pro ea quæ carni proximior, quam, vt mihi videtur, tunicam lineã vel imam dicere possumus. Sũt qui interulam vocitent. Athenæus χιτώνιον ἐχέβρχον appellat in decimotertio, vbi de Phryne scorto nobili, ἐχέβρχον γὰρ χιτώνιον ἀμπείχετο. Hoc est, Tunicula carni proxima amiciebatur: quam cami-

ſiam dicimus. Vtebãtur & tunica, quæ media dici poteſt: cuiuſmodi ferè eſt tunica rubra, qua brumali tẽpore vtimur. Erat & alia tunica quæ his ſuperinduebatur: noſtri ruſtici, vocabuli Græci veſtigia retinentes, hocheton appellant, quaſi dicas ὁ χιτών: alii ſaye. Neque verò cuipiam mirum videri debet, ſiquidem olim Druidæ Gallorum ſacerdotes, publicis priuatiſque rationibus, Græcis literis vtebantur, vt legimus in ſexto Commẽtariorum Cæſaris. Quin & Ephorus apud Strabonem Gallos φιλέλληνας appellat. Μονοχίτων Græcis is eſt, quem tunicatũ dicimus, id eſt ſola tunica amictum. Plutarchus in Antonio, de Cleopatra loquẽs, quæ valetudine affecta, in lectulo iacens, vt Auguſtum aduentantem reſciuit, tunicata exiliit obuiã, ſéque ad pedes eius ſtrauit & abiecit. ἡ δὲ, inquit, ἔτυχε μὲν ἐν σιβάδι κατακειμένη ταπεινῶς, εἰσιόντι δ᾽ αὐτῷ μονοχίτων ἀναπηδήσασα προσπίπτει, Ipſa autem iacebat in lecto ſordidè: ingredienti verò ipſi vnica amicta tunica exiliens accidit. Idem in Sylla, οἱ τοῦ Φιμβρίου στρατιῶται μονοχίτωνες ἠσπάζοντο τοὺς ἐκείνου μονοχίτωνας. Hoc eſt, Tunicati, & en hocheton, vt vulgò loquimur, ſalutabãt illius tunicatos. Si interpres Plutarchi aliter vertit, vel fallor, vel falſus eſt. Athenæus quoque in primo, καὶ ἀνδριάντας αὐτῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἑστάναι φησὶ, κατὰ πολλὰ μέρη τῆς πόλεως μονοχίτωνας, ῥυτὸν κρατοῦντας ἐν ταῖς χερσίν. Hoc eſt, Statuas ipſius in Alexãdria collocaſſe ait, in multis ciuitatis partibus tunicatas, manibus rhytum tenentes. Id eſt poculi genus. A tunica fit tunicatus. Martialis,

Formoſam faciem nigro medicamine velas:
Sed non formoſo corpore lædis aquas.

Ipſam crede deam verbis tibi dicere noſtris,
  Aut aperi faciem, vel tunicata laua. Ouidius,
Aſtiterit tunicata: moues intendia, clama:
  Sed timida caueat frigora voce roga.

Tunicata, id eſt in camiſia. Proinde facetiſſimus poeta quietẽ tunicatã appellat, id eſt liberã ab opera togata,

Quos Fauſtine dies, qualem tibi Roma Rauennam
  Abſtulit: ô ſoles, ô tunicata quies.

Solebant enim, vt diximus, Romani togati deducere & reducere magiſtratus, & eos qui dignitate, vel ætate, vel opibus præcellerent, in domum, in forum, in tẽpla, vel alió. Quæ opera togata à Martiale vocitatur,

Exigis à nobis operam ſine fine togatam:
  Non eo, libertũ ſed tibi mitto meũ. Et in nono,
Denariis tribus inuitas, & mane togatum
  Obſeruare iubes atria, Baſſe, tua:
Deinde hærere tuo lateri, præcedere cellam,
  Ad vetulas tecum plus minus ire decem.

Quare in vita beatiore togam raram optat. domi enim Romani cõmorantes, togam reponebant, & viliori veſte vtebãtur: quam non ineptè fortaſſe domeſticã dixeris. Tullius in ſecũdo de Finibus, Aut etiam vt veſtitum, ſic ſententiã habeam, aliam domeſticam, aliam forenſem. Herodianus in Maximo, ἁρπάζουσι τοὺς πρεσβύτας, περιῤῥήξαντες δὲ ἃς εἶχον περὶ τοῖς σώμασιν ἐσθῆτας λιτὰς, ἅτε οἴκοι διατρίβοντες. Hoc eſt, Corripiunt ſenes, laceratis quibus amiciebãtur veſtibus, vilioribus ſanè, vtpote qui domi ſeſe continerent. Et item Plutarchus in Sylla ait, ἐσθῆτα δ' ἄλλην μὲν οἰκουρῶν, ἄλλην δ' εἰς ἀγορὰν προερχόμενος. Hoc eſt, Veſtem aliam, quum domi maneret, aliam quum ad forum deſcenderet, vel

procedens. Tunica lati claui, insigne erat senatorum, senatúmque ab equite distinguebat. Plinius libro trigesimotertio, Annuli distinxere alterum ordinem à plebe, vt semel cœperant esse celebres, sicut tunica ab annulis senatum tãtúm. Trãquillus in Augusto, Sumẽti virilem togã, tunica lati claui resuta ex vtraque parte ad pedes decidit. Fuerunt qui interpretarentur non aliud significare, quàm quòd is ordo, cuius insigne id esset, quandoque ei subiiceretur. id est ordo senatorius scilicet. Tunica lati claui, latus clauus etiãnum appellatur. Martialis in Gelliam, Cap. 1. 23.

Dum te posse negas nisi lato Gellia clauo
Nubere, nupsisti Gellia cistigero.

Tacitus in Dialogo, Equidem, vt de me ipse fatear, nõ eũ diẽ lætiorẽ egi, quo mihi latus clauus oblatus est. Quintilianus vndecimo, cui lati claui ius non erit, vt tunicæ prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad medios poplites vsque perueniant. Nam infra, mulierum est: supra, centurionum. Lati claui ius, est dignitas ordinis senatorii. Dicitur & clauus: Trãquillus in Augusto, Togis neque restrictis neque fusis vsus est: clauo nec lato, nec angusto. Tunica lati claui, siue latus clauus, antea quidem dicebatur tunica palmata, à latitudine clauorum, quæ nũc à genere picturæ appellatur. Verba sunt Sexti Pompeii in vocabulo Picta, paucis additis. Quũ verò ait, quæ nunc à genere picturæ appellatur, accipe ab ipsis clauis purpureis, qui tunicis inseruntur, appellari tunicam lati claui. Quibus clauis purpureis mappæ quoque ad limbum, vt opinor, variari solebant. Et hoc est quod ait Martialis, Et lato variata mapalia clauo.

Quare quum apud Liuium identidem legas tunicam palmatam, accipe pro tunica lati claui, quam Græci χιτῶνα πλατύσημοι appellant. Strabo in tertio, οὗτοι δὲ καὶ ἐνδῦσαι λέγονται πρῶτοι τοὺς ἀνθρώπους χιτῶνας πλατυσήμους, Hos autem primos memoriæ proditum, induiſſe homines tunicas lati claui. Hactenus quæ de lato clauo cōminiſci potui, hæc ſunt: ita tamen vt ingenuè fatear, mihi planè non liquere: ſicut nec illis maiorū gentium ſcriptoribus, qui ante me natum hac in re hallucinati ſunt. Tunica phœnicea ſignum erat prælii futuri, quam aliàs coccinam appellat Plutarchus, vt diximus in cocco. Plutarchus in Bruto, προὔκειτο μὲν τῷ Βρούτου χάρακι καὶ τῷ Κασσίου σύμβολον ἀγῶνος, φοινικοῦς χιτών. Hoc eſt, Ante Bruti & Caſſii vallum, prælii ſignum erat propoſitū, tunica phœnicea. Et in Pompeio, κατὰ τάχος πρὸ τῆς σκηνῆς ἐκέλευσε προθεῖναι τὸν φοινικοῦν χιτῶνα· τοῦτο γὰρ μάχης ῥωμαίοις ἐστὶ σύμβολον. Hoc eſt, Extēplo ante prætorium iuſſit proponi tunicam phœniceam: hoc enim Romanis pugnæ ſignum. Alibi coccinam appellat Plutarchus, credo quia idem ferè color. Quod ait Iurecōſultus, tunicæ, hoc ideo quia pluribus tunicis vtebātur: & Auguſtus quaternis interdum tunicis (authore Tranquillo) muniebatur. Quare apud Ouidium Faſtorum ſecundo,

Exuerat tunicas, vteri manifeſta tumore,
  Proditur indicio ponderis ipſa ſui.   Et in eodem,
Dat tenues tunicas Getulo murice tinctas:
  Dat teretem zonam, qua modò cincta fuit.

Tunica quoque apud Celſum pro eo ponitur, quam taygam vulgò dicimus, his verbis, Vel ex ictu aliquo rumpitur tunica, quæ deducere ab inferioribus parti-

bus intestina debuit. Sunt & tunicæ apud eundem, testiculorum inuolucra. Sic etiam Persius non inelegánter, cæpe tunicatum appellat.

CAP. XIII.

PALLIOLA.) Pallium erat Græcorum. Tullius pro Rabirio, Consularis homo soccos habuit & pallium: nec verò id homini tum quisquam, sed tempori assignandum putauit. Trãquillus in Augusto, Sed cæteros continuos dies inter varia munuscula, togas insuper & pallia distribuit, lege proposita, vt Romani Græco, Græci Romano habitu vterẽtur. Pallium quoque erat philosophorum. Gellius libro nono, Video (inquit Herodes) barbam & palliũ: philosophum nondum video. Pallia inter cõmunia vestimenta annumerãtur Vlpiano hîc, quæ promiscua appellat Tacitus in tertio, Promiscuas viris & fœminis vestes.

Palliis etiamnum in lecto vtebantur.

Ouidius in Amoribus,

Nec in lecto pallia nostra sedent? Martialis,
Gutta pallia nec fefellit vlla. Iuuenalis in sexta,
-tunc corpore sano
Aduocat Archigenen, onerosáque pallia iactat.

Pallia tunicæ imponebantur, ex prouerbio, Tunica pallio proximior. Quod si verum est, tunicarum muliebrium alæ non erant consutæ, erántque Romanæ φαινομηρίδες, quemadmodum & Spartanæ. Quod & Ouidianis versibus probari potest, quum ait,

Pallia si nimium terræ demissa iacebunt,
Collige, & immunda sedulus effer humo.
Protinus, officii pretium patiente puella,
Contingent oculis crura videnda tuis.

Neque enim efferendo pallio aperirentur crura, si alæ vtrinque consutæ essent: etiamsi Plutarchus dicat, ἔτι δὲ μᾶλλον ἡ περὶ τὰς παρθένους φυλακὴ κατέσταλται τῷ νουμᾷ πρὸς τὸ θῆλυ καὶ κόσμιον. ἡ δὲ τοῦ λυκούργου παντάπασιν ἀναπεπταμένη καὶ ἄθηλυς οὖσα, τοῖς ποιηταῖς λόγον παρέσχηκε. φαινομηρίδας τε γὰρ αὐτὰς ἀποκαλοῦσιν, ὡς Ἴβυκος, καὶ ἀνδρομανεῖς ἱστοροῦσιν, ὡς εὐριπίδης. Et paulo pòst, τῷ γὰρ ὄντι τοῦ παρθενικοῦ χιτῶνος αἱ πτέρυγες οὐκ ἦσαν ἀνερραμμέναι κάτωθεν, ἀλλ' ἀνεπτύσσοντο, καὶ συνανεγύμνουν ὅλον ἐν τῷ βαδίζειν τὸν μηρόν. Hoc est, Itémque custodia quæ ad virgines pertinet, à Numa cohibita magis est ad muliebrem cultum & ornatum. Custodia verò Lycurgi planè aperta nimis. Siquidem muliebris quum sit, poetis ioci ansam præbuit. φαινομηρίδας enim ipsas appellat, (id est quarum aperta sunt femora,) vt Ibycus. Et paulo pòst, Nimirum pinnæ virginalis tunicæ non erant consutæ, sed explicabantur, aperiebántque totum incedendo femur. Hactenus Plutarchus. Quibus verbis apparet Spartanas mulieres solitas incedere sola tunica amictas, cuius alæ non erant consutæ. Quod & Romanis obseruatum arbitror, ex Ouidio: ita tamen, vt tunicis pallia vel stolæ superimponerentur. Neque enim, vt mihi quidem videtur, aliter capi potest sensus Ouidianus: nisi siquis dixerit, quòd efferendo pallio, simul & efferebantur tunicæ, quod magis amentis fuisset quàm amantis. Cæterùm tunica illa, cuius pinnæ dissolutæ aliquatenus erant, & qua vtebantur Spartæ, σχιστὸς χιτὼν appellatur à Iulio Polluce, in Onomastico ad Commodum. A Pallio fit Palliolum, quod laneum erat. Martialis,

Succida palliolo vellera quinque petit.

Mulierũ etiam erat. Iuuenalis Sat. 11, -aut quum
Vxorem comœdus agit, vel Dorida nullo
Cultam palliolo? mulier nempe ipsa videtur, &c. Inde Palliolatus. Trãquillus in Claudio, Ob hanc eandem valetudinẽ, & gladiatorio munere, quòd simul cum fratre memoriæ patris edebat, palliolatus nouo more præsedit. Martialis in nono,
Hanc volo quæ facilis, quæ palliolata vagatur.

A pallio fit Palliat᷉, id est pallio munitus. Gellius libro nono, Adiit nobis præsentibus palliatus quispiam & crinitus. Erant etiamnum pallia cœnatoria, quorum meminit Martialis,
Pugnorum reus ebriæque noctis,
Cœnatoria mittat aduocato. Et in vndecimo,
Ad cœnam venies: sed sic diuisa recumbes,
Vt non tangantur pallia nostra tuis.
Et in Apophoretis, vbi in lemmate est Cœnatoria, subaudiendum pallia. ait enim,
Nec fora sunt nobis, nec sunt vadimonia nota:
Hîc opus est pictis accubuisse toris.
Interpres fœdè lapsus est: lege, ac ridebis. Porrò autem palla Gallica ad formã nostri palletoci manicati videtur accessisse, si Martiali credimus, Dimidiásq; nates Gallica palla tegit. Quid verò sit palla Gallica, docet Strabo in quinto, ἀντὶ δὲ, inquit, χιτώνων σχιστοὺς χειριδωτοὺς φέρουσι μέχρι αἰδοίων καὶ γλουτῶν. Hoc est, Tunicarum vice pallas manicatas gestant, ad verenda vsq; natésque medias pertingentes. Quæ verba, Martialis versum videntur interpretari. Palla ab Horatio honesta dicta, mulierũ erat, vt quidã opinãtur. Martialis,
Fascia te tunicæque tegunt, obscuráque palla.

Vtebantur & citharœdi. Ouidius in vndecimo Metamorphoseos,

Ille caput flauum lauro Parnaside vinctus,
Verrit humum Tyrio saturata murice palla.

Et tragœdi. Idem Ouidius Amorum tertio,

Fronte comæ torua, palla iacebat humi.

Quare falluntur ii qui mulierum tantùm fuisse putant, in quibus & noster Sipõtinus, vir alioqui de lingua Latina nõ pessimè meritus. Marcus Varro de lingua Latina, ait pallam ideo dici, quòd foris palàm sit. Erátque palla longa ad terram vsque promissa, vt apparet in Ouidiano versu. quam ob id appellat Virgilius, Pro longæ tegmine pallæ.

Endromis dicta videtur, quòd eo genere vestis ἐν δρόμῳ, (id est in cursu & palæstra) vterentur, quã pinguem, hirsutámque, & villi longioris fuisse constat ex Martialis libro quarto,

Hanc tibi Sequanicæ pinguem textricis alumnam,
Quæ Lacedæmonium barbara nomen habet:
Sordida, sed gelido non aspernanda Decembri
Dona, peregrinam mittimus endromidem.
Seu lentum ceroma teris, tepidúmve trigona,
Siue harpasta manu puluerulenta rapis:
Plumea seu laxi partiris pondera follis,
Siue leuem cursu vincere quæris Atam:
Ne madidos intret penetrabile frigus in artus,
Néve grauis subita te premat iris aqua:
Ridebis ventos, hoc munere tectus, & imbres:
Nec sic in Tyria sindone tutus eris.

Iuuenalis taxat mulieres Romanas, quæ endromide purpurea vterentur, in sexta,

Endromidas Tyrias & fœmineum ceroma
Quis nescit?

Quod verò ait Martialis, sindone, vt obiter id intelligas, σινδὼν, vt ait Pollux, est amictus ex lino AEgyptiaco, quod nũc dicrossum appellatur: dicta, vt opinor, quia primũ in Sidone vrbe huiusmodi amictus fieri cœpit: ob id Tyria à Martiale dicta: erãt enim vicinæ vrbes Tyrus & Sidon. Hoc eò adieci, vt intelligeres quæ scripta sunt in Matthæo, Et quũ accepisset corpus Ioseph, inuoluit illud sindone munda. De sindone cõuenit Matthæus, Marcus & Lucas: verũ Iohãnes ait, καὶ ἔδησαν αὐτὸ ὀθονίοις μετὰ τῶν ἀρωμάτων. Hoc est, Et obuinxerũt illud othoniis cũ aromatibus. Quòd si Polluci credimus, ὀθόνη apud Homerũ magis ἐξ ἐρίου, id est ex lana, quàm ἐκ λίνου, id est ex lino, erat. Sindon verò inter linea vestimẽta adscribitur ab ipso Polluce. Quare puto Iohannẽ per othonia, lintea intellexisse, rectéque vertisse Erasmũ, etiãsi aliter sentiat Pollux. Sindon.

CAP. XIIII.

QVod ait Vlpianus, Ansitaria, quid velit, ingenuè fateor me planè nescire. Consului vetustissimos codices, quorum in altero legi, Ansitapa: in altero, Anticapa. Quocirca si mihi permittis diuinare, vel potius coniectura vti, puto legẽdum amphitapa. Nam amphitapæ dicuntur vestes vtrinque villosæ: Lucilius libro primo,

Psilæ atque amphitapæ villis ingentibus molles.

Varro Manio, Alterum bene acceptum domire super amphitapa bene molli. Athenæus ἀμφίταποι dixit in quinto, τούτοις δ' ἀμφίταποι ἁλουργεῖς ὑπέστρωντο τῆς πρώτης ἐρέας. Id est, Hisce amphitapa substernebantur

è molli lana. Quæ & amphimalla dicuntur. Strabo in quinto, τὴν δὲ μέσην οἱ περὶ παταούϊον, ἐξ ἧς οἱ τάπητες οἱ πολυτελεῖς καὶ γαύσαποι, καὶ τὸ τοιοῦτον πᾶν ἀμφίμαλλόν τε καὶ ἑτερόμαλλον. Hoc est, Mediocrem verò lanam ager Patauinus, ex qua tapeta fiunt laudatissima, & gausapinæ, cæteráque eiusdem generis amphimalla & heteromalla. Id est, quæ vtrinque villosa sunt, vel in altero tantùm, cuiusmodi ferè sunt mantes vulgò dictæ, quas Massiliæ fieri vidimus, quæ & amictus & stragulæ vestis vsum nautis & nauigãtibus præstant. Hodie veste serica heteromalla vtimur, quã villosam & villutam vulgò dicimus: quemadmodum & lanea heteromalla, quam trippam, nisi fallor, appellamus.

CAP. XV.

AIt Vlpianus, Et SAGA.) Sagũ militũ erat, quod & inter familiaria adscribitur ab Vlpiano. Tullius, Itur ad saga. Nostri milites g litera sublata, vocabuli Latini vestigia retinent, saum vel sayon appellantes id genus vestis, quod armis superinduitur: alii accoustramentũ, vt prætoriani. Cicero ad Trebatium, Quamobrẽ camino luculento vtendũ censeo. Idem & Mutio & Manilio placebat, præsertim qui sagis nõ abũdares. Quòd verò ait, Idem & Mutio, iocatur Tullius in Trebatium iureconsultum: quibus moris est aliorum authoritate suam ipsorum comprobare sententiam. Græci vnico vocabulo, vt opinor, περιθωράκιδια appellant ea quæ superinduebantur armis. Plutarchus in Artoxerxe, ὡς δὲ μόλις συνεῖδον τὰ περιθωράκιδια φοινικᾶ, λευκοῖς χρωμένων τῶν βασιλικῶν ἁπάντων, ἔγνωσαν πολεμίους ὄντας. Lapus fœliciter interpretatus est, Qui vbi vix rubra sagula conspicati sunt, quòd regiæ par-

tis omnes albis vterentur, agnouerunt statim hostes esse. Strabo vocabulo Latino vtitur in tertio, ἐν βαστητανίᾳ δὲ μελανείμονες, τὸ πλέον δ' ἐν σάγοις. Hoc est, In Bastetania verò nigris vestimētis vtūtur ad vnū omnes, magnam ferè partem in sagis. Vtebantur & Lusitani sagis, vt author est Strabo in tertio: quibus operiebāt captiuos, ex eorum visceribus vaticinaturi. Quod immanius mihi quidē videtur, quàm quod Gallos quōdā fecisse ferunt, sontes scilicet ac damnatos diis immortalibus immolasse. Plutarchus in Galba, ἐσθῆτα στρατιωτικὴν appellat, quod nos, vt opinor, sagum. Extat lex militaris Caii Gracchi, apud Plutarchum in Tiberio, in hæc verba, ἐσθῆτα μὲν χειλῶν δημοσίᾳ χορηγεῖσθαι, καὶ μηδὲν εἰς τοῦτο τῆς μισθοφορᾶς ὑφαιρεῖσθαι τῶν στρατευομένων. Hoc est, Sumptu vt publico saga militibus præberentur, nihil hac de re stipendio militari diminuto. A sago fit Sagulū. Liuius in xxx, Hæc ōnia sagulo gregali amictus. Virgilius, Virgatis lucent sagulis. Tacitus de moribus Germanorū, Nudi, aut sagulo leues: nulla cultus iactatio. Et paulo pòst, Tegmē omnibus sagum fibula, aut si desit, spina consertū. A sago fit sagatus. Martialis, Vis te purpureum Marce sagatus amem? Tranquillus in Cæsare dictatore, Conuiuatum assiduè per prouincias duobus tricliniis, vno quo sagati, palliati've: altero quo togati cū illustrioribus prouinciarum discūberent. Saga Ligustica celebrantur à Strabone in quarto. Tunicæ quoque illic fieri solitæ.

Abolla quoque militū erat, vt Nonio Marcello placet. vnde iocus Martialis in Crispinum, qui posita abolla, togam sumpserat,

Nescit cui Tyriam dederit Crispinus abollam,

Dum mutat cultus, induitúrque togam.
Et apud Iuuenalem non ſemel.

Iam verò & læṇam militarē fuiſſe Nonio placet, quam Græci χλαῖναι vocitant. Plutarchus in Numa, καὶ γὰρ ἃς ἐφόρουν οἱ βασιλεῖς λαίνας, ἰόβας φησὶ χλαίνας εἶναι. Hoc eſt, Etenim quas geſtabāt reges lænas, Iuba chlænas ait eſſe. Palliis ſuperinduebantur hyberno tempore, ſi Martiali credimus,

Tempore brumali non multum læuia proſunt:
Calfaciunt villi pallia veſtra mei.

Quod & prouerbio fit manifeſtum, ἐν θέρει τὴν χλαῖναν κατατρίβεις. ἐπὶ τῶν μὴ καθ' ὥραν τοῖς ἀναγκαίοις χρωμένων. Hoc eſt, AEſtate lænam deteris. in eos qui non ſuo tempore rebus neceſſariis abutuntur. Vtebantur læna in ſacrificiis. Tullius in Bruto, Licet aliquid etiam de M. Popilii ingenio ſuſpicari, qui quum cōſul eſſet, eodémque tempore ſacrificium publicum cum læna faceret, quòd erat flamen Carmentalis, plebis contra patres concitatione & ſeditione nuntiata, vt erat læna amictus, ita venit in concionem, ſeditionémque cum authoritate, tum oratione ſedauit. Vtebantur & cœnatoriis pallii vice. Iuuenalis in quinta,

-plurima ſunt quæ
Non audent homines pertuſa dicere læna.

Martialis, vbi de Luſco conuiua furaciſſimo,

Et tectus lænis ſæpe duabus abit. Nec tamen me fallit fuiſſe quoque apud Græcos genus veſtis quæ χλαῖνις diceretur, vt eſt apud Herodotum, vbi de Dario. Nec hoc loco omiſerim Gallos olim ſolitos ſagis villoſis vti, quas lænas appellabant. Strabo in quarto, ἡ δ' ἐρέα, τραχεῖα μὲν, ἀκρόμαλλος δὲ, ἀφ' ἧς τοὺς δασεῖς σάγους ἐξυφαί-

νουσιν, οὓς χλαίνας καλοῦσιν. Hoc eſt, Lanea verò hirta, villoſo pilo, ex qua ſaga pexa crebra contexũt, quas lænas appellant. Valerius χλανίδα amiculum dixit. χλανίδος meminit & Athenæus in quinto, πρῶτοι μὲν οἱ τὸν ὄχλον ἀνείργοντες σιληνοὶ, πορφυρᾶς χλανίδας, οἱ δὲ φοινικίδας ἠμφιεσμένοι, Sileni qui primi turbam coercuerunt, pars lænas purpureas, alii paludamẽtum purpureum induebantur. Illud fortaſſis quiſpiam mirabitur, quòd in eodem dixit Athenæus χλαῖναν quam Plato τρίβωνα appellat in Sympoſio. Alcibiades loquitur, ὑπὸ τὸν τρίβωνα κατακλινεὶς τὸν τουτουί. Hoc eſt, Sub læna huius iacens. Athenæus verò, οὐδὲ ὡς Ἀλκιβιάδης συνεχοιμήθη ὑπὸ τὴν αὐτὴν τῷ ὁμόλαινος χλαῖναν. Hoc eſt, Neque vt Alcibiades ſub eadem læna vnà iacuit. Pellenicæ lænæ celebrantur, quæ antiquis victoribus athletis præmii loco dabantur. author Pollux. Strabo in octauo, ἔστι δὲ καὶ κώμη πελλήνη, ὅθεν καὶ αἱ πελληνικαὶ χλαῖναι, ἃς καὶ ἆθλα ἐτίθεσαν ἐν τοῖς ἀγῶσιν. Hoc eſt, Eſt & vicus Pellene, vnde & Pellenicæ lænæ, quas & præmia conſtituebant in certaminibus ludicris.

CAP. XVI.

LAcerna quaſi lacera, quòd capitio minor ſit, Sexto Pompeio. Quam militum quoque fuiſſe cõſtat. Propertius in quarto,

Texitur in caſtris quarta lacerna tuis.

Ouidius Faſtorum ſecundo,

Mittenda eſt domino (nunc nunc properate puellæ)
Quamprimum noſtra facta lacerna manu.

Erant & lacernæ, quibus vterentur Romani, quũ ſpectaculis operam ſedentariam præſtarent, & togæ ſuperinduebantur ad arcenda frigora. Martialis,

Amphitheatrales nos commendamur ad vſus,
Quum tegit algentes noſtra lacerna togas.

Iuuenalis in nona,

-pingues aliquando lacernas,
Munimenta togæ, duri craſſíque coloris.

Rurſus Martialis in octauo,

O quantos riſus pariter ſpectata mouebit
Trita palatina noſtra lacerna toga.

Tranquillus dedit negotium ædilibus, ne paterentur in foro circóve quenquam conſiſtere, niſi poſitis lacernis togatum. Lacernis candidis vtebantur in ſpectaculis, ſi Martiali credimus: qui ludit in Horatium, qui nigra lacerna ſpectaculis aderat,

Spectabat modò ſolus inter omnes
Nigris munus Horatius lacernis:
Quum plebs, & minor ordo maximúſque
Sancto cum duce candidus ſederet,
Toto nix cecidit repente cœlo:
Albis ſpectat Horatius lacernis.

Hactenus Martialis. Plutarchus in AEmilio, vbi de triumpho Pauli AEmilii agit, ὁ μὲν δῆμος ἔν τε τοῖς ἱππικοῖς θεάτροις, ἃ κίρκους καλοῦσι, περί τε τὴν ἀγορὰν ἰκρία πηξάμενοι, καὶ τἄλλα τῆς πόλεως μέρη καταλαβόντες, ὡς ἕκαστα παρεῖχε τῆς πομπῆς ἔποψιν, ἐθεῶντο καθαραῖς ἐσθῆσι κεκοσμημένοι. Concedebatur aliquando, honoris ergô, tota vti prætexta ſpectaculis: vt Senatus populúſque Romanus admiratus Catonis fidem & ſedulitatem in conſeruanda Cypria gaza, vltro ei præcipuam detulit præturam, conceſſitque vt toga prætexta in ſpectaculis publicis vteretur. Plutarchus in Catone, καὶ τὰς θέας αὐτὸν ἐν ἐσθῆτι περιπορφύρῳ θεάσασθαι. Etiam ludos in to-

ga prætexta vt ipse spectaret. Lacernis vtebātur & mulieres. Iuuenalis in prima, Ipse lacernatæ quum se iactaret amicæ. Ipsi in plerisque Italiæ ciuitatibus matronas vidimus lacernatas, eo ipso tempore quo per vrbem mirificè temperato gressu incedunt. Fortasse verò non ineptè dixerim nostros iuris tā diuini quàm humani doctores (eo enim vocabulo gaudēt) lacernatos, quum cappis, quas vocant, pellitis ornati, tyronibus suis prolytarum lytarúmque insignia largiuntur: pro sensus ratione, an pro censu, nihil habeo dicere. Sacerdotes quoque qui Canonici dicuntur, lacernis nigris ornantur, vt cucullo, quum, in ædis choro sedentario diuinos Dauidis versus alternis vltro citróque vicibus decantant: tempore verò æstiuo vtuntur amictu pelliceo, quem ab amiciendo, opinor, vulgo aumiciam vocant. Quinetiam videntur lacernæ esse eæ, quibus Cardinales Romæ obequitando, triumphantium more vtuntur, sacerdotii, vt ita dicā, dibaphici ius adepti, cum cucullo & causia purpurea, quam nonnulli cappellum rubrum vocant. Qui ne nimium hac de re glorientur, sciant lacernas quoque pauperiorum fuisse. Iuuen. in tertia,

Quid quod materiam præbet causásque iocorum
Omnibus hic idem, si fœda & scissa lacerna.

Martialis ad Mamurianum,

Cerea si pendet lumbis ac trita lacerna.

Nobiliores illustrioresque lacernis non vtebantur, nisi pluuio tempore, aut in spectaculis. Quare Tullius obiectat Antonio, quòd rediisset in vrbē cū gallicis & lacerna: in secunda Philippicarum sic ait, Nā quòd quærebas quomodo rediissem: primùm luce, nō

tenebris: deinde cum calceis & toga, nullis nec gallicis, nec lacerna. In vulgatis codicibus ſcriptum eſt caligis:tu ex Gellio libro XIII. gallicis legas:nos Galozas dicimus. Erant enim & quædam lacernæ, quibus pluuioſo tempore vterentur. Plinius lib. XVIII. cap. XXV. vbi de Vergiliarum occaſu, Ergo ex occaſu eius de hyeme augurantur, quibus eſt cura inſidiandi negotiatoris auaritia. Nubilo occaſu pluuioſam hyemem denuntiant, ſtatímque augentur lacernarũ pretia. Hactenus Plinius. Quæ lacernæ dicebantur & penulæ. Aulus Gellius libro XIII, T. Caſtritius rhetoricæ diſciplinæ doctor, qui habuit Romæ locum principem declamandi & docendi, ſumma vir authoritate grauitatéque, & à D. Adriano ob mores literáſque ſpectatus, quum me præſente (vſus ſum enim eo magiſtro) diſcipulos quoſdam ſuos ſenatores vidiſſet die feriato tunicis & lacernis indutos, & gallicis calceatos, Equidem, inquit, maluiſſem vos togatos eſſe. Pigitum eſt ſaltem cinctos eſſe & penulatos. Vides vt quos lacernis indutos dixerat, vocat penulatos. Penulam enim abuſiuè nobiliſſimi veteres dixere omne quicquid tegit. Penula vtebãtur arcendis pluuiis. AElius Lampridius in Alexandro, Penulis intra vrbem, frigoris cauſa, vt ſenes vterentur, permiſit: quum id veſtimenti genus ſemper itinerariũ, aut pluuiæ fuiſſet. Matronas tamẽ intra vrbẽ penulis vti vetuit, in itinere permiſit. Iuuenalis in quinta,

-fremeret ſæua quum grandine vernus
Iuppiter, & multo ſtillaret penula nimbo.

Quintilianus, Galba penulam rogãti, Non poſſum cõmodare (inquit) domi maneo. quum cœnaculum

perplueret. Idem Galba penulam roganti respondit, Si non pluit, non est opus tibi: si pluit, ipse vtar. Quòd autem viatoria fuerit, Tullius ad Atticum XIII. probat, Sed ego, inquiens, ita egi, vt non scinderem penulam. Prouerbii vice vsurpauit Tullius, vt loquimur, Non sustinuit vt scinderem mantellum, quò apud me remaneret. Et paulo pòst, Horum ego vix attigi penulam, & tamen remanserunt. Idem Tullius pro Milone, Quũ alter veheretur in rheda penulatus, vnà sederet vxor. Et paulo pòst, Quid minus promptum ad pugnam, quum penula irretitus, rheda impeditus, vxore penè constrictus esset? Erat & penula scortea: (scorta enim veteres pelles nominabant) cuius meminit Martialis,

Ingrediare viam cœlo licet vsque sereno,
  Ad subitas nusquam scortea desit aquas.

Penula scortea vtuntur ii qui solenne habent visere ædem D. Iacobi Caleci, vel voti vel nummi causa: brodes vocamus. Vtũtur & pegasarii cursores, qui à Gallia Lugdunẽsi, quinto aut sexto demum die Romam aduolant, subinde per stationes mutatis equis. Græci penulam φαινόλην vocant. Paulũs ad Timotheum secunda, τὸν φαινόλην ὃν ἀπέλιπον ἐν τρωάδι παρὰ κάρπῳ, ἐρχόμενος φέρε. Id est, Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, quum venies, apporta. Hieronymus in tertio aduersus Pelagium dialogo, vertit lacernam siue penulã, vt inquit Erasmus in Annotationibus: quod cum Gellio conuenit, qui vt ferè eadem, posuit lacernam & penulam, vt diximus. Athenæus in tertio, παῖ λευκὲ δός μοι ἄχρηστον φαινόλην. Hoc est, Puer candide da mihi inutilem penulam. Nos vocabuli Græci vesti-

gia ſeruamus. μανδύην Græci, nos manteau dicimus. Pollux in ſeptimo, ἡ δὲ μανδύη, ὅμοιόν τι τῇ καλουμένῃ φαινόλῃ. Id eſt, Mandya verò ſimile quiddã habet cum ea quæ penula vocatur. Quòd verò Lampridius ſcribit, Alexandrũ ſenioribus permiſiſſe, vt intra vrbem penulis vterentur, quis forſitan mirabitur, quũ orandis cauſis, penula munitos fuiſſe conſtet ipſos etiam oratores, ex Tacito in Oratorum dialogo, his verbis, Quantum humilitatis putamus eloquentiæ attuliſſe penulas iſtas, quibus aſtricti & velut incluſi, cum iudicibus fabulamur? Hactenus Tacitus. Nanque ii ſub quorum perſona differit Tacitus, ante Alexandrum Imperatorem fato functi ſunt: quin & Tacitus ipſe, vt mihi quidem videtur. Quare in tanta non ſolùm rerum ſed etiam authorum diuerſitate, eorúmque probatiſſimorum, nihil planè decernere auſim. Quæram verò omnia, dubitãs plerunque, & mihi ipſe diffidens. Tantum hoc dico, rem ipſam veſtiariam variis temporibus haud porſus eandem rationem retinere potuiſſe. Penula gauſapina erat crebra & villoſa, qua hyberno tẽpore & frigido vterẽtur. Martialis,

Is mihi candor ineſt, villorum gratia tanta,
Vt me vel media ſumere meſſe velis.

Quidam his verſiculis putauerũt penulam gauſapinam inter theriſtra, id eſt æſtiua veſtimẽta, annumerari. Verùm, ni fallor, falluntur. Senſus enim Martialis eſt, Penulæ dicit talem ineſſe candorem, tantam ineſſe villorum gratiam, vt etiam ſi hyberno vſui ſit adſcripta, tamen quis penulæ ſpecie captus, eam vel media ſumere meſſe velit. Vſqueadeóne iudicio caruere Martialis interpretes? & ille κέρας ἀμαλθείας in-

ſcriptus, de quo lactis hauſtū gallinacei ſperare poſſis?

CAP. XVII.

VEluti STOLAE) Vides vt iurecōſultus ſtolā annumerat inter ea veſtimenta, quibus vir ſine reprehenſione vti non poteſt: licet aliter obſeruetur à Græcis, & Latinorū antiquiſſimis, vt diximus in principio huius opuſculi. Poſtea verò ad matronarū veſtem hoc vocabulū tranſlatum eſt, quæ demiſſa erat ad imos vſque pedes, & cuius extremam partem ambibat inſtita aſſuta, quæ erat faſciola quædā, ſiue limbus. Patrum noſtrorū memoria, matronæ illuſtriores inſtita vtebātur, quos goddetos vulgò dicebāt. Ouidi9,

Eſte procul vittæ tenues, inſigne pudoris:
Quæque tegis medios inſtita lóga pedes. Et aliâs,
Ecquid ab hac omnes rigida ſubmouimus arte,
Quas ſtola contingi ſumptáque vitta vetat?

Inde ſtolatum, matronale atque honeſtum dicimus. Martialis,

Quis floralia veſtit, & ſtolatum
Permittit meretricibus pudorem?

Quòd verò inſtita dicatur & limbus, probat Virgilii verſus,

Sidoniam picto chlamydem circundata limbo.

Et Ouidius, -quam limbus obibat
Aureus: ornabant aurata monilia collum.

Sunt qui dicāt limbum, muliebre veſtimentū fuiſſe, citéntq; Plauti locum, Textorés, limbolarii. quo non ſatis probatur quod volūt, etiamſi id Marcellus velle videatur. CAPITIA) Capitiū Varroni dictū quòd pectus capiat, hoc eſt comprehendat. Et eſt capitis tegmen, à capite dictum, vt opinor. Quod ſi verum

Stola.

Capitium.

est, in mulieribus id capitium dicemus, quod in matronis cappam appellamus; quo vndatim crispo vtuntur Parisinæ. Omiseram dicere vestem aliquando poni pro panno, vt apud Marcum Tullium vestis Melitensis, quæ fiebat Melitæ, quæ est insula satis lato ab Sicilia mari periculosóque disiuncta, in qua est eodē nomine oppidū, quò iste Verres, inquit Tullius, nunquam accessit: quod tamen oppidū isti in textrinam ad muliebrem vestem conficiendam fuit. Idem libro IIII. in Verrem, Sed tantúmne Melitensium, quasi etiam amicorum vxores: tantum lectorū, quasi etiam omnium istorum villas ornaturus esses?

CAP. XVIII.

ZONAE) Hîc iureconsultus inter muliebria adnumerat. Martialis,

Longa satis nunc sum: dulci sed pondere venter
Si tumeat, fiam tunc tibi zona breuis.

Zona quoque erat virorum, in qua solebant deferre nummos. Inde præceptum illud Domini apud Matthæum, Ne possideatis aurum, neque argentum, neq; æs in zonis vestris. Extat Gracchi dictū in oratione quam ad populum in concione habuit, Itaque Quirites, quū Roma profectus, zonas quas plenas argenti extuli, eas ex prouincia inanes retuli. Alii vini amphoras, quas plenas tulerunt, eas argento plenas domum reportarunt. Plutar. in Tiberio, pro zona βαλάντιον vertit, his verbis, μόνος δὲ τῶν στρατευσαμένων πλῆρες τὸ βαλάντιον εἰσενηνοχὼς, κενὸν ἐξενηνοχέναι. Etiamsi idem Plutarchus aliâs his verbis vtatur, in Lucullo scilicet, οἱ δ' ἄγοντες αἰσθόμενοι πεντακοσίοις χρυσοῖς ὑπεζωσμένον, ἀπέκτειναν, Quum sensissent qui eum ducebant, au-

reis quingentis succinctum, interfecerunt. Illud verò non omittendum quod scripsit Athenæus in primo, reges Persarum & AEgyptios dare solitos reditum tributorum Alexandriæ ciuitatis vxoribus suis in zonas. Tullius, Solere aiunt barbaros reges Persarum ac Syrorũ, plures vxores habere : his autem vxoribus ciuitates attribuere, hoc modo, Hæc ciuitas mulieri redimicula præbeat, hæc in collũ, hæc in crines. Socrates quoq; apud Platonẽ in Alcibiade priore ait, ἐπεί ποτ' ἐγὼ ἤκουσα ἀνδρὸς ἀξιοπίστου τῶν ἀναβεβηκότων παρὰ βασιλέα, ὃς ἔφη παρελθεῖν χώραν πάνυ πολλὴν καὶ ἀγαθήν, ἐγγὺς ἡμερησίαν ὁδόν, ἣν καλεῖν τοὺς ἐπιχωρίους ζώνην τῆς βασιλέως γυναικός· εἶναι δὲ καὶ ἄλλην, ἣν αὖ καλεῖσθαι καλύπτραν, καὶ ἄλλους πολλοὺς τόπους καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς, εἰς τὸν κόσμον ἐξηρημένους τὸν τῆς γυναικὸς, καὶ ὀνόματα ἔχειν ἑκάστους τῶν τόπων ἀπὸ ἑκάστου τῶν κόσμων, Nam ex viro fide digno quondam audiui, qui ad regem in Asiam adiuit, qui diceret regionem se præteriisse amplam admodum & vberem, vnius ferè diei iter, quam incolæ zonam reginæ nominant: esse autem & aliam quam rursum vocant calyptram: alia præterea multa loca pulchra & fertilia mundo vxoris regis destinata, & ea sortita nomina à muliebri ornamento. Porrò autem latis zonis vtebãtur & mulieres apud Illyrios, quæ præcingũt ventrem latis zonis quando bibunt, & hũc primùm mediocriter præstringunt: quũ verò acrius bibunt, magis semper cogũt comprimúntque zonã. Verba Athenæi subscriberem, quẽ laudo authorẽ, ni verear lecturis stomachũ facere. Erat & cinctus & cingulum à cingendo, vt inquit Varro, alterum viris, alterũ mulieribus attributum : à quo & Cinctura dicitur. Tranquillus in Cæsa-

tegimen fuiſſe patet ex Martiale,

Si poſſem, totas cuperem miſiſſe lacernas:

Nunc tantùm capiti munera mitto tuo. Et aliâs,

Dúmque decent noſtrũ pilea ſumpta Iouem. πιλίδιον etiam dicitur à Demoſthene περὶ τῆς παραπρεσβείας, Καὶ πιλίδιον λαβὼν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν, περινοστῆς, καὶ ἐμοὶ λοιδορῇ. Mos fuit Romanis, vt eorum ſerui libertatem aſſecuti, pileum capite tonſo geſtarent. Plautus, Vt ego hodie raſo capite caluus accipiam pileum. Plutarchus in Tito, οἱ γὰρ ἄνδρες οὗτοι, καθάπερ ἔθος ἐστὶ τοῖς οἰκέταις ὅταν ἐλευθερωθῶσι, ξύρεσθαί τε τὰς κεφαλὰς καὶ πιλία φορεῖν, ταῦτα δράσαντες αὐτῷ θριαμβεύοντι παρείποντο. Hoc eſt, Viri enim illi (qui mos ſeruorum eſt quum libertate donantur) raſis capitibus pileati in triumpho Titum comitabãtur. Hactenus Plutarchus. Serui quoque quum pileati vænibant, eorum nomine vẽditor nihil præſtabat, vt Cælius Sabinus ſcriptũ reliquit. Cuius rei cauſam eſſe ait, quòd eiuſmodi conditionis mancipia inſignia eſſe in vendundo deberent, vt emptores errare & capi non poſſent: neque lex vendundi operienda eſſet, ſed oculis iam perciperent, quodnam eſſet mancipiorum genus. Hæc Gellius Noctium Atticarũ ſeptimo. Tiara erat capitis tegmen regum Orientis. Ouidius in vndecimo de Mida rege,

Tempora purpureis tentat velare tiaris.

Plutarchus inter Medicam ſtolam adnumerat in Antonio, qui in publicum filios produxit, ἀλέξανδρον μὲν ἐν ἐσθῆτι μηδικῇ, τιάραν δὲ κίταριν ὀρθὴν ἐχούσῃ. Hoc eſt, Alexandrum Medica veſte, tiaram & citarin rectam habente. Hieron. ad Fabiolam, Quartum genus eſt veſtimenti rotundum pileolum, quaſi ſphæra media ſit

diuiſa, vt pars altera ponatur in capite. Hoc Græci & noſtri tiaram, nonnulli galerum vocant. Plutarchus in Artoxerxe, ἀποπίπτει δὲ τῆς κεφαλῆς ἡ τιάρα τοῦ κύρου. Hoc eſt, Decidit à capite tiara Cyri. Quo in loco pro galea accipi videtur. Heſychius enim ait, quandoque eſſe περικράνιον, quod antiqui dicebant veluti στέμμα. author Pollux. Κίταρις, quam nonnulli cidarim vocant, Perſarum quoque regum inſigne erat, ſi recta geſtaretur. Plutar. in Artoxerxe, ἀνέδειξε τὸν δαρεῖον βασιλέα πεντηκοστὸν ἔτος γεγονότα, καὶ τὴν καλουμένην κίταριν ὀρθὴν φέρειν ἔδωκε. Id eſt, Deſignauit Darium regem quinquaginta annos natum, permiſitque vt eam quæ citaris appellatur, rectam geſtaret. Cidaris quoque capitis ornamentum regum Armeniæ, quod & diadema appellatur. Plutarchus in Lucullo, Τιγράνης δ' αὐτὸς ἑαυτὸν γυμνὸν καὶ ἄνοπλον φέρων ὑπέρριψε πομπηΐῳ, καὶ τὸ διάδημα τῆς κεφαλῆς ἀφελόμενος ἔθηκε περὶ τῶν ποδῶν. Hoc eſt, Ipſe verò Tigranes nudus & inermis ante Pompeium procidit, ſublatúmque à capite diadema ante pedes poſuit. Quod hîc diadema dixit Plutarchus, citarim in Pompeio appellat his verbis, καὶ τέλος ὡς πρὸς αὐτὸν ἦλθε τὸν πομπήϊον, ἀφελόμενος τὴν κίταριν, ὥρμησε περὶ τῶν ποδῶν θεῖναι. Hoc eſt, Poſtremò vt ad ipſum Pompeium venit, ſublato è capite citari, ante pedes collocare pergit. Vides vt quũ de eodem Pompeio & Tigrane eadem referat, quod in Lucullo diadema dixerat, in Põpeio citarim vocet. Quare puto vtrunque ſimul iunctum, inſigne regium eſſe, vt de tiara & citari recta diximus ex Plutarcho in Antonio. Quin Suidas & Heſychius citarim & tiaram eadem exiſtimaſſe quoſdam ſcripſerunt. Cidaris verò, vt ait Pollux, appella-

tur & cyrbaſia & pileus: τὴν δὲ κυρβασίαν, καὶ κίδαριν καὶ πῖλον καλοῦσι. Ludouicus Cælius in antiquis ſuis lectionibus legit, Anaxyris, quam & cyrbaſiam dicunt: falſus corrupti exemplaris errore. legendum enim in Polluce, τὴν δὲ, non τὴν καὶ. Salii, authore Dionyſio, tunicas verſicolores æneis ſuccincti baltheis, togáſque annectentes fibulis circúductis purpura, ſubtegmine puniceo, quas trabeas vocant. Eſt enim gẽtilis ea veſtis, Romanis valde honorifica, & quos apices vocant, capitibus imponentes pileos altos, in ſpeciem coni eductos, quas Græci κυρβασίας appellant. Diadema, ornamentum capitis regum inſigne. Tacitus in quinto; Surena patrio more Tiridatẽ inſigni regio euinxit. Paulo pòſt ſubdit, Delectum capiendo diademati diem hunc concelebrauerant. Surenæ enim gentilibus ius erat, nouo regi primum diadema ponere, vt palàm fit ex Putarcho in Craſſo, in hæc verba, κατὰ γένος μὲν οὖν ἐξ ἀρχῆς ἐκέκτητο βασιλεῖ γινομένῳ Πάρθων, ἐπιθεῖναι τὸ διάδημα πρῶτος. Reginæ quoque eo inſigni ornabantur, vt docet Plutarchus in Lucullo, de Monima Mileſia altera Xerxis vxore, cuius magna fama & honor apud Græcos, ὅτι τοῦ βασιλέως πειρῶντος αὐτῆς, καὶ μυρίους πεντακισχιλίους χρυσοῦς προπέμψαντος, ἀντέσχε, μέχρις οὗ γάμων ἐγένοντο συνθῆκαι, καὶ διάδημα πέμψας αὐτῇ, βασίλισσαν ἀνηγόρευσε. Hòc eſt, Quòd regi ipſam attentanti, præmiſſiſque quindecim aureorũ millibus euocanti non paruerit, donec de matrimonio conuentum fuerit, miſſóque diademate reginam ſalutarit. Aureum pro centum ſolidis noſtris accipe, vt docuit Budæus ex Tranquillo & Plutarcho & Tacito. Erat autem diadema, faſcia quædam qua caput circunligabant: vnde

illa cuius modò mētionem fecimus, Monima, quum à capite diadema abstraxisset, collo aptauit, séque suspendit, περιασπάσασα τῆς κεφαλῆς τὸ διάδημα, τῷ τραχήλῳ περιῆψε, καὶ ἀνήρτησεν ἑαυτήν. Et quũ corporis grauitate laqueus ille confractus esset, O execrandum, inquit, diadema: neque in tam tristi mihi ministerio profuisti. A diademate, Metellorum vnus dictus diadematus, vt inquit Plutarchus in Coriolano, ὅτι πολὺν χρόνον ἕλκος ἔχων, περιενόστει περιδεδεμένος τὸ μέτωπον, Quòd multo tempore circumuagabatur, frontem redimitus. Quare quidam non indocti apud Plinium in septimo, diadematis legunt, his verbis, Et hoc dicebat iam Balearicis & Creticis, & diadematis, iam Macedonius ipse. Etiamsi nonnulli putent legēdum, non diadematis, sed Numidicis, ex Plutarcho in Lucullo, in ipso statim principio, quum ait, Auunculũ Luculli fuisse Metellũ eũ, qui Numidicus est cognominatus.

Cap. 44.

Vitta. Vitta tegimen capitis matronarum. Tibullus,

Sit modò casta doce: quanuis non vitta ligatos
Impediat crines, nec stola longa pedes.

Erat quoque Vestalium, qua cum plaga vtuntur eæ quæ perpetuam virginitatem deo vouerunt, vnicum dei filiũ sponsum agnoscentes. Erat autē plaga, grande tegimen lineũ, qua hodie mulieres Romanæ vtuntur: cuius diminutiuum est plagula, cuius meminit Vlpianus hîc. Calanticæ etiam meminit Vlpianus in seq. & erat tegmen muliebre capitis. Cicero, Túne quũ vincirentur pedes fasciis, quũ calanticam capiti accommodares? κυνῆ pileus erat Lacedæmoniorum. Strabo in sexto, vbi de origine Taranti loquitur, συνέκειτο μὲν, inquit, τοῖς ὑακινθίοις ἐν τῷ ἀμυκλαίῳ συντελου-

μάλου τῷ ἀγῶνος, ἡνίκα τὴν κυνῆν περιθῇ ὁ Φάλανθος, ποιεῖσθαι τὴν ἐπίθεσιν. Loquitur de insidiis, quas Lacedæmoniorũ Helotes, id est mancipia, vocati & Partheniæ, popularibus struxerant. Cõuenerat, inquit, cum Hyacinthinis, vt insultus initium fieret in populares, quãdo habita in Amyclæo ludorum celebritate, Phalanthus capiti cynam imponeret. Cynam paulo pòst idem author, vt opinor, ex Ephoro, pileum Laconicum appellat, licet aliter rem ipsam narret. Cynæ quoque meminit Athenæus decimoquarto, τοῖς δὲ εἵλωσι πᾶν ὑβριστικὸν ἔργον ἐπιτάττουσι παρὰ πᾶσαν ἄγειν ἀτιμίαν. κυνῆν τε γὰρ ἕκαστον φορεῖν ἐπάναγκες, Helotibus autem opus omne iniuriosum & ignominiosum imperabant. cogebatur enim quisque ferre cynam. Hesychius verò ait petasum esse pileum Arcadicum. quibus verbis palàm fit, petasum fuisse tegmen capitis : vnde petasati dicti. Tranquillus in Augusto, Domi quoque non nisi petasatus sub dio spatiabatur, hoc est velato capite. Athenæus in v, ἐπὶ δὲ πάντων τούτων ἀνεβεβήκει παιδάρια χιτῶνας ἔχοντα ἡνιοχικούς, καὶ πετάσους, In his autem omnibus ibant puelli tunicas rhedariorum habentes & petasos. Et in xii. vbi de Alexandro, ἐν δὲ τῇ συνουσίᾳ τά τε πέδιλα καὶ τὸν πέτασον, In conuiuio verò calceos & petasum. Marcus Tullius in epist. ad Cassium, Sed petasati veniunt, comites ad portas expectare dicũt. Causia etiam capitis erat, quæ purpureæ dabantur à regibus Macedonum, vt diximus. Erat enim Macedonũ causia. καυσία πῖλος μακεδονικὸς παρὰ μενάνδρῳ, Causia apud Menandrum pileus est Macedonicus, ait Pollux in decimo. & tiara, candys, & ἀναξυρίδες, Medorum & Persarum. Erat autem candys tunica, quæ regis erat

haliporphyros, aliorum verò purpurea, vt ait Pollux. Atqui Alexander Magnus, vti ferũt, anaxyridas, candyn tiarámque ſemper repudiauit. Erant autem anaxyrides, feminalia, ſeu brachæ, vt inquit Suidas, Heſychius, & etiam, vt audio, Euſtathius in Homerũ Iliados ſecundo. Quod & Strabo dixiſſe videtur, quũ ait in quarto, vbi de cultu Gallorum, σαγηφοροῦσι δὲ καὶ κομοτροφοῦσι, καὶ ἀναξυρίσι χρῶνται περιτεταμέναις. Hoc eſt, Sagis vtuntur, & comam nutriunt, oblongíſque feminalibus, quas vnico vocabulo brachas dicere poſſumus. Idem Strabo author eſt ἀναξυρίδας Perſarum quoque fuiſſe, his verbis, ἐσθὴς δὲ τοῖς ἡγεμόσι μὲν ἀναξυρὶς τριπλῆ, χιτὼν δὲ χειριδωτὸς τριπλοῦς, ἕως γόνατος· ὁ ὑπενδύτης μὲν λευκὸς, ἀνθινὸς δὲ ὁ ἐπάνω. ἱμάτιον θέρους μὲν πορφυροῦν ἢ ἀνθινὸν, χειμῶνος δ' ἀνθινόν. τιάραι παραπλήσιαι ταῖς τῶν μάγων, ὑπόδημα κοῖλον, διπλοῦν. τοῖς δὲ πολλοῖς χιτὼν ἕως μεσοκνημίου, καὶ διπλοῦς. ῥάκος δὲ σινδόνιόν τι περὶ τῇ κεφαλῇ. Hoc eſt, Perſarum principes veſtis vice vti bracha tripla dupláq;, & manicata tunica ad genua vſque promiſſa: cuius ſuffultura vtique candida, exterior verò pars picta. Eorum pallium æſtate purpureum vel varium, hyeme verò pictum: tiaræ haud abſimiles eis quas Magi geſtant: calciamẽtum cauum ac duplum. vulgus autem tunicam ad mediam vſque tibiam geſtant, eámque duplam: faſcia verò ſindonica caput euinciunt. Erant autem brachæ Gallorum tranſalpinorum, Britonúmque. Martialis,

Quod veteres brachæ Britonis pauperis.

Quibus & pudenda tegebantur. Iuuenalis,

Mittentur brachæ, cultelli, frena, flagellum.

Tacitus decimooctauo, Ornatum ipſius municipia

& coloniæ in ſuperbiam trahebant, quòd verſicolore ſagulo, brachas tegmen barbarum indutus, togatos alloqueretur. Plutarchus in Othone, ἐκεῖνον δὲ κακίνας, οὔτε σχῆμα δημοτικὸς, ἀλλ' ἐπαχθὴς καὶ ἀλλοκότου σώματος μεγάλου, γαλατικῶς ἀναξυρίσι καὶ χλαμύσιν ἐνεσκευασμένος. Quibus verbis eadem ferè quæ apud Tacitum, retuliſſe videtur Plutarchus. Vnde brachati dicti Narbonenſes, vt ait Plinius. Iuuen. in octaua,

Vt brachatorum pueri, Senonúmque minores.

Nunc verò etiam brachatis & tráſalpinis nationibus. Scitum eſt illud Tranquilli, Gallos Cæſar in triumphum ducit. Idem, In curia Galli brachas depoſuerũt, latum clauum ſumpſerunt. De brachis etiam, vt opinor, dictum prouerbialiter, vt de re inſolita, ἀμαθὴς ἀναξυρίδα περιθέμενος, πᾶσι ταύτην ἐνδείκνυσι. Hoc eſt, Imperitus bracham indutus, omnibus eam oſtentat. Neque verò puto ἀναξυρίδα ſubligaculum fuiſſe, quod tantùm, vt opinor, pudendorum velamen erat: neque femora contegebat, vt brachæ & ἀναξυρίδες, quæ & ob id feminalia dicuntur à probatiſſimis authoribus. Diodorus in quinto, ἐσθῆσι δὲ χρῶνται καταπληκτικαῖς. χιτῶνας μὲν βαπτοὺς χρώμασι παντοδαποῖς διηνθισμένους, καὶ ἃς ἀναξυρίδας ἐκεῖνοι βράκας προσαγορεύουσι. Subligaculi verò meminit Tullius Officiorũ primo, Scenicorum quidem mos tantam habuit à vetere diſciplina verecũdiam, vt in ſcena ſine ſubligaculo prodeat nemo. Græci περίζωμα vocát. Plutarchus in Romulo, ἐν περιζώματι γυμνοὶ διαθέουσι. Et Athenæus, ni fallor, διαζώστρας appellat in decimoquarto, καὶ αἱ Θετταλαὶ αὐταὶ ὀρχηστρίδες, καθάπερ αὐταῖς ἔθος ἐστὶν, ἐν τοῖς διαζώσμασι γυμναὶ ὠρχοῦντο, Etiam Theſſalæ ipſæ ſaltatrices, vt eis

mos eſt, in diazoſphis nudæ ſaltabant. quod dictũ fortaſſis eſt ἀπὸ τῆς ὀσφύος. Quare quod ſcriptum eſt in epiſtola Pauli ad Epheſios, ad finem, στῆτε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὀσφὺν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ, verti potius debuit, Succincti ſubligaculo, vel ſuccincti, ſimpliciter, quàm baltheo. Nihil enim cõmune lumbis cum baltheo. Nec te moueat, quod doctiſſimos mouiſſe videtur, quòd ſcilicet ſupra mẽtionẽ fecit πανοπλίας. Poſt hæc enim ſubdit de calciamẽtis, quæ nec armorum appellatione veniunt nec veſtimentorum, ſi iureconſultis credimus.

CAP. XXI.

Coactilia.

ARiſto etiam coactilia veſti cedere ait.) Coactilia, inquit AEgnatius, iureconſultis dici videntur pelles, ſeu lora, quibus inuoluuntur adligantúrve veſtimenta, quæ omnia inſtrumenti viatorii ſunt. Hactenus AEgnatius. Quibus verbis videtur id ſignificari, quod Græci φάσκωλον dicunt: Itali valize, nos verò malle. Ego antequam hæc AEgnatii verba legiſſem, aliter ſentiebam. ſiquidem memineram me legiſſe apud Plinium in octauo, Lanæ & per ſe coactæ veſtem faciunt. vnde coactilia dicta putabam ea, quæ vulgò feltra appellamus. Nunc verò tanti viri authoritate permotus ſubſiſto. Cæſar libro tertio de bello ciuili, Atque omnes ferè milites aut ex ſubcoactis, aut ex centonibus, aut ex coriis tunicas ac tegmenta fecerant, quibus tela vitarẽt. Quod ſi verum tibi lector videbitur, quod nos ante vulgata AEgnatii ſcholia opinati ſumus, auſim & ego opinari bis ad eundem lapidem AEgnatium offendiſſe. Neque enim pertinaciter in Pertinace Capitolini legendũ, tabernam coactiliariam, vt cenſet AEgnatius: ſed coctilitiã potius, id eſt eam in qua coquebantur ligna, ne fumum fa-

cap. 48.

ex coactis

Coctilicia taberna.

ceret:quorũ meminit Vlpianus in l.Ligni appellatio, ſuprà de leg.tertio, & de verb.ſig.his verbis,Sed & titiones, & alia ligna cocta, ne fumum faciant. Quæ etiam à Martiale ligna acapna dicuntur,quæ & forſitan coctilia dicuntur à Trebellio Pollione in D.Claudio,in hæc verba, Ligni quotidiani pondo mille,ſi eſt copia:ſin minus, quantum fuerit, & coctilium quotidiana batilla quatuor.Quæ Iulius Pollux in decimo ξύλα καύσιμα appellat.Quod verò apud Pliniũ in octauo,poſt verba ſuprà ſcripta, in vulgatis codicibus legitur,Indumenti vſum veniunt:legendũ,In tomenti vſum væneunt. Cuius loci me admonuit (volo enim ſuæ cuiq; induſtriæ honos reddatur) Chriſtophorus Longolius, vir mecum iiſdem Græcarum literarũ ſtudiis, veluti ſacris,initiatus, eóque nomine mihi amiciſſimus. Ille enim vnus in cauſa fuit, vti poſthabitis rabularum altercationibus, quibus audiendis in ſuprema Pariſiorum curia tẽpus tereremus, Romam vnà cum eo ad capiendum ingenii cultum concederem: cuius immaturo interitu, Romanæ Græcæque literæ damnum non mediocre fecerũt:cuiúſque ſingularem tum doctrinã tum virtutem admirati Romani,eum non petentem ciuitate donarunt.Laboris enim improbitate, ingeniíque fœlicitate eò gradum fecerat, vnde,ſi porrò fatorũ clemẽtia vitæ diem prorogãte adniſus fuiſſet, peruenire ad ſumma, & doctiſſimo cuique in vtriuſque linguæ facultate æquari potuiſſet: Latinè quidem loquendo neſcio an habuiſſet parem neminem.Quòd ſi quis meum hac in re teſtimoniũ eleuet, vt hominis Longolii amiciſſimi, Germani Brixii carmen legat, viri vtriuſque linguæ ſtu-

Ligna acapna.

diosissimi, tum verò poetæ fœlicissimi:

Longolio vix dum digresso matris ab aluo
  Dixerat Aonidum nomine Mercurius,
Cresce infans, tibi ab ingenii linguæque disertæ
  Dotibus, olim ingens, me duce, fama aderit.
Quam primis postquam sibi conciliasset in annis
  Longolius, fuso nocte diéque oleo:
Tum deus eloquii veritus, si debita fati
  Ordine vixisset tempora Longolius,
Ne sibi præriperet linguæ decus: inuidus illum
  Contactum virga sustulit ante diem.

Εἰς τὸν αὐτὸν, τοῦ αὐτοῦ.

Κείμενος ἐν μουσῶν κόλποις ἀυτήνορος ἐντὸς
  Τείχους, λογγόλιον μοῖρ' ὀλοὴ δάμασεν.
Τῷ ῥα ἑῆς πόλιος στέφανον δωρήσατο ῥώμη,
  Ἀστείῳ γέραϊ ξεῖνον ἀμειβομένη,
Εἵνεκα τῶν τε λόγων, καὶ λέξιος εἵνεκα κομψῆς,
  Εἵνεκα τῆς διδαχῆς, εἵνεκα τῶν γραφέων.
Δύσμορε λογγόλιος, φατὸν ὥς, θάνες ἐν νεότητι,
  Καίπερ ἐὼν ζωῆς ἄξιος ἀθανάτου.

Hæc Lazarus Baysius commentabatur, emendaturus immutaturúsque, siquid sit quod à varietate iudiciorum desideretur.

De vaſculis.

ANTONIO A' BVRGO CLArissimo viro, Galliarum Cancellario Lazarus Baysius S.

HAS nostras vigilias pridem edideramus sine tutore, sine vindice, Antoni clarissime: propterea quòd id temporis Venetiis eramus à Rege legati: nihílque à quoquam, iurisgentium authoritate fulti, timeremus, qui ab omnibus propemodum sancti haberemur. Nunc ipsi ad priuatam fortunam reiecti, te potissimum nostrorum studiorum assertorem fore idoneum cognouimus: qui in altissimo dignitatis gradu constitutus, summísque occupationibus districtus, tuam tamen dignitatem ad hæc humaniora studia, vt ita dicam, excolenda, demittere non grauaris. Quorum studiosis vt prodesse posses quantũ velles, Regis Francisci iudicio factũ est, qui te nihil tale cogitantem, ne dicam non ambientem, ad hoc munus sponte sua delegit, quod & est & habetur in nostra Gallia eximium. In quo obeundo te ita geris, vt plus tua comitate comite prudentíque consilio negotiorum expedias, quàm quãtum iure & potestate, morosáque seueritate, qui ante te fuerunt, potuerint omnes. Et nimirum expediẽdis conficiendísque rebus vincit facilitas seueritatem, prudentia authoritatem, consilium potestatem. Sed hæc fortasse nimium multa. Accipies igitur hoc paruũ opusculum tua (vt soles) ab omnibus prædicata humanitate: in quo videbis explicatam, vt potuimus, Romanorũ supellectilem, vasa omnia aurea, agentea, & in his (si

diis placet) nonnulla gemmea: quæ tibi (vt ſpes eſt) tam grata erunt, quàm antiquariis hominibus eſſe ſolent numiſmata è terra eruta, quæ in amoribus propter antiquitatem & deliciis habent. Vale. Calend. Auguſti, Ann. M. D. XXXVI.

Animaduerſiones in

tractatum de auro & argento legato, per Lazarum Bayſium.

IN capite, Vxori quis legauit: quæſitũ eſt an carruca dormitoria.) Carruca vehiculi genus eſt à carro deductũ. Quam & rhedã vocat Martialis, vbi de Baſſo, Fauſtine plena Baſſus ibat in rheda. Subdit enim, Nec feriat' ibat ante carrucã Plinius libro trigeſimotertio, cõqueritur quòd ſua ætas carrucas ex argento cælare inuenerit: quas & aureas fuiſſe teſtatur Martialis in quinto,

Aurea quòd fundi pretio carruca paratur.

Antonius Heliogabalus, vt author eſt AElius Lampridius, quũ priuatus eſſet, iter nunquam minus ſexaginta vehiculis fecit: imperator verò etiam ſexcenta vehicula dicitur duxiſſe. aſſerens decem millibus camelorum, Perſarum reges iter facere: & Neronem quingentis carrucis iter iniiſſe. Surenas autem Perſarum regis præfectus, ἐξήλαυνε καθ᾽ ἑαυτὸν ἀεὶ χιλίαις σκευοφορουμένοις καμήλοις, καὶ διακοσίας ἀπήνας ἐπήγετο παλλακίδων. Plutarchus in Craſſo. δημοσθένης περὶ τῶν συμμοριῶν; de eodem rege Perſarum inquit, καὶ εἰ τοῦτ᾽ ἔστι πρὸς διακοσίας καὶ χιλίας καμήλους, ἃς βασιλεῖ τὰ χρήματα ἄγειν φασὶν οὗτοι; Plutarchus etiam in Alexandro, τὴν δ᾽ ἄλλην κα-

ποσκευὴν καὶ τὸν πλοῦτον ἐκκομισθῆναι φασὶ μυρίοις ὀρικοῖς ζεύγεσι καὶ πεντακισχιλίαις καμήλοις. A carruca dicuntur mulæ carrucariæ, trahendis carrucis aſſignatæ. Sic & aſinus machinarius dicitur ab Vlpiano in l. Quū quæreretur, ſuprà De leg. tertio, & in l. Quæſitum, De fundo inſtructo. Et aſina molendinaria à Paulo dicitur In l. Quú de lanionis, ſuprà De fundo inſtructo. Neque enim iureconſultorum tempore adinuentæ erāt machinæ, quæ defluentis atque adeò præcipitantis aquæ impetu rotantur: quibus hodie paſſim noſtri molitores vtuntur. Dicitur & meta molendinaria, quæ eſt molæ pars inferior, catillus verò ſuperior. Quam metam Græci ὄνον vocant, & μύλος ὀνικὸς dicitur apud Matthæum cap. decimooctauo. Quæ & meta molendinaria dicitur à Iureconſulto Paulo, ſuprà De fundo inſtructo, inſtrumentóque leg. Quòd verò hic Scæuola carrucæ dormitoriæ meminerit, addit fidē his quæ de cubiculo viatorio Neronis principis ex Plinio diximus in l. Veſtis, infrà Eodem. Dormitoriam autem dixit, vt Iulius Pollux refert in decimo à comicis dici χιτὼν εὐνητὴρ, quam nos verbum è verbo, ſi volumus, tunicam dormitoriam dicemus, vulgò camiſiam nocturnam. Quin & Horatius Sermonū primo, nocturnam dixit illo verſiculo, Nocturnam veſtem maculant ventrémque ſupinum. Plutarchus in Themiſtocle huiuſcemodi carrucas dormitorias σκηνὰς videtur appellare, quū ait, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀργυρωνήτους καὶ παλλακευομένας ἰσχυρῶς παραφυλάττουσι, ὡς ὑπὸ μηδενὸς ὁρᾶσθαι τῶν ἐκτὸς, ἀλλ' οἴκοι μὲν διαιτᾶσθαι κατακεκλεισμένας, ἐν δὲ ταῖς ὁδοιπορίαις ὑπὸ σκηνὰς κύκλῳ περιπεφραγμένας ἐπὶ τῶν ἁρμαμαξῶν ὀχεῖσθαι.

In l. Quum aurum & argentum, &c. an replumbari debeant. Plin. Secundus libro Nat. hist. tricesimoquarto, docet duo plumbi esse genera, nigrum & candidum. Album nulli rei sine mixtura vtile est, neque argentum ex eo plumbatur, hoc est, vt ipse interpretor, iungitur & solidatur, quoniam prius liquescit argentum. Quibus Plinii verbis planum fit quid sit, argẽtum replumbari: replumbatur enim, si plumbum auellitur, & argentum purum relinquitur. Applumbare verò argentum, est plumbo addito curare vt argẽtum argento, vel massa massæ cohæreat: cuius meminit Paulus in l. In rem actio, suprà De rei vendicatione, in hæc verba, Non idem in eo quod applumbatum est, quia ferruminatio per eandem materiam facit confusionem, plumbatura verò non idem efficit. Plumbatura igitur est, quando plumbo massa massæ iungitur, ita vt iunctura plumbea cohæreat. Ferruminatio verò fit, si per eandem materiam massa massæ confunditur. Plin. libro tricesimotertio, cap. quinto, vbi de glutinandis perficiendisque metallis, dicit aurum stagno ferruminari, his verbis, Chrysocollam aurifices sibi vendicãt agglutinãdo auro, & inde omnes similiter vtentes appellatam dicunt. Temperatur autem ea Cypria ærugine, & pueri impubis vrina, addito nitro: teritur Cyprio ære, in Cypriis mortariis. Ita ferruminatur aurum. Ferruminatur dixit, id est, alicui rei iũgitur. Sic & idem Plinius ferruminat dixit, pro coniungit. Et decimosexto, vbi de calamis & arundine, Aut enim pro pluma, strata cauponarũ replet: aut vbi limosiore callo induruit, sicut in Belgis, contusa & interiecta nauium cõmissuris, ferruminat textus,

glutino tenacior, rimísque explendis fidelior pice.

In eadem l. §. Sicui vascula argentea, vtputa lances quadratæ sint legatæ.) Lanx à latitudine dicitur, vt quidam putauere, & est vas escarium. Horatius,

-ne non & cantharus & lanx Ostendat tibi te.

Et erat non solùm lata, sed etiam caua: & ob id cauas lances dixit Martialis x i,

Sic implet gabatas paropsidásque,
Et læues scutulas, cauásque lances.
Hoc lautum vocat, hoc putat venustum,
Vnum ponere ferculis tot assem.

Erant autem lances maximæ, mediæ, & minimæ, vt inquit Iureconsultus, in l. Cui lancem, hoc ipso tractatu. Et erant non solùm quadratæ quædam, vt hîc, sed & rotundæ aliæ: quod vel Horatii versibus probari potest Sermonum secundo,

Vmber & iligna nutritus glande rotundas
Curuet aper lances carnem vitantis inertem.

Planum fit etiam ex verbis Pauli in l. Si in rem, suprà De rei vendic. in hæc verba, Quanuis & in vasis occurrat difficultas, vtrum lancem duntaxat dici oporteat, an etiam quadratam vel rotundam. Nos rotundis vtimur, & vulgo platum à latitudine dicimus, vt opinor. Quòd autem lanx vas sit escarium, adducor vt credam ex Iuuenale in quinta,

Aspice quàm magno distendat pectore lancem
Quæ fertur domino squilla, & quibus vndique septa
Asparagis. At vereor ne cui videar in re non dubia testimoniis vti minimè necessariis. Ad alia pergam, si modò prius dixero, lances chrysendetas dici à Martia-

le,& etiam chryſendeta, lances aureis cruſtis illigatas & exornatas. Martialis in ſecundo,

Immodici tibi flaua tegunt chryſendeta muli.

De quibus cruſtis copioſius infrà dicemus. Catinum quoque vas eſcarium dicimus, à capiendo dictum:& per diminutionem catillum deducunt. Horatius Sermonum primo, -menſáve catillum

Euandri manibus tritum deiecit:ob hanc rem,

Aut poſitum ante mea quia pullum in parte catini

Suſtulit eſuriens: minus hoc iucundus amicus

Sit mihi?Quibus Horatii verbis vides Romanos illos ſolitos catinis vti ad reponendos pullos, & alia opſonia,vt hodie platis vtimur. Piſces quoque catinis reponebant,quod vel Horatii verſu planum fit Sermonum ſecundo,

Anguſtóque vagos piſces vrgere catino.

Catino autem vtebantur pauperiores, quod coniicio ex Horatii Sermonum primo,

-aſſiſto diuinis, inde domum me

Ad porri & ciceris refero laganíque catinum.

Cœna miniſtratur pueris tribus,& lapis albus

Pocula cum cyatho duo ſuſtinet:aſtat echinus

Vilis,cum patera guttus,Campana ſupellex.

Eo enim fictili vtebantur antiqui.Iuuenalis in ſexta,

-aut quis

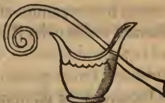
Sympullum ridere Numæ, nigrúmque catinum,

Et Vaticano fragiles de monte patellas

Auſus erat? Eſt autem Sympullum(vt id obiter intelligas) vas fictile, quo in ſacris prolibabãt ſacrificuli. Plin.libro xxxv.vbi de plaſtice, In ſacris quidem etiam inter has opes nõ murrhinis cryſtallinísve, ſed

fictilibus prolibatur sympullis. Nec me fallit quosdã viros, & eos doctissimos, legere apud Plinium sympiniis, ἀπὸ τοῦ συμπίνειν. quod haud scio an cuiquam probare possint. Et fortasse dictum sympullum, vt ampullam dicimus. Tullius III. de legibus, Excitabat enim fluctus in sympullo, vt dicitur, Gratidius, quos post filius eius Marius in AEgæo excitauit mari.

Sympullũ in antiquo marmore cum lituo sic descriptum Romæ vidimus.

Marcus sanè Tullius, qui ista ignorare nõ potuit, vasa illa quibus in sacris Numam vsum fuisse cõstat, capedines ac fictiles vrnulas vocat in eo libello qui παράδοξα inscribitur. Verba autem Tullii hæc sunt, siquis fortè requirat, Quid autem Numa Pompilius? minúsne gratas diis immortalibus capedines ac fictiles vrnulas fuisse, quàm Deliacas aliorum pateras arbitramur? Hactenus Tullius, qui in tertio De natura deorum capedunculas eas vocat, Docebo, meliora me didicisse de colendis diis immortalibus iure pontificio & more maiorũ, capedunculis quas Numa nobis reliquit. Magida etiãnũ inter escaria vasa ascribunt, cuius mentio apud Paulũ in l. Seruus, suprà De condic. indeb. & à magnitudine dictam putant, quũ à maza deducatur, vt quidam autumant: à qua & mazonomũ dictum rentur, cuius meminit Horatius Sermonum secundo, -deinde secuti

Magis. Mazonomum.

Mazonomo pueri magno discerpta ferentes.
μαγὶς Græcũ vocabulũ est, quo significãtur mẽsæ quæ apponuntur & remouentur, authore Iulio Polluce. Fenestella quoque, vt inquit Plinius, tympana se iuuene dicit appellata patinas & lances, quas antiqui magidas appellauerant. Est autem patina ab eo quòd pateat, dicta, quam Iureconsultus in l. Quũ de lanionis, supra De fundo instructo, inter culinaria videtur adscribere, quum inquit, Patinæ & cacabi ad coquendum pulmentarium. Patinis vtique, nisi in authorum obseruatione falsus sum, vtebantur non solùm ad coquendum pisces, & cætera id genus (quod authore Plinio probatur libro vigesimotertio, vbi de fæce sapæ, Decoquitur, inquit, in patinis cum sale & adipe, ad tumorem quoque maxillarum & ceruicum) sed etiam ferculi vice: quum ferculum dico, vas ad ferendum opsonium vel pulmentarium intelligo. Et nisi me & lectorem decipio, eadem patina vtebãtur & ad coquendũ & ferendum opsoniũ, elixum præsertim. Horatius, Siquis eum seruũ, patinã qui tollere iussus, Semesos pisces tepidúmque ligurierit ius. Idem Horatius Sermonum secundo,

Affertur squillas inter muræna natantes,
In patina porrecta.

Quibus certè locis patinam pro ferculo posuit Horatius. Iuuenalis autem in quarta, patinam rhombo coquẽdo extructã, taxat his verbis,

Quidnam igitur censes, conciditur? absit ab illo
Dedecus hoc, Montanus ait: testa alta paretur,
Quæ tenui muro spatiosum colligat orbem.
Debetur magnus patinæ subitúsque Prometheus:
Argillam atque rotam citius properate: sed ex hoc

Cap. 51. Tempore iam Cæsar figuli tua castra sequantur. Notatur & à Plinio in x. Nat.hist. AEsopi patina, in qua posuit aues cantu aliquo aut sermone vocales, nummis sex singulas coemptas. Vitellii quoque patinam scribit Tranquillus ab eo dedicatam, ac propter eius immensam magnitudinem, clypeum Mineruæ, αἰγίδα πολιούχου nuncupatam: in qua scarorum iocinora, phasianorum & pauonum cerebella, linguas phœnicopterum, murænarum lactes, à Carpathio vsque fretóque Hispaniæ per nauarchos ac triremes petitarũ. Huic autem patinæ faciendæ fornax in campis exædificata erat: quando eò peruenit luxuria, inquit Plinius lib. XXXV. vt etiam fictilia pluris cõstent quàm murrhina. Cap. 12. 13. Hanc patinam Vitellius in principatu suo condidit CC. sestertiis. Murrhini verò pretiũ ab eodẽ Plinio ponitur lib. XXXVII. Excrescit in dies eius rei luxus, murrhino LXXX. sestertiis empto, capaci planè ad sestarios tres calice. Vides vt vas murrhinum prægrande LXXX. HS emptum, sitque summa multo inferior ea quam in patina statuimus, quanto videlicet numerus CC. octogenarium superat. Nec te moueat quòd apud Pliniũ libro XXXV. cap. XII. in vulgatis codicibus sic legitur, Nam nos quũ vnam AEsopi tragœdiarum histrionis in natura auium diceremus sestertiis DC. stetisse, non dubito indignaturos legentes. Nam in antiquo codice legimus nõ sestertiis DC. sed sestertiis centum. Et in x. vbi de AEsopi patina, non legendum, sexcentis sestertiis taxata, sed sestertiis centum. Qui loci apud Plinium corrupti in causa fuere, vt viri alioqui doctissimi ista non satis percepisse videantur: quibus non danda est venia:

nihil enim peccarunt, qui diuinare non potuerunt: ſed habenda eſt gratia, quòd nos incautos loci præcipitis admonuerint, & quaſi digito commonſtrarint, ne cũ vulgo temere iſtac prætervecti collaberemur. Propter illam porrò Vitellii patinam, Mutianus altero conſulatu ſuo in conqueſtione exprobrauit patinarum paludes, alludẽs opinor ad Pontinas paludes. Cæterùm à patina dicitur tripatinum, ſumma cœnarum lautitia, vna erat murænarum, altera luporum, tertia myxonis piſcis: inclinatis iam ſcilicet moribus, vt tamẽ eos præferre Græciæ etiam philoſophis poſſimus: ſiquidem in Ariſtotelis hæredum auctione, LXX. patinas vænisſe traditur, authore Plinio. Patella quoque vas eſcarium ad olera & pulmẽta ponenda, quam Græci λεκανίδα vocant. Iulius Pollux in ſexto, τὰς δὲ καλουμένας πατέλλας, λεκανίδας ὀνομαστέον. Sic enim legendum apud Pollucem. Quòd autem in patellis olera ponerentur, vel Horatii verſibus Epiſtolarum primo ad Torquatum probatur,

Si potes Archiacis conuiua recumbere lectis,
Nec modica cœnare times olus omne patella.

Et Martialis in quinto,

Ponetur digitis tenendus vſtis
Nigra coliculus virens patella.

Et Iuuenalis in quinta,

Ponitur exigua feralis cœna patella.

Quorum omnium teſtimoniis clarum eſt, credo, patellam, paruam eſſe patinam, quæ ab iſtis tum modica tum exigua dicitur. Iulius Pollux recẽſens vaſa eſcaria, τεύχη & χεύματα vocat, quæ nos vaſa & vaſcula: χύ-

χλοι, quos orbes & quadras dicimus: πίνακες, quas lances vocat Iureconsultus.

Quòd autem πίνακες sint vasa escaria, ex Athenæo videre est in quarto, quū ait, καὶ γὰρ τοὺς πίνακας ἐφ᾽ ὧν τὰς τροφὰς παρετίθει, τοιούτους ἔχουσιν. Patinas & patellas, λεκάνας & λεκανίδας dicunt, nisi fallimur, vt notum ex prouerbio, οὐδὲ λεκάνη δελφῖνα χωρεῖν, cuius meminit Plutarchus in Lucullo.

Ad calcem istius legis vel capitis, si lubet ita vocare, Quemadmodum claui aurei & purpuræ. Legendum purpurei, ex vetusti exemplaris fide. Sic enim & ipsi hunc locum citauimus in libello De re vestiaria. Claui enim purpurei insuebantur vestibus, & maximè tunicis, ad eam ferè partem qua pectus tegebatur. Horatius Satyra septima,

Et latum demisit pectore clauum.

Non quòd reuera essent claui, sed quòd viderentur clauorum purpurea capita supereminentia in tunicæ superficie. Et vt huic nostræ coniecturæ fidem habeamus, facit quod apud Athenæum in XI. legimus, vbi interpretatur hos Homeri versiculos, Παρ᾽ δέπας ἔθηκε περικαλλὲς, ὃ οἴκοθεν ἦγ᾽ ὁ γεραιὸς, Χρυσείοις ἥλοισι πεπαρμένον. Ait enim, poetam dicere poculum illud, quā Nestorida vocat, fuisse aureis clauis suffixum: non quòd in poculo claui infixi fuerint, sed quòd ἐξοχὴ τῶν ὀλίγη καὶ οἱονεὶ κεφαλίδας ἥλων ἀποτελοῦσα. πεπάρθαι δὲ λέγεται τοὺς ἥλους ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, οὐχ ὅτι ἔξωθεν προσκεῖνται καὶ πεπαρμένοι εἰσὶν, ἀλλ᾽ ὅτι ἐμπεπαρμένοις ἐοίκασιν, ἔξω τε ὀλίγῳ περιέχουσι, μετέωροι τῆς ἄλλης ἐπιφανείας ὄντες. Nostri vascularii eiusmodi pocula martellata vocant.

In capite, Etsi nō ſunt claui, nec aurea emblemata, quæ in parapſidibus argēteis eſſent. Legendū cenſeo paropſidibus, quæ vaſa ſunt eſcaria in Iuuenale, Quàm multa magnáque paropſide cœnat. Tranquillus in Galba, Et ordinario quidem diſpenſatori breuiarium rationū offerenti, paropſidem leguminis pro ſedulitate ac diligētia porrexiſſe. In vulgatis codicib' legitur parapſis, quū vocabulū Græcū ſit. παροψὶς enim à Græcis nō ſolùm pro vili opſonio & iure, & etiā maza: ſed pro eſcario: quod docet Iulius Pollux, his verbis, τὰς δ' παροψίδας, ἡ μὲν πλείστη χρῆσις ἐλέγχει τοὔνομα ἐπὶ μάζης, ἢ ζωμοῦ τινος, ἢ ἐπὶ ἐδέσματος εὐτελοῦς. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ ἀγγεῖον λεκτέον. & mox ſubdit, ἐν δὲ τῇ Ἀντιφάνους Βοιωτίᾳ σαφέστατα ἐπὶ τοῦ ἀγγείου ἐστὶν εἰρημένον, Καλέσασα παρατίθησιν ἐν παροψίσι βολβούς. Athenæus quoque in nono ad principiū, quærit apud quem authorem παροψὶς ponatur pro vaſe, vt de re minimè triuiali addubitans. Quòd verò ἐπὶ παροψήματος ponatur, id eſt pro opſonio, citat Ariſtophanem in Dædalo,

Πάσαις γυναιξὶν ἐξ ἑνός γε τοῦ τρόπου,
Ὥσπερ παροψὶς, μοιχὸς ἐσκευασμένος.

ἐπὶ δὲ τοῦ σκεύους, citat eundem locum citatū à Iulio Polluce, ex cuius collatione legendū duxi apud Pollucem, καλέσασα, non καλέσασθαι, vt paſſim legere eſt in vulgatis codicibus: & in altero Βοιωτίᾳ, non Βοιωτίῳ. Citat Alexim in Heſione,

Ὡς εἶδε τὴν τράπεζαν ἀνθρώπους δύο
Φέροντας εἴσω, ποικίλων παροψίδων
Κόσμου βρύουσαν, οὐκ ἔτ' εἰς ἐμὲ βλέπων.

Argenteis autē addidit Iureconſultus, quādoquidem fiebāt & fictiles: quod vel è Martialis verſibus intelli-

Paropſis.

gere est, quum paropsidem rubram vocet in x I,

Cui portat gaudens ancilla paropside rubra
Alecem, sed quam protinus illa voret.

In eadem lege, Vel sigilla argẽtea.) Sigilla sunt parua signa, quæ sunt simulachra ad effigiẽ alicuius vel dei vel herois facta. Cicero in sexta in Verrem, Nego vllam gemmam, aut margaritam, aut quicquam ex auro aut ex ebore factum, signum vllum æneum, marmoreum, eburneum: nego vllam picturam neq; in tabulis neque textilibus fuisse, quin quæsierit, inspexerit, quod placitum sit abstulerit. Et in eadem, Patella grandis, cum sigillis ac simulachris deorũ: patera, &c. Et paulo post, Apposuit patellã, in qua sigilla erant egregia: iste continuò vt vidit, non dubitauit illud insigne penatium hospitaliúmque deorum, ex hospitali mensa tollere. Sed tamen quod antea de istius abstinentia dixeram, sigillis auulsis reliquum argẽtum sine vlla auaritia reddidit. Vides vt quæ prius dixerat sigilla, vocet Illud insigne penatium. Et in eadem, vbi de simulachro Herculis Agrigẽtini, Postea, inquit, conuulsis repagulis, effractísque valuis, demoliri signum ac vectibus labefactare conatur. Vbi Tullius signum vocat Herculis simulachrum: & sic accipiendum est in l. Titia, ad finem, in eodem, quũ ait, Iubeóque signum dei ex libris centum, in illa sacra æde & in patria statui. Quo in loco rectè pro simulachro intellexit Accursius, non vt Hug. nescio quis, qui ridiculè satis, signum dei pro cruce interpretatur. Illis igitur Ciceronis verbis planum fit, vt opinor, signa & sigilla, simulachra vel deorũ vel alicuius alterius rei esse. Quæ sigilla vasis & scyphis illigabantur

cælatorum & vaſculariorum artificio: qui ſcyphi ob id dicuntur ſigillati à Marco Tullio in eadem oratione in Verrem, Quú ſederem, inquit, domi triſtis, accurrit Venerius, iubet me ſcyphos ſigillatos ad prætorem ſtatim afferre. Sigillatos dixit, hoc eſt ſigillis ornatos: Græci ἀγάλματα & ἀγαλμάτια dicũt, & εἴδη θεῶν, quæ nos ſigna & ſigilla dicimus, niſi fallor.

Vaſis aurei vel argentei ſigillati & emblematis ornati fōrmā, qualis apud antiquos fuit.

Ornabãtur etiam vaſa emblematis, dictis ἀπὸ τοῦ ἐμβεβλῆσθαι, quòd vaſis adiicerentur & reuellerentur quũ libitum erat. de quibus dicere ſuperſedeo, quãdo de his copioſè tractauit G. Budæus in Annotationibus. Illigabantur & aureis cruſtis vaſa, & eſt apud Paulũ in l. Pediculis, infrà eodem, in hæc verba, Cymbia argentea cruſtis aureis illigata. Quarum cruſtarũ meminit Tullius in ſexta in Verrem, his verbis, Cybiratæ fratres vocantur, pauca improbant: quæ probarant, iis cruſtæ aut emblemata detrahebantur: ſic Haluntini excuſſis deliciis, cum argento puro domum reuerterunt. Hactenus Tullius. Vaſa pura dixit Iurecõſultus non cælata in l. Si in rem, ſuprà De rei vendicat. A cruſtis autem iſtiuſmodi dicti cruſtarii, quorum artificio vaſa cruſtis illigabantur. Plinius lib. XXXIII, Habuit & Teucer cruſtarius famam. Incruſtare quoque dicimus. Horat. Serm. primo, Syncerum cupimus vas incruſtare. Huiuſmodi verò cruſtarum mentio apud Iuuenalem,

-ipſe capaces

Heliadum cruſtas & inæquales beryllos

Virro tenet phialas. Cæterùm vaſa aureis cruſtis illigata (quod & ſuprà diximus) dicuntur à Martiale chryſendeta in ſexto,

Ponuntur ſemper chryſendeta Calpetiano,

Siue foris, ſeu quum cœnat in vrbe domi.

Dicuntur & lances chryſendetæ ab eodem in Apophoretis.

Vaſis aureis cruſtis illigati ac cælati, ſiue chryſendetæ forma, ex antiquis monimentis.

In eadem, Nec ſpeculum parieti affixum : quod intellige etiam ſi argenteum fuerit. Fiebant enim ſpecula ex argento, vt ait Plinius libro triceſimotertio cap.IX, Laminas duci & ſpecula fieri nõ niſi ex optimo poſſe creditum fuerat:id quoque iam fraude corrũpitur. Sed natura mira eſt imagines reddendi, quod repercuſſo aere atque in oculos regeſto, fieri conuenit. Fiebant quoque ſpecula ex ſtanno laudatiſſima,& Brunduſii temperabantur, donec argenteis vti cœpere & ancillæ. author Plinius libro XXXIIII. cap. XVII.

In eadem l.. §. Argento facto, Trullas & pelues,&c. Trua vas vinarium, ſic dictum quòd vſu teratur : vel vt alii putauere, à tranſuolando dicta, quòd per eam aqua tranſuolet. tamen falluntur qui vas aquarium dixerunt : erat enim vas vinarium, vt ex Horatio intelligere eſt, his verſibus,

Qui Veientanum feſtis potare diebus
Campana ſolitus trulla, vappámque profeſtis.
Et Iuuenalis in tertia,
Si trulla inuerſo crepitum dedit aurea fundo.

Dicitur & trulleum, vas quo manus perluuntur. author Nonius. Quòd verò ſit vas vinarium, probatur ex Tullio in ſexta in Verrem, vbi agit de trulla gemmea Antiochi regis, his verbis, Erat etiam vas vinariũ ex vna gemma prægrandi, trulla excauata cum manubrio aureo. Quibus ſanè verbis luce clarius patet, eos nihil vidiſſe qui eam vas tantùm aquarium cõfirmarint. Plinius quoque author eſt libro trigeſimoſeptimo, Titum Petronium conſularem moriturum inuidia Neronis principis, vt menſam eius exhæredaret, trullam murrhinam neſcio quot ſeſtertio- Cap. 2. 8.

rum millibus emptam fregiſſe. Et mox ſubdit idem Plinius, Sed verò, vt par erat principem, vicit omnes, quadringentis ſeſtertiorũ millibus capedinem vnam parando. Capedinem poſuit pro vaſe vinario, quæ dicta videtur à capiendo, vt & capis & calpar. Huius autem capedinis meminiſſe videtur Plutarchus in libello De cohibenda iracundia, quo loco corrupta ſunt exemplaria. Supradictorum autem vaſculorum mentio eſt apud Noniũ, quem vide: neque enim hoc tem pore ſententia eſt, omnia vaſorum genera perſequi: ſed in aliud tẽpus, quo liberiore otio perfruemur, iſta reiicimus: tantùm lectorem admonitũ volo, vt diſcat ex Ciceronis verbis & iureconſulti, ſcriptis ad finem iſtius capitis, antiquos gemmeis vaſis vſos: vt regum noſtrorum luxus cum antiquorum elegantia & lautitia comparatus, ſumma parſimonia, ne dicam frugalitas, eſſe videatur. Sed ad reliqua huiuſce tractatus vocabula explananda properemus. Pelues.) Nõnulli peluim à pelluendo dictam affirmant: alii à pedum lotione. inde pelluuium, vas in quo pedes lauantur: ſic & malluuiũ vas in quo manus lauantur. Var. de lingua Latina, Peluis quaſi pede lauis, à pedum lauatione. Ego verò me memini legiſſe apud Iulium Pollucem in decimo, vbi tractat de vaſis in quibus abluuntur pedes, πέλιν dici à tragœdis τὴν λεκάνην. οἱ δ' αἰολεῖς, inquit, vocant πέλυκα μάλιστα τὴν ξυλίνην: nos vulgò gede dicimus. Sic & Raniot vas in quo pocula lauãtur, quod Græci ὀλκεῖον & λουτήριον eodem authore vocant. Vide igitur lector optime, ne peluis Græcum ſit, aut certè à Græca origine deductum: quia Græci dicunt & πέλιν & πέλυκα, nos peluim.

Peluis.

Repoſitoria quoque continebuntur.) Repoſitoria á reponendo dicta videntur, in quibus reponebantur menſæ:quæ fortaſſe inde trapezophora dicuntur. Reponere enim collocare eſt. Tullius in ſexta in Verrem, Erant æneа præterea duo ſigna non maxima, verùm eximia venuſtate, virginali habitu atque veſtitu, quæ manibus ſublatis ſacra quædam more Athenienſium virginum repoſita in capitibus ſuſtinebant:Canephoræ ipſæ vocabantur. Repoſita dixit, hoc eſt, vt ego interpretor, collocata: & inde repoſitoria dicta, quibus vel menſæ vel opſonia collocarentur. Plinius libro triceſimotertio, Iam verò & menſas repoſitoriis imponimus, & ad ſuſtinenda opſonia interradimus latera. Menſarum intellige. Plinius in eodem, capite vndecimo, Cornelius Nepos tradit ante Syllæ victoriam duo tantùm triclinia Romæ fuiſſe argẽtea. Repoſitoriis argẽtum addi ſua memoria cœptum Feneſtella dicit, qui obiit nouiſſimo Tiberii Cæſaris principatu:ſed & teſtudinea tum in vſum veniſſe. Ante ſe autem paulo, lignea rotunda ſolida, nec multo maiora quàm menſas fuiſſe. Se quidem puero, quadrata & compacta, aut acere operta aut cedro cœpiſſe. Mox additum argentum in angulos lineáſque per cõmiſſuras. Quũ verò Plinius ſolida dicat repoſitoria, damnantur inſcitiæ ii, qui pro loculis & reconditoriis interpretati ſunt: quos in præſentia nominare non eſt neceſſe. Illud verò in præſenti non omiſerim, θύβω dici ab Athenæo in quarto, repoſitorium in quo lanx cum opſonio reponeretur. Verba autem apud Athenæum hæc ſunt, πίναξ δίπηχύς που τὴν διάμετρον, ἐν θύβῃ καταχείμενος ἀργυρᾷ, πλήρης ἰχθύων ὀπτῶν πάντα τῶν

S.i.

συνηθροισμένων. Hoc eſt, Lanx dimetientis magnitudine bicubitalis in repoſitorio collocata argenteo, piſcium aſſatorũ referta ex omni genere congregatorum. Id genus repoſitoria vulgò chapeletz vocamus, eiſque vtimur ad ſuſtinendas lances, & diſcos. Plinius libro decimooctauo ad finem, Necnon & in conuiuiis menſiſque noſtris, vaſa quibus eſculentum additur, ſudorem repoſitoriis relinquentia, diras tempeſtates prænuntiant. Idem vigeſimooctauo, capite ſecũdo, Recedente aliquo ab epulis, ſimul verri ſolum: aut bibente conuiua, menſam vel repoſitorium tolli, inauſpicatiſſimum iudicatur.

In l. Etſi non ſunt claui ·§· Argento facto, Et ideo ſcutellas vel promulſidiaria cõtineri. Vaſa promulſidiaria dicuntur ea quibus promulſidem apponebãt. Eſt autem promulſis quod vice mulſi dabatur conuiuis ad prouocandã auiditatem cibi. Huiuſmodi fortaſſis erant artolagani, oleæ, & lucanica. Mulſum enim ex vetere vino factum non implet ſtomachum, ſed appetentiam reuocat, & auiditatem cibi, vt docet Plinius libro vigeſimoſecundo, vbi de natura mellis. Sic enim promulſidem dici puto, vt proconſulem & proprætorem dicimus. Proarietem quoque dixit Cæſar in quarto Commentariorum, pro eo inſtrumento quo vice arietis vtimur, ad adigendam materiam, his verbis, Et ad inferiorem partem fluminis obliquæ adigebãtur, quæ pro ariete ſubactæ, & communi opere cõiunctæ, vim fluminis exciperẽt. Quo loco obliquæ ſubſtantiuè poſitum credo. M. Tullius ad Papirium Pætum, At quem virum? non eum quem tu ſo-

litus es promulside conficere. Et paulo pòst subdit, Dediscendæ tibi sunt sportellæ, & artolagani tui. Artolagani cófectionem docet Athenæus in tertio, his verbis, εἰς δὲ τὸ καλούμενον ἀρτολάγανον ἐμβάλλεται οἰνάριον ὀλίγον καὶ πέπερι, γάλα τε καὶ ἔλαιον ὀλίγον, ἢ στέαρ. Est autem panis genus quod & vulgò nomen retinet. M. Tullius ad eundem Papirium Pætum, oleas & lucanica promulsidis loco numerasse videtur, in hæc verba, Neq; est quod in promulside spei ponas aliquid, quam totam sustuli: solebam enim antea delectari oleis & lucanicis tuis. Hactenus Tullius. Mulsum autem an sit id quod Græci οἰνόμελι dicũt, dubitari potest, propterea quòd Iureconsultus Vlpianus in l. Si quis vinum legauerit, suprà De tritico, vino vel oleo legato, aliud mulsũ esse, aliud œnomeli posuisse videatur, quũ ait, Sed si mulsum sit factum, vini appellatione non continebitur propriè. Subdit enim, OEnomeli planè, id est dulcissimum vinũ, continebitur. Idem etiam Vlpianus in l. Idem Pōponius scribit, suprà De rei vendicatione, asseuerare videtur, mulsum esse speciẽ diuersam à vino, quũ ait, Idem scribit si ex melle meo & ex vino tuo factum sit mulsum, quosdã existimasse id quoque cõmunicari. Sed puto verius, vt & ipse significat, eius potius esse qui fecit: quoniam speciem pristinam non retinet. Quod & Iustiniano probari videtur, in §. Quũ ex aliena, De rerũ diuisione. Quin & Plinius libro vigesimosecundo, vbi de natura mellis, mulsum pro cibi genere videtur posuisse, quũ ait, Multi senectam longam mulsi tantùm nutricatu tolerauere. Subdit enim, Neque vllo alio cibo, celebri Pollionis Romuli exemplo: quem centesimum an- Cap. 24. 8

S.ii.

num excedentem, quũ diuus Augustus hospes interrogaret, quanã ratione maximè vigorem illum animi corporisque custodisset: ille respondit, Intus mulso, foris oleo. Proculus quoque in l. Qui vinum Surrentinum §. Cui dulcia, annumerat mulsum, vuas, ficus & palmas, itémque passum & defrutum, inter ea quæ dulcium legato cedunt, ac potius conditurae loco sunt, quàm vini. Huius sententiæ Paulus etiam fuisse videtur in libro Responsorum & sententiarum receptarũ. οἰνόμελι, authore Dioscoride, σκευάζεται πρὸς δύο μετρητὰς οἴνου αὐστηροῦ καὶ παλαιοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἑνὸς μετρητοῦ μέλιτος μιγνυμένου. & differt à melitite, quod fit è musto, cum quinque congiis austeri musti, & mellis congio, & salis cyatho. Plinius de vinis factitiis, quæ sumpsisse videtur ex Dioscoride περὶ μελιτίτου οἴνου ferè ad verbũ. Quibus verbis planum fit οἰνόμελι dici mulsum à Plinio: quũ ait, Distat à mulso, quod dicit Discorides, διαφέρει δὲ τοῦ οἰνομέλιτος. Quod si verum est, malim suspicari locum mendosum apud Vlpianum, quàm virum doctissimũ simul & ὀνομαστοθήρας, vt inquit Athenæus in tertio, ignorationis coarguere.

In eadem §. Infecti, ad finem, Certè si caccabos argenteos. Hisce Iureconsulti verbis probatur, caccabos & sartaginem esse vasa culinaria. Caccabus autem Græcũ est. Athenæus in quarto ex Antiphanis Parasito,

Caccabus.

Εἶτ' οὐκ ἂν εἴποις ὕπαγε, κάκκαβον λέγω.
Σὺ δ' ἴσως ἂν εἴποις λοπάδα. ἐμοὶ δὲ τοὔνομα
Οὐδὲ διαφέρει, εἴτε κάκκαβόν τινες
Χαίροντες ὀνομάζουσιν, εἴτε σίττυβον.
Πλὴν ὅτι λέγεις ἀγγεῖον οἶδα.

Caccabos & patinas inrer culinaria vasa adscribit

Paulus in l. Quũ de lanionis, suprà De fundo instructo. Sũt & alia eius generis vasa apud Latinos, aula siue olla, ad pultem & olera coquenda: quod vel prouerbio manifestum fit, celebrato Catullo, Ipsa olera olla legit: tum etiam ex Iuuenalis versiculo Satyra decimaquarta,

Et grandes fumabant pultibus ollæ.

Annumerantur & ista, lebes, ahenum, tripus, patella, frixoriũ, craticula, mortariũ, & pistillũ. Vasa etiam coquinaria apud Iuliũ Pollucẽ hæc didicimus, χύτρας, χυτρίδια, χυτρίδας, λοπάδας, λοπάδια, ἐχίνους, ἐχινίσκους, χάλκια, χαλκίδια, ἐσχάρας, ἐσχαρίδας, λέβητας, λεβήτια, λεβητάρια, καὶ ὀβελούς, καὶ ὀβελίσκους. Quæ verucula dicere possumus ex Plinio libro trigesimotertio, his verbis, Ex eo sublata veruculis ferreis, atque in ipsa flãma conuoluitur veruculo, vt sit modici ponderis. Vbi Plinius veruculũ dixit, vt Græci ὀβελίσκον. λοπάδα verò & λοπάδιον sartaginẽ dicimus, vt opinor: nos vulgò Galli la poalle, vt vocabuli Græci nõ leuiter pressa vestigia retinere videamur: vsqueadeo Galli sunt φιλέλληνες. Illam verò quam chauferettã dicimus, Iulius Pollux (quem potissimum in his sequimur authorem) πύραυνον dicit & πυρφόρον: apud nos dicta videtur ἀπὸ τοῦ καῦμα φέρειν, Chauferette. Sed de his satis. Ridebũt enim, vt video, istum meum Gallicarum dictionum ἑλληνισμὸν Germani simul & Itali: sed rideant, modò valeamus. Cæterùm quòd hic miliarii Iureconsultus meminerit, torquere potuit vel mediocriter doctos, non solùm Accursio tenebras offundere: cuius interpretationem non sine risu fateor me legisse. Sed illi viro vt temporibus illis non imperito iuris ac legum, illorum

Εἰς δ' ἥρως χαλκῆν βαύκαλιν ἠγέρασας.
Miliarii etiamnum meminit Palladius.

In eadem.§. Perueniamus ad gemmas. Cedant igitur gēmæ phialis vel lancibus, inclusæ auro argentóve.) Phiala est quam Græci φιάλην vocant: dictá putant quasi πιάλην, κατ' ἀντιστοιχίαν, vt sit ἡ τὸ πιεῖν ἀεὶ παρέχουσα. μείζων γὰρ τοῦ ποτηρίου. Apud Athenæum legimus & phialium, φιάλιον χρυσοῦν in ς', his verbis, διὸ καὶ φίλιππον τὸν τοῦ μεγάλου βασιλέως ἀλεξάνδρου πατέρα φησὶ δοῦρις ὁ σάμιος φιάλιον χρυσοῦν κεκτημένον, ἀεὶ τοῦτ' ἔχειν κείμενον ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον. Hoc est, Quocirca Philippum quoque illum, qui regem magnum Alexandrū progenuit, refert Duris Samius, quum auream phialam haberet, semper illam sub puluino tenuisse repositam. Quam tamen ipsam phialam Plinius libro trigesimotertio poculum aureum vocat. verba ipsa Plinii adscribam, vt obiter locus ille mendosus emaculetur, Summæ apud exteros licentiæ fuerat, poculo aureo, puluino subdito, Philippum regē dormire solitū: Agnonem Teiū Alexandri Magni præfectū aureis clauis suffigere crepidas. Sic enim legendū apud Pliniū, non Agonentiū, vt in quibusdā, & in aliis Agonē Teiū. Quod vel doctissimi Plutarchi authoritate cōfirmari potest, quū ait in Alexandri Magni vita, ὥστε ἄγνωνα τὸν τήϊον ἀργυροῦς ἐν ταῖς κρηπῖσιν ἥλους φορεῖν. Quo in loco aduertendū est, Plutarchum dixisse clauos illos fuisse argēteos, quū Plinius dicat eos aureos. & sententiæ Plinii adstipulatur Athenæus in duodecimo, his verbis, ὧν εἷς ὢν καὶ ἄγνων χρυσοῦς ἥλους ἐν ταῖς κρηπῖσι καὶ τοῖς ὑποδήμασιν ἐφόρει, Quorū vnus Agnon quū esset, au-

Cap. 3. 11.

reos clauos in soleis & calceamentis gestabat. Vides vt aureos clauos dicat χρυσοῦς ἥλους, quos Plutarchus dixit ἀργυροῦς, argenteos. Quocirca vel diuersos à Plinio & Athenæo authores secutus est Plutarchus, vel etiã, quod doctissimis viris interdum conceditur, μνημονικὸν ἁμάρτημα fuit, quòd ἀργυροῦς conscripserit χρυσοῦς. Vtcunque sit, certe constat inter ipsos authores illũ Alexandri Magni præfectũ, Agnoné fuisse appellatum, patria Teiũ: vt nihil amplius de Plinii lectione dubitari possit. Illud quoque adiiciã ex Plutarcho in Artoxerxe, καθ' ὁδὸν αὐτουργὸς ἄνθρωπος οὐδὲν ἐπὶ χειρὸς φθάσας εὑρεῖν, τῷ ποταμῷ προσέφερε, καὶ ταῖν χεροῖν ὑπολαβὼν τοῦ ὕδατος προσήνεγκεν, ἡσθεὶς ὁ Ἀρτοξέρξης φιάλην ἔπεμψεν αὐτῷ χρυσῆν καὶ χιλίους δαρεικούς. Idé Plutarchus Alexãdri Magni liberalitaté demõstrat in ipsius vita, his verbis, Alexander κοινὸν τῶν προγεγαμηκότων μακεδόνων γάμον ἑστιάσας, ἐν ᾧ φασὶν ἐννεακισχιλίων τῶν παρακεκλημένων ἐπὶ τὸ δεῖπνον ὄντων, ἑκάστῳ χρυσῆν φιάλην πρὸς τὰς σπονδὰς δοθῆναι.

In eadem, In margaritis. Margarita à Græcis ὁ μαργαρίτης dicitur. Theophrastus apud Athenæum in tertio, τῶν θαυμαζομένων δὲ λίθων ἐστὶ καὶ ὁ μαργαρίτης καλούμενος, διαφανὴς μὲν τῇ φύσει, Eorum lapillorum qui in admiratione habentur, est & margarita dicta, natura quidem pellucida. Cætera quoque ad margaritarum originem spectantia persequitur Athenæus, diuersis authoribus citandis: quam melius noscere est ex Plinio in nono. Cuius verba adscribam, simul vt intelligantur ea quæ scripta sunt à Iureconsulto in l. Pediculis, ad finé, infrà eodem, vbi de elenchis, cylindris & tympanis, vocabulis Accursio incognitis agitur: simul verò etiam, vt interim nonnulli Plinii loci à nobis in

illo capite veræ ac germanæ lectioni restituantur: ea sunt capite trigesimoquarto, Principium ergo columénque omnium rerum pretii, margaritæ tenent: Indic' maximè has mittit oceanus. Inter illas belluas tales tantásque, quas diximus, per tot maria venientes, tam longo terrarũ tractu, è tãtis solis ardoribus, atque Indicis quoque insulis petuntur, & admodum paucis. Fertilissima est Taprobane & Toidis, vt diximus in circuitu mundi: item Perimula promontoriũ Indiæ. Præcipuè autem laudantur circa Arabiam in Persico sinu maris rubri. Origo autem atque genitura conchæ est haud multum ostrearum conchis differens. Has vbi genitalis anni stimularit hora, pandentes sese quadam oscitatione impleri roscido cõceptu tradunt: grauidas postea eniti, partúmque cõcharum esse margaritas pro qualitate roris accepti: si purus influxerit, candorem conspici: si verò turbidus, & fœtum sordescere: eundem pallere, cœlo minante conceptum: ex eo quippe constare, cœlique eis maiorem societatem esse quàm maris: inde nubilũ trahi colorem, aut pro claritate matutina serenum. Si tempestiuè satiẽtur, grandescere & partus. Si fulguret, comprimi conchas, ac pro ieiunii modo minui. Si verò & tonuerit, pauidas ac repente compressas, quæ vocant physemata efficere, speciẽ modo inani inflatam sine corpore: hos esse concharum abortus. Sani quidem partus multiplici constant cute, non impropriè callum vt existimari corporis possit: itaque & purgantur à peritis. Miror ipso tantum eas cœlo gaudere, sole ruffescere, candorémque perdere vt corpus humanum. Quare præcipuum custodiunt, pelago altius

Lib. 9. cap. 35.

aluminatos vocari. Et procerioribus sua gratia est. Elenchos appellant fastigiata longitudine, alabastrorum figura in pleniorem orbem desinẽtes. Hactenus Plinius. Nostri poyrettem vocant. Et elenchorũ meminit Iureconsultus in l. Pediculis §. finali, hoc tractatu. Quũ autẽ ait Plinius, Et procerioribus sua gratia est: de illis fortasse sentire videtur, quos cylindros Paulus vocat in l. Pediculis ad finem, in eodem. siquidẽ cylindri lapilli sunt teretes & oblongi atque volubiles, instar eius columnæ qua vtimur æquãdis areis. Qui cylindri fiebant & ex aliis lapillis. Plinius libro trigesimoseptimo, vbi de beryllis, Indi mirè gaudent lõgitudine eorum. Et mox subdit, Ideo cylindros ex iis facere malunt quàm gemmas: quoniam est summa commendatio in longitudine. Hactenus Plinius. Quibus Plinii verbis intelligere est, cylindros & elenchos in eo differre, quòd elenchi sint fastigiatæ longitudinis: cylindri verò proceritatis æqualiter orbiculatæ. Quod si verũ est, noster Sipotinus ista non satis percepisse videtur. Cylindrorũ meminit & Iuuenalis,

Tu nube atque tace, donant arcana cylindros.

Cylindros, hoc est lapillos teretes & oblongos. Habes etiã ex suprà scriptis Plinii verbis de tympanis, quorum meminit Paulus in l. Pediculis. Cæterùm quod Plinius dicit fieri concharum abortus, si tonuerit, efficeréque ea quæ physemata appellant, contrà sentit Athenæus in tertio, his verbis, φασὶ δ' ὅταν βρονταὶ συνεχεῖς ὦσι καὶ ὄμβρων ἐκχύσεις, τότε μᾶλλον τὴν πίνναν κύειν, καὶ πλείστην γίνεσθαι μαργαρῖτιν καὶ εὐμεγέθη, Aiunt autem siquando tonitrua continua fuerint, pluuiarúmque effusiones, tunc maximè conchas cõcipere, grauidásq;

Cap. 5. non pro
à fine

fieri,& eo ipſo tẽpore multas atque adeò permagnas fieri margaritas. Quo loco videntur duo iſti, Plinius & Athenæus,diuerſos authores ſequuti.

In eadem, Quia cõcha apud rubrum mare & creſcit & coaleſcit.) Cõcham pro quadam ſpecie margaritarum accipit Accurſius. Nos verò cum Plinio dicimus margaritas in concha naſci, quarum clariores inueniuntur in rubro mari,eodem Plinio authore.

Plin. lib. 37. cap. 2. 8.

In eadem §. Murrhina autem vaſa.) Oriens murrhina mittit: inueniuntur enim ibi in pluribus locis nec inſignibus, Parthici regni, præcipua tamen in Carmania: humorem putant ſub terra calore denſari. Amplitudine nuſquam paruos excedunt abacos, craſſitudine rara, quanta dictum eſt vaſi potorio. Splendor his ſine viribus, nitórque verius quàm ſplendor. Sed in pretio varietas colorum, ſubinde circũagentibus ſe maculis in purpuram candorémque, & tertium ex vtroque igneſcentẽ, velut per tranſitũ coloris purpura rubeſcẽte, aut lacte cãdeſcẽte. Quas maculas videre eſt in illo piſce qui muræna dicitur, vt nos vir illuſtriſſimus ſimul & doctiſſimus docuit Ianus Laſcaris, quẽ qui dignè laudare volet, omnes omniũ qui ſunt quique fuere, laudes colligat, & in eũ congerat: ſic tamẽ vt fateatur illius ipſius virtutes verbis aſſequi nõ potuiſſe. Aliqua & in odore commendatio eſt. author Plinius. Primus Pompeius Magnus, Mithridate victo, ſex pocula murrhina Ioui Capitolino dicauit, ſi Plinio credimus. Auguſtus ex Alexãdria capta, nihil ſibi præter vnum myrrhinum calicem ex inſtrumento regio retinuit. author Tranquillus. Sunt & criſtallina, quorum meminit Iureconſultus in l. tertia De

lib. 37. cap. 2. 5.

ſupellectili legata. Cryſtallum fieri aiunt gelu vehementiore concreto:argumento eſſe,non aliubi reperiri, quàm vbi hybernæ niues maximè rigent: glaciémque eſſe,vnde nomen Græci dederũt. Ex cryſtallo vas amphorale viſum eſt,authore Xenocrate. Plinius etiam author eſt aſyntheta vocari vaſa cryſtallina,pura, ſine vlla macula & vitio:vitia enim artifices cælatura occultant. Cryſtallinorum ſimul & myrrhinorum meminit Iuuenalis in ſexta,quo loco pro vaſis potoriis poſuiſſe videtur,

Grandia ponuntur cryſtallina,maxima rurſus
Myrrhina,deinde adamas notiſſimus,& Berenices
In digito factus pretioſior.

Martialis in tertio vtrorumque meminit,his verbis,

Opimianum morionibus nectar
Cryſtalliniſque myrrhiníſque propinat.

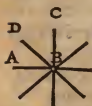
Idem in decimo,cryſtalla pro cryſtallina dixit,

Candida Setini rumpant cryſtalla trientes.

Quo loco Martialis trientem poſuit non pro vaſe, vt quidam putauere,ſed pro vini modo & menſura in calice poſiti. Trientem enim dixit pro quatuor vini cyathis. Sic & ſextantem pro duobus,& deuncem pro vndecim cyathis poſuit in illo verſiculo, Poto ego ſextantes,tu potas Cinna deunces. Sic & quincũcem pro quinque. Nos hodie ad antiquorum morem vinum miſcemus in calicibus vitreis, non ad cyathorũ numerum,ſed ad quatuor vel quinque digitorũ craſſitudinem:quorum pollex pedis iuſti menſura eſt,vt minimùm quantùm à maiorum obſeruatione deflexiſſe videamur. Decuſſem etiamnum dicebãt Romani,non ſolùm pro decem aſſibus, ſed etiam pro nu-

mero denario, vt ex Vitruuio intelligere est: à qua decusse Decussare dixere, rem aliquam diuidere in eam notam, quæ decem apud Latinos significat: ea autem est ferè similis illi, quæ apud Græcos χ dicitur. Quod vt verũ esse credam, facit quod à nobis studiosè obseruatũ est ex Platonis & Ciceronis collatione. Plato enim in Timæo sic ait, ταύτην οὖν τὴν ξύστασιν πᾶσαν διπλῆν κατὰ μῆκος σχίσας, μέσην πρὸς μέσην ἑκατέραν ἀλλήλαις, οἷον χῖ προσβαλὼν, κατέκαμψεν εἰς κύκλον. Quæ ferè ad verbum ita vertit Marcus Tullius in libello de vniuersitate, si tamen est germanus Ciceronis: sunt enim viri doctissimi qui addubitent. Ille porrò quisquis est qui libellum De vniuersitate cõscripsit, ita ex Platone vertit, Hanc igitur omnem coniũctionem duplicem in longitudinem diffidit, mediæque accommodans mediam quasi decussauit. Quo sanè loco author ille, quicunque fuit is, decussauit dixit, hoc est, in figuram x composuit, quæ figura apud Latinos decem significat. Cuius figuræ dimidiata pars, v, quinarum atque adeò quincuncem notat: quod nonnulli pro instrumento fabrorum positum asseuerant, quam vulgò schierram Galli vocant, vt nos admonuit Victor Faustus quinqueremis instaurator. Et sic quoque videtur intelligendus Plinii locus libro XVIII. vbi de limitatione agrorum, his verbis, Diximus vt in media linea designaretur vmbilicus. Per hunc medium transuersa currat alia: hæc erit ab exortu æquinoctiali ad occasum æquinoctialem. Et limes qui ita secabit agrum, decumanus vocabitur. Ducantur deinde aliæ duæ lineæ in decusses obliquæ, ita vt à Septentrionis dextra læuáque ad Austri dextram læuámque descen-

dant. Omnes per eundem currant vmbilicum. Et vt ponatur aliquid quod pateat latius, sit linea A, in medio cuius sit vmbilicus B, per quẽ ducatur linea C transuersa ad rectos angulos in crucis figuram, quæ linea

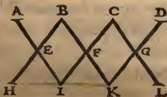

vocetur decumanus: deinde à dextera læuáque ducantur duæ lineæ D, E in figuram crucis Burgundiæ: quæ à Plinio dicuntur decusses obliquæ, propterea quòd eam formam obtineant quæ decẽ signat, vt liquet ista figura.

Quòd siquis ex illa figura quæ decem notat, mediam partem tollat, manebit ista figura, quæ quinarium numerum atque adeò quincuncem demonstrat.

Et nisi fallor, arborum ordines dicuntur in quincuncem digesti, quando secundi ordinis arbores ad primas paribus interuallis sic disponuntur, vt figuram quincuncialem seruare ad inuicem videantur.

Glareanus aliter interpretatur in Annotationibus in Cæsarem pag. 10

Sit ergo primus arborum ordo A B C D: in secundo ordine sic arbores collocandæ sunt, vt E F G, eodem interuallo distent à proximis quibusque. Verbi causa, E eodem interuallo distet ab A & B quo distant inter se. Quod fieri non potest, nisi æqualium laterũ trianguli seruata ratione, quod & in cunctis ordinibus seruandũ est: & siquis diligenter inspiciat figuram quincũcialem, vbique videbit: quod fieri nequit, nisi obliqui sint ordines: directè tamen current. Cæsar Commentariorum septimo, Ante hos obliquis ordinibus

in quincuncem diſpoſitis, ſcrobes trium in altitudinem pedum fodiebantur. Quare falli videntur qui id directis ordinibus fieri putarint. Quintilianus libro octauo, cap. III, Quid enim illo quincũce ſpecioſius, quid, in quãcunque partem ſpectaueris, rectius? ſed protinus in id quoq; prodeſt, vt terra ſuccum æqualem trahat. Virgilius in ſecundo Georgicorum,

Non animum modò vti paſcat proſpectus inanem,
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
Terra, nec in vacuum poterunt ſe extendere rami.

Fiebant & deltaria cryſtallina & onychina, ex cryſtallo & eo lapide qui onyx dicitur. Quo in genere epiſtolæ amatoriæ cõſcribebantur à Cleopatra AEgypti regina ad Antonium Imperatorem, vt aſſeuerat Plutarchus in Antonio, his verbis, δικάζοντα δὲ πολλάκις τετράρχαις καὶ βασιλεῦσιν ἐπὶ βήματος, δελτάρια τῶν ἐρωτικῶν ὀνύχινα καὶ κρυστάλλινα δέχεσθαι παρ᾽ αὐτῆς, καὶ ἀναγινώσκειν.

Columnarium. In l. In argento, veluti columna & vrceoli. Quid, malùm, ſit columnarium, neſcire me fateor: neque verò pro vaſe memini me alicubi legiſſe: quin ſuſpicor mendum eſſe, legendúmq; colum niuarium, ex Martiale in Apophoretis, in illo diſticho cui lemma, Colum niuarium,

Setinos moneo noſtra niue frange trientes:
Pauperiore mero tingere lina potes.

Colum niuarium. Colum igitur niuarium, vas erat quo aqua ex niuibus colari ſolebat. Nos hodie colo vtimur ad lac colandum: & eſt vas ligneum quod fundum linteum habet ei annexum, & coulouoir vulgò dicitur. Vtebantur autẽ Romani & ſacco niuario, quò liquidius merum potarent, & erat lineus. Martialis,

Saccus niuarius.

Attenuare niues norunt & lintea noſtra:
Frigidior colo non ſalit vnda tuo.
Idem Martialis XII,
-& vt liquidum potet Alauda merum,
Turbida ſollicito tranſmittere cecuba ſacco,
Atque inter menſas ire redire ſuas.

Plinius libro XXIIII, Nitroſæ aut amaræ aquæ polenta addita mitigātur, vt intra duas horas bibi poſſint. Qua de cauſa & in ſaccos vinarios additur polenta. A ſacco ſacculus, numorum repoſitorium. Vlpianus in l. Sed etſi quid, ſuprà De vſufructu, Si verò ſimul in ſacculo ſoluit, nihil fecit accipientis. Iuuenalis XIIII, Cap. 1. 4.

Interea pleno quum turget ſacculus ore.

Et Catullus,

Plenus ſacculus eſt aranearum.

A ſacculo ſaccularii dicti, quorum mentio apud Iureconſultos in tractatu De extraordinariis criminibus. Quo ſanè vocabulo quidam ſignificari cenſuere eos qui à Græcis βαλαντιοτόμοι dicuntur: id haud ſcio quàm rectè. homines vtiq; ſic dicti, qui è ſacculo partem ſubducebant & partem auferebant, quantum ex contextu verborum Iureconſulti deprehendere potuimus. Quid ſi ii notantur, qui mirifica digitorum agilitate, atque adeò dexteritate quadam oculos ſpectantium perſtringunt, quos gobeletarios dicimus? Et fortaſſe ſunt ii quos Græci βαλαντιοκλέπτας dicunt. Quòd autē aqua ex niue antiqui vterentur, vel Martialis diſticho probari poteſt,

Non potare niuem, ſed aquam potare rigentem,
De niue commenta eſt ingenioſa ſitis.

Quam aquã ob id niueã vocat idem Martialis in xi,

Nec nisi post niueam cecuba potat aquam.

Athenæus quoque in tertio citat versus Alexis ἐν μανδραγοριζομένῃ, qui quoniam visi sunt lepidissimi, mihi temperare non potui quin adscriberem:

Εἶτ' οὐ περίεργόν ἐστιν ἄνθρωπος φυτόν,
Υπεναντιωτάτοις τε πλείστοις χρώμενον;
Ερῶμεν ἀλλοτρίων, παρορῶμεν συγγενεῖς.
Εχοντες οὐδὲν, εὐποροῦμεν τοῖς πέλας.
Εράνους φέροντες, οὐ φέρομεν ἀλλ' ἢ κακῶς.
Κἀκ τῆς τροφῆς δὲ τῆς καθ' ἡμέραν πάλιν
Γλιχόμεθα τὴν μᾶζαν, ἵνα λευκὴ παρῇ,
Ζωμὸν δὲ ταύτῃ μέλανα μηχανώμεθα.
Τὸ καλὸν δὲ χρῶμα δευσοποιῷ χρώζομεν.
Καὶ χιόνα μὲν πίνειν παρασκευάζομεν,
Τὸ δ' ὄψον ἐὰν μὴ θερμὸν ᾖ, διαπτύομεν.
Καὶ τὸν μὲν ὀξὺν οἶνον ἐκπιτύζομεν,
Επὶ ταῖς ἀβυρτάκαισι δ' ἐκβακχεύομεν.
Οὐκοῦν τὸ πολλοῖς τῶν σοφῶν εἰρημένον,
Τὸ μὴ γενέσθαι μὲν κράτιστον ἔστ' ἀεὶ,
Επὰν γένηται δ', ὡς τάχιστ' ἔχειν τέλος.

Vrceoli.) Vrceus, cuius diminutiuũ vrceolus, vas aquarium, vt tamen vrceus esset vas ad frigidam, vrceoli ad caldam. Inde vrceoli ministratorii apud Martialem,

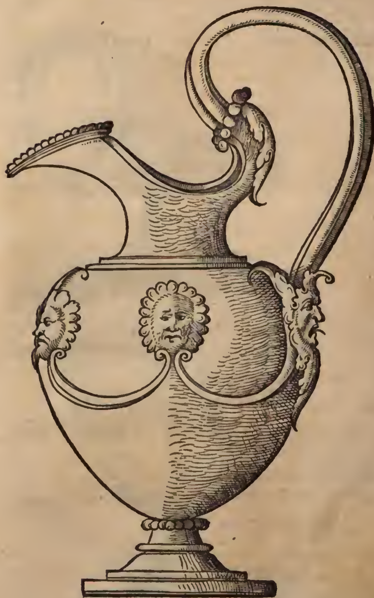
Frigida non desit, non deerit calda petenti.

Sed tu morosa ludere parce siti.

Vrceoli miniſtratorii forma ex antiquis marmoribus deſumpta.

Vrcei figura, quo aqua in æneum infundebatur.

Vrcei meminit Iureconſultus in l. Quū de lanionis, ſæpe citata, his verbis, Vrcei quoque, quibus aqua in æneum infunditur, in idem genus rediguntur. Erat & nimbus vitreus, cuius mentio multa apud Martialem, quem vide, ſi animus eſt tibi iſta pernoſcere. Illi autē qui ab eodem calices vitrei dicuntur, à Græcis κύλικες ὑάλινοι verbum è verbo ſcilicet nuncupantur, authore Iulio Polluce. Fiebant & calices ex terebintho, qui à nomine authoris θηρίκλειοι appellabantur: quemadmodum Antigonides & Seleucides, quibus Antigonus Seleucúſque nomina indiderunt: author Plutarchus in AEmilio. Plinius quoque libro decimoſexto ex Theophraſto, quod de Thericle ſcripſit, ſumpſiſſe videtur, dum ait, Celebratur & Thericles nomine, calices ex terebintho ſolitus facere torno. Athenæus enim libro vndecimo Theophraſtum citat in hæc verba, ὅτι δὲ κύλιξ ἐστὶν ἡ θηρίκλειος, σαφῶς παρίστησι θεόφραστος ἐν τῇ περὶ φυτῶν ἱστορίᾳ. διηγούμενος γὰρ περὶ τῆς τερμίνθου, φησὶ τορνεύεσθαι ἐξ αὐτῆς κύλικας θηρικλείους, ὥστε μηδένα διαγνῶναι πρὸς τὰς κεραμέας. κατασκευάσαι δὲ λέγεται τὴν κύλικα ταύτην θηρικλῆς ὁ κορίνθιος κεραμεὺς, ἀφ' οὗ καὶ τοὔνομα ἔχει. Et paulo poſt, ἄλλοι δὲ ἱστοροῦσι θηρίκλειον ὀνομασθῆναι τὸ ποτήριον, διὰ τὸ δορὰς θηρίων αὐτῷ ἐντετυπῶσθαι. Illud porrò ſciendū eſt, calicem à probatiſſimis authoribus poni nō ſolū pro vaſe, ſed pro ea tantū vaſis parte quæ humoris capax eſt. Plinius lib. XXXVII. ſuprà à nobis citato, vbi de vaſis murrhini pretio agit, Excreſcit, inquit, in dies eius rei luxus, murrhino LXXX. ſeſtertiis empto, capaci planè ad ſeſtarios tres calice. Vides vt calicem murrhini dixerit eā partē quæ humorē cōtinere queat. Sic & roſæ calicem dixit Plinius eam partem, quæ

rosæ luteos apices in se recipiat & contineat. Plinius capite IIII. lib. XXI, Quo mox intumescente, & in virides alabastros fastigiato, paulatim rubescens dehiscit, ac sese pandit in calicis medio sui stantis cōplexa luteos apices. Est & hydria vas aquarium. Plutarchus in Mario, οἱ μὲν ἀξίνας, οἱ δὲ πελέκεις, ἔνιοι δὲ καὶ ξίφη καὶ λόγχας ἅμα ταῖς ὑδρίαις ἀναλαβόντες, ὡς καὶ διὰ μάχης ὑδρευσόμενοι. Vtebātur & hydria ad ferenda suffragia, eodē Plutarcho authore in Tiberio, his verbis, καὶ τὸν δῆμον αὐτοῦ καλοῦντος ἐπὶ τὴν ψῆφον, ἡρπάσθησαν ὑπὸ τῶν πλουσίων αἱ ὑδρίαι. Erat & calpis qua vterentur vase aquario. Herodianus in ϛ', vbi de Rheno & Istro loquitur, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀρύσασθαι θέλοντας, μὴ κάλπεις ἔτι αὐτοὺς μηδὲ κοῖλα σκεύη φέρειν, πελέκεις δὲ καὶ δικέλλας, ἵν' ἐκκόψαντες, γυμνόν τε σκεύους ἀράμενοι τὸ ὕδωρ φέρωσιν ὥσπερ λίθον. Vtebantur etiamnum ὑδρίᾳ ad colligendos continendósque mortuorum cineres, quam & calpin vocasse videtur Plutarchus in Marcello.

Hydria. [handwritten margin note]

In eadem l. §. Vnguentis legatis. Quando hic §. scatet mendis, sic lector optime, me authore ac potius cōsultore, leges, ác emendabis, Vnguentis legatis, nō tantū ea legata videntur, quibus vngimur voluptatis causa, sed & valetudinis: qualia sunt Comagena, gleucina, irina, rhodina: è myrrha quoque, tum nardinū purum. Hactenus Iureconsultus. Comagenum vnguentum, quod κομμαγηνὸν vocat Galenus in tertio ὑγιεινῶν, à Comagene Syriæ parte dictum, authore Plinio, vbi de anseribus, Aliud, inquit, reperit Syriæ pars quæ Comagene vocatur, adipem eorum in vase æreo, cū cinnamo, niue multa obrutū, ac rigore gelido maceratum, ad vsum præclari medicaminis, quod

Lib. 10. cap. 22. [handwritten margin note]

Comagenum. [handwritten margin note]

ab gente dicitur Comagenũ. Hæc Plinius. Quod autem sequitur, gleucinum, irinum, &c. De gleucini, irini, nardini, rhodini, & aliorum vnguẽtorum confectione, vide apud Dioscoridem. Neq; enim illa hîc transcribere est animus: quin potius cum Plinio conqueri, vnguentorum luxum è cunctis maximè superuacuum. Margaritæ enim gemmæque ad hæredẽ tamen transeunt, vestes prolongant tempus: vnguenta illico expirãt, ac suis moriuntur horis. Sũma commendatio eorum, vt trãseuntem fœminam odor inuitet, etiam aliud agentem: excedúntque quadragenos denarios libræ. Tanti emitur voluptas aliena: etenim odorem qui gerit, ipse non sentit. Sed tamen & hæc aliqua differentia signanda sunt. In Marci Ciceronis monumẽtis inuenitur, vnguenta gratiora esse quæ cæram, quàm quæ crocum sapiant. Sic enim legendum, non terram, vt passim scriptum est in vulgatis codicibus. Verba autẽ Marci Tullii ea sunt in tertio de Oratore, vbi ait, Licet hoc videre in reliquis sensibus, vnguentis minus diu nos delectari, summa & acerrima suauitate conditis, quàm his moderatis: & magis laudari quod ceram, quàm quod crocum olere videatur. Hactenus Tullius. Plinius tamen cap. v. libri xvii, apud Tullium terram legisse videtur, qui multa de terræ odore refert, quæ haud scio an in alio authore inuenias. Vnguentis cognomina dedêre, aliis patriæ, vt Comagenum, Mendesium: aliis succi, vt irinum, rhodinum, crocinum, amaracinum, melinum, quod & Cyprinum dicebatur, quia fiebat in Cypro. Panathenaicũ suum Athenæ perseueranter retinuere. Melinũ fit è malis cotoneis. Singuli quoque succi

Lib. 13. cap. 3

plin. lib. 13. cap

nobilia vnguenta faciunt, in primis malebathrum, cuius mentio apud Iureconsultos in l. Interdum §. Species pertinentes ad vectigal, in tractatu De publican. & vectigal. Iris Illyrica herba est, à qua irinũ vnguentum dictum. Nardinum, siue foliatum constat omphacino, balanino, iunco, costo, nardo, amomo, myrrha, balsamo. Omnia autem acutiora fiunt costo, amomo, quæ maximè nares feriũt. Hæc ex Plinio authore, quandoquidem ea facere duximus ad istorum vocabulorum intellectũ. Ex samsuco fit oleum quod samsucinum vocatur aut amaracinum: Plin. lib. XXI. cap. XXII. Quòd si tibi non est graue & nimis molestum, candide lector, infundam & nõnihil hedysmatis in hunc libellum ex Athenæi myrothecio, qui vbi de Antiochi pompa tractat, sic ait, πέντε μὲν τὰς πρώτας ἡμέρας ἐν τῷ γυμνασίῳ πάντες ἐκ χρυσῶν ὁλκίων ἠλείφοντο κροκίνῳ μύρῳ· ἦν δὲ ταῦτα πεντεκαίδεκα, καὶ κινναμωμίνου τὰ ἴσα καὶ ναρδίνου. παραπλησίως δὲ καὶ τὰς ἑξῆς εἰσεφέρετο τήλινον, ἀμαράκινον, ἴρινον, πάντα διαφέροντα ταῖς εὐωδίαις. Quo loco apud Athenæum legendum putaui ἴρινον, non autem εἴρινον, vt in vulgatis. Quid si quis legat λείρινον, cuius meminit Dioscorides & Plinius capite quinto, lib. vigesimoprimo? Quod verò τήλινον dixit Athenæus, hoc ipsum fit ex oleo recenti, cypero, calamo, meliloto, fœnogræco, melle, & quibusdam aliis, vt docet Plinius, vir omnium rerum curiosus. Alteram tamen τηλίνου compositionem docet Dioscorides. Solebant antiqui non solùm in conuiuiis vnguentis vti, quod docet Martialis in tertio,

Vnguentum fateor bonum dedisti
Conuiuis, here, sed nihil scidisti:

Res falsa est, bene olere, & esurire.
Qui non cœnat, & vngitur, Fabulle,
Hic verò mihi mortuus videtur.

Ludit in illum, qui vnguentũ dederat atque id ipsum bonum, nihil verò, aut certè paucula quædam ad epulãdum apparat. Non solùm igitur in conuiuiis vngebantur, sed etiam in spectaculis: quod docet Athenæus in primo, vbi de Antiocho, quem inquit omnes ferè Græcos conuocasse ad spectaculum: quos omnes ἐκ χρυσείων ὁλκείων ἤλειφε κροκίνῳ μύρῳ καὶ κινναμωμίνῳ καὶ ναρδίνῳ καὶ κρινίνῳ. Quo in loco haud scio an legendum sit ἰρίνῳ vel λειρίνῳ, ex Dioscoride, qui tamen etiam κρινίνου meminit. Crocum autem collyrio vni nomen dedit, ex eóque expresso vnguento crocino, quod crocomagma appellant. author Plinius x x i. Plutar. in Bru- Cap. 20.
to, καὶ τῶν ταξιάρχων τινὸς ἀπὸ αὐτομάτου τὸν βραχίονα μύρον ῥόδινον ἐξανθεῖν, καὶ πολλάκις ἐξαλείφοντας καὶ ἀπομάττοντας, μηδὲν περαίνειν.

In lege, Argumento sunt. Sed stragulas & bubolonicas, quæ equis insterni solent. Sunt qui mihi dixerint, hoc in loco legendum, bubalinas, vt subintelligatur pelles, non esse vestis. Bubali hodie noti in Italia, quos vulgò buffalo vocant, è quorum pellibus fiebant stragula ad equos. Ego verò puto legendum Babylonicas, vt sit Iurecõsulti mẽs, quam iam subiicio: tametsi vestes Babylonicæ, vestimentorum appellatione contineantur: tamen stragulæ Babylonicæ quæ equis insterni solent, non veniũt appellatione vestis: quandoquidem in alium vsum paratæ videntur. Babylonicarũ meminit Iureconsf. in l. Interdum §. Spe-

cies ad vectigal pertinentes, infrà De publicanis. Colores diuersos picturæ intexere, Babylon maximè celebrauit, & inde nomen Babylonicis imposuit, à doctissimis vsurpatum, nō solùm Latinis, vt apud Pliniū & hîc, sed etiam à Græcis. Plutarchus in Marco Catone refert illū, quum ex hæreditate Babylonicū stragulū ei obuenisset, statim vendidisse, ἐπίβλημα δὲ τῶν ποικίλων βαβυλώνιον ἐκ κληρονομίας κτησάμενος, εὐθὺς ἀποδόσθαι.

In eadem, Alia causa est odonum. Accursio condonandum, quòd corruptum vocabulum assequi nequiuerit: legēdum enim est œdorū, non odonum, è quorum œdorum pellibus fiebant calciamenta, vt ex antiquis marmoribus Romæ coniecimus. Neque verò postulo, lector optime, vt mihi fidem habeas, nisi id ita esse conuicero, ex festiuissimo poeta Martiale in XII. ad Phœbum. Versiculos autem ipsos Martialis ascribam, simul vt & rideas non solùm Phœbū, sed & Accursium, si ita tibi videbitur: simul verò etiā vt hanc nostram coniecturā non absimilem vero cognoscas,

OEdina tibi pelle contegenti
Nudæ tempora verticémque caluæ,
Festiuè tibi Phœbe dixit ille,
Qui dixit caput esse calciatum.

Festiuè autem dixit, propterea quòd Romani temporibus illis, in calciamentis vterentur pellibus œdinis. & sanè facilis fuit lapsus œdonum ac œdorum, sola r litera in n mutata.

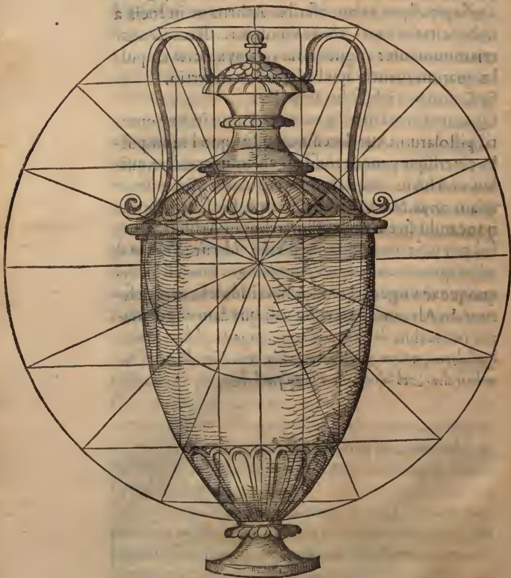
In eadem, Vasa vnguentaria, & siqua similia dici possunt, veluti labacioristus. In antiquo codice ipsi legimus lauatio riscus. Tullius Epistolarum nono, ad Varronē, Vt lauatio parata sit. Lauatio enim pro vase

posuisse videtur. In aliis, alabacoristus: quo fit vt in animum inducam, fortasse legendum alabaster: est enim vas vnguentarium, vt docet Iulius Pollux in sexto, his verbis, τὰ δὲ ἀγγεῖα τῶν μύρων, λήκυθος μυρηρὰ, καὶ ἀλάβαστρον. ὄλκιον etiam ascribit Athenæus in locis à nobis citatis, suprà vbi de vnguentis. Recensentur etiamnum inter vnguentaria vasa, pyxides & ampullæ, quarum mentio apud Martialem in tertio,

Et Cosmianis ipse fusus ampullis.

Quarum formá intelligere est ex Plinio in fine quarti Epistolarum: Aut decessit expulsus, quod in ampullis cæterisque generis eiusdem videmus accidere, quibus non hians nec statim patens exitus. Recensetur etiam onyx. Martialis in vndecimo, Profertur Cosmi nunc mihi siccus onyx. Plutarchus in Aristide, χρωσσοὺς pro vasis vnguentariis dixisse videtur: ἐλαίου τε καὶ μύρου χρωσσοὺς νεανίσκοι κομίζοντες ἐλεύθεροι. Hoc est, Olei quoque ac vnguenti crossos liberi adolescentes deferunt. In Alexandro recenset vasa quædam vnguentaria, his verbis, ὡς δ' εἶδε μὲν ὄλκια καὶ χρωσσοὺς καὶ πυέλους καὶ ἀλαβάστρους, πάντα χρυσοῦ ἠσκημένα περιττῶς, ὠδώδει δὲ θεσπέσιον οἷον ὑπὸ ἀρωμάτων καὶ μύρων ὁ οἶκος.

Fortaſſis hæc erit ampullæ forma, quam ex antiquis marmoribus deſumpſimus: quæ, vt vides, amphotis etiã dici poteſt, quòd vtrinq; anſata ſit: cuius vaſis efformãdi rationẽ lineis circunſcriptã vides.

Anademata.)Alciatus vir eximiæ eruditionis cēsuit legendū ἀναδέσματα. Ego verò (quod pace tāti viri dixerim)puto legēdum,vt vulgò ſcriptū eſt,ἀναδήματα, anademata ſcilicet. Siquidē Iulius Pollux in quinto, ἀναδήματα inter ornamēta ac mundū muliebrem adſcribit,his verbis, καὶ στρόφιον, καὶ ὀπισθοσφενδόνη, περὶ ἀεισοφαίς. καὶ σφενδόνη ἐκαλεῖτο, καὶ ἀναδήματα, καὶ κάλαμος.

Anademata

In eadem l. Quanuis. De mitra diximus in libello De re veſtiaria,etiamſi mitræ veſtis appellatione non veniant,vt inquit Paulus hîc.Vlpianus verò in l.Veſtis,mitras & ſemimitras inter veſtimenta annumerat, quare periculum fortaſſe ſubeſt antinomiæ: niſi ſiquis dicat Vlpianū de illis mitris ſentire, quæ magis capitis tegendi quàm ornandi cauſa comparatæ ſunt: Paulum verò de his, quæ magis ornatus gratia geſtantur,quàm vt caput tegant.

In §. Si autē Quod ei' aliqua forma eſt expreſſum.) Eius ſcilicet teſtatoris exiſtēs,inquit Accurſius:in quo fallitur,nec Latinæ locutionis elegantiam percepiſſe videtur. Intelligendū enim argento ſignato vel auro legato patremf. id legaſſe, quod eius auri ſcilicet vel argēti, vel id aurū legatū, quod aurū aliqua forma eſt expreſſum. Simili loquendi formula vſus eſt Marcus Tullius,tum alibi nō ſemel,tum Officiorū primo: Ex cæteris ſimilibus facilè iudicamus,quid aptè eorū fiat, quid ab officio naturáq; diſcrepet.Quū autē ſubdit Iurecōſultus,Veluti qui Philippi ſunt; & appellātur ſtateres Philippei, quemadmodū & Darici & Alexādrei, à Philippo,Dario & Alexādro.Iulius Pollux in nono, καὶ οἱ μὲν,δαρεικοὶ ἐκαλοῦντο στατῆρες, οἱ δὲ φιλίππειοι, οἱ δὲ ἀλεξάνδρειοι,χρυσοῖ πάντες ὄντες. De quibus copioſè ſimul &

eruditè G. Budæus in libris de Asse & partibus eius, quibus sanè perelegãter rem numariã, tẽporis iniuria sic iactatam, vt nemo scire aut certè Latinè enunciare posset quid haberet, suo vt dicitur Marte, nullis adminiculis constituit: quo sanè nomine, illi potius, quàm olim Gratidiano, statuæ omnibus vicis statuendæ sunt, & ad eas thus & cerei. Scaphia.) Scaphiis igitur argenteis antiqui vtebantur, vt & hodie viri Galliarum primarii: quin & aureis vasis ventris onus excipiebant: inde iocus Martialis in Bassam,

Ventris onus misero (nec te pudet) excipis auro:

Bassa bibis vitro. Heliogabalus onus ventris auro excepit, in murrhinis & onychinis minxit, authore Lãpridio. Soliis quoq; argẽteis Rom. fœminæ in balneis vtebãtur: & hoc est quod ait Plinius lib. XXXIII. Argento fœminæ lauentur, & nisi argentea solia fastidiant, eadẽ materia & cibis & probris seruiat. Videtur & à Græcis mutuò sumptũ scaphiũ. σκάφιον enim dicũt, authore Iulio Polluce in decimo, vbi agit de necessariis ad secessum: & mulierum erat, quemadmodum lasana & ἀμὶς virorũ erat, & οὐρήνη, quam nos vrinal. ἐνουρήθρας vocat idem Iulius Pollux. Matella virorũ erat, cuius meminit Martialis in disticho cui lemma, Matella fictilis: & illo versiculo,

Dispeream si tu Pyladi præstare matellam
Dignus es. Et in duodecimo,
Matella curto rupta latere meiebat.

Quòd autem scaphiũ mulierũ fuisse diximus, Plutarchus in Arato, scaphiũ athletarũ fuisse videtur asseuerare: quod & coniicere est è Iuuenale in sexta, Et ride, scaphiũ positis quũ sumitur armis. Scaphidas inter culinaria vasa annumerat Anaxippus ad Athenæũ in

quarto. Idem Athenæus in quarto, ſcaphiū inter vaſa vel potoria vel eſcaria adſcribit, niſi me fallit memoria. Matellam autem crepitu digitorū poſcebant veteres. Inde ortus iocus Martialis in Panaretum,

Quum peteret ſeram media iam nocte matellam
Arguto madidus pollice Panaretus,
Spoletina data eſt, ſed quam ſiccauerat ipſe:
Nec fuerat ſoli tanta lagena ſatis.
Ille fide ſumma teſtæ ſua vina remenſus,
Reddidit œnophori pondera plena ſui.
Miraris, quantum biberat, cepiſſe lagenam?
Deſine mirari Ruffe, merum biberat.

Quibus ſanè verſiculis adducor vt credā eandem ferè fuiſſe formā matellæ, quæ lagenæ erat. Eſt autē lagena vas vinariū, quam Martialis hîc œnophorū vocat, quorū vtrunq; Græcū eſt. Laguncula per diminutionē vſus eſt Plinius Iunior in Epiſtolarū primo. Id in præſentia non omiſerim, quod apud Pliniū x v i, cap. x x x i. legimus, quando memorabile viſum eſt, lagenas fieri è radicū filis tū fici, tum etiā ſylueſtriū. Verba Plinii ſic habent, E quibus mōtani prætenuia fila decerpentes, ſpectabiles lagenas & alia vaſa nectūt. Matellionis quoque vaſis meminit Tullius in libello παράδοξα inſcripto, Quid enim cēſes? ſi L. Mummius aliquē iſtorum videret matellionē Corinthium cupidiſſimè tractantē, quū ipſe totā Corinthū contēpſiſſet, vtrum illum ciuē excellētem, an atrienſem ſeruū diligentē putaret? Matellionem Corinthiū dixit Tullius ære Corinthio factū. Quod æs ex s.c. deleta à L. Mūmio Corintho, factū & cōflatū eſt. Nā æris notam pretioſiorē ipſa opulētiſſimæ vrbis fecit iniuria: quia incēdio peruſtis plurimis ſtatuis atq; ſimulachris, æris,

auri argētiq; venæ in cōmune fluxere. Signa quoq; fictorū nobiliū Corinthia appellabāt antiqui. Fuit etiānū antiquissima gloria æris Deliaci, mercatus in Delō cōcelebrāte toto orbe: ex quo fiebāt & vasa, Deliaca dicta. Tullius pro Sexto Amerino, Domus referta vasis Corinthiis & Deliacis: in quibus est authepsa illa, quam tanto pretio nuper mercatus est, vt qui prætereūtes pretiū enumerare audiebāt, fundū vænire arbitrarētur. Inde Deliaca supellex à Cicerone dicta, in qua erāt triclinia & lecti, cū pedib9 & fulcris ex ære Deliaco factis. Cicero in quarta in Verrē, Dico te maximū pōdus auri, argēti, eboris, purpuræ: plurimā vestē Melitēsem, plurimā stragulā, multā Deliacā supellectilē, plurima vasa Corinthia, magnū numerū frumēti, vim mellis maximā Syracusis exportasse. Hactenus Tullius. Quoniā verò in Corinthiorū & Verris mentionē incidimus, illud haud aprosdionysum in præsentia, vt mihi persuadeo, adiiciā: fuisse scilicet traditum, Verrem, quem Cicero damnauerat, non alia de causa proscriptū fuisse ab Antonio, quàm quòd Corinthiū æs se ei cessurum negauisset. Strabo in octauo, aliorū Corinthiorū meminisse videtur, vbi de Corintho restituta à Diuo Cæsare mentionem facit, missisque ab eo libertini generis incolis, qui τὰ ἐρείπια κινοῦντες, καὶ τοὺς τάφους συνανασκάπτοντες, εὕρισκον ὀστρακίνων τορευμάτων πλήθη, πολλὰ δὲ καὶ χαλκώματα. θαυμάζοντες δὲ τὴν κατασκευὴν, οὐδένα τάφον ἀσκευώρητον εἴασαν. ὥστε εὐπορήσαντες τῶν τοιούτων, καὶ διατιθέμενοι πολλοῦ, νεκροκορινθίων ἐπλήρωσαν τὴν ῥώμην· οὕτω γὰρ ἐκάλουν τὰ ἐκ τῶν τάφων ληφθέντα. Ea sanè quæ vasa Corinthia diximus, χαλκώματα κορινθιουργῆ appellare videtur.

plin. lib. 34. cap. 2. 7.

plin. lib. 34. cap. 2. 4.

Vasis æneï Corinthiaci cælati forma ex antiquis monimentis.

In l.Quum in testamẽto, An etsi eas mensas argenteas.) Antonius Heliogabalus primus mẽsas & capsas argẽteas habuit, primus etiam & caccabos argenteos, si AElio Lampridio credimus: quos tamen intelligo priuato vsui habuisse. Nam publico Romæ fuisse antea, constat ex Plutarcho in Vitis, in hæc verba, ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ βασιλέως τῶν ἰβήρων κλίνην τε καὶ τράπεζαν καὶ θρόνον, ἅπαντα χρυσᾶ, πέμψαντος αὐτῷ, καὶ δεηθέντος λαβεῖν, καὶ ταῦτα τοῖς ταμίαις παρέδωκεν εἰς τὸ δημόσιον. Est autem mensa escaria à cibo cibila dicta, authore M. Varrone. Mẽsa verò vinaria cylibantum dicebatur, à poculo cylice, id est calice, dicta, eodẽ authore. Mẽsas dicimus primas, secundas, & tertias, inquit Iulius Pollux. Mensas quoque vocabãt cibos mẽsis impositos, τραπέζας δ' ἐκάλουν καὶ τὰ σιτία τὰ ἐπ' αὐτῶν τιθέμενα. author Iuli' Pollux. Et hoc est quod inquit Athenæus in secundo, πάντων τραπέζας καλουμένων τὰς παραθέσεις ταύτας. Et sic accipiẽdũ puto quod ait Martialis, Explicat & cœnas vnica mẽsa duas. Mensæ porrò dicebãtur illæ, quæ auferũtur, quas & magidas dixerũt, αἱ δ' ἐπιτιθέμεναι καὶ αἰρόμεναι τράπεζαι, ἃς νῦν μαγίδας καλοῦσιν. Quos enim discos vocãt, Pollux censet eos κύκλους ἀργυροῦς, orbes argenteos, ἢ χθώματα ἀργυρᾶ, ἢ πίνακας appellandos, in sexto. Mẽsæ autem secũdæ erant, quibus bellaria, tragemata, & cætera id genus dulcia, quæ & dulciaria sunt, apponebãtur, à Græcis δεύτεραι τράπεζαι dicuntur. Dicæarchus apud Athenæũ lib. x i i i i, ἥγε τὴν πολλὴν δαπάνην ἐν τοῖς δείπνοις παρέχουσα δευτέρα τράπεζα προσετίθετο, καὶ στέφανοι καὶ μύρα καὶ θυμιάματα, καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα πάντα. Quibus secũdis mẽsis non solũ apponebãtur tragemata, quæ Græcorũ antiqui vocarũt τρωγάλια & μεταδόρπια: sed &

oua, & lepores, & turdi, cũ dulciariis omnibus, si Athenæo fides habẽda est. Quare quũ Corneli⁹ Celsus dicat, secundã mensam bono stomacho nihil nocere, imbecillo coacescere: accipiẽdã puto secũdam mẽsam pro conditis, & cæteris id genus bellariis, cuiusmodi sunt ea quæ recensentur à Iureconsultis, l.fin.§.Dulcia, in tractatu De vino, tritico, & oleo legato. Dicebantur deniq; mẽsæ, quibus reponebãtur vasa escaria & fercula, quas sic opsoniis onustas, cõuiuis apponebãt duo serui. Neq; enim singuli serui singula fercula ferebãt, vt hodie factitare solemus: sed mẽsam ferculis onustã afferebant, atq; adeò accũbentibus cõuiuis apponebant, mediam inter duos, vt coniicere est ex Luciano, in dialogo qui ὄνειρος ἢ ἀλεκτρυὼν inscribitur, in hæc verba, εἶτα μηδενὸς διεχομένου πλησίον κατακεῖσθαι αὐτοῦ, ἐμὲ κατακλίνουσι φέροντες, ὡς ὁμοτράπεζοι εἴημεν. Quare non ab re conqueritur Martialis de Annio, qui vt lautior videretur, ministrantes seruos habebat, qui singula gestarent fercula. Verba autẽ Martialis sunt lib. septimo,

Quum mensas habeat ferè ducentas,
Pro mensis habet Annius ministros.
Transcurrunt gabatæ, volántque lances.
Has vobis epulas habete lauti:
Nos offendimur ambulante cœna.

Quem morem etiam antiquum fuisse coniicio ex versiculis citatis ab Athenæo in nono,

Ως εἶδε τὼ τράπεζαι ἀνθρώποις δύο
Φέροντας εἴσω, ποικίλων παροψίδων
Κόσμου βρυούσας.

Quos versiculos suprà citauimus. Quòd vero multis mensis vterentur, docet Plutarchus in Lucullo, ἐπεὶ δὲ μόνου δειπνοῦντος αὐτοῦ, μία τρά-

πεζα καὶ μέτειον παρεσκευάσθη δεῖπνον, ἠγανάκτει, καλέσας τὸν ἐπὶ τούτων τεταγμένον οἰκέτην. τοῦ δὲ φήσαντος, ὡς οὐκ ᾤετο, μηδενὸς κεκλημένου, πολυτελοῦς τινὸς αὐτὸν δεήσεσθαι, τί λέγεις, εἶπεν, οὐκ ᾔδεις ὅτι σήμερον παρὰ λουκούλλῳ δειπνεῖ λούκουλλος; Multis verò mensis vsos antiquos docet apertius idem Plutarchus in Pelopida, καὶ φερόμεναι διὰ τῶν τραπεζῶν ἐπὶ τὸν ἀρχίαν καὶ φίλιππον ἐφαίνοντο οἷαπερ ἦσαν. Coniicio etiam ex eodem Plutarcho in Numa, λέγεται γοῦν ποτε καλέσας ἐπὶ τὴν τράπεζαν οὐκ ὀλίγους τῶν πολιτῶν, σκεύη τε φαῦλα καὶ δεῖπνον εὐτελὲς πάνυ παραθεῖναι καὶ δημοτικόν. ἀρξαμένων δὲ δειπνεῖν, ἐμβαλὼν λόγον, ὡς ἡ θεὸς ἣ συνέστιν, ἥκοι πρὸς αὐτόν, αἰφνίδιον ἐπέδειξε τόν τε οἶκον ἐκπωμάτων πλήρη πολυτελῶν, καὶ τὰς τραπέζας ὄψων τε παντοδαπῶν καὶ παρασκευῆς δαψιλοῦς γεμούσας. Istis autem mēsis primum quadratis, mox rotūdis vsi sunt. author Varro. & ob id orbes dicuntur à Martiale in nono,

Vt Mauri Libycis centum stent dentibus orbes.

Orbes Mauri dicūtur mensæ citreæ, circulari forma, è Mauritania aduectæ, vt docet Plinius libro decimotertio, capite decimoquinto, his verbis, Confines ei Mauri, quibus plurima arbor cedri, & mensarum insania, quas fœminæ viris contra margaritas regerunt. Fiebant & ex acere, quæ ob id acernæ dicuntur. Horatius Sermonum secundo,

His vbi sublatis puer altè cinctus acernam
Gausape purpureo mensam pertersit.

Quæ mensæ ornabantur coronis aureis vel argēteis, gemmis distinctis. Quarum coronarum meminit Pomponius in l. Etsi non vt claui §. Perueniamus, isto titulo. Mensæ quoque citreæ meminit Tullius in Verrem, his verbis, Tu maximam & pulcherrimam mē-

ſam citream à Q. Luctatio Diodoro, qui Q. Catuli beneficio à L. Sylla ciuis Romanus factus eſt, omnibus ſcientibus Lilybei abſtuliſti. Et Paulus iurecõſultus in l. Si ſterilis, ſuprà De act. empti. Quid verò in cauſa fuerit, vt antiqui menſas circulari forma compararint, docet Athenæus in vndecimo, διὸ τὴν τράπεζαν κυκλοειδῆ κατεσκευάσαντο οἱ παλαιοί, καὶ τὸ περὶ τὴν ἡμέραν τροφὴν περὶ τὸ διαπράξαμενοι τοῖς ἀνθρώποις, πειθόμενοι τὸν κόσμον εἶναι σφαιροειδῆ, λαμβάνοντες ἔκ τε τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης σχήματος ἐναργεῖς τὰς φαντασίας. Græci menſam τράπεζαν dicunt, inde trapezophora dicta ea quæ menſam ſuſtinēt. Tullius Epiſtolarum familiarium ſeptimo, Quod tibi deſtinaras trapezophoron, ſi te delectat, habebis: ſin autem ſententiam mutaſtí, ego habeo. Quæ repoſitoria ex Plinio ſuprà diximus, & ſic legẽdum puto in l. tertia, ſuprà De ſupell. legat. A τράπεζα dicitur & τραπεζοκόμος, quem Latini ſtructorem dicūnt. Martialis in decimo, Et quæ non egeant ferro ſtructoris, ofellæ. Græci quoque ἐκτραπεζώματα vocant opſonia menſis impoſita. Qui verò iis comparandis præerat, dicebatur opſonator, vt eſt apud Marcellum in l. Legatis ſeruis, ſuprà De legatis tertio. Græci illũ ἀγοραστὴν vocant, eodem authore Athenæo. Quin & opſonator Græcũ vocabulum videri poteſt, quaſi ὄψου ὠνήτωρ, qui & ὀψώνης dicitur. ὄψον enim dicunt omne quod igne paratur ad epulandum. οὐκ ἀγνοῶ δὲ, inquit Athenæus, ὅτι ὄψον κυρίως καλεῖται πᾶν τὸ πυρὶ κατασκευαζόμενον εἰς ἐδωδήν. Menſæ interdum vno tantùm pede ſuſtinebantur, quæ dicebantur monopodia. Plinius libro trigeſimoquarto, Nam triclinia ærata, abacóſque & monopodia Cneum Manlium Aſia deuicta

Opſonator.

Cap. 3.

primum inuexiſſe triumpho ſuo. Quorum mentio eſt in l. In rem actio, ſuprà De rei vendicatione. Neque verò menſa bipede vtebantur, etiamſi apud Martialem dicatur in duodecimo,

Ibat tripes grabatus,& bipes menſa,
Et cum lucerna,corneóque cratere,&c.

At verò tribus pedibus ſuſtinebatur,& dicebatur mẽſa tripes. Horatius Sermonum primo,

-modò ſit mihi menſa tripes,&
Concha ſalis puri.

Vide Plinium in tertio Epiſtolarum. Non alienum hîc fore arbitror,ſi ex antiquorũ authorũ obſeruatione,aperuerim morem in accubatione epulari Romanorũ maioribus vſurpatum: qui hora ferè nona,hoc eſt tertia vel quarta à meridie,vt nunc cõputamus, cœnabant: quod vel Martialis verſiculo probatur in quarto, quũ ait, Imperat extructos frangere nona toros. Toris enim recumbebant: quini interdum in lectis, ſæpe plures: μικροῦ δεῖν ὕπτιοι κατακείμενοι, vt inquit Lucianus in conuiuio Lapitharum. Tullius in Piſonem, Græci ſtipati, quini in lectulis, ſæpe plures: ipſe ſolus bibiturus quæ eodem de ſolio miniſtrentur. Neque enim ſedebant, ſed accũbebant: & ideo Cato poſt prælii Pharſalici offenſionem, hoc inter cætera ſibi luctus imperauit, vt nunquam poſt illa cœnando recumberet, ſed ſolùm ſederet. Plutarchus in Catone, ἐδείπνει δὲ καθήμενος ἀφ' ἧς ἡμέρας τὴν κατὰ Φάρσαλον ἔγνω ἧτταν, καὶ τοῦτο τῷ λοιπῷ προσέθηκε πένθει, τὸ μὴ κατακλιθῆναι πλὴν καθεύδων. Græci τρικλίνιον vocant. Plutarchus in Agide & Cleomene, τὸ δὲ δεῖπνον αὐτοῦ τὸ μὲν καθημερινὸν ἦν ἐν τρικλινίῳ, σφόδρα συνεσταλμένον καὶ λακωνικόν· εἰ δὲ πρέσβεις ἢ ξένους δέχοιτο, δύο μὲν ἄλλαι προσ-

παρεβάλλοντο κλίναι. Qui lecti dicebantur, & lecti tricliniares dicuntur ab AElio Lampridio, ad dfferentiam cubiculariũ. Triclinia autẽ dicebãtur à tribus lectis, & sic intelligo quod scriptũ est à Iuuenale in quinta,

Tertia ne vacuo cessaret culcitra lecto.

Et ne toralia (sic enim vocant lecti stragulas) pedibus fœdarent, soleas deponebant, cœnabántque excalceati: & sic accipienda puto quæ scripta sunt à Martiale in quinto,

Deposui soleas, affertur protinus ingens,
Inter lactucas oxygarúmque, liber.

Inde eiusdem poetæ iocus in Cottam, qui soleas amisit pueri negligentia, dum cœnaret:

Bis Cotta soleas perdidisse se questus,
Dum negligentem ducit ad pedes vernam.

Seruorum enim ministerio vtebantur ad sumendas & deponendas soleas. Martialis in disticho, cui lemma Soleæ lauatæ,

Defuerit si fortè puer, soleásque libebit
Sumere, pro puero proderit ipse sibi.

Habebant & puluinos, quibus hinc inde sese fulcirẽt: & etiam ceruicalia ad ceruicem. Martialis in tertio,

Cubitis trudit hinc & inde conuiuas,
Effultus ostro sericísque puluinis.

Philarchus apud Athenæum in quarto, vbi de Lacedæmoniis, καὶ πάλιν αὐτοῖς στρωμναί τε τοῖς μεγέθεσιν οὕτως ἐξησκημέναι πολυτελῶς, καὶ τῇ ποικιλίᾳ διαφόρως, ὥστε τῶν ξένων ἐνίους τῶν παραληφθέντων ὀκνεῖν τὸν ἀγκῶνα ἐπὶ τὰ προσκεφάλαια ἐρείδειν. Quos tamen puluinos, vt mihi quidem videtur, AElius Lampridius subalares culcitras vocat in Heliogabalo: quibus ita vt diximus, recubentibus

Clarum Troiugenis factura ac nobile fulcrum.
Quorum etiam meminit Iureconsultus in l. Labeo, in tractatu De supellectili legata, & in l. Hæres ad finem, suprà De legatis tertio. Meminit & Martialis in duodecimo,

Gemmantes prima fulgent testudine lecti,
 Et Maurusiaci pondera rara citri:
Argentũ atque aurum non simplex delphica portat.
 Stant pueri, dominos quos precer esse meos.

Testudinum putamina secare in laminas, lectósque & repositoria iis vestire, Carbilius Pollio instituit, prodigi & sagacis ad luxuriæ instrumẽta ingenii. Author Plinius in nono. Plutarchus in eo libro qui αἰτιῶν ῥωμαϊκῶν inscribitur, quærit quidnam in causa fuerit, quòd Romani non sinerent mẽsam auferri vacuam, his verbis, διὰ τί τὴν τράπεζαν οὐκ εἴων ἀναιρεῖσθαι κενήν, ἀλλὰ πάντως τινὸς ἐπόντος. πότερον αἰνιττόμενοι δεῖν ἀεί τι τοῦ παρόντος εἰς τὸ μέλλον ὑπολιπεῖν, καὶ τῆς αὔριον ἐν τῇ σήμερον μεμνῆσθαι, ἢ νομίζοντες ἀστεῖον εἶναι τὸ συστέλλειν καὶ ἀνέχειν τὴν ὄρεξιν, ἔτι παρούσης τῆς ἀπολαύσεως; Hîc autẽ non absurdũ fuerit nonnihil ex eodem Plutarcho de conuiuiorũ apparatu & magnificẽtia referre. Crassus igitur Ἡρακλεῖ μεγάλην θυσίαν ποιησάμενος, εἱστίασε τὸν δῆμον ἀπὸ μυρίων τραπεζῶν, καὶ σῖτον ἐμέτρησεν εἰς τρίμηνον. Cæsar autem τὸν δῆμον ἀνελάμβανεν ἑστιάσεσι καὶ θέαις, ἑστιάσας μὲν ἐν δισμυρίοις καὶ δισχιλίοις τρικλίνοις ὁμοῦ σύμπαντας. Quòd si in triclinio collocati sint septem, vt admitterentur solùm ii quorũ capita censebãtur, inuenitur numerus is ciuium qui recẽsetur à Plutarcho, x v myriades scilicet, ἐξετασθεῖσαι γὰρ αἱ πᾶσαι πέντε καὶ δέκα μυριάδες. Siquis enim numerum 150. diuidat per numerum 22. mille, vel nu-

Cap. 11.

merum 22. mille multiplicet per 7. resultabit numerus plus minus 150 mille.

In l. Seiæ dulcissimæ, scyphi, modioli.) Scyphũ, quẽ scypphũ nõnulli scribũt, Græci σκύφον dicũt & σκύπφον vt docet Athenæus in vndecimo. Est autẽ vasculũ potoriũ, vt cuiq; notũ est. Plutarchus tamen in Antonio, in ipso statim principio, scyphũ posuisse videtur pro eo vase quod Bassin dicimus, ἐπεί ὥς ἀφίκετο τῶν συνήθων πρὸς αὐτὸν ἀργυρίου δεόμενος, ἀργύριον μὲν οὐκ εἶχε, παιδαρίῳ δὲ προσέταξεν εἰς ἀργυροῦν σκύφον ὕδωρ ἐμβαλόντι κομίσαι. καὶ κομίσαντος, ὡς ξύρεσθαι μέλλων, κατέβρεχε τὰ γένεια. τοῦ δὲ παιδαρίου καθ' ἑτέραν πρόφασιν ἐκποδὼν γενομένου, τὸν μὲν σκύφον ἔδωκε τῷ φίλῳ, χρῆσθαι κελεύσας, &c. Martialis scyphos auorum vocat vasa potoria, quæ & archetypa dicuntur ab eodem,

Nec thuris veniant leues selibræ:
Sed lances ferat, aut scyphos auorum,
Aut grandis reus, aut potens amicus.

Illi verò versus sunt in septimo, quibus scyphos auorum vocat pocula archetypa,

Archetypum Myos argentum te dicis habere:
Quod sine te factũ est, hoc magis archetypum est.

Inde iocus eiusdem in Carinum,

Argenti genus omne comparasti,
Et solus veteres Myronis artes,
Solus Praxitelis manus Scopæque,
Solus Phidiaci toreuma cæli,
Solus Mentoreos habes labores.

Pocula Mentoris manu facta, Marcus Tullius in sexta in Verrem, toreumata vocat, his verbis, De hoc Verri dicitur, habere eum perbona toreumata, in his

pocula duo quædã, quæ Heraclea nominãtur, Mentoris manu summo artificio facta. Quæ pocula archetypa Martialis numismata vocare videtur, quum ait,

Nec confessorum vicina numismata tantũm,

AEra sed à cuneis vlteriora petis.

AEra vetera Tullius in Verrem vocat prima stipendia hominis militaris.

L. Crassus orator duos scyphos Mentoris artificis manu cælatos habuit, emptos sestertiis centum: confessus tamen est, nunquam se iis vti propter verecundiam ausum. Author Plinius. Illud adiiciam, quod nec alienum à proposito videtur, nec parum prodesse ad retundendam nostrorum seueritatẽ possit, D. Claudium Cæsarem conuiuæ, qui pridie scyphum aureum surripuisse existimabatur, reuocato in diem posterum calicem fictilem apposuisse. Author Plutarchus in libello De cohibenda iracundia. L. b. 33. cap. 11

Modiolus, vas paruum, factum ad modii similitudinem, cuiusmodi ferè sunt ea quæ gobeletta dicimus. Et Venetiis Latini vocabuli vestigia vulgò retinent: vocant enim mozol, quasi modiol, propter affinitatem d, cum z, vt nos admonuit vir egregiè triplici lingua doctus Hieronymus Aleander Archiepiscopus Brundusinus. Vitruuius, Ita cum rota à calcantibus versabitur, modioli pleni ad summũ elati, & rursus ad imum reuertentes infundent in castellum. Modiolus.

In l. Medico, ad finem, Viriolas ex smaragdis. Viriolas designare videtur Iuuenalis, quum ait, Viriolæ.

Nil non permittit mulier sibi, turpe putat nil,

Quum virides gemmas collo circundedit, & quum

Auribus extensis magnos commisit elenchos.

Viriolæ enim, vt opinor, fiebant è gemmis viridibus, ad colli ornamentum. Iſta verò, ne te decipiam lector optime, mea eſt coniectura: nihil enim quicquam iſtarum viriolarum apud quenquam authorum, de his qui probantur, conſcriptum inuenimus: etiamſi ſint qui apud Pliniũ lib. XXXIII. cap. tertio, viriolæ legant: quo in loco, vxoriæ lego, ex vetuſtiſſimo & emendatiſſimo codice. Fibularum enim mentionem facit Plinius, tam virilium quàm vxoriarum. Verba autem Plinii ſic habent, Sed in militia quoque in tantũ adoleuit hæc luxuria, vt M. Bruti in Philippicis campis epiſtolæ reperiantur frementes, fibulas tribunitias ex auro geri. At Hercules, idem tu Brute mulierũ pedibus aurum geſtari tacuiſti: cuius ſceleris nos coarguimus illum primum, qui auro dignitatem per annulos fecit, vt habeât in lacertis iampridem & viri: quod è Dardanis venit, itaque & Dardanium vocabatur. Vxoriæ Celticæ dicũtur, viriles Celtibericæ. Quo loco ſunt qui legant viriæ, alii viriolæ. Viriolarum meminit & Paulus Iureconſultus in l. Si tibi electio, ſuprà De optione vel electione leg. Quod quid fuerit, mihi incompertum eſt.

principio.

Antonii Thylesii consentini libellus de coloribus.

Quum permulta, Lector, à Bayſio in libello De re veſtiaria potuiſſent dici, quæ ad colorum varietatem cognoſcendam viderentur apprimè eſſe neceſſaria: ne tamen etiam id à ſua diligentia requireres, quod ab alio tractatum iam fuerat & elegantiſſimè explicatum: maluit vir prudens & tuæ vtilitatis amantiſſimus, authorem ipſum, à quo hæc copioſè deſumas, his libellis ſubnectere, quàm ipſemet deſumpſiſſe, & ſuis ſcriptis inſeruiſſe: ne videretur bonum authorem propria dignitate ac laude ſpoliare velle. Qui animus vtinam permultis idem eſſet, à quibus quotidie noui neſcio quid prodit: ſcirēt certè omnes quarum rerum quiſque verus eſſet inuētor: quis honor, quæque gloria iis eſſet tribuenda, qui ſuis ſcriptis ſtudioſorum laborem magnopere ſubleuarent. Vale.

Antonii Thylesii consentini de coloribus libellus.

Icam aliquid de coloribus in hoc libello, non quidem vnde conficiantur, aut quæ sit eorum natura: neque enim pictoribus hæc traduntur, aut philosophis: sed tantùm philologis, qui Latini sermonis elegantiã studiosè inquirunt. Scribã omnia breuiter & accuratè: ac rerum ipsarum nomina, quò statim colores intelligantur, singulis apponam.

COERVLEVS. CAP. I.

EXordiar primùm à cœruleo: quo nisi natura ipsa maximè gauderet, nũquam profectò deorum hoc domicilium,

Continuo circum complexu cuncta coercens,

specie tã læta vniuersum exhilarasset: reliquos deinde contexam. Cœruleus igitur, dictus quasi cœluleus, vt ex voce ipsa apparet, propriè color est cœli, sed sereni: id quod Ennius respiciẽs, Cœli, inquit, cœrula templa. atque inde ab omnibus mare appellatur cœruleum: refert enim illud eundem, quem ab ipso supernè accipit, cœli nitorem. Quare ex antiquis nõnulli, vt alterum Homeri opus, propter cædes, de quibus illic poeta loquitur, colore exornabant sanguineo: sic Odysseam, vbi Vlyssis idem maritimos scribit

errores, mēbrana contegebāt cœrulea. Sed quoniam cœrulei quædam ſpecies eſt penè nigra, vt quod Indicum dicitur, eóque olim veſtitu Græcæ mulieres amictæ producebant eorum funera, quorum in cœlum animas migraſſe cœruleum exiſtimabant: idcirco pro triſti nonnunquam capitur, vt apud Virgiliū puppis cœrulea Charontis, imbérque & ſol cœruleus. Cucumis autem cœruleus (nam id quoque legitur) melopeponem ſignificat, qui inter cucumeres (multa enim ſunt eorum genera) pulcherrimus eſt. Nec tantùm cœrulei videtur particeps, ſed ipſius quoq; mundi gradus, introrſum verſus, attenuatos oſtendit, vt hoc olim de eo luſimus,

Quis neget è cœlo miſſum? formámque, colorémq;,
Atque gradus cœli, nectaris atque refert.

Eſt enim ſapore ſuauiſſimo. Sine vlla dubitatione, quod nos cœruleum, Græci dicunt cyaneum, in quorum etiam commentariis lazurion inuenio. Aſcribitur huic generi, qui Venetus olim, nunc vulgò blauus nuncupatur color, ex factione Circenſi valde nobilitatus. Fuerūt autem colores in Circo, præter hunc Venetum, roſeus, albus & praſinus: quibus auratus poſtea, purpureus & luteus additi ſunt. De iis ſuo loco dicemus.

CAESIVS. CAP. II.

CAEſius verò ſi dictus eſſet (vt doctiſſimi viri monumentis olim tradiderunt) quaſi cœlius à cœlo, eadem foret in cœlo & cæſio diphthongus: conſtat autē eſſe in iis vocibus diuerſam. Nihil præterea differret à cœruleo, quando id, vt oſtēdimus, à cœlo deductum eſt: differt autem ſine dubio, vel ex ipſius M.

Tullii authoritate, cuius hæc ſunt verba in primo De natura deorum libro, Cæſios oculos Mineruæ, cœruleos eſſe Neptuni. Ad hæc, non quemadmodũ legimus cœlum, mare, veſtem, florem cœruleũ, ita legimus cœlum, mare, veſtem, florem cæſium: ſed oculos tantùm cæſios veteres dixerunt, quibus ineſt fulgor quidam viſu horrendus. Vnde exiſtimo, ſicut Cæſar & Cæſo dicũtur à cædendo: ita cæſium à cæde nominatum eſſe: vt qui cæſius ſit, cædem quodammodo oculis minari videatur: qualis prælio gaudens & cæde dicitur fuiſſe Minerua, ex quo illa ab antiquis vocata fuit, vt ego arbitror, cæſia. Significat hoc M. Cicero, vbi de Catilina ait, Notat & deſignat oculis ad cædem vnumquẽque noſtrum. Hic, qui oculis ad cædem ſenatores deſignabat, cæſius erat. cuius etiam oculos Saluſtius, inſignis hiſtoricus, fuiſſe tradidit fœdos, id eſt cæſios. Cuiuſmodi memoriæ proditum eſt Neronis quoque oculos fuiſſe: quod ipſum non leue fuit argumẽtum tyrannicæ crudelitatis. Quin à Terentio cæſii hominis facies dicitur cadauεroſa, hoc eſt immanis, & ſæuitiam arguẽs, qualem ſicarii præ ſe ferunt & carnifices: quanuis alii parũ eruditè cadauεroſam pro ſubliuida expoſuerint. Enimuero leonis oculos ſiquis inſpexit, qualis ſit hic color, intelligit. micant illi (vt ſtudioſè ipſi propè conſiderauimus) velut ignis penitus flagrans. Dicitur color hic Græcè ab omnibus glaucus, quod verbum longo iam vſu Latini poetæ ſuum fecerũt. Latius tamen patet glaucus: nam præter oculos noctuinos, quos, vt auis ipſius Græcũ nomẽ declarat, omnes glaucos eſſe confirmant: multa quoque dicuntur glauca, vt vlua, paluſtris herba: vt ſalix,

Cadauerosa facies

Glaucus

cuius cum frõdes, tum multo magis cortex in ramis, præſertim anniculis, nitet hoc colore: quem laudat Virgilius in equis, eóſque noto carmine glaucos appellat, communi Italorum lingua baios nominatos. Nam ſpadices, honeſti ab eodem poeta ibidẽ vocati, illuſtriores ſunt aliquanto, baii & ipſi, ſed clari vulgò nuncupati: atque ii duo aliorum omnium maximè probantur colores in equis. Vlua igitur & ſalix, quas idem Virgilius glaucas dixit, equi item ſpecies optima, caſtaneæ etiam nucis tunica, aliáque multa, præter leonis ac noctuæ oculos, colorem glaucum oſtendunt. Sed vt vnde diſceſſi, redeã: quando cæſius color tantùm eſt oculorum, videndum eſt ne is ſit potius quem Ariſtoteles charopon vocat. Sic enim ab illo dicitur leo ab oculorum ſæuitia, quem Catullus poeta doctiſſimus cæſium appellat. Vnde Hercules cognomento dictus fuit charops, quaſi iracundè intuens. Nam chara Græcè, ira quoque dicitur Latinè: & ex eodem, vt puto, horrore Charybdis nominata eſt, & Charon: de quo quum inquit Virgilius, Stant lumina flamma: cæſium voluit ſenem illum horribilem ac dirum ſignificare. Quanuis non neſciam, charopon ab aliis aliter quoque exponi.

ATER. CAP. III.

HOrribilis etiam color eſt ater dictus, omnino velut anthrax, id eſt carbo: nam propriè eſt carbonis extincti. Quare ſcitè, vt omnia, Terentius, Tam excoctam, inquit, reddam atque atram, quàm eſt carbo. Et inde à Virgilio cinis dictus eſt ater, & fauilla atra. Sanguis præterea caloris atque coloris ignei particeps, effuſus ac frigefactus amiſſo rubore, tanquam in carbonem mutatus, ater ab omnibus vocatur. Di-

citur & mors atra, quia cadauer, extincto calore illo vitali quo corpus alitur, atrũ relinquitur, vt est carbo: quæ mihi perquàm elegans videtur similitudo. Quid quòd dies atri eadẽ de causa dicti fuerunt? Qui enim luctum afferebant, carbonibus: vt contrà dies læti scrupis signabantur gypseis. ex quo Horatius ait, Creta, an carbone notandi. Differt in hoc à colore nigro, quòd vt omnis ater est niger: sic non omnis niger est ater: horrendus est hic, tristis, visu iniucundus, lugentibus accommodatus: ille contrà nonnunquam lepidus ac venustus: vt humani oculi sunt cõplures, quos nemo atros diceret, sed nigros, iísque tamen nihil maiori cum voluptate spectamus. Vocabatur autẽ ater ab antiquis etiam anthracinus, idémque furuus: quibus longè minus sunt nigri, liuidus & fuscus. Alter ex graui corporis ictu proueniens deformitatem habet. vnde inuidi aliorum bonis, velut verberibus laniati, & idcirco exangues, liuidi nuncupantur. Alter non insuauis, & in homine persæpe laudatur: qui tamen si modũ excedit, ac maximè fuscus est, & quasi nigrescit, pressus dicitur: vt quæ aliquandiu sub prelo vestis pressa nimium coloratur. Legimus etiam equi colorem pressum. Secus verò fasciolæ coloriscæ dictæ fuerunt, quæ non saturatæ, sed vix colore aliquo illitæ è coronis dependebãt. Est autem forma diminutiua, vt Lycisca, Syrisca. Aquilum veteres hunc fuscum à colore aquæ vocarunt, qui inter nigrum est & album, id quod Plato etiam docet.

ALBVS. CAP. IIII.

Est autem albus color purissimus, quocirca ad animum translatus, pro syncero capitur: is nullibi

perquirentes, coloris tantùm beneficio ſæpiſſime latet:&,vt in quodam epigrãmate de lepore diximus,

Quem fu[g]a non rapit ore canum,nõ occulit vmbra:
Concolor immotum ſub Ioue terra tegit.

Nulla arte aut impenſa color hic paratur. natura enim ſic prouenit: vnde natiuus quoque vocatus eſt, diuerſus ab eo de quo loquuti ſumus. Iãque nos Cõſentini, apud quos multa antiquitatis veſtigia apparent(ſiquidem & præficæ,vt quondam,mortuos laudant, & ſilice[r]nium in vſu eſt, ac nemo ſine ſuorum oſculo ſepelitur) vtriuſque ſexus veſtimentum funebre, natiuum dicimus: quanuis atrum ſit illud, & in mulieribus matrimonio iunctis cyaneum, quo Græcæ,vt dictum eſt,olim in funere vtebãtur. Idem quoque Hiſpanus vocatus eſt & Bæticus,etiam Mutinenſis.in iis enim locis id genus lanæ videtur. Eſt autem pullus,nomen,vt reor, diminutiuum à puro:velut à rara veſtimenti genere fit ralla,ab opera opella,à terra etiam tellus:vt lana pulla ſit pura,nullo alio colore infecta,ſed ſuo tantùm & ingenuo cõtenta. Colorias huiuſmodi veſtes per ſe coloratas aliqui dixerunt.Poſuit hanc vocem Auguſtus in ſuo teſtamento,vbi hæc verba legebantur,Gauſapes,lodices purpureas & colorias meas. Atque indidem,vt ſentio, dicti ſunt pulli equorũ, aliarúmque pecudum, quaſi puri, nulla adhuc libidine aut labore violati. Sunt huic pullo ſimillimi,color impluuiatus,dictus velut fumato ſtillicidio implutus:& ſuaſus,qui inſuaſus quoque vocatus, lutum refert. Eſt autem ſuaſus è ſtillicidio etiam factus fumoſo,in veſtimẽto albo. Quare haud dubitanter non alius eſt quàm impluuiatus: quanuis

aliqui tradiderint, colorem omnem qui fiat inficiendo, ſuaſum dici, quòd illi quodámodo ſit perſuaſum, in alium quemuis colorem ex albo tranſire.

FERRVGINEVS. CAP. VI.

FErrum longo ſitu rubiginoſum, facilè oſtẽdit colorem ab ipſo appellatum ferrugineũ : agit enim is, id eſt refert, colorem ferri. Quin & filamenta, quibus ſæpe conopeum, & multæ præterea veſtes lineæ circunſuuntur, ferruginem dicunt infectores. Tunica etiam nuclei pinei lanugine quadam puluerulenta, ferruginea eſt. Erat is quoque lugentium color: itaque capitur nonnunquam & ipſe pro funeſto, atque ea de cauſa hyacinthi dicti fuerũt à Virgilio ferruginei, quaſi lugubres: quia puerum, vt eſt in fabulis, caſu interfectum Apollo diu luxit: atque in eius foliis velut epitaphium, in ſui doloris perpetuũ monumentum, inſcripſit, non quia verè floris color ſit ferrugineus: eſt enim is, in quem mutatum ferunt adoleſcentulum, purpureus. De hyacintho in literatum floſculum tranſformato fecimus hoc,

Nil opus elogio redimire aut flore ſepulchrum:
Ipſe ſibi flos eſt elogiúmque puer.

Eodem modo cœlum vocatur ferrugineum, hoc eſt nubilum & triſte: atque apud eundem Virgilium, ſol caput ſuum nitidum in morte Cæſaris texit ferrugine, quaſi colorem ſe induit lugenti aptum: vt tanti viri cædem ſol ipſe lamentari videretur. Nec alia ratione Charõtis nauiculam dixit ferrugineam, quàm quoniam ea vna, loco ſandapilæ, mortuos omnes veſpillo indefeſſus tranſuectat.

RVFVS. CAP. VII.

NOn eundem esse, rufum atque rubrum, ex hoc intelligi potest, quòd rectè dicitur sanguis ruber: rufus, non rectè. Rursus barbam & capillũ AEnobarbi rubrum veteres non dixerũt: sed modò rufum, rutilum modò, qui idem est. Quin & canes immolabãt Romani sacerdotes, nũquam rubras vocatas, sed quas nunc rufas, nunc rutilas appellabant, ad placandum caniculæ sydus, frugibus inimicum. Ex quo manifestum est, rufum rutilúmque eũdem esse, id quod ex antiquis etiam aliqui docent. E canis igitur colore satis noto, atque è multorum barba & capillo, cuiusmodi sit color rufus, apparet. Hunc rustici in armentis robũ, giluúmque olim dixerunt, atque etiam heluum: vt vini genus est quoddam inter ruffum albúmque, nulli non cognitum: quod quoniam cerasi colorem refert duracini, cerasolum aliqui dicunt Italiæ populi. Sed & burrham iidem appellabant vitulam quæ rostro esset rufo. At homo burrhus est, qui pransus, cibo & potione rubet: hunc aliqui etiam rubidum vocãt. Inuenitur & rubeus, etsi aliqui non indocti vocem non esse Latinam monuerint: quum tamen apud authores nõ malos, ex vuis nigris fieri vinum forte, legatur, è rubeis autem suaue: necnon bos rubeus probetur. Verbum est omnino rusticum, nec prorsus idem color est qui & ruber, sed ad eum proximè accedit. Quid quòd russeus etiam legitur? negat quidam è vetustis grammaticis dici posse: russum iubet, ex quo pannus est russatus. Vtrunque certè Latinum est, sed aratoris magis quàm oratoris: habent enim & sua verba qui ruri viuunt, vrbanis non-

nullis inaudita. Ruſſeum equum dicunt illi, qui non planè ruſſus eſt, ſed aliquanto minus ruboris habens, idem ferè videtur. Hic autem, quoniã quaſi cruentato ſimilis eſt, hodie ſaginatus, quaſi ſanguinatus, vulgò nominatur: quanuis huius nominis nõnunquam equi albeſcant.

RVBER. CAP. VIII.

RVbrum maximè indicat animantium ſanguis, & quo lana inficitur, coccus: granũ id à noſtris vocatur, vnde veſtis eſt coccina, nulli ignota. Oſtentat tamen hunc colorem præ cæteris rebus liquor purpuræ, cuius adeò gratus eſt color, vt ſi quid paululum habeat ruboris, modò viſu ſit illud non iniucundum, purpureum ſæpe dicatur: vt ſunt violæ, & varia florum genera. quin & candidus (is enim quoque oculos remoratur) à poetis vocatur nõnunquam purpureus. Nam & olores purpureos dixit Horatius, & niuem ipſam purpuream Albinouanus. Inuenitur & blatteus poſitus pro purpureo. Non prætereũdus eſt color viteis frondibus arefactis ſimillimus, & idcirco xerampelinus Græcè dictus. Vſurpant hanc vocem Latini: certum enim vitis genus adulto iam autumno pampinis rubet velut cruentatis, vnde nomen colori inditũ eſt. Roſa ab omnibus nunc dicitur ſicca. Atrabapticas veſtes eo colore infectas, quoniã in eo purpura nigreſceret, aliqui appellauerunt. De ea re fabellam excogitatam his verſiculis fui complexus,

Cæderet immeritæ vitis dum crura, cecidit
  Ipſe ſua, & dira cæde Lycurgus obit.
Vnde prius viridis, rubet hoſtis ſparſa cruore,
  Illæſo vitis ſtipite, & vlta nefas.

ROSEVS. CAP. IX.

IVcundiſſimus omnium eſt color roſeus, atque humano corpori, ſi id formoſum eſt, quàm ſimillimus. Itaque os, ceruicem, papillas, digitos roſeos poetæ dicunt: id eſt candidos, rubore ſanguinis penitus diffuſo cum venuſtate: iſque color propriè eſt quem communis ſermo incarnatum vocat. Refert enim maximè omnium pueri nitorem ac virginis, roſa: nō Mileſiam intelligo, quæ nimis purpurea ardere quodāmodo videtur: nec rurſus albam, ſed quæ vtrinq; decorē accepit. Et quia corpus hominis imitatur, quod lingua vernacula carnem appellat, eadem id genus roſarum incarnatum nominauit. Cicero colorem hunc ſuauem dixit.

PVNICEVS. CAP. X.

A Phœnicibus color Phœniceus, puniceus quoque dictus, flagrat velut viola flammea: atque ita à multis olim purpura vocata fuit violacea, hodie penè nomen ſeruat: nam Paonacius, quaſi puniceus, dicitur: etſi aliqui vocem hanc vernaculam à pauonis colore factam volūt. Phœniceum verò alium ab hoc palma (quæ phœnix Græcè eſt) à ſe nominauit. Color hic in equo, vt iam diximus, maximè laudatur, qui modò ſpadiceus, baius modò, badius etiam & balius, variis nominibus vocatus eſt. Termites enim palmarum cum fructu, ſpadices & baia Græci dicunt: vnde equus ab equiſonibus appellatur baius.

FVLVVS. CAP. XI.

EX omnibus maximè lucet fuluus, quem multa iactāt, orichalcū in primis, aurū, ipſæq; etiā ſtellæ: Quas non extinguunt venti, non nimbus aquoſa

Nube cadens: celsa semper sed luce coruscant.
Quare Tibullus propriè sydera fulua appellauit. Est & aureolæ species arenæ, quam fuluam dixit Virgilius: & genus quoddam aquilæ ab Aristotele maximè celebratũ, colore etam fuluo. Qui si obtusus quodãmodo est, atque obscuratus, vocatur rauus. Iámq; sic Horatius lupam appellauit, cuius colorẽ noto magis verbo plerique omnes fuluum dixerũt. Tradunt aliqui, rauos oculos, quos in cane & ariete laudat M. Varro, inter cæsios esse & flauos.

Ornat sæpe color hic flauus virginum ac puerorum capita: atque in maturis frugibus semper elucet: necnon pro pulchro frequenter positum videmus.

At luteum nihil æquè ostentat, ac flos calthæ & genistæ, ouique etiam vitellus. Croceo est hic perquam similis, sed lucidior aliquanto: ab antiquis flammeus quoq; dictus, quoniã eo flaminis vxor flaminica vtebatur. Potest hoc loco pallidus poni ac luridus: mortui color est hic horribilis, ipsiúsque mortis, vt poetæ dicunt, & Plutonis: ille nonnunquam vel gratus in homine atque amabilis.

VIRIDIS. CAP. XII.

CViusmòdi sit color viridis, suppeditat exẽplum, herbarum multitudo, quarũ tanta est varietas, vt quum earum vis sit infinita, nulla tamen æquè atq; ex iis aliqua prorsus vireat: sed omnes inter se discolores videantur, id quod in reliquis omnibus coloribus apparet. Quare si minus est hic albus aut niger, quàm ille: nõ idcirco nomen albi amittit, aut nigri. Ex auibus autem insignis est hoc colore psittacus, auis inde à quibusdam viridis appellata, & quo nihil lætius est,

ſmaragdus. Maximè quoque lucet viriditas in genere quodam ſcarabei, cuius ipſe meminit Ariſtoteles: is quoniã dorſum habet nota quadã aureola ſic litũ atq; illuſtratũ, vt lunæ ſpeciẽ exiguæ ſuſtinere videatur, nõ inueuſtè à nobis Cõſentinis equus lunæ nuncupatur. Fecimus hoc iãpridẽ de ſcarabeis iocoſum epigrãma,

Paruula Siſyphio gens condemnata labori,
Quas figula ipſa facit, fértque refértque pilas.
Pars nigra, vt AEthiopũ manus vſta calorib' horret,
Regia pars viridi picta colore nitet.
Parua micat cuius dorſo nota (magna minutis
Si conferre licet) luna puſilla velut.
Dixit equum lunæ hinc cognomine Brutia tellus.
Quòd ſi bellator ſic nituiſſet equus,
Illo capta foret non vna Semiramis: eſſent
Centauri & plures, quàm genus eſt hominum.

Egregius eſt inter colores qui virent, praſinus, multorum carminibus collaudatus: nunc viride porrum ab infectoribus vocatur.

EPILOGVS. CAP. XIII.

LIbet epilogum addere, varietatem propriè de coloribus dici, ex quo veſtis varia, diſcolor eſt diuerſiſque coloribus conſuta: diuiſam nunc omnes vocant: & equus varius, non totus vel cãdidus vel niger, ſed iis, aliiſve coloribus diſtinctus: ſic & cœlum variũ, cuius partes ſerenæ interlucent, partes nubilæ triſtantur. Atque alium ſæpe pro alio, ſi inter eos affinitas eſt, colorem vſurpant poetæ: vt lumen Mineruæ flauum dixit Virgilius pro glauco, quo venuſtatẽ quoque eſſe in oculis deæ oſtenderet: quemadmodum amictum Tyberis, cuius aquam alibi flauã appellauit,

glaucum idem esse cecinit: est enim inter hos colores similitudo & quasi vicinitas. Sic, vt iam dictũ est, albus pro pallido, ac cœruleus pro subuiridi poeticè ponitur, próque etiam subnigro: multíque præterea inuicẽ cedunt. Ex omnibus verò maximè cõtrarii sunt albus & niger: quare nihil æquè apparet, atq; in alba papyro atramentum. Vtebantur veteres (quod nunc etiã seruatur) quũ librorũ titulos notarẽt, colore puniceo, in honorẽ memoriámq; Phœnicũ, quos literarũ tradũt fuisse inuentores. Sunt etiã è coloribus aliqui incerti, qui intuentiũ oculos fallũt, vt est cœli nitor, quod quũ tenebrosum quidã autumẽt, illustratũ radiis solaribus, cyaneũ videtur: vt iris, vt quas suspicimus nubes nonnunquam ignescere, vt mare ipsum quod præter cœruleum, modò atrum horret, modò virescit: interdum etiam flauum rauúmque se ostendit, aut specie quadam purpurascit violacea. Non idem quoque decor in collo cernitur colũbæ & pauonis, vnde aues sæpe dicuntur versicolores: quale est serici genus satis notũ, quod è diuersis partibus spectanti non eundem offert coloris leporem.

Discolor autẽ non modò pro vario sumitur, sed si quid eũdem colorẽ, velut radios quosdã, diffundit: vt, Discolor vnde auri per ramos aura refulsit. At decolor is dicitur, ex cuius ore color defluxit, & exanguis relictus est: atque idcirco pro deformi capitur & nigro, vt decolor Indus: nam concolorem eiusdem esse coloris nemo ignorat. Ad hæc colores bifariã diuidũtur: nã austeri vocabãtur reliqui omnes, præter miniũ, purpurissum, cinnabarim, armeniũ, chrysocollã, indicũ, quos floridos dixerunt. Sed hæc pictores vi-

deant, quibus olim in vsu tantùm erat melinus color, candidus, silaceus, qui inter cœruleos nominatur, sinopis genus rubricæ, & atramentũ. Quidam etiam suaues dicti sunt, vt flauus, purpureus, cãdidus, in primis roseus: humanis autem oculis nihil venusti hominis colore suauius videtur. Inesse verò coloribus suauitatẽ, præterquam quod sensus ipsi iudicãt, egregii Latinitatis authores ostendũt, M. Cicero & Virgilius Maro: quorũ alter suauem hominis colorẽ dixit, ab altero Suaue rubẽs hyacinthus vocatus est. Alii tristes sunt & lugubres, velut atrum essediximus, pullũ, ferrugineũ, & cœrulei speciẽ. Quin vt videntur, sic sordidi etiã aliqui dicti sunt, vt de quibus locuti sumus, suasus & impluuiatus: iis enim rei, vt misericordiam apud iudices captarent, se deturpabant. Talem quoque fuisse vestitũ Charontis ostẽdit, quum inquit Virgili⁹, Sordidus ex humeris nodo pẽdebat amictus.

Iam verò colores partim nominati sunt à locis, vt Puniceus, Tyrius, idémque Sarranus. Purpurei sunt hi, Indicũ, Sinopis, Melinus, Hispanus, Bæticus, Mutinensis, de quibus dictũ est. Colossinus à Colosso vrbe in Troade, vbi lana inficitur, florem referẽs cyclamini, quod tum rapum; tum terræ malum, ac tuber vocatur, à nobis Cõsentinis terrigena: fulget flos ille inter candorem & purpuram.

Partim à metallis nũcupati sunt, vt plumbeus, ferrugineus, argẽteus, aureus. Sed à plantis nomen acceperũt complures, vt præter phœniceum, id est palmeum, ac xerampelinum, buxeus est qui pro pallido sumitur: pallet enim præ cæteris buxea materia. Roseus præterea: hyacinthin⁹, in quo purpura lucet sub-

nigra: Hyſginus ab hyſge herba: Coccinus, & vtrique ſimilis ſandycinus: Violaceus, qui & ianthinus, ex quo tyrianthinus, è purpura (vt nomen indicat) factus, & viola. Additur his croceus: vnde crocotula veſtis genus, vt à calta caltula: à byſſo lini genere tenuiſſimo byſſina: erántque hæ omnes luteæ, ſed byſſina penè vt aurum fulgebat. Fuit in vſu veſtis à citri ſimilitudine, citroſa dicta: & quædam coloris candidi, papauerata à Lucilio Satyrico, quum eam, vt probrũ, Torquato obieciſſet, nominata. Inuenitur quoq; galbina veſtis alba à galbano. A maluæ item floſculo color eſt molochinus, vt à punicæ etiam flore balauſtinus. Virentis quoque porri folia nomen ex ſe, vt iam diximus, fecerunt praſinum. Multi præterea ab animalibus vocati ſunt, vt ceruinus, murinus. Atque hi colores ſunt in equo notiſſimi. Muſtellinus, de quo Terentius. Ictericus, qui regio morbo laborat, à colore galguli, quam Græci auem icteron dicunt. luteus eſt hic admodum. Cygneus, idémque Latinè olorinus, id eſt candidus: vt contrà coracinus, niger. Aſcribuntur & his oſtrinus, conchyliatus, muriceus, purpureus, ab Hercule, vt fabulantur, primùm inuentus. Feci paucos de ea re choriambos, quòs viſum eſt hîc ponere.

Errat dum bibulis Herculeus littoribus canis,
Nantem fortè videt ſpumifero gurgite purpuram,
Aggreſſúſque ferox corripuit viſcera mordicus:
Mox paſtus rediit, commaculans gramina ſanguine.
Quem Tyro ſimul ac pulchra videt (nanque erat hæc comes)
Prolutum roſeis candida ſic ora coloribus,
Alcidem alloquitur, Non alio munere te ſequar,

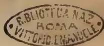
Quàm si picta mihi palla rubens huic similis datur.
Quòd nunc per spolium terrificæ te rogo belluæ,
Inuictǽque manus robora, per tela sonantia,
Non ignota auibus nubila translata fugacibus,
Da ferre hæc (poteris nō omnia) nec te tenuit maris
Circumfusa palus, Hesperidum quo minus aurea
Ferres munera. Sic brachiolis fata reuinciens
Robusta implicuit nympha procax colla tenaciter.
Paret victus amans blanditiis Amphitryonius:
Nactúsque exanimem, quam expuerat iam mare, pur-puram,
Infecit Tyrio primus ouem murice candidam.

A rebus deniq; diuersis nōnulli colores dicti sunt, vt igneus, flammeus. Sic orbis nitórq; solis ab Attio & Catullo appellatus est. Quare color solis, & quia ita apparet, & ex illorum authoritate flammeus propriè potest vocari. A cœlo, vt iam principio dixi, cœruleus est. Marinus, & thalassinus à mari: ab vnda cymatilis & cymatius: idémque est in iis omnibus color. Quinetiam ab arcu pluuiarum nuntio, arquatus est nominatus. Hyalinus, qui & vitreus: niueus, marmoreus, lacteus, eburneus, quo dictus fuit cognomēto propter candorē corporis, Fabius quidam. Amethystinus præterea, ex quo tyriamethystus in vsu fuit olim. Sandaracinus, flammeus est is: quibus etiam impluuiatus, sanguineus atque herbidus adduntur. Cereus item, piceus, cinereus, vt cardui genus esculenti à colore cinara vocatum. In hoc autem carduo esse etiam aliquod ipsius virtutis simulachrū, pauci, quos hîc subieci, declarant versiculi:

Vt vallatus acutis

Circum frondibus horret,
Intus ſed tamen abdit
Dulcem carduus eſcam:
Cœlo miſſa ſereno
Sic virtus:puer aſpris
Ambit ſentibus ipſam
Iucundam ambroſiam diis.

A ſpumis quoque & maculis,ſpumeus eſt & maculoſus:atque ii equorum ſunt etiam colores:vt à guttis guttatus:cuiuſmodi præter equos, canes videntur nõnulli ſagaces,quos à muſcarũ ſimilitudine muſcatos dicunt,velut equus ſcutulatus à ſcutulis:quem ab exiguorum pomorũ ſpecie,pomulatum vocant equiſones:& ſi orbes ſunt latiuſculi, rotatum . Videtur ad extremum natura amare cœruleum: eo enim, vt initio diximus,mare colluſtrauit,ac cœlũ ipſum : quod nunquá ſtellis fulgentibus ornaſſet, niſi eadem quoque fuluo maxime delectaretur.Sed quia viciſſim videmus terram aut viriditate conueſtiri,aut eo ornatu ſpoliatam , pullam eſſe , aut etiam candore niueo contegi : viridem, pullum,atque album naturæ gratũ eſſe nemo poteſt dubitare. Nigra inſuper eſt nox: nigri ſunt Indi atque AEthiopes : gaudet igitur rerum mater colore nigro . quam à rubro nihil abhorrere, hominum ac cæterarum animantium ſanguis facilè declarat.

INDEX TAM GRAECARVM QVAM LATINARŪ dictionum, quæ in his quatuor libellis explicantur, iuxta paginarum numerū compositus. Aduerte autem, ubi n literam numeris postpositam uideris, in libello De re nauali tibi esse quærendum. Aliorum trium libellorum numeris nihil postposuimus.

A

EMENDANDA QVAEDAM.

Pag.	Ver.	
47	9.n	ὑπὸ τὰ βίχα. Legendum uidetur βρύχια, aut βύθια, ex Baysij interpretatione. Polybij exemplar excusum habet ϐίαχα.
81	25.n	ϖ ἐρμονὶς
129	30	rigentem De niue,
101	2	μαγὶς
130	16	Τὸ δ' ὅλον. Postulare uidetur huius loci sensus, ut τὸ δ' ὄψον legamus: repugnantibus tamen excusis exemplaribus.

EXCVDEBAT ROBERTVS STEPHANVS
TYPOGRAPHVS REGIVS PA-
RISIIS, ANN. M. D. XLIX.
PRID. ID. SEPTEMB.

FINE

